

Džīns Edvards Vīts, dēls

Postmodernie laiki

**KRISTĪGS CEĻVEDIS MŪSDIENU
DOMAS UN KULTŪRAS IZPĒTĒ**

Luterisma mantojuma fonds
Rīga, 2013

UDK

© Gene Edward Veith, Jr., *Post-Modern Times: A Christian Guide to Contemporary Thought and Culture*

© Luterisma mantojuma fonds, otrais atkārtotais izdevums, 2013

Izdevējs: nodibinājums "Luterisma mantojuma fonds"

Reģ. nr. 50003360631

A. Deglava iela 10-1, Rīga, LV-1009

fonds@lmf.lv, www.lmf.lv

*The publishing of this book has been made by
the Lutheran Heritage Foundation:*

51474 Romeo Plank Road

Macomb, MI 48042, USA

www.LHFmissions.org

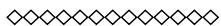
ISBN 978-9984-753-????

Iespiests SIA "Jelgavas tipogrāfija"

“KAD PAMATI GRŪST, KO DARĪS TAISNAIS?”

Ps. 11:4

Satura rādītājs

PRIEKŠVārds	1
1. "ABSOLŪTU PATIESĪBU NAV"	5

I

POSTMODERNĀ DOMA

2. NO MODERNĀ UZ POSTMODERNO	16
3. KONSTRUĒJOT UN DEKONSTRUĒJOT PATIESĪBU	35
4. KRITIZĒJOT CILVĒCISKO	59

II

POSTMODERNĀ MĀKSLA

5. SPĒLE AR TRADĪCIJĀM: MĀKSLA UN PERFORMANCE	79
6. BĀBELES TORŅI: ARHITEKTŪRAS PIEMĒRS	96
7. METAFIKCIJAS: TV, KINO UN LITERATŪRA	105

III

POSTMODERNĀ SABIEDRĪBA

8. JAUNAIS TRIBĀLISMS	126
9. VARAS POLITIKA	140
10. IKDIENAS POSTMODERNISMS	158

IV
POSTMODERNĀ RELIĢIJA

11. GARĪGUMS BEZ PATIESĪBAS.	173
12. POSTMODERNĀ KRISTIETĪBA	190
13. NOSLĒGUMS: "KAD PAMATI SAGRAUTI"	205

PRIEKŠVārds

Daudzi cilvēki mūsdienās apzinās, ka modernais laikmets ir beidzies. Gandrīz ikvienā sfērā, sākot ar zinātņi un beidzot ar jaunām sociālām parādībām, divdesmitā gadsimta domas un kultūras pamatpieņēmumi tiek apšaubīti. Divdesmit pirmā gadsimta priekšvakarā ir skaidrs, ka Rietumu kultūra ieiet jaunā fāzē, ko zinātnieki sauc par “postmodernismu”.

Taču nav īsti skaidrs, vai šis pārmaiņas ir labas vai sliktas. No vienas puses, galvenais uz modernistiskā materiālisma, ateisma un sociālās inženierijas balstītās sabiedrības piemērs bija PSRS, taču tā ir sabrukusi. Pasauli pārņem Amerikas tradicionālie brīvā tirgus ekonomikas un personiskās brīvības ideāli. Vecā modernistiskā kritika pavājinās, cilvēki visā pasaulē atklāj Dieva vārdu un atgriežas pie Kristus, un kristietībai, kas komunismā ne tikai izdzīvoja, bet pat bija viens no nozīmīgākajiem tā sabrukumu veicinošajiem spēkiem, atkal sāk ticēt.

No otras puses, sabiedrība sadalās antagonistiskos grupējumos. Pasauli sašķeļ tribālisms, terorisms un etniskā tīrīšana. Amerikāņi polemizē par morāles jautājumiem, abortu un eitanāziju, un intelektuāliem jautājumiem, izglītības un kultūras dažādību. Satrauktas par “politisko korektumu”, universitātes vairs nebalstās uz modernistisko pieņēmumu, ka pastāv viena objektīva, racionāla patiesība. Tiek apšaubīti pat tādi pamatjautājumi kā Rietumu civilizācijas nozīme: kas ir Rietumu mantojums – cilvēku sasniegumi un brīvība vai galvenokārt rasisms, seksisms, imperiālisms un homofobija¹.

Kultūras ainu tagad veido dažādas “kopienas” – feministes, homoseksuālisti, afroamerikāņi, neokonservatīvie. Liekas, šīm atšķirīgajām grupām nav nekā kopīga, kas ļautu tām veidot attiecības un, vēl jo vairāk, nonākt pie vienprātības. Pa šo laiku izirst ģimenes, AIDS

¹ Homofobija – neizprotamas bailes no vai nepatika pret homoseksuālistiem un homoseksuālismu (tulk. piez.).

nogalina tūkstošiem cilvēku un televīzija apstulbina skatītājus ar masu kultūru.

Tātad – kāds, raugoties no kristīgā viedokļa, ir postmodernais laikmets – labs vai slikts? Iespējams, mums vajadzēs teikt tāpat kā Dikensam “Stāstā par divām pilsētām”, runājot par Lielo franču revolūciju, kas daudzējādā ziņā aizsāka modernismu: “Tie bija vislabākie laiki; tie bija vissliktākie laiki.” Taču viņa vārdi, šķiet, attiecas uz visiem laikmetiem – katrā no tiem ir diženums un muļķība, iespējas un kārdinājumi, bet katrā laikmetā tie ir atšķirīgi. Lai aptvertu iespējas un izvairītos no lamatām, kristiešiem nemitīgi jācenšas saprast šo laiku (Rom. 13:11).

Baznīcai vienmēr ir bijis jāpastāv konfrontācijā ar pasauli un jāpretojas tās kultūrai. Kultūras ignorēšana nozīmētu riskēt ar norobežošanu; nekritiska kultūras pieņemšana nozīmētu riskēt ar sinkrētismu un “ticības nodošanu”. Katrā laikmetā ir bijuši iztapīgi liberāli teologi, kas mēģinājuši interpretēt kristietību saskaņā ar pēdējo intelektuālo un kultūras modi. Apgaismības liberāļiem tā bija racionāla reliģija un Bībeles kritika; romantisma laika liberāļiem – “siltas” jūtas; eksistenciālisma liberāļiem – nozīmes krīzes un ticības svārstības; tagad (kā redzēsim vēlāk) klajā nāk postmodernais liberālisms. Tomēr katrā laikmetā ir dzīvojuši arī ortodoksi kristieši. Viņi piederējuši sava laika kultūrai (var skaidri atšķirt septiņpadsmitā, astoņpadsmitā un deviņpadsmitā gadsimta kristiešu “stilu”, kaut arī viņi runā par tām pašām lietām), tomēr darbojušies pret kultūru, sludinot Dieva Bauslību un Evaņģēliju un norādot uz sabiedrības nepilnībām un trūkumiem.

Šī grāmata ir ceļvedis mūsdienu laikmeta ainā – valdošajos uzskatos, mākslas formās, sociālajās konfigurācijās un garīgajos pieņēmumos. Tā apraksta pastāvošās tendences un komentē tās, raugoties no kristīgā viedokļa.

Daži kristieši domā, ka, beidzoties modernismam, postmodernā ēra var nozīmēt klasiskās kristietības atdzimšanu. Viņi par postmoderno laikmetu runā ar lielu pacilātību. Piekrītot šim viedoklim, es tomēr redzu arī to, ka modernistiskā pasaules uzskata vietā stājas jauna, pasaulīga ideoloģija. Tāpat kā modernisms, arī postmodernisms ir naidīgs kristietībai, taču citu iemeslu dēļ. Šajā grāmatā esmu

paudis kritisku attieksmi pret to, ko saucu par “postmodernismu”, lai gan kā daudzsološu saskatu “postmoderno”.

Tā kā vērsos pie visas baznīcas, nevis tikai pie akadēmiķiem, specifiskākos postmodernās domas aspektus neminēšu. Tāpat neaplūkošu nozīmīgāko postmodernās domas pārstāvju, Lakāna, Deridā, Fuko un citu, īpašo ieguldījumu. Neiedziļināšos arī kritikas teorijas, hermeneitikas² vai kāda cita augsti specializēta izteiksmes veida specifiskajās detaļās, ko postmodernisti parasti lieto savu ideju iztirzāšanai. Komplicētu šādu zināšanu apskatu no kristīgā skatpunkta ir devuši citi kristīgie zinātnieki, piemēram, Rodžers Landins un Klarens Volhauts.

Šīs grāmatas aizsākumi meklējami lekcijā “Dekonstruējot dekonstrukciju”, ko es nolasīju pēc Teksasas Universitātes mācīb spēku lūguma. Lielu pateicību esmu parādā kolēģim Dr. Deividam Kroicam (kam būtu vajadzējis uzrakstīt šo grāmatu) par palīdzību postmodernisma būtības izprašanā. Nensija Pīrsija, ar kuru kopā strādāju Čārlza Kolsona radioraidījumā “Lūzuma punkts” (*Breakpoint*), palīdzēja man, septiņpadsmitā gadsimta pētniekam, koncentrēties uz mūsdienīgiem jautājumiem.

Es augstu novērtēju arī divu savu paziņu – rakstnieku – ieguldījumu, ar kuriem satiekos, lai iedzertu kafiju, parunātos un lasītu manuskriptus. Viņa Svētība Herolds Senkbeils palīdzēja man saprast tās teoloģiskās problēmas, ar ko sastopas mūsdienu kristietība, kā arī iespējas izveidot reformācijas garīgumā balstītu konfesionālu alternatīvu. Slimnīcas kapelāns Viņa Svētība Ričards Aijers iepazīstināja mani ar medicīnas ētiku un tām ciņām, kādās kristietība uz dzīvību un nāvi (burtiskā nozīmē) ir iesaistīta ar jaunajiem pasaules uzskatiem.

Lielu pateicību esmu parādā sievai Žaklīnai, kā arī Polam, Džoanai un Mērijai.

² Hermeneitika – zinātne par teksta interpretācijas procesu (tulk. piez.).

ABSOLŪTU PATIESĪBU NAV

Ir grūti liecināt par patiesību cilvēkiem, kas uzskata, ka patiesība ir relatīva (“Jēzus iedarbojas uz tevi; kristāli – uz viņu”). Ir grūti sludināt grēku piedošanu cilvēkiem, kas uzskata, ka morāle ir relatīva, tādēļ viņiem nav grēku, kam būtu vajadzīga piedošana.

Pēc nesenas aptaujas datiem 66 procenti amerikāņu uzskata, ka “absolūtas patiesības nav”. Jauniešu vidū šis rādītājs ir vēl augstāks: 72 procenti jauniešu vecumā no astoņpadsmit līdz divdesmit pieciem gadiem netic, ka pastāvētu kas absolūts.⁴

Neticēt patiesībai, protams, nozīmē nonākt pretrunā pašam ar sevi. Ticēt nozīmē domāt, ka kaut kas ir paties. Teikt: “Tā ir patiesība, ka patiesības nav,” tiešām ir bezjēdzīga muļķība, jo pats apgalvojums “patiesības nav” jau ir patiesība. Gadsimtiem ilgi cilvēki par šādiem izteikumiem ir strīdējušies filozofiskās vārdu spēlēs viesībās, taču reti ir uztvēruši tos nopietni. Mūsdienās šādi problemātiski uzskati par patiesību ir nevis dažiem ezotēriskiem un ekscentriskiem filozofiem, bet gan vidusmēra cilvēkam no ielas. Pašu patiesības jēdzienu noraida nevis saujiņa vājprātīgo, bet divas trešdaļas Amerikas iedzīvotāju.

Turklāt aptaujas rezultāti rāda, ka 53 procenti no tiem, kas sauc sevi par *evanģēliskiem kristiešiem*, uzskata, ka nekā absolūta nav. Tas nozīmē, ka *vairums* cilvēku, kuri apgalvo, ka tic Bībeles autoritātei un pazīst Kristu kā savu Pestītāju, tomēr piekrīt tam, ka “absolūtas patiesības nav”. Vai Kristus nav patiesība? Nē, lai gan, domājams, Viņš “uz tiem iedarbojas”. Vai Bībele nav patiesība? Acīmredzot ne, lai gan 88 procenti evanģēlisko tic, ka “Bībele ir rakstītais Dieva vārds un ir pilnīgi patiesa visā, ko tā māca”. Dīvaini, ka 70 procenti amerikāņu apgalvo, ka piekrīt šim augstajam Rakstu novērtējumam, *un šo cilvēku ir gandrīz tikpat daudz, cik to, kas apgalvo – “absolūtu patiesību nav”*.⁵

Ko tas nozīmē? Varbūt aptaujātie nav sapratuši jautājumu vai ko patiesi nozīmē tas, kam viņi, kā paši apgalvo, tic. Varbūt daži evanģē-

⁴George Barna, *The Barna Report: What Americans Believe* (Ventura, CA: Regal Books, 1991), 83.–85. lpp.

⁵Turpat, 292.–294. lpp.

liskie skeptiķi no šiem 53 procentiem ir pārliecināti kristieši, kas tikai automātiski atkārtējuši televīzijā dzirdēto, aizmirstot šīs populārfilozofijas teoloģisko nozīmi. Varbūt aptauja atspoguļo neziņu vai apjukumu. Arī tad tas neko nemaina. Turēšanās pie savstarpēji nesavienojamiem uzskatiem liecina par neticību absolūtu patiesību esamībai.

Absolūtuma noliegšana nav tikai delikāts filozofijas jautājums. Daudzu aptaujāto uztverē tas nešaubīgi saistās ne tik daudz ar epistemoloģiju⁶, kā ar morāli. Patiesības relativitātei līdzī nāk relatīvas vērtības.

Līdz pat mūsdienām sabiedrība ir regulējusi seksualitāti ar stingru morāles normu palīdzību. Tā tas ir bijis visos laikmetos, visās reliģijās un visās kultūrās. Pēkšņi ārlaulību sekss ir kļuvis ikdienišķi pieņemams. 1969. gadā, jau krietni pēc "seksta revolūcijas" sākuma, 68 procenti amerikāņu uzskatīja, ka seksuālas attiecības pirms laulībām ir nepareizas. 1987. gadā, domājams, konservatīvā, jau ar AIDS iebiedētā laikmetā, tikai 46 procenti – mazāk nekā puse – uzskatīja, ka pirmslaulību sekss nav pieņemams.⁷ 1992. gadā pirmslaulību seksu noraidīja tikai 33 procenti amerikāņu.⁸

Cilvēki vienā jautājumā pēc otra nevērīgi atmet laiku laikos cienītas absolūtas morāles vērtības. Bērna nogalināšanu mātes miesās mēdza uzskatīt par šausmīgu, prātam gandrīz neaptveramu ļaunumu. Mūsdienās aborts ir ne vien legalizēts, bet pat pārvērsts par kaut ko labu – par konstitucionālām tiesībām. Kādreiz nespējīgo, slimo un veco cilvēku nogalināšanu uzskatīja par neiedomājamu zvērību. Mūsdienās eitanāzija tiek uzskatīta par līdzjūtības izpaušmi.

Morāles sagrozīšana notiek ne tikai laicīgajā, bet arī kristīgajā pasaulē. Nesens pētījums rāda, ka 56 procenti neprecēto "fundamentālistu" nodarbojas ar ārlaulību seksu. Šis rādītājs ir aptuveni tāds pats kā "liberāļiem" (57 procenti). (Paradoksāli, ka katoļu baznīcā ar visstingrāko mācību par tikumību un vislielāko uzsvaru uz labo darbu nozīmi pestīšanā ir visiecietīgākie locekļi. Pēc minētā pētījuma datiem, 66 procenti neprecēto katoļu ir seksuāli aktīvi. Amerikas katoļi varbūt ir

⁶ Epistemoloģija – filozofijas nozare, kas pēta cilvēka zināšanu izcelsmi, dabu, metodes un robežas (tulk. piez.).

⁷ George Gallup and Sarah Jones, *100 Questions and Answers: Religion in America* (Princeton, NJ: Princeton Research Center, 1989), 120. lpp.

⁸ Andrew M. Greeley, "Sex and the Single Catholic: The Decline of an Ethic," *America*, 1992. g. 7. novembris, 344. lpp.

pat iecietīgāki nekā laicīgie amerikāņi. Pētījums apgalvo, ka pirmslaulību seksu atbalsta 67 procenti visu amerikāņu, turpretī pilnīgi pretēji savas baznīcas mācībai to dara 83 procenti katoļu.)⁹ Tāpat 49 procenti protestantu un 47 procenti katoļu abortu jautājumā ir “par”.¹⁰ Aptuveni 49 procenti evaņģēlisko un – satriecoši – 71 procenti katoļu apgalvo, ka uzticas eitanāzijai¹¹, acīmredzot pieņemot, ka “tev nebūs noslepkavot” nav nekas absolūts.

Protams, aptauju rezultāti var būt neprecīzi, maldinoši un tos var dažādi interpretēt. Cita aptauja rāda, ka pārējos jautājumos cilvēkiem ir stingra tikumiskā stāja. Kā vēlāk redzēsim, pārmērīga paļaušanās uz aptauju rezultātiem ir viena no īpašām mūsdienu apjukuma pazīmēm.

Un, ja arī aptauju rezultāti ir pareizi, tie tikai apstiprina Bībeles vārdus par grēku. Nevienam, kuram ir bibliska attieksme pret grēku, nevajadzētu būt pārsteigtam, redzot, ka visā sabiedrībā un baznīcās kupli sazēlusi netikumība un arī kristieši krīt par upuri morāles pagrimumam un liekulībai.

Baznīcas, kā jau pienākas, vienmēr ir bijušas pilnas ar grēciniekiem (kas gan vēl tur varētu būt?). Kristieši atzīst savu nespēju turēt Dieva baušļus, un viņu pestīšana ir atkarīga vienīgi no Jēzus Kristus iegūtās piedošanas. Teologi vienmēr ir atzinuši, ka draudžu locekļiem evaņģelizācija un mācīšana ir vajadzīga ne mazāk kā tiem, kas baznīcai nepieder.

Tomēr aptauju rezultāti rāda ko jaunu. Kaut arī cilvēki ir grēkojuši vienmēr, viņi savu grēcīgumu vismaz atzina. Vēl pirms gadsimta cilvēks, spītējot Dievam un ļaudīm, iespējams, būtu skandalozi pārkāpis laulību, taču viņš būtu atzinis, ka ir grēkojis. Mūsdienām raksturīga ne vien amorāla uzvedība, bet arī morāles kritēriju zudums. Tas attiecas arī uz baznīcu. Mēs novērojam ne tikai morāles, bet arī nozīmes sabrukumu. “Absolūtu patiesību nav.”

⁹Turpat.

¹⁰James R. Kelly, “Abortion: What Americans Really Think and the Catholic Challenge,” *America*, 1991. g. 2. novembris, 50. lpp.

¹¹Kim Lawton, “The Doctor as Executioner,” *Christianity Today*, 1991. g. 16. decembris, 50. lpp.

PASAULES UZSKATA MAIŅA

Kas ir noticis? Agrāk kristietības pamatatziņas pieņēma vairums cilvēku. Tagad tas raksturīgs mazākumam. Šis izmaiņas attiecībā uz morāli un reliģiju nav vienīgās, ar ko nākas saskarties. "Mēs piedzīvojam milzīgas strukturālas valsts un pasaules pārmaiņas," saka kristīgais futūrists Līss Andersons. "Pārmaiņas, kas solās būt lielākas par iespiedmašīnas izgudrošanu, lielākas par rūpniecības apvērsumu."¹² Kristieši neuzdrošinās būt akli pret tik nozīmīgu pavērsienu.

Kā norādījis Francis Šefers un citi zinātnieki, Rietumu kultūrai ir bijušas daudzas fāzes – viens pasaules uzskats ir nomainījis otru. Astoņpadsmitajā gadsimtā Rietumu kultūrā dominējošo biblisko sintēzi apstrīdēja apgaismība. Līdz ar deviņpadsmito gadsimtu atnāca gan romantisms, gan zinātniskais materiālisms. Divdesmitais gadsimts ir devis marksismu un fašismu, pozitīvismu un eksistenciālismu.

Mūsdienās, divdesmit pirmā gadsimta priekšvakarā, parādās jauns pasaules uzskats. Lai cik dīvaini neizklausītos, "modernais" ir kļuvis vecmodīgs. Divdesmitais gadsimts ar visiem tā sasniegumiem un katastrofām ieiet vēsturē. "Modernās idejas", kas raksturoja divdesmito gadsimtu, vairs nešķiet būtiskas. Sākas "postmodernais" laikmets.

Termins "postmoderns" vairāk attiecas uz laikmetu, nevis noteiktu ideoloģiju. Ja "modernais" laikmets patiešām beidzies, kristiešiem ir iemesls priecāties. Kopš "modernistu" un "fundamentālistu" kaujām (un vēl pirms tām) biblisko kristietību ir bombardējis modernisma arsenāls – zinātniskais racionālisms, humānisms un aizspriedumi pret pagātņi. Šodien modernisma apgalvojumi, ieskaitot tos, kas šajā gadsimtā apsēduši baznīcu, tiek atmesti. Postmodernās ēras sākums kristiešus var iepriecināt.

Taču modernisma vietā nāk jaunā, laicīgā postmodernisma ideoloģija. Šis jaunais realitāti skaidrojošo pieņēmumu kopums, kas ievērojami pārsniedz vienkāršu relativismu, sāk dominēt visā kultūrā. Vidusmēra cilvēks, kas uzskata, ka nekā absolūta nav, var nezināt par teorētiskajām "dekonstrukcijas" izpausmēm. Izglītības iestāde var nicināt elektronisko televīzijas pasauli. Mūsdienu politiķi var nesaprast avangarda mākslu. Tomēr tas viss ir savstarpēji saistīts un paūz izteikti postmodernistisku pasaules skatījumu.

¹² Leith Anderson, *A Church for the Twenty-first Century* (Minneapolis: Bethany House, 1992), 17. lpp.

Kamēr modernistu uzbrukumi kristietībai atslābst, no citas puses tai uzbrūk postmodernisti. Modernisti, piemēram, visādi apstrīdēja kristietības patiesumu. Tagad šādus argumentus dzird reti. Šodien visbiežāk kritizē to, ka “kristieši domā, ka patiesība pieder vienīgi viņiem”. Kristietības apgalvojumi netiek noliegti, bet tiek atmesti *tāpēc*, ka tie pretendē uz patiesību. Cilvēki, kas tic, ka “absolūtu patiesību nav”, relativisma noraidītājus atstums par “neiecietību” un mēģinājumu uzspiest citiem savus uzskatus. Postmodernisti kristietību nepieņem to pašu apsvērumu dēļ, kuru dēļ tie nepieņem modernismu ar tā zinātnisko racionālismu: gan kristieši, gan modernisti tic, ka patiesība pastāv. Postmodernisti tam netic. Kas izrādīsies kristietībai labvēlīgāks – modernisms vai postmodernisms –, to rādīs nākotne.

Svētie Raksti runā par to, cik svarīgi ir saprast “šo laiku” (Rom. 13:11). “Lielākā daļa kristiešu,” novērojis Džordžs Bārna, “neaptver, ka baznīca ir ierauta daudz nežēlīgākā cīņā nekā jebkad iepriekš.”¹³ Daudzi kristieši, ieskaitot teologus, neapzinādamies notikušās pārmaiņas, joprojām cīnās ar modernismu. Lai postmodernajā pasaulē kalpotu efektīvi un izvairītos no tās kārdinājumiem, kristiešiem ir jāsaprot laikmeta gars.

BĀBELES LĀSTS

Par spīti nebeidzamajiem jaunatklājumu pieteikumiem, kristieši zina, ka “nekā jauna nav zem saules. Vai kaut kas kādreiz notiek, par ko varētu sacīt: redzi, tas ir kaut kas jauns! – Tas jau sen ir bijis laikos, kas ir bijuši ilgi pirms mums” (Sal. māc. 1:9-10). Neticība un grēks vienmēr ir cilvēkiem piemituši. Arī senie pagāni zināmā mērā bija relativisti, un Dieva ļaudis vienmēr ir kārdināti ielaisties kompromisā ar savu ticību, pārdodoties valdošajai kultūrai, tāpēc arī par postmodernā laikmeta jautājumiem Bībele runā pārsteidzoši skaidri.

Modernisma nomaiņa ar postmodernismu patiesībā šķiet senas neveiksmes un sena lāsta versija. Reiz visai pasaulei “bija viena mēle un vienāda valoda” (1. Moz. 11:1). Vienotības, savstarpējās sapratnes un tehnisko iespēju uzmundrināti, cilvēki teica: “Celsim sev pilsētu ar

¹³ George Barna, *The Frog in the Kettle: What Christians Need to Know About Life in the Year 2000* (Ventura, CA: Regal Books, 1990), 123. lpp.

torni, kura virsotne sniedz debesis! Ar to mēs sev sagādāsim vārdu” (1. Moz. 11:4).

Bābeles torņa cēlēju kultūra līdzinās modernajam laikmetam. Paļāvībā uz cilvēciskajām spējām, saprātu un zinātnisko izziņu modernistiem Dievs nebija vajadzīgs. Lai sagādātu sev vārdu, viņi ne tikai cēla pilsētas, bet arī konstruēja jaunas sociālas un ekonomiskas sistēmas, piemēram, sociālismu. Viņu tehnika, attīstītāka nekā Bābeles laikā, ļāva tiem uzcelt ne vien torni, lai aizsniegtu debesis, bet arī kosmosa kuģus, lai sasniegtu mēnesi.

Dievs izvērtēja Bābeles pretenzijas, un, redzot cilvēku patieso veikumu un milzīgo cilvēcisko sasniegumu potenciālu, Kungs saprata, ka vienotas, tehnoloģiski augsti attīstītas cilvēku rases spēja darīt ļaunu būtu gandrīz neierobežota. “Lūk, tā ir viena tauta, un tiem visiem ir viena valoda. Tas ir tikai sākums viņu rīcībai, un turpmāk nekā, ko tie nodomājuši, vairs nebūs tiem neiespējams” (1. Moz. 11:6). Dievs žēlsirdīgi izjauca šo primitīvo, taču bīstamo ieceri (“tas ir tikai sākums viņu rīcībai”). Dievs satricināja viņu pašpaaugstināšanos un vareno torni sagrāva drupās.

Mūsu laikā ir kļuvis skaidrs, ka saprāts, zinātne un tehnika nav spējusi atrisināt visas problēmas. Sociālās inženierijas mēģinājumus atspēko nemainīgā nabadzība, noziedzība un izmisums. Pat visradikālākais mēģinājums pārstrukturēt sabiedrību saskaņā ar racionālu un materiālistisku teoriju – komunismu – ir sabrucis. Tehnoloģija turpina attīstīties galvu reibinošā ātrumā, bet, par spīti tam, ka ir sasniegtas debesis, tā dažkārt saīsina cilvēka dzīvi.

Dievs sodīja Bābeli, sajaucot to, kas veicināja tās cēlēju panākumus – valodu. Cilvēce sašķēlās savstarpēji norobežotās grupās.

“Iesim, nolaidīsimies un sajaucsim viņu valodu, ka tie vairs nesaprot cits cita valodu.” Un Tas Kungs tos izklīdināja no tās vietas pa visu zemes virsu, un viņi mitējās celt pilsētu. Tāpēc tās vietas vārds tika nosaukts: Bābele, jo tur Tas Kungs sajauca visas zemes valodas, un no turienes Viņš tos izklīdināja pa visu zemes virsu (1. Moz. 11:7-9).

Tieši tas ir noticis arī ar modernismu. Modernisma viengabalainums, kura potenciāls likās neierobežots, ir sadalījies atšķirīgās un savstarpēji konkurējošās grupās. Cilvēki viens otru vairs nesaprot. Vairs nav kopsaucēju, nav kopīgas valodas. Totalitāra vienotība ir

piekāpusies haotiskas dažādības priekšā. Izkliedēti mazās domubiedru grupās, vienā valodā runājoši cilvēki mūsdienās ir apjukuši.

Dieva ļaudis spriedumam par torni un Bābeles lāstam var tikai piekrist. Tāpat viņi piekritīs tam, ka modernismam ir raksturīga elkdievība, un priecāsies par tā sabrukumu. Līdz noteiktam laikam Bābeles lāsts bija sods par grēku. Kad Kristus izpirka pasaules grēkus, Bābeles lāsts tika atcelts, un, kad pār draudzi tika izliets Svētais Gars, lāsta spēks beidzās.

Kad Vasarassvētku diena bija atnākusi, visi bija sapulcējušies vienā vietā; un piepeši no debesīm nāca rūkoņa, it kā stiprs vējš pūstu, un piepildīja visu namu, kur tie sēdēja, un viņiem parādījās it kā uguns mēles, kas sadalījās un nolaidās uz ikvienu no tiem, un visi tika piepildīti ar Svēto Garu un sāka runāt citās mēlēs, kā Gars tiem deva izrunāt. Bet Jeruzalemē dzīvoja jūdi, dievbijīgi vīri no visādām tautām zem debess; kad šī balss atskanēja, ļaužu pulks sanāca kopā un izbijās, jo ikviens tos dzirdēja runājam savā valodā. Tie sabijās un brīnīdamies sacīja: “Vai visi šie, kas runā, nav galilieši? Kā tad mēs ikviens dzirdam savu dzimto valodu – partieši, mēdieši, ēlāmieši un kas dzīvojam Mezopotāmijā, Jūdejā un Kapadoķijā, Pontā un Āzijā, Frīģijā un Pamfilijā, Ēģiptē un Lībijas novados uz Kirēnas pusi, un še uz dzīvi apmetušies romieši, jūdi un prozelīti, krētieši un arābi, mēs dzirdam tos mūsu pašu valodās Dieva lielos darbus paužam.” Izbijušies un neziņā būdami, tie visi cits citam jautāja: “Kas tas ir?” (Ap. d. 2:1–12).

Tas, starp citu, nozīmē, ka Evaņģēlijs ir domāts visai cilvēcei un ka ar apustuļu sludināto Dieva vārdu Svētais Gars nes ticību ikvienas valodas un kultūras cilvēkiem. Tās ne tikai nebija kaut kādas nesaprotamas frāzes; vēl jo vairāk – Vasarsvētku “mēles” saprata ikviens, lai kāda būtu viņa dzimtā valoda. Valodas atjaunošana bija Dieva valstības zīme.

Vasarsvētkos Svētais Gars no visām tautām sāka pulcināt draudzi (Ap. d. 2:41). To nevienoja autonomis humānisms kā torņa cēlētus un modernistus; tā arī nesadalījās atsvešinātos grupējumos kā bābelieši un postmodernisti. Vienotība un atšķirība draudzē ir līdzsvarā. Tā ir viena miesa, kas sastāv no daudziem locekļiem, kuri atšķiras viens no otra kā pēda no acs (1. Kor. 12), taču ir vienoti mīlestībā un ticībā Jēzum Kristum.

Šīs plašākās perspektīvas dēļ Dieva ļaudis saskatis gan torņa celšanas, gan tai sekojošās balsu kakofonijas bezjēdzību. Tāpat tie redzēs gan modernistu, gan postmodernistu nepilnības. Tātad runa būs par grēku, elkdievību un valodu.

GRĀMATAS SATURA PĀRSKATS

Šī grāmata ir ceļojums mūsdienu domas un kultūras pasaulē, tāpēc jautājumu loks būs ļoti plašs, ietverot akadēmisku filozofiju un populārus TV šovus, mākslu un politiku, sociālas pārmaiņas un jaunas reliģijas. Grāmatas nolūks ir aprakstīt un bibliskās kristietības gaismā komentēt tendences, kas kristiešiem būtu jāapzinās.

Pirmā nodaļa par postmoderno domu apraksta jaunos, mūsdienu domāšanu raksturojošos modeļus, sākot no dekonstrukcionisma un universitāšu postmarksisma līdz popkultūras relativismam. Nodaļa apskata modernisma un postmodernisma vēsturi, to sekas un dod padomu, kā kristietim uz šīm parādībām reaģēt.

Nākamā nodaļa pēta tos mākslas veidus, kuros postmodernisma spēks un būtība izpaužas visskaidrāk. Sākot ar tādām populārām mākslas formām kā kino un televīzija un beidzot ar avangarda mākslas un literatūras eksperimentiem, jaunā estētika liecina gan par absolūtas patiesības, gan cilvēcības zudumu. No otras puses, postmodernās mākslas, arhitektūras un literatūras attieksme pret moderno rāda, kā mūsdienu pasaulē iespējams atdzīvināt pagātnes tradīcijas.

Trešā nodaļa pēta postmoderno sabiedrību, parādot, kā tā sašķeļas dažādos grupējumos un kā kultūra sadalās rases, etniskās piederības un seksualitātes noteiktās subkulturās. Nodaļa par politiku rāda, kā postmodernisms visas sociālās attiecības reducē līdz jautājumam par varu, apdraudot brīvību un demokrātiju. Komunisma sabrukums tomēr liek domāt, ka demokrātija, brīva ekonomika un bibliskās absolūtās patiesības var radīt pamatu alternatīvai postmodernai sociālai iekārtai.

Lai gan visa grāmata ir teoloģisks mūsdienu kultūras izvērtējums, pēdējā nodaļa veltīta tieši reliģijai. Tā atklāj postmodernistiskā pasaules uzskata izpausmes ne tikai Jaunā laikmeta reliģijās, bet, lai cik traģiski tas arī nebūtu, pat evaņģēliskajā baznīcā. Nodaļas noslēgums rāda, ka, lai baznīca būtu patiesi piederīga postmodernajam laikmetam, tai ir

nevis jāpakļaujas laika garam, bet gan no jauna jāatklāj un jāliek lietā savs garīgais mantojums.

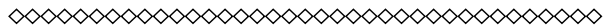
Šī grāmata kritizē *postmodernismu*, bet paliek atvērta postmodernajam, – gluži kā būtu divi pretēji, savstarpēji konkurējoši postmodernie viedokļi. Kas ir īstais postmodernā laikmeta vēstnesis – 20. gadsimta sešdesmito gadu kontrkultūras kustība vai Berlīnes mūra krišana? Kurš labāk simbolizē mūsdienu Ameriku – Madonna vai Ronalds Reigans? Vai, Amerikai iegrimstot relatīvismā un neopaganismā, kristietība noriet vai arī, atgūstoties no komunistu vajāšanām un iekvēlinot visu pasauli, triumfē? Postmodernā apziņa, šķiet, dara iespējamu vai nu jaunu radikālismu, vai jaunu konservatīvismu. Kurš no tiem dominēs nākamajā gadu tūkstoši, nav zināms.

Grāmata kristiešiem var palīdzēt izšķirties. Protams, pašreizējās svārstības ir raksturīgas laikmetu maiņai. Lai redzētu, vai divdesmit pirmajā gadsimtā kristietības ietekme uz kultūru atkal palielināsies vai arī samazināsies, kristiešiem uzmanīgi jāvēro laiku zīmes.

Tā viņi redzēs, ka bibliskā kristietība ir pārdzīvojusi katru uzbrukumu, pat vajāšanas, un ir izrādījusies piederīga katram laikmetam, par spīti mēģinājumiem to apklusināt vai izmainīt tās vēsti. Turpretī ikviens cilvēku radītais pasaules uzskats ir izrādījies neadekvāts un ir aizvietots ar nākamo pieņēmumu kopu. Postmodernismam nomainot modernismu un divdesmit pirmajam gadsimtam – divdesmito (ja Kristus nebūs atnācis), kristieši atklās vēl vairāk iemeslu, lai cieši turētos pie Dieva vārda.

I
POSTMODERNĀ DOMA

2. NO MODERNĀ UZ POSTMODERNO

“Notiek milzīga intelektuālā revolūcija, kas, iespējams, ir tikpat liela kā tā, kura nošķīra moderno pasauli no viduslaikiem,”¹ apgalvo Prinstonas teologs Diogenes Alens. Šīs revolūcijas pazīmes manāmas visur – universitāšu pilsētiņās un televizoru ekrānos, interneta portālos un vidusmēra amerikāņu dzīves stilā. Divdesmitajam gadsimtam noslēdzoties, šķiet, ka izzūd kāds īpašs domāšanas veids un mēs tuvojamies kaut kam jaunam.

Kristīgais zinātnieks Tomass Odens bija viens no pirmajiem, kas fiksēja šīs pārmaiņas. Viņš apgalvo, ka modernais laikmets ilga tieši 200 gadus – no Bastīlijas krišanas 1789. gadā līdz Berlīnes mūra krišanai 1989. gadā.² Lielā franču revolūcija rāda apgaismības triumfu. Sagraujot Bastīliju, cietumu, kurā monarhija turēja politieslodzītos, tika giljotinēta pirmsmodernā pasaule ar tās feodālo lojalitāti un garīgo hierarhiju. Revolucionāri slavināja cilvēktiesības un atmeta kristietību kā pagātnes palieku. Revolūcijas laikā Parīzes Dievmātes katedrālē viņi uzstādīja saprāta dievietes statuju. Modernajā laikmetā cilvēka saprāts ieņēma Dieva vietu, risinot visas problēmas un pārveidojot sabiedrību zinātniskās, racionālās patiesības garā.

Uzticība cilvēciskajam saprātam un atteikšanās no pārdabiskā izpaudās dažādi, taču nekur modernistiskā tendence nespiedzās tālāk vai ambiciozāk kā marksistiskās valsts izgudrojumā. Marksisms, sākot ar “dialektiskā materiālisma” pieņēmumiem, centās atrast materiālus, ekonomiskus cēloņus visām cilvēciskajām problēmām. Markss cilvēka stāvokli reducēja līdz šķīru cīņas un ekonomiskās ekspluatācijas jautājumiem. Līdz ar to viņš izstrādāja kvazizinātnisku alternatīvu, kam, domājams, bija jārada paradīze zemes virsū. Komunismā nebūtu privātīpašuma, nebūtu ekspluatācijas. Sociālismā indivīds atrastu nozīmi, iekļaujoties kādā lielākā grupā. Ekonomiku un visu sabiedrības attīstību plānotu kopuma labā.

¹ Diogenes Allen, *Christian Belief in a Postmodern World* (Louisville, KY: Westminster / John Knox Press, 1989), 2. lpp.

² Thomas C. Oden, *Two Worlds: Notes on the Death of Modernity in America and Russia* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992), 32. lpp.

Līdz ar Oktobra revolūciju padomju vadoņi šīs šķietami “apgaismotās” idejas īstenoja praksē, taču solītās strādnieku paradīzes vietā radās cilvēces vēsturē vēl nebijusi apspiestība un brutalitāte. Pārsteidzoši, bet padomju komunisma monolīts, lai gan bruņots ar slepenpolīciju un kodolieročiem, sabruka, kad cilvēki atklāja tā melus un pieprasīja brīvību.

Kristieši būtu varējuši paredzēt, kas notiks, kad cilvēki pretendēs uz maksimālu varu. Iedzimtā grēka doktrīna māca, ka, lai arī cilvēki sludina dižus ideālus, patiesībā tie dara šausmīgu ļaunumu. Lielā franču revolūcija ir piemērs, kā cēlā cilvēktiesību retorika noveda pie giljotīnas un šausmu valsts.

Tagad no Maskavas līdz pat Sanfrancisko modernisma pieņēmumi ir sabrukuši. Apgaismība ir diskreditēta. Saprāts ir gāzts no troņa pat universitāšu pilsētiņās. Rūpniecības apvērsums dod ceļu informācijas laikmetam. Mainās sabiedrība, tehnoloģija, vērtības un domas pamatkategorijas. Parādās jauns pasaules redzējuma veids.

Tomass Odens apgalvo, ka šī postmodernā ēra dod iespēju atgriezties ortodoksajai, klasiskajai kristietībai.³ Modernisma neveiksme nozīmē, ka vecā, laicīgā kritika par kristietību, kas tic pārdabiskajam, savu spēku ir zaudējusi. Konservatīvajai kristietībai postmodernajā pasaulē atkal tic.

Viņam taisnība. Postmodernie kristieši Evaņģēliju savai kultūrai var sludināt neatlaidīgi un ar jaunu spēku. Tomēr laicīgā iekārta rada dažas postmodernas alternatīvas. Reaģējot uz apgaismības neveiksmi, šo uzskatu pārstāvji no patiesības atsakās pavisam. Intelektu aizstāj griba. Saprātu aizstāj emocijas. Morāli aizstāj relativisms. Pati realitāte kļūst par sociālu konstrukciju. Šis jaunais pasaules uzskats apstrīd kristietību citādi nekā vecais modernisms. Postmodernajiem kristiešiem būs jāatspēko postmoderno nekristiešu uzskati.

PIRMSMODERNAIS LAIKMETS

Lai saprastu moderno un postmoderno, vispirms ir jāsaprot pirmsmodernais. Rietumu civilizācijas pirmsmodernajā fāzē cilvēki ticēja

³ Sk. *Thomas C. Oden, After Modernity ... What? Agenda for Theology* (Grand Rapids, MI: Academic Books, 1990).

pārdabiskajam. Atsevišķi indivīdi un kultūra kopumā ticēja Dievam (vai dieviem). Šī pasaule par savu eksistenci un nozīmi pateicās kādai garīgai un netveramai valstībai.

Modernistu teologi apgalvo, ka “modernais cilvēks”, protams, brīnumiem vairs netic, tādēļ Jaunajā Derībā aprakstītie pārdabiskie notikumi nu ir jāinterpretē atbilstoši “modernajam laikmetam”. Tā kā patiesībā divdesmitajā gadsimtā daudzi tomēr tic pārdabiskajam, ir skaidrs, ka terminu “moderns” viņi attiecina nevis uz hronoloģiju, bet gan domāšanas veidu. Viņi apsūdz konservatīvos kristiešus par to, ka nezināšanas, izglītības trūkuma un intelektuālā naivuma dēļ tie turas pie pirmsmodernām idejām. Kā formulē kāds zinātnieks, evanģēliskie vienkārši “nav dzirdējuši jauno laiku pasaules vēsti”.⁴ Šai “vēstij”, šim jauno laiku pasaules “evanģēlijam”, ir tik liela autoritāte, ka citas vēstis, piemēram, Jēzus Kristus Evanģēlijs, pat netiek aplūkotas.

Pirmsmodernais tomēr pelna nopietnu attieksmi. Šai Rietumu kultūras fāzei nebija raksturīgs kāds viendabīgs pasaules uzskats. Sarežģītais, dinamiskais un spriedzes pilnais laikmets ietvēra sevī gan mitoloģisku pagānismu un klasisku racionālismu, gan bibliisku atklāsmi.

Pat senajā Grieķijā bija konflikts starp pagānu reliģiju, kas radās no primitīvo kultūru animistiskajām reliģijām, un tādu prāta milžu kā Platons un Aristotelis racionālistisko filozofiju. Sokrats bija spiests iedzert indī sava “ateisma” dēļ – viņš noraidīja mitoloģisko pasaules uzskatu, apgalvodams, ka stāsti par tā sauktajiem dieviem nav nekas vairāk kā cilvēku netikumu projekcijas. Viņš sprieda, ka var būt tikai viens transcendentis Dievs, visa patiesā, skaistā un labā avots. Tālāk Platons, Sokrata skolnieks, attīstīja klasisko ideālismu – uzskatu, ka šīs pasaules lietu formu nosaka pilnīgas, Dieva prāta radītas idejas.

Kamēr platonisti pētīja idejas, Aristotelis pievērsās redzamajai pasaulei. Arī viņš atmata mitoloģisko, secinot, ka ikviens cēlonis izriet no viena pirmcēloņa, kam pašam nav cēloņa. Šis pirmcēlonis var būt vienīgi transcendentis Dievs, kas var būt tikai viens. Tālāk Aristotelis pētīja “taustāmo” pasauli – klasificēja augus un dzīvniekus un atklāja fizisku objektu un bioloģisku organismu pastāvēšanas nolūku. Pētot cilvēka dzīvi, Aristotelis apstiprināja objektīvu vērtību esamību. Aris-

⁴James Nuechterlein, “The Last Protestant” - Peter Berger, *A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credulity* apskats izdevumā *First Things*, 1993. g. marts, 42. lpp. Noihterlains pārfrāzē Pitera Bergera uzskatu, kuru tiecas kritizēt.

toteļa analītiskā metode, kas noteica mērķu un līdzekļu atšķirību, formas un nolūka saistību, kā arī atklāja absolūtos principus katras dzīves sfēras pamatā, pacēla cilvēka saprātu galvu reibinošos augstumos.⁵

Senie grieķi sāka ar mitoloģisku pagānismu, un tikai prāta spēks ļāva tiem sasniegt citu pasaules uztveres veidu. Grieķu sabiedrība ar tai raksturīgo pagāniskās mitoloģijas un klasiskā racionalisma neveiklo sajaukumu, protams, nebija nekāda utopija. Morāli pagrimusi, tā akceptēja zīdaiņu nogalināšanu, verdzību, karus, apspiešanu, prostitūciju un homoseksuālismu.

Taču, kad Pāvils un pārējie apustuļi devās misijas ceļojumos, grieķu pasaule bija gatava uz klausīt Evaņģēliju. Grieķu kultūras cilvēkiem bija nojauta par dvēseles nemirstību, garīgās pasaules realitāti un viena transcendentā Dieva esamību. Atēnās Pāvils atrada altāri “Nepazīstamam Dievam”. Grieķi bija sākuši aptvert, ka Dievs ir, taču viņi to nepazīna. Viņu augsti attīstītajam saprātam bija jāatkāpjas atklāsmes priekšā. “Ko jūs nepazīdami godājat, to es jums sludinu” (Ap. d. 17:23).

Pievēršoties kristietībai, grieķi iepazīna Bībeli. Ebreju Raksti tiem atklāja jaunus priekšstatus par Dievu, radīšanu, cilvēkiem un morālo patiesību. Jaunā reliģija kategoriski vērsās pret zīdaiņu nogalināšanu, abortiem⁶ un homoseksuālismu. (Liberāļi, kas domā, ka Jaunajā Derībā paustais homoseksuālisma nosodījums ir vienīgi tā laika kultūras pazīme, maldās. Grieķu kultūra homoseksuālismu ne tikai pieļāva, bet pat veicināja.⁷ Grieķu militārie vadoņi sprieda, ka homoseksuāli saistīti kareivji cīnīsies brašāk, lai aizstāvētu savus miļākos. Pat Platons uzskatīja, ka sievietes ir mazvērtīgāka un tāpēc visstiprāk mīlestība izpaudīsies vīriešu starpā. Jaunās Derības seksuālā morāle bija *vērsta pret šo kultūru*, un tādai tai jābūt arī mūsdienās.)

⁵ Aristotelis, piemēram, nošķīra to, kas ir labs pats par sevi, un to, kas ir labs tāpēc, ka ved pie citiem labumiem. Dzīve, tikumība un skaistums ir labi paši par sevi; nauda ir laba tiktāl, ciktāl tā ir līdzeklis, lai sasniegtu labu mērķi – dzīvotu, darītu labus darbus un baudītu skaistumu. Šāda mērķu un līdzekļu izsvēršana radīja arī priekšstatu par humanitāro izglītību (kura pēta to, kas ir labs pats par sevi) pretstatā eksaktajai izglītībai (kura pēta to, kas ved pie citiem sociālajiem labumiem). Sk. Aristoteļa “Nikomaha ētiku”. Labs, moderns ieskats par Aristoteļa filozofiju atrodams neoaristoteliskā filozofa, nesen par kristietiem kļuvušā Mortimera Adlera darbos.

⁶ Par grieķu-romiešu pasaulē plaši izplatīto abortu praksi un agrīnās baznīcas reakciju sk. *Michael J. Gorman, Abortion and the Early Church* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1982).

⁷ Sk. K. J. Dover, *Greek Homosexuality* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978).

Kristietība grieķu pasaules uzskatu gan apstrīdēja, gan īstenoja. Lai gan bibliskais un klasiskais pasaules uzskats ne vienmēr saskanēja, tie arī nebija krasā pretrunā. Tie bija vienisprātis, ka aiz šīs pasaules robežām ir augstāka realitāte, kas dod jēgu šai pasaulei. Tie bija vienisprātis, ka fiziskā pasaule ir sakārtota un līdz zināmai robežai izzināma. Tie bija vienisprātis par patiesības objektivitāti un intelektuālām absolūtām vērtībām. Grieķi pārāk daudz paļāvās uz cilvēka saprātu un pārāk mazu nozīmi piešķīra cilvēka grēcīgumam, tomēr Augustīns atklāja, ka var atsaukties uz Platonu, lai labāk formulētu stingri kristīgu teoloģiju. Viduslaikos Akvīnas Toms mēģināja sintezēt Bībeli un Aristoteļa uzskatus.

Vairāk nekā gadu tūkstoti Rietumu civilizācijā valdīja pasaules uzskatu sajaukums – bibliskā atklāsme, klasiskais racionālisms un pat vietējo pagānisko mitoloģiju paliekas. Bieži cilvēka saprāts un pagāniskā mānticība biblisko patiesību pakļāva kompromisam. Citkārt kristīgais pasaules uzskats atklājās skaidri un spēcīgi.

Viduslaikos (1000.–1500. g.) Eiropas kultūras kristīgā dievbijība, klasiskais racionālisms un tautas pagānisms sasniedza zināmu sintēzi. Lai gan viduslaiku civilizācija pati par sevi bija iespaidīga, sholastiskā teoloģija pakļāva Bībeli Aristoteļa loģikai un cilvēciskām institūcijām, tā upurējot bibliskās atklāsmes tīrību. Vēl neskaidrāku Evaņģēlija vēsti padarīja viduslaiku masu kultūra, kas kristietības aizsegā bieži saglabāja krietnu daļu pagānisma, paturot kristiešu svēto vārdos pārdēvētus vecos dievus.

16. un 17. gadsimtā, kad Rietumu civilizācija atgriezās pie saknēm, pie abiem pirmavotiem, diezgan juceklīgo viduslaiku sintēzi apstrīdēja renesanse. Renesanses humānisms no jauna atklāja un apstiprināja antīko kultūru; reformācija no jauna atklāja un apstiprināja Bībeli. Gan klasicisms, gan Bībele atdzima attīrītā formā.

Mīts, klasicisms un kristietība – dažādās konfigurācijās šie trīs atšķirīgie pasaules uzskati gadsimtiem ilgi definēja Rietumu pasauli. Ne visi pirmsmodernajā pasaulē bija kristieši. Bibliskā kristietība vienmēr bija saspīlētās attiecībās ar kultūru. Baznīcu nemitīgi kārdināja mitoloģija un humānistiskais racionālisms.

Kristietība ar pirmsmoderno civilizāciju nebūtu jāidentificē vairāk kā ar jebkuru citu cilvēku radītu institūciju. Tomēr pēc kāda laika kris-

tīgie pieņēmumi – bieži līdzās klasiskajam racionālismam un pat pagānismam – ieguva īpašu autoritāti. Vairums cilvēku pieņēma, ka Dievs ir reāls un ar Viņu jāreķinās. Labais ir pretrunā ar ļauno. Cilvēki ir grēcīgi, tomēr tie ir vērtīgi, un Dievs tos pestī. Dabu ir radījis Dievs, taču aiz dabas robežām pastāv cita realitāte – gara valstība, visu vērtību avots un patiesais cilvēku mērķis. Ne cilvēce, ne sabiedrība, ne daba nav autonomas. Tās visas ir pilnīgi atkarīgas no Dieva augstākās varas.

Tad nāca modernais laikmets. Grēcīgi cilvēki vienmēr ir ilgojušies būt autonomi, brīvi no jebkādiem ierobežojumiem un pievērst uzmanību šai pasaulei, nevis koncentrēties uz citu, kam vēl tikai jānāk. Novēršanos no bibliskās ticības pārdabiskajam dažkārt saskata jau renesanses humānismā un tā priekštečos – viduslaiku sholastiskajā teoloģijā un grieķu klasiskajā racionālismā. Šādi viedokļi vienmēr ir kārdinājuši Rietumus, bet, lai cik humānistiski tie arī nebūtu, viduslaiku un renesanses domātāji nevarēja noliegt Dieva realitāti.

Tomēr ar laiku domātāji kristīgo ticību pārdabiskajam sāka uzskatīt par vecmodīgu. Cilvēku sasniegumi zinātnē un tehnikā šķita aizsākam jaunu progresu laikmetu, un pagājušo gadsimtu gudrība likās novecojusi. Modernā pasaule, patiesību sakot, aizsākās 18. gadsimtā reizē ar apgaismību.

APGAISMĪBA

Jauno zinātņu pamatā bija bibliskais uzskats, ka daba ir personiska Radītāja labais un rūpīgais darbs, kā arī klasiskais uzskats, ka dabu pārvalda absolūti, racionāli likumi. 18. gadsimtā zinātne attīstījās tik strauji, ka šķita – tā var izskaidrot visu. Tika uzskatīts, ka cilvēka prāta spējas, operējot ar maņu orgānu iegūtajiem datiem, ir praktiski neierobežotas.

Šo saprāta, zinātnisko atklājumu un cilvēka autonomijas laikmetu sauc par apgaismību. Tās domātāji pieņēma klasicismu ar tam raksturīgo kārtību un racionalitāti (lai gan viņu klasicisma versija ignorēja Platona un Aristoteļa priekšstatus par pārdabisko), bet kristietību kā novecojušu māņticību viņi “sameta vienā katlā” ar pagānismu. Viņi domāja, ka tagad saprāts viens pats var aizstāt palāvību uz pārdabisko, kura radusies “neapgaismoto” laiku nezināšanas dēļ.

Tas nenozīmē, ka apgaismības domātāji būtu atmetuši reliģiju pavisam. Viņi drīzāk mēģināja radīt racionālu reliģiju – ticību, kas nebūtu atkarīga no atklāsmes. Rezultātā radās deisms. Pēc deistu domām, dabas sakārtotība patiesībā pierāda kādas dievības, racionāla prāta, visuma radītāja eksistenci. Taču šim Dievam vairs nav nekāda sakara ar radību. Viņš radīja pasauli visā tās komplicētībā un tad to atstāja, lai tā kā milzīga mašīna darbotos pati. Brīnumi, atklāsme un pārdabiskas doktrīnas, piemēram, iemiesošanās un pestīšana, principiāli netiek pieļauti. Atbilstoši šai reliģijai ar saprātu bruņotie cilvēki būtībā ir atstāti vieni paši.

Apgaismība atmeta kristietību, bet – vismaz sākumā – apstiprināja Dieva esamību. Taču tāds Dievs, kas nav saistīts ar radību, patiesībā ir gluži lieks, tāpēc ar laiku šī dievība atmira. Apgaismības racionālisms redzēja visumu kā noslēgtu dabisku cēloņu un seku sistēmu. Katrs fenomens ir jāsaprot kā *sistēmā iekļauta* cēloņa sekas.

Sākumā apgaismības domātāji absolūtas morāles patiesības saistīja ar savu dievību, apstiprinot pat tādu pēcnāves dzīvi, kas atalgo labo un soda ļauno. (Līdz ar to viņi noraidīja pestīšanu žēlastībā un izveidoja jaunu legālistisku taisnošanu pēc darbiem.) Taču drīz uz ētikas jautājumiem cilvēki sāka atbildēt, pamatojoties uz priekšstatu par noslēgtu sistēmu, un parādījās jauna pieeja – utilitārisms. Utilitāristi morāles jautājumus izlēma, nevis balstoties uz transcendentām absolūtām patiesībām, bet – pētot rīcības ietekmi uz sistēmu. Zagšana ir slikta nevis tāpēc, ka tā saka desmit baušļi, bet gan tāpēc, ka zagšana traucē sabiedrības ekonomisko darbību. Ja lieta vai rīcība sistēmas darbību uzlabo, tā ir laba. Ja tā milzīgās mašīnas gaitu traucē – slikta. Par vienīgo morāles kritēriju kļūst praktiskums. Ja kaut kas darbojas, tas noteikti ir labs.

Utilitārisms attaisnoja verdzību, bērnu ekspluatāciju un nabago badu. Mūsdienās šī apgaismības ētika atbalsta abortus, jo tie ierobežo sociālās palīdzības apjomu, un sankcionē eitanāziju, jo tā samazina slimnīcu izmaksas. Utilitārisms ir veids, kā morāli jautājumi tiek risināti bez Dieva.

Deviņpadsmitajā gadsimtā, apgaismības zinātnei uzņemot arvien lielākus apgriezienus, izzuda pēdējā saikne ar Dievu. Deisti mācīja, ka, lai arī Dievs nav nepieciešams ikdienas dzīvē, Viņš *bija* vajadzīgs, lai

viss sāktos. Taču, pēc Čārlza Darvina domām, arī radišana ir izskaidrojama bez Dieva. Aprakstot “sugu izcelšanos” noslēgtas, dabiskas cēloņu-seku sistēmas ietvaros, Darvins likvidēja vajadzību pēc jebkāda radītāja. Daba kļuva absolūti noslēgta sevī. Zinātne tagad varēja izskaidrot visu.

Galū galā domātāji atmeta pat apgaismības klasicismu. Racionālisms, kas sakņojās Platona un Aristoteļa uzskatos, pieņēma universālas, absolūtas un nemateriālas patiesības. Deviņpadsmitajā gadsimtā racionālismu tomēr izspieda empīrisms. Saskaņā ar deviņpadsmitā gadsimta materiālismu reāls ir vienīgi tas, ko varam novērot. *Vienīgā* realitāte ir tas fiziskais universs, ko uztveram ar jutekļiem un varam izpētīt ar zinātniskajām metodēm.

Filozofi, loģiskie pozitīvistu, pat uzskatīja, ka visi apgalvojumi, ko nevar pārbaudīt empīriski (piemēram, teoloģiskie, metafiziskie, estētiskie un morālie), ir bezjēdzīgi. “Dievu” vai “taisnību” parādīt nav iespējams – tāpat tie neeksistē. Abstrakta filozofija ir tikai vārdu spēle. (Loģiskajiem pozitīvistiem nešķīta svarīgi tas, ka arī viņu nozīmes kritērijs nav empīrisks, tāpat, pēc viņu pašu standartiem, tam jābūt bezjēdzīgam.)

Apgaismības sekas izpaudās dažādi. Dabas objektu pētīšanai paredzētās metodes sāka attiecināt uz cilvēkiem. Radās “sabiedriskās zinātnes”. Socioloģija tiecās izskaidrot cilvēku institūcijas, psiholoģija mēģināja skaidrot cilvēku iekšējo pasauli. Tas viss notika noslēgtas, dabiskas, empīriskām zinātnes metodēm pieejamas sistēmas ietvaros.

Sabiedrība un ekonomika tika pārstrukturētas un mācītas no jauna. Kaut arī Amerikas Konstitūcija un brīvās uzņēmējdarbības ekonomika saskanēja ar apgaismības teorijām, tās, tāpat kā dabaszinātnes, sakņojās bibliiskajā pasaules uzskatā. Sociālās teorijas, kas Dievu noraidīja, gāja daudz tālāk. Pieņemot, ka ar plānošanu cilvēki var atrisināt visas problēmas, Lielās franču revolūcijas cēlajām idejām un brutālajai praksei sekoja dažādi sociālisma projekti. Visradikālākais mēģinājums pārveidot sabiedrību un individuus saskaņā ar racionālistisku teoriju bija Marksa dialektiskā materiālisma uzspiešana milzīgai pasaules iedzīvotāju daļai. Marksisms izskauda privātīpašumu, centās iznīcināt reliģiju, apspieda nacionālo kultūru un mēģināja nomainīt individuālismu ar milzīgu kolektīvu kopienu.

Apgaismības tradīcija mēģināja atrast veidus, kā iztikt bez pārdabiskā. Kristietība tika atvirzīta otrajā plānā un nolikta aizsargpozīcijās. Daudzas baznīcas ielaidās kompromisā un sāka interpretēt ticību atbilstoši apgaismības dogmām. Radās liberālā teoloģija. Cilvēciskā intelekta augstākā vara pakļāva visu.

OPOZĪCIJAS BALSIS

Kaut arī apgaismotais modernisms maršēja no vienas uzvaras uz otru, tas izraisīja nemierus. Apgaismība veicināja romantisma pretreakciju. Materiālisms veicināja eksistenciālisma pretreakciju. No vienas puses, šīs kustības var uzskatīt par modernisma fāzēm. No otras puses, tās bija antimodernas. Gan romantisms, gan eksistenciālisms nobruģēja ceļu mūsdienu postmodernajam pasaules uzskatam.⁸

Agrais deviņpadsmitā gadsimta romantisms apgaismības racionālismu apgrīza kājām gaisā. Romantiķi dabu uztvēra nevis kā milzīgu mašīnu, bet gan kā dzīvu organismu. Viņi nepievienojās deistu uzskatam, ka Dievs ir atšķirts un tālu projām, bet ticēja, ka Dievs ir tuvu klāt un ir cieši saistīts ar fizisko pasauli. Dievs ir klātesošs dabā un mūsos. Daži pat Dievu identificēja ar dabu un cilvēkiem, nomainot Bībeles Dievu (kas ir gan klātesošs, gan transcendent) ar jaunu panteismu. Pretstatā apgaismībai, kas pieņēma, ka vissvarīgākās cilvēka spējas ir saprāts, romantisms par cilvēciskuma pamatu uzskatīja emocijas. Romantiķi individuālo pacēla pāri bezpersoniskām, abstraktām sistēmām. Morāles pamats bija pašpiepildījums, nevis praktiskums.

Pretstatā apgaismībai, kas balstījās uz dabaszinātņu paradigmām, mēģinot tās attiecināt uz visiem dzīves aspektiem, romantisms, kā parādījusi Nensija Pīrsija, pamatojās uz bioloģijas paradigmām.⁹ Tagad dabu izskaidroja ne vien ar mehāniku, bet arī ar “dzīvības spēku”, kas atdzīvina gan visu universu, gan katru atsevišķo cilvēku. Aptverot savas izjūtas, intensīvi izdzīvojot visus dzīves aspektus un atveroties fiziskās pasaules krāšņumam, cilvēks varēja kļūt “viens ar dabu” un saplūst ar

⁸ Sikāku izklāstu par apgaismību, romantismu un to literāro un reliģisko nozīmi atradīsiet manā grāmatā *Reading Between the Lines* (Wheaton, IL: Crossway Books, 1990), 169.–190. lpp.

⁹ Sk. Nancy R. Pearcey and Charles B. Thaxton, *The Soul of Science: A Christian Map to the Scientific Landscape* (Wheaton, IL: Crossway Books, 1994), 106.–107. lpp.

visu eksistenci atdzīvinošo spēku. Tas nekādā ziņā nebija personiskais Bībeles Dievs, kas ir gan pasaulē, gan aiz tās robežām. Dzīvības spēks to aizstāja un, tāpat kā deisms, kalpoja par pamatu jaunai, sekulārai reliģijai.

Romantiķi kritizēja “civilizāciju” par to, ka tā atspoguļojot mākslīgās cilvēka prāta abstrakcijas. Bērni piedzimst brīvi, nevainīgi un vienoti ar dabu. Tad “sabiedrība” ar civilizācijas važām tos samaitā. Primitīvas ciltis veido “cēli mežoni”, kas dzīvo tuvībā dabai, un tāpēc modernā tehnika un materiālisms tos nav sabojājuši. Romantiķi cildināja pagātni. Viņi meklēja nevis civilizāciju, cilvēciskā prāta sasniegumus, bet gan “kultūru”, organisku kopienību dabisko dvēseli.

Romantisms kultivēja subjektivitāti, personisko pieredzi, iracionālismu un spēcīgas emocijas. Tas vērsa uzmanību uz iekšējo dzīvi. Romantiķi atsaucās uz Kantu, kurš apgalvoja, ka redzamās pasaules formu un struktūru ir noteicis cilvēka prāta organizējošais spēks, kas sakārto jutekļu haotisko informāciju. Daži romantiķi to izmantoja, lai norādītu, ka visuma radītājs būtībā ir cilvēks.

Cilvēks kļuva ne tikai radītājs, bet arī likumdevējs. Romantisms nevis sekoja ārējiem likumiem vai pat praktiskiem apsvērumiem, bet gan pievērsās morālajai dzīvei. Romantiķi gan cieta sava goda un personisko neveiksmju dēļ, taču morāli saprata, pamatojoties vienīgi uz cilvēcisko piepildījumu. Tā kā dzīves mērķis ir “augt” – kā to dara puķes un embriji – , viss, kas tevi bagātina, ir labs, un viss, kas deldē – slikts.

Šādi uzskati varēja iedvesmot gan varonību, gan zemisku egoismu. Bairons veltīja dzīvi donkihotiskai misijai – atbrīvot Grieķiju; viņš arī meta izaicinājumu “sabiedrības likumiem”, krītot asinsgrēkā ar pusmāsu. Šellijs atstāja ģimeni, ielaižoties dēkā ar Mēriju Godvinu, kas viņu saprata labāk nekā sieva. Pamestā Šellija sieva izdarīja pašnāvību. Mūsdienās šāda “romantiska ētika” izpaužas visur – tiesu izpildītāji šķiras no sievām un iegūst “trofeju sievas”; abortu aizstāvji apgalvo, ka bērna radišana var traucēt sievietes pašpiepildījumu; eitanāzijas apoloģēti uzskata, ka tiem, kas nespēj dzīvot patstāvīgu, “kvalitatīvu” dzīvi, būs labāk, ja tos nogalinās.

Darvina evolūcijas teorija apstrīdēja gan romantismu, gan kristietību. Darvins parādīja, ka daba nav harmonijas un krietnuma valstība,

kā idealizēja romantiķi. Tā drīzāk ir viscaur ļauna. “Dabiskā izlase”, primitīva cīņa par izdzīvošanu, kur vājie krīt par upuri stiprajiem, parādās kā dabas pamatlikums, kas noteicis sugu izcelšanos. Deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē romantisms izplēnēja neoapgaismības materiālisma nelokāmās pārlicības priekšā.

Taču arī ar materiālismu ir grūti sadzīvot. Divdesmitais gadsimts pieredzēja jaunu pasaules uzskatu, kas akceptēja drūmos materiālisma faktus, vienlaikus piešķirot nozīmi arī atsevišķam indivīdam. Šis pasaules uzskats ir eksistenciālisms.

Saskaņā ar eksistenciālismu dzīvei nav ne nozīmes, ne nolūka. Dabas aklā, automātiskā kārtība un loģiskie racionālisma secinājumi varbūt ir sistemātiski, taču tie ir necilvēcīgi. Saistībā ar cilvēku mehāniskā dabas likumu atkārtotāšanās ir bezjēdzīga. Objektīvā pasaule ir absurda, cilvēkam tajā nav nekādas nozīmes.

Objektīvajā pasaulē nozīme nav atrodamā; tā drīzāk ir tīri cilvēcisks fenomens. Kaut arī dzīvei nav nekādas iepriekš noteiktas nozīmes, cilvēki to var radīt paši. Ar brīvu izvēli un apzinātu rīcību cilvēki var radīt savu sistēmu, savas dzīves nozīmi, ko nosaka tikai un vienīgi viņi. Taču tā neder nevienam citam. Nevienam nevar piešķirt nozīmi kāda cita dzīvei. Katram ir jānosaka pašam sava nozīme, kam jāpaliek privātai, personiskai un nesaistītai ar jebkādu objektīvu patiesību.

Eksistenciālisms ir mūsdienu relativisma racionālais kodols. Tā kā katrs pats rada sev nozīmi, visas nozīmes ir vienlīdz pamatotas. Reliģija kļūst pilnīgi privāta lieta, ko nevar “uzspiest” nevienam citam. Nozīmes saturs nav svarīgs, svarīgas ir vienīgi personiskās saistības. Lai dzīvei piešķirtu nozīmi, Sartrs izvēlējās komunismu, Heidegers – nacismu, Bultmanis – kristietību. Katrs dzīvo savā personiskajā realitātē. “Kas ir paties tev, var nebūt paties man.”

Morālās vērtības, tāpat kā cita veida nozīmes, rada cilvēks pats. Vislabāko eksistenciālās ētikas piemēru rāda tie, kas aizstāv abortus, bet sauc sevi par “izvēles atbalstītājiem” (angļu val. – “pro-choice”). Viņiem ir vienalga, ko izlemj sievietē; galvenais, lai viņa patiešām izvēlētos – laist pasaulē bērnu vai ne. Lai ko viņa izvēlētos, tas būs pareizi – viņai. “Izvēles atbalstītāji” nav ieinteresēti *nekādā* objektīvā informācijā, kas attiektos uz abortu ētiku. Dati par augļa attīstību, fakti par to, kā tiek veikti aborti, filozofiski argumenti par dzīvības svētumu – visas šīs

objektīvās ār pasaules liecības ir bezjēdzīgas un nevar būt saistītas ar sievietes personīgo izvēli.

Eksistenciālisms aizsākās deviņpadsmitajā gadsimtā un līdz divdesmitā gadsimta vidum izvērtās par vienu no galvenajiem filozofijas virzieniem. Mūsdienās eksistenciālisms vairs nav tikai avangarda rakstnieku vai kafejnīcās dirnošu franču intelektuāļu darbības lauks. Eksistenciālisms ir ienācis masu kultūrā. Tas kļuvis par seriālu un televīzijas šovu filozofiju. Tā principi nosaka politiskos dialogus un pārveido juridisko sistēmu. Eksistenciālisms ir postmodernisma filozofiskais pamats.

MODERNISMA BEIGAS

Divdesmitā gadsimta sākumā radās intelektuāla, literāra un mākslinieciska kustība, kas kļuva pazīstama kā modernisms. Lai arī esmu pierādījis, ka modernais laikmets aizsākās 18. gadsimtā, gan modernisma sasniegumi, gan izmisums kulmināciju sasniedza divdesmitajā gadsimtā.

Modernisms jaunajam gadsimtam mēģināja radīt jaunas mākslas formas. Tas, ka šie mākslinieki un intelektuāļi sauca sevi par modernistiem, nebūt nenozīmē, ka modernā pasaule tos bija apbūrusi. Daudzi no viņiem to ienāda. Lai gan modernisti nicināja romantisko sentimentalitāti, daudzi skuma pēc pagātnes. Daudzi bija eksistenciālisti, kas apņēmušies radīt paši savu nozīmi. Daži, piemēram, T. S. Eliots, pat pievērsās kristietībai. Viņi visi divdesmitajam gadsimtam centās stāties pretī godīgi un ar tādām mākslinieciskām formām, kas būtu saistošas tā laika situācijai. Daži, lai gan tiek uzskatīti par modernistiem, bija apsteiguši savu laiku, un līdz ar viņiem sākās postmodernisms.

Gadsimta vidū intelektuālajā un mākslas pasaulē dominēja modernisms ar savu nestabilo, eksistenciālisma piesātināto pozitīvismu. Tad nāca kas jauns – varbūt ne gluži jauns, bet gadu desmitiem aplēptu ideju jauns pielietojums.

Pēc Čārlza Dženksa domām, modernisma beigas un postmodernisma sākums iezīmējās 1972. gada 15. jūlijā pulksten 15.32. Tobrīd Sentluisā tika uzspridzināta modernās arhitektūras virsotne – Pritaigo dzīvojamo namu rajons. Lai gan tā projekts bija ieguvis godalgas kā augsti attīstītas tehnoloģijas, modernistiskas estētikas un funkcionāla

dizaina paraugs, tas bija tik bezpersonisks un nomācošs, noziedzību veicinošs un nekontrolējams, ka tajā nebija iespējams dzīvot.¹⁰

Pritaigo dzīvojamo namu rajona nopostīšana ir postmodernisma modelis. Modernais pasaules uzskats veido racionāli modelētas sistēmas, kurās nav iespējams dzīvot. Tas attiecas ne tik daudz uz namu projektiem, kā uz filozofiskām sistēmām un dzīvesveidu. Kristieši tam nevar nepiekrīst. Taču jaunais laicīgais risinājums ne vien sasit drumslās modernismu, bet arī uzspriidzina *visus* stabilos veidojumus, ieskaitot kristietību.

Tā vietā, lai uz drupām būvētu kādu citu struktūru, laicīgais postmodernisms koncentrējas uz eksploziju. Centieni palīdzēt nabadzīgajiem, ļaujot tiem dzīvot modernisma templī, tiešām izrādījās veltīgi. Kaut arī modernisma “uzspriidzināšana”, iespējams, bija pareiza, lielākā daļa postmoderno teorētiķu nekādu dzīvošanai piemērotāku alternatīvu nedod. Maznodrošinātajiem Pritaigo namu iemītniekiem vairs nav jādzīvo sterilā, necilvēcīgā celtnē. Tagad, postmodernās domāšanas laikmetā, viņi var būt bezpajumtnieki.

Vairums zinātnieku postmodernās pārmaiņas saista ar 20. gs. 60. gadu kontrkultūru. Daudzi jaunieši sāka apšaubīt modernās civilizācijas augļus – tehnoloģiju, sociālo režīmu, racionālo plānošanu. Tā vietā viņi tiecās pēc dzīvesveida, kas būtu organiski saistīts ar dabu un brīvs no morāliem un racionāliem ierobežojumiem. Viņu uztverē Vjetnamas karš iemiesoja visu kapitālisma, tehnikas un tradicionālās amerikāņu demokrātijas ļaunumu. Eksperimenti ar narkotikām palīdzēja radīt ekstātisku, mistisku stāvokli, kas bija pilnīgā pretrunā ar modernā racionālisma prasībām. Viņi atmeta seksuālos aizliegumus, lai īstenotu absolūtu brīvību un dzīvotu netraucēti, izprieču pilnu dzīvi.

Daudzi zinātnieki par pagrieziena punktu uzskata 1968. gadu.¹¹ Tad studentu demonstrāciju dēļ tika slēgtas universitātes visā pasaulē. Universitāšu pilsētiņu protestiem pret Vjetnamas karu Savienotajās Valstīs bija liela ietekme, taču Eiropā tie bija vēl veiksmīgāki. Studentu nemieri Parīzē un citās universitāšu pilsētās ietekmēja visu intelektuālo

¹⁰ David Harvey citāts *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 39. lpp., no Charles Jencks, *The Language of Post-Modern Architecture* (London: Academy Editions, 1984), 9. lpp.

¹¹ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 38. lpp.

pasauli. Universitātes kļuva radikālākas. Pie varas nāca jauns intelektuāļu slānis, kura mērķis bija izārdīt moderno pasauli.

20. gadsimta 60. gadu jaunatnes kultūru var uzskatīt par romantisma atdzimšanu, bērnišķīgu regresu, ko darīja iespējamu tā bagātā un pieļāvīgā sabiedrība, pret kuru viņi sacēlās. Deviņpadsmitā gadsimta romantiķi dabu apdziedāja, bet deviņpadsmitā gadsimta amerikāņi ar to cīnījās, lai izdzīvotu. Tomēr šķita, ka 20. gs. 60. gados grūtie laiki ir pagājuši. Jaunieši, vecāku nopelnītās naudas atbalstīti, varēja spraut matos puķes, sūdzēties par vecāku materiālismu un kritizēt tehnoloģiju, paši atrazdamies progresīvās tehnoloģijas ķimikāliju ietekmē. Lai cik naiva un nesakarīga 20. gs. 60. gadu subkultūra liktos šodien, tai bija tālejošas sekas. Tā noteica modi. Tās vērtības sāka cauraust nacionālo izklaides industriju un elektroniskos plašsaziņas līdzekļus. Jo sevišķi visus sabiedrības slāņus pārņēma seksuālā revolūcija.

20. gadsimta 60. gadu jaunatnes kustība guva arī politisku ievirzi. Civiltiesību kustība, kas sakņojās kristīgā aktīvismā, pārauga sociālā kalpošanā un melnādaino kristiešu baznīcu morālajos uzsaukumos. Tā vērsās pie tradicionālajām Amerikas vienlīdzības un konstitucionālo tiesību vērtībām. Jauniešus, kas tajā noskatījās, nemotivēja ne baznīca, ne konstitucionālisms, taču civiltiesību kustība uzkurināja viņu ideālismu un pārliecināja, ka jāmaina visa sabiedrība. Rasu atbrīvošanās kampaņai sekoja vairākas citas atbrīvošanās kustības. Uzplauka feminisms. Homoseksuālisti sāka sevi dēvēt par apspiestu minoritāti.

Marksisti jauniešu politisko ideālismu drīz kooptēja, vēlmi pēc sociālām pārmaiņām un esošā stāvokļa apšaubīšanu mēģinādami pārvērst revolucionārā kustībā. 1968. gada studentu nemieru rezultātā marksisms tika atzīts par politiski korektu gan Amerikas, gan Eiropas universitātēs. Marksisma mācība uzplauka, ieguva jaunu akadēmisku cieņu un ietekmēja visas disciplīnas no socioloģijas līdz literatūras kritikai.

Paradoksāli, ka tieši tajā laikā, kad marksisms nāca modē Rietumos, padomju komunisms rupji apspieda pats savu inteliģenci, māksliniekus un autorus, kas centās izrauties no marksistiskā trakokrekla. Nav lielāka pierādījuma šīs jauniešu kustības narcismam un Rietumu inteliģences morālajam aklumam kā nepārtrauktais 1968. gada slavinājums. Šis “studentu revolūcijas” gads bija tas pats gads, kad

Čehoslovakijā iebrauca padomju tanki. Apspiežot brīvības centienus, marksisms atklāja savu īsto dabu, taču Rietumu inteligence skatījās uz citu pusi. Kamēr studenti Krievijā un Ķīnā gāja cietumā vai mira tādēļ, ka bija apšaubījuši marksismu, viņu vienaudži Rietumos tinās sarkanos karogos un citēja vadoni Mao.

Pēc Tomasa Odena domām, modernisms beidzās nevis ar Pritaigo dzīvojamo namu rajona, bet gan ar Berlīnes mūra krišanu. Mūsdienu universitāšu postmodernisti joprojām neatzīst politiskā radikālisma izgāšanos. Pēc Odena domām, viņi tiešām ir “hipermodernisti”, kas skeptiskos un morālu autoritāti nicinošos modernisma pieņēmumus transformē jaunās galējībās.¹² Lai kā tas arī nebūtu, jaunā ideoloģija pārņem visu Rietumu kultūru.

ANTIAPGAISMĪBA

Tagad modernismu izaicina jauns pasaules uztveres veids, kas, šķiet, pārņem ikvienu kultūras aspektu. Šī jaunā pasaules uzskata piekritēji to sauc par “postmodernismu”. (Ir jāatceras atšķirība starp īpašības vārdu *postmoderns*, kurš norāda uz laika posmu, un lietvārdu *postmodernisms*, kas attiecas uz šo noteikto ideoloģiju. Tā kā modernā ēra ir beigusies, mēs visi esam postmoderni arī tad, ja noraidām postmodernisma principus.)

Deivids Hārvijs pretstata postmodernismu un apgaismību:

Apgaismība (..) kā aksiomu pieņēma to, ka jebkuram jautājumam iespējama tikai viena atbilde. No tā izriet, ka, ja vien mēs pasauli spētu iedomāties un atainot pareizi, to varētu kontrolēt un racionāli sakārtot. Bet tas nozīmē, ka eksistē viens vienīgs pareizais atainojuma veids, kas, ja vien mēs to spētu atklāt (un visi zinātnes un matemātikas centieni bija veltīti tieši tam), nodrošinātu līdzekļus apgaismības mērķu sasniegšanai.¹³

Pēc postmodernistu domām, apgaismības problēma ir nevis tās nekritiskā paļāvība tikai uz cilvēka saprātu, bet pieņēmums, ka vispār

¹² Oden, *Two Worlds*, 79. lpp. Ihabas Hasans, viens no vadošajiem postmodernisma zinātniekiem, arī uzskata, ka postmodernisms ir jau modernismā pastāvošo tendenču intensifikācija. Sk. Steven Connor, *Postmodern Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 111.–114. lpp.

¹³ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 27. lpp.

pastāv objektīva patiesība. “Parasti uztverts kā pozitīvistisks, tehnocentrisks un racionālistisks, *modernisms* tiek identificēts ar ticību lineāram progresam, absolūtām patiesībām, ideālu sociālu sistēmu racionālai plānošanai, kā arī zināšanu un ražošanas standartizācijai.” No otras puses, Hārvijs turpina: “Postmodernās domas raksturīgās iezīmes ir fragmentācija, nenoteiktība un dziļa neuzticēšanās jebkādiem vispāriem jeb apkopojošiem apgalvojumiem.”¹⁴

Modernisti, pēc Hārvijs domām, mēģina “apkopot haosu”.¹⁵ Nonākot saskarē ar dzīvei raksturīgo bezjēdzību, modernisti tai uzspiež sistēmu, ko pēc tam uzskata par objektīvu un vispārēji saistošu. Postmodernisti turpretim haosu apstiprina un ar to sadzīvo, uzskatot, ka jebkura sistēma ir īslaicīga un katram cilvēkam atšķirīga.

Šāds apraksts skaidri rāda, ka jaunā ideoloģija balstās uz eksistenciālisma filozofiskajiem pieņēmumiem, taču tai ir arī citi priekšteči. Nensija Pīrsija rāda, kā pašas zinātnes attīstība ir mazinājusi uzticību objektīvai sistēmai un izzināmām absolūtām patiesībām: ne-Eiklīda ģeometrija izvirzīja hipotēzi, ka matemātika ir tikai patvaļīga prāta spēle, nevis absolūtu dabas likumu atspoguļojums; Einšteina relativitātes teorija fizikā, kā to bieži pārprot, uzvedina ļaužu masas uz domām, ka “viss ir relatīvs”. Vēl jo vairāk, mēs nekādi nespējam iedomāties to, ko apraksta kvantu fizika, šķietami laužot loģikas vai veselā saprāta pamatprincipus. Kad eksperimenti pierāda, ka gaisma ir vai nu daļiņa, vai vilnis atkarībā no tā, kā to novēro, šķiet, ka tā ir pretruna un realitāte nav racionāla.¹⁶

Postmodernistu apgalvojums – “absolūtu patiesību nav” – nebūt nav vieglprātīgs. Pie šī secinājuma viņi ir nonākuši, sekojot modernās laicīgās domas attīstībai. Nākamā nodaļa parādīs šī apgalvojuma pamatu – absolūto patiesību kritiku un klasisko racionālismu nomaiņos, alternatīvos domāšanas veidus.

Tiesa, apgaismība ir beigusies. Laicīgais racionālisms ir nonācis strupceļā. Kristieši piekritīs, ka bez Dieva objektīvas nozīmes esamība nav izskaidrojama. Ejot Ādama pēdās, grēcīgos cilvēkus nomoka bezjēdzība un prāta ierobežotība (Sal. māc. 1). Mēģinājumi dievināt cilvēka

¹⁴ Turpat, 9. lpp.

¹⁵ Turpat, 11. lpp.

¹⁶ Sk. *Pearcey, Soul of Science*, 192.–193. lpp. Par citām intelektuālām postmodernistu ietekmēm sk. *Harvey*, 9. lpp.

saprātu un ignorēt tā ierobežotību Dieva noslēpumu priekšā neapšaubāmi cietīs neveiksmi. Kā redzēsīm, kristietība var piedalīties postmodernistu apgaismības kritikā.

Un tomēr arī postmodernisms nostāsies pret kristietību. Tāpat kā modernisms, kristietība un lielākā daļa pirmsmoderno uzskatu sistēmu, piemēram, klasiskais racionālisms, arī tic absolūtai patiesībai. Tādējādi krietietība kā “vispārējs vai apkopojošs diskurss” nokļūst vienā kategorijā ar apgaismību. Postmodernisti kristietību un lielu daļu pirmsmodernās domas tieksies uzskatīt par modernisma paveidiem! Gan kristietība, gan modernisms tiks noraidīti viena un tā paša iemesla dēļ – tie apgalvo, ka ir patiesi.

Ihabs Hasans pretstata modernisma un postmodernisma vērtības, piedāvājot vairākas antitēzes¹⁷ – modernisti tic nosacītībai, postmodernisti – nenosacītībai. Modernisms uzsver nolūku un plānu, postmodernisms – brīvību un nejaušību. Modernisms nostiprina hierarhiju, postmodernisms kultivē anarhiju. Modernisms augstu vērtē tipisko, postmodernisms – mutanto. Modernisms meklē *logos*, vārdos izsacītā visuma pamatnozīmi. Postmodernisms turpretim pieņem klusumu, atmetot gan nozīmi, gan vārdu.

Modernā māksla, pēc Hasana domām, koncentrējas uz mākslas objektu kā atsevišķu, pabeigtu darbu; postmodernā māksla koncentrējas uz mākslas procesu un performanci. Modernisti interesējas par “radīšanu / apkopojumu / sintēzi”, turpretī postmodernisti – vairāk par “iznīcināšanu / dekonstrukciju / antitēzi”. Modernisti augstu vērtē izlasi un robežas, postmodernisti novērtē kombināciju un savstarpējas sakarības. Modernisti kultivē klātbūtni, postmodernisti – prombūtni. Modernistus interesē dziļums, postmodernistus – virsslāņi. Modernisms uzsver formu, postmodernisms – bezformību.

Postmodernisms mēģina pārkārtot domāšanu un kultūru, balstot to uz pilnīgi atšķirīga pamata, pieņemot realitāti kā sociālu konstrukciju un izvairoties no “totalizējošas sarunas” vispār. Kādu ēku var uzcelt uz šāda pamata vai – drīzāk – atmetot visus pamatus? Kā tas ietekmē cilvēka dzīves, mākslas, politikas un reliģijas vērtību? Nenosacītība, anarhija, mutanti, prombūtne, virsslānis, bezformība – vai šādas postmodernistiskas vērtības ir apsēdušas tikai intelektuālo eliti, vai arī

¹⁷ Ihab Hassan, “The Culture of Postmodernism,” *Theory, Culture and Society*, 2 (1985), 123.–124. lpp.

tās pārņem visu kultūru un pat baznīcu? Grāmatas turpinājumā mēģināsim uz šiem jautājumiem atbildēt.

POSTMODERNISMS UN CIVILIZĀCIJA

Viens no pirmajiem zinātniekiem, kas lietoja terminu “postmodernisms”, ir lielais vēsturnieks sers Arnolds Toinbijs. Šī gadsimta 40. gados Toinbijs sāka autoritatīvu pētījumu par pasaules civilizāciju rašanos un sabrukumu. Toinbija atklāsmes vēstures un viņa paša laikmeta virzībā ir pārsteidzoši pravietiskas.¹⁸

Balstoties uz pētījumu par divdesmit vienu pasaules civilizāciju – no senās Romas līdz Ķīnas impērijai, no Babilonas līdz Acteku valstij –, Toinbijs atklāja, ka irstošas sabiedrības pārdzīvo zināmu “dvēseles šķelšanos”. Tās reti vienkārši tiek nomainītas ar kādu citu civilizāciju; biežāk – izdara sava veida kultūras pašnāvību. Brūkošām sabiedrībām, pēc Toinbija domām, ir vairākas raksturīgas iezīmes. Tās ļaujas *aizmirstībai*, “prāta stāvoklim, kad radošo spēju vietā – apzināti vai neapzināti, teorētiski vai praktiski – tiek pieņemts antinomiānisms¹⁹”.²⁰ Citiem vārdiem sakot, cilvēki pārstāj ticēt morālei un uz radošā gara rēķina ļaujas savām dziņām. Viņi pakļaujas arī *eskeipismam* – mēģina izvairīties no problēmām, atkāpdamies paši savā izklaides un laika kavēkļu pasaulē.²¹

Ir zināma *pašplūsma* – cilvēki pakļaujas bezjēdzīgam determinismam²², it kā viņu pūles neko nenožīmētu un viņiem nebūtu nekādas

¹⁸ Vārds *postmodernisms* pirmoreiz minēts Oksfordas angļu valodas vārdnīcā (*Oxford English Dictionary*) 1949. gadā, atsaucoties uz kādu arhitektūras grāmatu. Esmu atklājis, ka šis termins ir lietots pat agrāk – Bernarda Idingsa Bella (*Bernard Iddings Bell*) kristīgās apoloģētikas grāmatā *Religion for Living: A Book for Postmodernists*, kas izdota Harper izdevniecībā 1940. gadā. Kā kultūru plašāk aprakstōšs šis vārds pirmo reizi minēts Toinbija grāmatā *An Historian's Approach to Religion* 1956. gadā. Turpmākajās nodaļās uz Toinbiju atsauksimies sīkāk. Toinbijs, kas koncentrējās uz reliģijas centrālo lomu civilizāciju pastāvēšanā, bieži aizstāvēja kristietību, lai gan nepiekrita kristietības īpašā statusa aizstāvju apgalvojumiem un pieslējās universālismam, kurš balstīts uz šķietamām visu pasaules “augstāko reliģiju” kopīgām iezīmēm. Sk. *An Historian's Conscience: The Correspondence of Arnold J. Toynbee and Columba Cary-Elwes, Monk of Ampleforth*, red. Christian B. Peper (Boston: Beacon Press, 1986).

¹⁹ Antinomiānisms – uzskats, ka Evaņģēlijā pausta žēlastība atbrīvo kristiešus no morāles likumiem jeb Dieva baušļu ievērošanas (tulk. piez.).

²⁰ Arnold J. Toynbee, *A Study of History* (London: Oxford University Press, 1948), 5:399.

²¹ Turpat, 404.–411. lpp.

²² Determinisms – mācība par visu dabas un sabiedrības parādību vispārīgu, objektīvu likumsakarību un cēlonisku nosacītību (tulk. piez.).

varas pār savu dzīvi.²³ Ir *vainas* apziņa, riebums pret sevi, ko rada morālā aizmiršanās.²⁴ Ir *neizvēlīgums*, ar ko Toinbijs domā ne tik daudz dzimumattiecības, kā nekritisku jebkā un visa pieņemšanu, iecietību un nekonkrētu eklektismu. Toinbijs šo neizvēlīgumu apraksta kā “ļaušanos pārveidoties gan reliģijā, literatūrā, mākslā, gan arī manierēs un ieradumos”, un tas ir masu viedokļa triumfs.²⁵

Nav nemaz jāpiekrīt Toinbija monumentālajai vēstures interpretācijai, lai, iepazīstot izmirušo civilizāciju agonijas analīzi, ieraudzītu ko šokējoši pazīstamu. Bet pievērsoties savam laikam – Otrā pasaules kara beigām un “aukstā kara” sākumam – , Toinbijs paredz postmodernisma atnākšanu. Viņš ne vien lieto šo terminu, bet arī apraksta tā pazīmes. Patrīcija Vo viņa pareģojumu rezumē šādi:

Pēc Toinbija domām, postmodernais laikmets ir ceturrtā un pēdējā Rietumu civilizācijas fāze, kurā dominē nemiers, iracionalitāte un bezpalīdzība. Šādā pasaulē apziņa dreifē, nespējot noenkuroties pie kāda universāla taisnības, patiesības vai saprāta krasta, kur pagātnē tika celti jauno laiku ideāli. Tādējādi pati apziņa ir “decentrēta”: tā vairs nav pasaules darbības virzītāja, bet funkcija, caur ko iet un krus-tojas bezpersoniski spēki. Māksla vairs nav tik daudz cilvēka gara izpausme, kā kārtējā patēriņa prece, tāpēc tā, tāpat kā zināšanas, vairs nevar būt kritiska, bet tikai funkcionāla. Turklāt mēs esam postmoderni un, iesaistīti kultūrā, kur visas zināšanas rodas diskursa ceļā, mēs vairs nespējam tiekties pēc transcendences. Ārpus kultūras nav stāvokļa, no kura novērot kultūru. Te nav kantiskā “skata no nekurienes”, nav konceptuālas telpas, kura vēl nebūtu iesaistīta tajā, ko tā mēģina izvērtēt. Ir iespējama tikai sagrāve no iekšpuses: mikropolitika, vārdu spēles, parodējošas sadursmes, ironija, fragmentācija.²⁶

Nākamās nodaļas šos priekšstatus pēta sīkāk un apsver, vai šī “apziņas dreifēšana” ir atbrīvojoša, kā apgalvo daudzi mūsdienu teorētiķi, vai arī, kā uzskatīja Toinbijs, tā signalizē par Rietumu civilizācijas bojāeju. Bet varbūt šī civilizācija atjaunosies pati, kas, pēc Toinbija atziņuma, dažkārt notiek ar reliģisku atmodu?

²³ Turpat, 412.–431. lpp.

²⁴ Turpat, 432.–439. lpp.

²⁵ Turpat, 439.–440. lpp.

²⁶ Patricia Waugh, *Postmodernism: A Reader* (London: Edward Arnold, 1992), 5. lpp.

turpretim postmodernais eksistenciālisms māca, ka nozīmi rada *sociāla grupa un tās valoda*. Saskaņā ar šo ieskatu personiskā identitāte un pat cilvēka domu saturs ir *sociālas* konstrukcijas. Vecais eksistenciālisms uzsvēra atsvešināto individu, kas ir cienijams savā vientulībā un nepakļāvībā; postmodernais eksistenciālisms uzsver sociālo identitāti, grupveida domāšanu un modes izjūtu. Postmodernais eksistenciālisms atgriežas pie Ničes, lai uzsvērtu ne vien gribu, bet arī spēku. Atbrīvotību rada sacelšanās pret pastāvošajām varas struktūrām, tai skaitā arī pret nomācošajiem “zināšanu” un “patiesības” jēdzieniem.

ANTIFUNDAMENTĀLISMS

Pagātnes lielajām intelektuālajām sistēmām (piemēram, platonismam, kristietībai, marksismam, zinātnei) vienmēr ir bijis noteikts pamats (racionāli ideāli, Dievs, ekonomika, empīriski novērojumi). Postmodernisms turpretim ir antifundamentāls. Tas tiecas iznīcināt visus šos objektīvos pamatus, neaizstājot tos ne ar ko.

Patrīcija Vo antifundamentālismu definē tā:

Tāpat galvenais “postmodernajam stāvoklim” ir Rietumu civilizācijas un it sevišķi apgaismotā modernisma “grandiozo mītu” sabrukuma atzišana un izklāsts.

Kā postmodernistu vidū pieņemts, Vo par objektīvām uzskatu sistēmām runā kā par naratīviem (angļu val. – *narratives*), t. i., “stāstiem”. Pretenzijas uz patiesību tiek definētas kā fikcija. Šī viltīgā daiļrunība ne vien rāda, ka tie pieņemts tas, ko postmodernisti cenšas pierādīt, bet arī postmodernistisko apgalvojumu, ka visa patiesība ir vienīgi valodas konstrukcija. Viņa turpina:

Kontrapgaismība, protams, ir tikpat veca kā pati apgaismība, bet, ja pagātnē (piemēram, romantiskajā domāšanā) saprāta kritiku pavadīja kāds alternatīvs (iztēles) fundamentālisms, tad postmodernisms pretendē uz atteikšanos no jebkādiem metastāstiem²⁹ (angļu val. – *metanarratives*), kas varētu leģitimēt patiesības pamatus. Vēl

²⁹ Latv. val. šis termins tiek tulkots arī kā “metanaratīvi” jeb “vispārēji sižeti” – sk. Kūle M., Kūlis R. *Filosofija*. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 438. lpp.; Rubene M. *Postmodernisms // Grāmata*. – 1991. – Nr. 2. – 5. lpp. – red. piez.

jo vairāk, tas apgalvo, ka mums tie nav nedz vajadzīgi, nedz vairs vēlami.³⁰

Pagātnē, kad vienu zināšanu struktūru atzina par neadekvātu, to nomainīja ar citu. Postmodernisma mērķis ir iztikt vispār bez jebkādam zināšanu struktūrām. “Metastāsti” postmodernistu žargonā ir “stāsti par stāstiem”, “liela mēroga teorētiskas interpretācijas, kas paredzētas universālam lietojumam”,³¹ tātad – pasaules uzskati. Postmodernisms ir pasaules uzskats, kas noliedz visus pasaules uzskatus.

Metastāstus uzskata par “apkopojošiem diskursiem”, kas asociējas ar apspiešanu.³² Neomarksista Terija Īgltona vārdiem sakot:

Postmodernisms signalizē, ka “miruši” tie “metastāsti”, kuru slēptā teroristiskā funkcija bija pamatot un leģitimēt ilūziju par “universālu” cilvēces vēsturi. Pašlaik mēs no jauno laiku murgiem ar tiem raksturīgo manipulējošo saprātu un kopuma fetišu atmostamies atbrīvotā postmodernisma plurālismā, tajā neviendabīgajā dzīves stilu un vārdu spēļu klāstā, kas ir iznīcinājis nostalgisko vēlēšanos apkopot un leģitimēt pats sevi. (..) Zinātnei un filozofijai ir jāatbrīvojas no savām grandiozajām metafiziskajām pretenzijām un ir jāuzlūko sevi peticīgāk – kā kārtējo stāstu kopumu.³³

Ticība universālai cilvēcībai, ko parasti uztver kā cildenu cilvēku vienlīdzības un cieņas vīziju, konspiratīvā valodā ir aprakstīta kā “slēpti teroristiska”. Jaunie laiki, kas, par spīti saviem trūkumiem, ikdienas dzīvi vismaz darīja mazliet vieglāku, ir “murgi”, primitīva, ar savu “fetišu” saistīta māņticība. Pat zinātne ir atmeta kā “kārtējais stāstu kopums”. Alternatīva ir “atbrīvots plurālisms”, kosmiska Kalifornija, kas kavē sev laiku ar “vārdu spēlēm” (ko spilgti ilustrē šī rindkopa).

Postmodernisms atmet “fundamentālismu”, kas definēts kā “uzskats, ka zināšanas ir patiesības atspoguļojums un tā stabilais pamats ir atrodams Dievā, vēsturē vai saprātā”.³⁴ Dievs no šīs ainas tika izslēgts jau apgaismības laikā, kas nešaubīgi noteica modernisma jūtīgumu pret šāda veida uzbrukumiem. Tagad ir atmests arī saprāts.

³⁰ Patricia Waugh, red., *Postmodernism: A Reader* (London: Edward Arnold, 1992), 5. lpp.

³¹ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 9. lpp.

³² Sk. Waugh, *Postmodernism*, 6. lpp.

³³ Citēts Hārvija darbā *Condition of Postmodernity*, 9. lpp.

³⁴ Waugh, *Postmodernism*, 6. lpp.

Postmodernisti mēģina anulēt arī vēsturi. Viņi to vairs neuzskata par objektīvu faktu reģistrāciju, bet gan par “virkni metaforu, kas nav atdalāmas no oficiāli radītajām valodām, kuras mēs izmantojam”. Rezultātā, kā saka Patrīcija Vo, mēs nespējam atšķirt “patiesību” no “fikcijas”. “Vēsture ir polemisku vārdu spēļu tīkls, kurā veiksmes kritērijs ir performance, nevis patiesība.”³⁵

Tā kā objektīvas patiesības nav, vēsturi var pārrakstīt atbilstoši kādas atsevišķas grupas vajadzībām. Ja vēsture ir tikai “polemisku [t.i., pretrunīgu, cīnošos] vārdu spēļu tīkls”, tad jebkura alternatīva “vārdu spēle”, kas sekmē kādu konkrētu programmu un ir “veiksmīga”, saskaroties ar institucionālu varu, var derēt kā likumīga vēsture. Vienīgais kritērijs ir “performance, nevis patiesība”. Zināšanas kļūst par retorisku manipulāciju. Patiesība var paiet malā.

Šī vēsturiskās objektivitātes atmešana zināšanu propagandas labā pašreiz ir modē visās izglītības iestādēs. “Revizionistiskie mācībspēki” padara par neliešiem Kristoferu Kolumbu un citus Amerikas varoņus un tad apgalvo, ka Amerikas mantojums ir nevis brīvība, bet apspiesība. Viņi nosoda tieksmi pēc “eirocentriskām” zināšanām un mācību programmām vienīgi tāpēc, lai tās enerģiski aizstātu ar “afrocentriskām”. Vēsture ir pārrakstīta un veselas disciplīnas pārstrādātas, arī vadoties pēc feministu un homoseksuālistu programmām.

Postmodernistiskie principi var šķist teorētiski un nedaudz mistiski, taču tos māca visās mūsdienu universitātēs. Jaunā koledžu absolventu paaudze ir pārņemta ar šo domāšanas veidu. Mūsu jaunie skolotāji, žurnālisti, advokāti, tiesneši un politiskie līderi ir ideoloģiski apstrādāti. Daudzi no viņiem, beidzot universitāti, ir pārliecināti, ka objektīvas nozīmes nav un patiesība nav nekas vairāk kā varas izpausme.

Tie, kas patiesībai netic, manuprāt, melos vairāk. Tie, kas uzskata, ka morālas vērtības ir tikai varas uzspiestas, drīzāk lietos varu savu opozicionāru apspiešanai, vai nu uzspiežot politiski korektu nostāju augstskolā, vai, kad tiem jau būs politiskā vara, tirāniju darbos.

³⁵ Turpat.

VALODAS DEKONSTRUKCIJA

Jauno relativismu un ieskatu, ka jebkura nozīme ir sociāli konstruēta, postmodernisti balsta uz īpašu viedokli par valodu. Šo teoriju kopumu, kā arī tā analītisko metodi var saukt par “dekonstrukciju”³⁶. Ja pagātnes intelektuālās kustības ir izstrādātas metafizikas vai zinātnes sfērās, postmodernisms kā loģiska intelektuāla disciplīna galvenokārt ir attīstījies no literatūras kritikas. To pašu analīzi, kas cenšas parādīt, ka literāram darbam nevar būt objektīvas nozīmes, var attiecināt uz visu citu, ieskaitot zinātņi, saprātu un teoloģiju.

Postmodernistu teorijas sākas ar pieņēmumu, ka patiesību par pasauli valoda nevar paust objektīvi. Valoda mūsu domas izmaina. Tā kā valoda ir kulturāla parādība, nozīme galu galā (atkal) ir sociāla konstrukcija.

Mūsdienu zinātnieki atsauca uz valodniekiem strukturālistiem, kas vienmēr ir ievērojuši atšķirību starp “apzīmētāju” (vārdu) un “apzīmējamo” (nozīmi). To saistība ir patvaļīga – latviešu valodā mēs lietojam leksēmu *suns*, lai apzīmētu dzīvnieku, kas met spalvu uz paklāja; angļu valodā pašu dzīvnieku apzīmē leksēma *dog*; spāņu – *perro*. Starp minētajām leksēmām un šo dzīvnieku nav nekādas saistības, tāpēc ir iespējamas dažādas valodas, un ikviens no tām izmanto patvaļīgus simbolus noslēgtā sistēmā.

Postmodernie valodnieki iet vēl tālāk: pati vārdu nozīme ir noslēgtās sistēmas daļa. Meklējot kāda vārda nozīmi vārdnīcā, atrodam citus vārdus. Vārdi neizbēgami atsauca uz citiem vārdiem. Liela mūsu valodas daļa sastāv no abstrakcijām, kas attiecas nevis uz redzamiem, bet gan pavisam garīgiem (un tādējādi valodnieciskiem) jēdzieniem. (Piemēram, iepriekšējā teikuma nozīme ir atkarīga no tādām abstrakcijām kā “liels”, “sastāv”, “abstrakcijas”, “attiecas” un “jēdzieni”.)

Protams, daži vārdi norāda uz parastiem objektiem, bet arī parasti objekti var būt “zīmes”, kas kultūras nozīmi atklāj gandrīz tikpat skaidri kā vārdi. Kāda ir atšķirība starp “suni” un “vilku”? *Suns* ir piejaučēts

³⁶ Cits kristīgs dekonstrukcijas izskaidrojums, kas skaidri atklāj Žaka Deridā un citu teorētiku domas, atrodams Alana Džeikoba rakstā “Deconstruction” grāmatā *Contemporary Literary Theory: A Christian Appraisal*, red. Clarence Walhout un Leland Ryken (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1991), 172.–198. lpp. Padziļinātai dekonstrukcijas un ar to saistītu akadēmisku jautājumu pētīšanai sk. arī Roger Lundin, *The Culture of Interpretation: Christian Faith and the Postmodern World* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993).

un dzīvo mājā, mūsu kultūrā; vilks ir savvaļas dzīvnieks. Vārda “suns” blakusnozīme ir “bērnu dienu mīlulis” un “cilvēka labākais draugs”. Vārda “vilks” blakusnozīme ir “bērnu dienu bailes”, “rijīgais nezvērs pasakā par Sarkangalvīti”, kā arī mūsu sarežģītās valdzinājuma un vienlaikus šausmu jūtas pret dabas pasauli, kas ir ārpus cilvēka kontroles.

Mūsdienu kritiķi apgērba, ēku, modes un citas “neverbālās komunikācijas” nozīmi pēta un interpretē gluži tāpat kā klasiskie kritiķi analizēja literāro tekstu nozīmi. Grāmatas par “apgērbu, kurā gūt veiksmi” rāda, kā kaklasaites valkāšana liecina par vīrieša sociālo statusu. Biroja mēbeles var liecināt par varu (priekšnieks, ko aizsargā masīvs rakstāmgalds, un padotais, kurš zemojas viņa priekšā, sēžot uz vienkārša saliekamā krēsla). Biroja mēbeles var liecināt arī par nepiespiestu koleģialitāti (visi mīkstos krēslos sēž aplī). Automašīna liecina par šofera personību un sociālo stāvokli. Amerikā kadiljaks nozīmē vidusšķiras labklājību, BMW – japiju izsmalcinātību, pikaps – vienkāršas lauku vērtības, “Corvette” – tieksmi pēc piedzīvojumiem, mikroautobuss – ģimenes vērtības. Ikdienišķas materiālās kultūras lietas, sākot ar precēm, ko pārkam, un beidzot ar izpriecām, kuras izvēlamies, ir komunikācijas, izpausmes un pārliecināšanas līdzekļi.

Katra materiālās kultūras lieta tādējādi tiek izskaidrota kā “teksts”. Tas nozīmē, ka ikviens cilvēks ir analogs valodai. Postmodernistu lozungs apgalvo: “Pasaule ir teksts,” valdības, pasaules uzskati, tehnoloģijas, vēstures, zinātniskas teorijas, sociālie ieradumi un reliģijas – viss būtībā ir valodnieciska konstrukcija.

Postmodernistiskie teorētiķi runā par “intertekstualitāti”. Tas nozīmē, ka kultūras un intelektuālā dzīve nav nekas vairāk kā teksti, kas mijiedarbībā ar citiem tekstiem rada jaunus tekstus. Būdami cilvēki, mēs nespējam pārkāpt savas valodas ietvarus; mēs nespējam izvairīties no tās ierobežotības un prasībām. Tā kā valoda ir saistīta ar kultūru, tā lielākoties atrodas ārpus mūsu kontroles, un patiesībā mēs bez tās pat nespējam domāt. Valoda lielā mērā domā mūsu vietā.³⁷ Aiz cilvēciskās valodas robežām nav ne “transcendenta *logos*”, ne objektīvas nozīmes, ne absolūtas patiesības. Kā apgalvo kāds cits postmodernistisks lozungs, mēs esam ieslodzīti “valodas cietumā”.

³⁷ Sk. Harvey, *Condition of Postmodernity*, 50.–51. lpp.

Pieņemot, ka valoda ir cietums, dekonstruktīvistī mēģina iedragāt mūrus, lai no tā izlauztos. Valodnieki dekonstruktīvistī apgalvo, ka valodai ir raksturīga nestabilitāte. Nozīme ir nenoteikta un mainīga; pati valodas nozīmes sistēma ir neveikla, nepilnīga un iekšēju pretrunu pilna.

Viņi apgalvo, ka valodnieciskā nozīme balstās uz pretstatīšanu un izslēgšanu. “Vīrietis” ir definēts kā pretstats “sievietei”. “Brīvība” izslēdz “verdzību”. Tomēr, tā kā vārdu definē jēdzieni, kurus tas izslēdz, katrs vārds ietver zināmas pretstata “pēdas”. Ik reizi, lietojot vārdu “vīrietis”, mēs izslēdzam sievietes. “Brīvības” nozīme ir atkarīga no “verdzības” – pilnīgi brīvā sabiedrībā, domājams, nebūtu šo jēdzienu apzīmējoša vārda. Brīvība tiktu uztverta kā pašsaprotama. Vārdi: “Amerikāņi ir brīvi,” (dekonstruktīvistiem) liek domāt par to, ka viņi tiek arī verdzināti.

Dekonstruktīvistī ir vienisprātis, ka nozīme ir *sociāla konstrukcija*. Nozīmi sabiedrības konstruē ar valodu. Tālāk dekonstruktīvistī pieņem, ka sabiedrībām ir raksturīga tieksme apspiest. Šie domātāji atsaucas uz Niči, kas apgalvo, ka cilvēku dzīve un kultūra ir iedzimtas varaskāres izpausmes. Viņi atsaucas arī uz Marksu, kas kultūru vienkāršo līdz šķiru konfliktam un ekonomiskai ekspluatācijai. Tāpat viņi piesauc Freidu, kas kultūru skaidro ar apspiestas seksualitātes palīdzību. Šim pieņēmumam ir arī nefreidiski varianti, piemēram, feministu teorija, kas kultūru redz kā dzimumu konfliktu un sieviešu apspiešanu, un geju teorija, kura kultūrā saskata homoseksuālistu apspiešanu.

Lai gan šīs teorijas ir atšķirīgas (un pat dekonstrukcijas praktizētāju vidū pastāv lielas atšķirības), tām ir kopīgs pieņēmums, ka patiesā kultūras nozīme meklējama dziļāk, ka institūcijas tiešām ir ļaunas, lai gan, iespējams, neapzinātas, konspirācijas “maskas”. Piemēram, neviena no šīm teorijām nedz pieņem, nedz arī atmet reliģiju tādu, kāda tā ir. Viņu interpretācijā reliģija apslēpj ko citu. Freids reliģiju redz kā sistēmu seksualitātes apspiešanai, un feministes to redz kā līdzekli sieviešu pakļaušanai. Pēc Marksa domām, reliģija ir opijs tautai, bagāto paņēmiens, lai nabago uzmanība vienmēr būtu pievērsta debesīm un tie paklausīgi ļautu sevi ekspluatēt uz zemes. Niče Marksa uzskatus apgāž – kristietība ir nevis bagāto sociālās kontroles līdzeklis, bet gan “vergu sacelšanās” – nabadzīgo un vājo sazvērestība, lai manipulētu ar

bagātajiem un stiprajiem, liekot viņiem justies vainīgiem un uzspiežot viņiem mīlestības un līdzjūtības ētiku, kas traucē dabisko izlasi.

Balstoties uz šiem savstarpēji nesavienojamajiem pieņēmumiem, dekonstruktīvisi attīsta “aizdomu hermeneitiku”. Viņi tuvojas tekstam, nevis lai noskaidrotu tā objektīvo nozīmi, bet lai atmaskotu to, ko tas slēpj.³⁸ Pieņemot, ka valoda ir varas arēna, dekonstruktīvisi no šīs varas mēģina atbrīvoties, graužot valodas autoritāti.³⁹

Dekonstruktīvisi kultivē tā saukto “atmaskojošo lasīšanu”. Valoda nozīmi *neatklāj* (kas norādītu, ka pastāv objektīva, transcendentā patiesība); drīzāk valoda nozīmi *konstruē*. Lai gan mākslīgas valodnieciskas konstrukcijas ir paredzētas patiesības ilūzijas izteikšanai, īstenībā tās maskē kultūru veidojošās varas attiecības. Kritiķi dekonstruktīvisi šo nozīmes veidošanas procesu rūpīgi izseko, atklāj valodnieciskās pretrunas un izgaismo varas attiecības teksta pamatā. Nozīmes veidošanas process tiek sadalīts. Teksts līdz ar to ir “dekonstruēts”.

Dekonstrukcija, kaut arī dažreiz aprobežojas ar valodniecisku vai literāru pretrunu atrašanu, labi noder radikālai politikai. Aizdomu hermeneitika ikvienu tekstu redz kā politisku darbu, kam parasti jāpropagandē noteikts stāvoklis. Jo sevišķi tas attiecas uz visaugstākā statusa tekstiem, “literatūras virsotnēm”, “klasiku”, kas tiek mācīta skolās un ir civilizācijas “kanona” daļa. Šie teksti ir “privileģēti” tāpēc, ka tie šifrē un attaisno rasismu, seksismu, homofobiju, imperiālismu, ekonomisko un seksuālo apspiešanu, kas ir aplēptā kultūras virsbūve.

Aplūkosim, piemēram, Amerikas Neatkarības deklarāciju: “Mēs uzskatām šīs patiesības par pašsaprotamām – ka visi cilvēki ir radīti vienlīdzīgi; ka viņu Radītājs tos ir apveltījis ar zināmām neatsavināmām tiesībām; ka to vidū ir dzīvība, brīvība un tiekšanās pēc laimes.”⁴⁰ To varētu dekonstruēt šādi: lai gan teksts runā par vienlīdzību, tā valoda izslēdz sievietes (angļu val. – “all *men* are created equal”). Lai gan tas runā par brīvību, tā autoram Tomasam Džefersonam piederēja vergi.

³⁸ Tomass Odens to labi pasaka grāmatā *Two Worlds: Notes on the Death of Modernity in America and Russia* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992), 79. lpp. “Ar dekonstrukciju mēs saprotam konsekventu aizdomu hermeneitikas izmantošanu jebkura teksta analizē, tā ka cilvēks vienmēr atrodas opozīcijā tekstam, vienmēr skeptiski apšaubot tekstu, jautājot, kāds maldinājums vai nodevība neapzināti varētu būt motivējusi konkrēto uzskatu kopumu.”

³⁹ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 217.–218. lpp.

⁴⁰ Citēts no *American State Papers, Great Books of the Western World*, red. Robert Maynard Hutchins (Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952), 43:1.

Virspusējai vienlīdzības un brīvības nozīmei pretrunā ir zemteksts, kas sievietēm un minoritātēm vienlīdzību un brīvību noliedz. Minētā rindkopa kā dārgumu glabā tādu balto, turīgo vīriešu tiesības, kuri parakstījuši šo dokumentu, balstot savu privilēģēto statusu pašā Dievā. Tādējādi, norādot uz Neatkarības deklarācijas virspusējās nozīmes pretstatu, to var dekonstruēt par kārtējo varas spēli.

Tradicionāli lasot Neatkarības deklarāciju, varētu pamanīt arī pretrunas starp astoņpadsmitā gadsimta koloniālās Amerikas demokrātiskajiem ideāliem un patieso praksi. Tomēr Dieva doto tiesību principu lasītājs redzētu kā objektīvi patiesu. Cilvēkiem patiešām ir objektīvas un transcendentas tiesības, jo viņu izcelsme meklējama pašā Dievā. Tas, ka cilvēkiem šīs tiesības netika iedotas vispārīgi, vai tas, ka cilvēki, kuri tās aprakstīja, paši nedzīvoja atbilstoši saviem ideāliem, nebūt nepierāda, ka šīs tiesības neeksistē. Ja Neatkarības deklarācijā aprakstītās absolūtās morālās patiesības ir objektīvi spēkā esošas, sabiedrība būtu jāreformē, lai tām maksimāli tuvotos.

Neatkarības deklarācijas ideāli tiešām noveda pie verdzības atcelšanas, vēlēšanu tiesību piešķiršanas sievietēm un nemitīgi pieaugošām demokrātiskām brīvībām. Grūti iedomāties, ka dekonstrukcijas skepsei būtu līdzīga ietekme, jo tajā nevarētu būt absolūtu vērtību, pēc kā tiek ties, un jebkuras alternatīvas vērtības varētu dekonstruēt līdzīgi.

Tāpat tiek apvērsti arī literāri teksti. Šekspīra lugu “Karalis Līrs” par meitu slikto izturēšanos pret tēvu var dekonstruēt kā patriarhālu seksistu propagandu. Tekstā doti mājieni, ka meitas pret tēvu vērsās tāpēc, ka viņš pirmais pret tām bija izturējies slikti. Šekspīrs meitas parāda kā nelietes, bet līdz ar to viņš tās netīši atklāj kā feministiskas dumpinieces, kas sacēlušās pret apspiedošu patriarhālu ģimenes struktūru.

Dekonstruktīvistu pat analizē zinātniskajai valodai raksturīgās metaforas. Runas par “dabas *likumiem*” nozīmē politiskas metaforas lietošanu; zinātnieki, kas formulē “likumus”, dabas kārtībai mēģina uzspiest cilvēku politisko varu. Pat specifiskas teorijas, piemēram, par DNS kā ģenētiskās informācijas nesēju un “paraugu” (angļu val. – “master molecule theory of DNA functioning”), ietver dzimumu aizspriedumus (“master” (burt. – “saimnieks”) ir vīrišķs termins). Kad zinātnieki runā par “okeāna mistērijas atklāšanu” vai “iedziļinā-

šanas dabas noslēpumos”, viņi izmanto seksuālas metaforas – dabiskās kārtības, kas vienmēr tiek uztverta sievišķos jēdzienos, izģērbšanu un izvarošanu. Tā sauktā zinātniskā objektivitāte un visi Rietumu zinātnes tehnoloģiskie sasniegumi ir “teksti”, kas maskē vīrišķās alkas pakļaut, ekspluatēt un seksuāli izmantot “Māti Dabu”.

Dekonstruktīvistu runā par “teksta pratināšanu”, lai atklātu tā slēpto politisko un seksuālo programmu. Šī frāze ir izsmalcināti precīza, atgādinot to, kā VDK pratināja rakstniekus, lai izokšķerētu viņu apslēptos politiskos grēkus. Markss pieņēma, ka māksla eksistē tāpēc, lai attaisnotu pastāvošo politisko iekārtu; tāpat vecā kapitālistiskā māksla ir jāgāž un jaunajai mākslai jāattaisno jaunā, sociālistiskā iekārta. Komunismā tie mākslinieki, kas atainoja veco iekārtu, nesekoja sociālistiskā reālisma kanoniem vai vienkārši mēģināja radīt nozīmīgus un skaistus darbus, tika cenzēti vai aizsūtīti uz Gulagu. Dekonstrucijā līdzīgi diskreditēti un izraidīti tiek Rietumu civilizācijas “kanonā” dominējošie “mirušie, baltie, eiropiešie vīrieši”.

IZTIEKOT BEZ PATIESĪBAS

Dekonstruktīvistiem *visas* pretenzijas uz patiesību šķiet aizdomīgas, un tās uzskata par aizsegu varas spēlēm. Apstrīdēts tiek saprāts, objektīva patiesība, zinātne un jebkādas “Rietumu pretenzijas uz skaidri pārlicinātu racionalitāti”.⁴¹ Kā saka Patrīcija Vo: “Atmesta ir ne tikai *patiesība*, bet arī vēlēšanās saglabāt *patiesības iespaidu*.”⁴²

Dekonstruktīvisms atklāj jaunu relativismu – intelektuāli komplīcētu, teorētiski pamatotu un metodoloģiski precīzu. Tā kā dekonstruktīvisms sagrauj pašu absolūtās patiesības jēdzienu, tas intelektuāli pamato populāro relativismu, kas kupli sazēlis postmodernajā sabiedrībā.

Mūsdienu universitātes, kas it kā nodevušās patiesības kultivēšanai, tagad apgalvo, ka patiesība nepastāv. Tas nenozīmē, ka universitātes līdz ar to tikt slēgtas. Tās drīzāk no jauna definē, kas tad īsti ir zinības.

Zināšanas vairs neuzskata par absolūtu patiesību; tās drīzāk tiek vērtētas, pamatojoties uz informācijas pārstrukturēšanu jaunās para-

⁴¹ Connor, *Postmodernist Culture*, 233.–234. lpp.

⁴² Waugh, *Postmodernism*, 4. lpp.

digmās.⁴³ Cilvēki *konstruē* modeļus, lai izskaidrotu savu pieredzi. Šie modeļi – vai nu pasaules uzskati, vai zinātniskas teorijas – ir “teksti”, kas nemitīgi tiek pārstrādāti. Šīs paradigmas ir labas fikcijas, “stāstu stāstīšana”. “Bet tagad “stāsti” ir grūti atšķirami no tā, ko kādreiz uzskatīja par zināšanām: zinātniskas “patiesības”, ētikas, jurisprudences, vēstures.”⁴⁴

Mūsdienu zinātnieki mēģina demontēt pagātnes paradigmas un “perifēro novietot centrā” (pārrakstot vēsturi par labu tiem, kuri netika pielaisti pie varas, t.i., sievietēm, homoseksuālistiem, melnādainajiem, Amerikas pamatiedzīvotājiem un citiem apspiestības upuriem).⁴⁵ Zinātnieki ar iznīcinošu skepsi uzbrūk vispārpieņemtām idejām, vienlaikus konstruējot jaunus, alternatīvus modeļus. Tos, kas cildina Rietumu civilizācijas sasniegumus, apsūdz aprobežotā “eurocentrismā”; šo uzskatu izaicina “afrocentrisms”, kurš kā civilizācijas augstāko virsotni slavina Āfriku. Dominējoši vīrišķo domāšanu aizstāj sievišķi modeļi. “Patriarhālās reliģijas”, tādas kā jūdaisms un kristietība, tiek apstrīdētas un aizstātas ar matriarhālām reliģijām; Bībelei pretdarbojas “dievietes pielūgšanas” ietekme. Homoseksuālisms vairs nav uzskatāms par psiholoģisku problēmu, tāda drīzāk ir homofobija.

Šos jaunus modeļus pārsvarā pieņem bez skaidriem pierādījumiem, ko pieprasa tradicionālā zinātne. Ja eurocentrisms ir maldīgs, iespējams, ka afrocentrisms ir līdzīgi aprobežots. Ja patriarhāts ir nepareizs, kāpēc gan lai matriarhāts būtu labāks? Taču šie argumenti neskar postmodernistiskās zinātnes būtību. Patiesība nav galvenais. Galvenais ir vara. Jaunie modeļi “pilnvaro” agrāk noraidītās grupas. Zinātnisku diskusiju virza ne tik daudz racionāli argumenti vai objektīvu pierādījumu kopums, bet gan retorika (kurš projekts sekmē visprogresīvākos ideālus?) un varas aizstāvēšana (kurš projekts sekmē man vistuvāko interešu grupu vai, konkrētāk, kurš visdrīzāk dos man stipendiju pētījumam, veicinās karjeru un vairoš īpašumu?).

Kā atzīst kāds postmodernistisks pētnieks, zinību mērķis ir

“ne vairs patiesība, bet performance” – ne vairs tas, kāds pētījums tuvinās pierādāmu faktu atklāšanu, bet tas, kāds pētījums darbosies vislabāk, un “darbosies vislabāk” nozīmē vēl citu līdzīgu pētījumu

⁴³ Connor, *Postmodernist Culture*, 33. lpp.

⁴⁴ Waugh, *Postmodernism*, 1. lpp.

⁴⁵ Connor, *Postmodernist Culture*, 232.–234. lpp.

radīšanu. (..) Universitātes vai citas mācību iestādes šajos apstākļos nevar nodarboties ar zināšanu radīšanu sev, bet tām vēl ciešāk jāseko performances principam, lai skolotājs, students vai valdība vairs nejaudātu: “Vai tas ir paties?” bet gan: “Kāds no tā labums?” un: “Cik tas ir vērts?”⁴⁶

Ja klasiskās zinības meklēja patieso, skaisto un labo, tad postmodernistiskās meklē to, “kas darbojas”. Tradicionālo akadēmisko pasauli darbināja saprāts, teorētiskie un praktiskie pētījumi; postmodernistisko vada ideoloģiskas programmas, politikorektums un varas cīņas.

Nav skaidrs, vai augstāko mācību iestāžu atteikšanās no patiesības ir ietekmējusi kultūru (masveidā “izlaižot” skolotājus, žurnālistus un citus viedokļu noteicējus), vai arī šīs iestādes vienkārši racionalizē kultūras vērtības. Katrā ziņā mistiskās akadēmiskās debates atspoguļo postmoderno kultūru raksturojošo patiesības zudumu un atsacīšanos no absolūtām vērtībām.

Abstraktas idejas nav vienīgā nelaime. Kad objektīvo pasauli nomāc subjektivitāte, morāles principi izgaist. Cilvēki – pat dzīvesbiedri un bērni – tiek vērtēti, pamatojoties vienīgi uz to, ko tie var dot manai labsajūtai. Subjektivitātes virpulī tiek ierauti pat ārēji objekti. Vecais materiālisms centās uzkrāt vērtīgus objektus; jaunais materiālisms interesējas ne tik daudz par pašiem objektiem, kā par statusu un pieredzi, kas ar tiem saistīti. “No rokmužikas līdz tūrismam, televīzijai un pat izglītībai reklāmas imperatīvi un patērētāju pieprasījums vairs nav saistīti ar precēm, bet ar pieredzi,” norāda Stīvens Konors.⁴⁷

Šajā jaunajā intelektuālajā klimatā politiķi dod nopietnus solījumus un tad, tiklīdz ievēlēti, pārsteidzoši ātri un, šķiet, nemanot, ka ir nonākuši pretrunās, tos lauž. Protams, politiķi solījumus ir laužuši vienmēr, taču nekad viņi to nav darījuši tik bezkaunīgi. Tiesneši izmanto asprātīgas “interpretējošas stratēģijas”, lai atvestu gadsimtiem ilgi ievērotus likumus un konstruētu pavisam jaunus, pašreizējo modi atspoguļojošus juridiskus principus. Žurnālisti, kuriem mācīts, ka objektivitāte ir neiespējama, raksta tendenciozus ziņu aprakstus un sekmē paši savas ideoloģiskās programmas. Skolotāji, pārliecināti, ka objektīvu patiesību nav, māca “procesus”, zināšanu vietā piedāvājot “pieredzes”, kā arī mudinot skolniekus apšaubīt pastāvošās vērtības un radīt pašiem savas.

⁴⁶ Turpat, 32.–33. lpp. Konors citē un pārfrāzē postmodernās zinātnes teorētiķi Žanu Fransuā Liotāru.

⁴⁷ Turpat, 154. lpp.

Daudzi cilvēki šo patiesības zudumu uzskata par atbrīvojošu. Ja konstruējam paši savu realitāti, tad mūsu brīvībai nav robežu. Kā, pārfrāzējot kādu rakstnieku, saka Džonijs Rotens no pankroka grupas "Sex Pistols": "Ja nekas nav paties, viss ir iespējams."⁴⁸

Kā iespējams dzīvot bez metastāstiem? Deivids Hārvijs min četras iespējas. (1) Pieņem bezjēdzību. Izmanto eksistences totālo brīvību un dzīvo bez patiesības. Čehu rakstnieka Milana Kunderas vārdiem sakot, izmanto "nepanesamo esības vieglumu".⁴⁹ (2) Atsakies no sarežģītības. Glābies vienkāršotos lozungos un seklos tēlos. To ir izvēlējis Endijs Vorhols un tie, kas ļaujas modei un paviršībai, spēlējot savu lomu un labi pavadot laiku. (3) Samierinies ar ierobežotu darbību. Tā kā nekas nav universāls, koncentrējies uz savu mazo pasaulīti. Noskaidro, pie kādas grupas tu piederi. Ja nevari mainīt pasauli, izmaini tuvāko apkārtni. (4) Konstruē pats savu valodu un pārvaldi to. Zinot, ka visi metastāsti ir tikai konstrukcijas, spēlē šo spēli pats. Lai aizstāvētu savu varu, izmanto pats savu "hiperretoriku". Šis, kā apgalvo Hārvijs, ir visbīstamākais šizofrēnijas un terorisma veids.⁵⁰

APŠAUBOT LĪDZEKLUS

Savādi, ka kāda atsevišķa teorija ir tik ietekmīga, vienlaikus būdama tik vārīga. Tie, kas apgalvo, ka "patiesības nav", izvirza šo apgalvojumu kā patiesu. Šāda domas virzība ir iekšēji pretrunīga.

Postmodernisma teorētiķi šo paradoksus atzīst. Stīvens Konors ironiski atzīmē, ka patlaban valda vienprātība par to, ka vienprātība ir neiespējama; ka mēs autoritatīvi paziņojam par autoritātes zudumu; ka zinātnieki raksta visaptverošus stāstus (naratīvus) par to, ka visaptveroši stāsti (naratīvi) ir neiespējami.⁵¹ Kāds postmodernistu filozofs apgalvo, ka filozofa vienīgais uzdevums tagad ir "nosodīt priekšstatu

⁴⁸ Citēts no Andersona grāmatas, 50. lpp. Sal. ar Dostojevskas frāzi: "Ja Dievs ir miris, viss ir atļauts."

⁴⁹ Tā nosaukts kāds no viņa romāniem. Sk. romāna analīzi manā grāmatā *Reading Between the Lines* (Wheaton, IL: Crossway Books, 1990), 209.–210. lpp. Padziļinātām šī nesaistītā "esības viegluma" pētījumam sk. Henry S. Kariel, *The Desperate Politics of Postmodernism* (Amherst: University of Massachusetts Press, 1989).

⁵⁰ Harvey, *The Condition of Postmodernity*, 351.–352. lpp.

⁵¹ Connor, *Postmodernist Culture*, 9.–10. lpp.

par sava viedokļa esamību, vienlaikus izvairoties no sava viedokļa par sava viedokļa esamību”.⁵²

K. S. Lūiss ir norādījis, ka maldīga ir jebkura teorija, kas noliedz saikni starp domu un patiesību. “Visas iespējamās zināšanas (..) ir atkarīgas no spriešanas ticamības.”

Informācija par pasauli var būt patiesa vienīgi tad, ja tā ļauj mūsu domāšanai gūt īstu izpratni. Teorija, kas izskaidrotu jebko, bet apgalvotu, ka mūsu domāšana nav ticama, kaitētu pati sev, jo šo teoriju būtu radījusi domāšana, un, ja domāšana nav ticama, tad pati teorija, protams, būtu apgāzta. Tā būtu iznīcinājusi pati savas pilnvaras. Tā argumentētu to, ka neviens arguments nav pārliecinošs – pierādītu to, ka pierādījumu nav – un tās ir blēņas.⁵³

Lūiss rakstīja šos vārdus 20. gs. 40. gados, taču vārdi par domu, kas “iznīcina pati savas pilnvaras”, jau liecina par dekonstrukciju. Lūiss uzskata, ka šādi argumenti atspēko paši sevi, taču dekonstruktīvistus šādas pretrunas nebaida. Viņi galu galā apgalvo, ka pretrunas ir raksturīgas visiem patiesības apgalvojumiem, kā arī pašai valodai. Dekonstruktīvisti atklājas pretrunās.

Daži zinātnieki, baiļojoties paši par savām pretenzijām uz objektivitāti un autoritāti, publicē jauna veida traktātus. Tā kā dekonstruktīvisti uzskata, ka valodas skaidrība ir ilūzija, viņu pašu raksti mēdz būt pārblīvoti ar informāciju, žargonismu pilni, neskaidri, un to lasītājam “nepieciešams izskaidrojums”. Citi eksperimentē ar jauniem akadēmiskas izteiksmes veidiem, kas ir fragmentēti, impresionistiski un bez jebkādas loģiskas sakarības. Šis “atklātais” akadēmiskās izteiksmes veids ir paredzēts kā “demokrātiski iesaistošs diskurss”, kas lasītājiem liek skaidrot pateikto un līdz ar to aktīvi piedalīties nozīmes radīšanā.⁵⁴ Kāds zinātnieks, piemēram, savu plašo, žargona pārsātināto diskusiju par “stila politiku” piebārsta ar reklāmām un Mikipeles attēliem. “Mans nolūks,” viņš saka, “ir izraisīt lasītājā to izklaidīgo, dīko garastāvokli, kas mums saistās ar televīzijas skatīšanos.”⁵⁵

Tādējādi prāta dzīvei ir jauns modelis – nevis Sokrats, kas tirguslaukuma sarunās meklē patiesību, nevis Augustīns, kurš Rakstu gaismā

⁵² R. Rorty, citēts Hārvija darbā *The Condition of Postmodernity*, 56. lpp.

⁵³ C. S. Lewis, *Miracles* (New York: Macmillan, 1947), 19.–21. lpp.

⁵⁴ Sk. Connor, *Postmodernist Culture*, 204.–211. lpp.

⁵⁵ Dick Hebdige, “A Report on the Western Front: Postmodernism and the ‘Politics’ of Style,” *Block*, 12 (1986 / 7), 4.–26. lpp. Citēts un iztirzāts Konora *Postmodernist Culture*, 210. lpp.

aplūko savu dzīvi, nevis Ņūtons, kas ar matemātisku precizitāti pēta dabu, nedz arī laboratorijā strādājošs zinātnieks vai arhīvu liecības analizējošs vēsturnieks. Jaunais intelektuālo sasniegumu modelis ir apdullis telepārraižu skatītājs.⁵⁶

Varbūt pat labāks modelis ir virtuālās jeb šķietamās realitātes aizsargcepure. Plaši popularizētā datoru, televīzijas un video spēļu savienība ļaus mums uzlikt aizsargcepuri, kas radīs ilūziju, ka atrodamies datoru ģenerētā pasaulē. Pēc šīs tehnoloģijas pilnveidošanas varēsīm piedalīties multisensorās fantāzijās, it kā mēs būtu galveno lomu atveidotāji zinātniskās fantastikas filmās. Daži pat ar nepacietību gaida virtuālās realitātes prezervatīvus, kas piedāvās ieprogrammētas seksuālās fantāzijas.⁵⁷

Saskaņā ar postmodernistu uzskatiem visa realitāte ir virtuālā realitāte. Mēs visi nēsājam aizsargcepures, kas projicē mūsu atsevišķās pasaulītes. Mēs varam šīs pasaules piedzīvot un tajās pazust, taču tās nav reālas. Tāpat arī viena cilvēka pasaule nav tieši tāda pati kā cita. Tomēr mēs neradām paši savu realitāti. Mēs drīzāk pieņemam realitāti, ko izveidojis kāds cits. Gluži tāpat firmas, kas izstrādā virtuālās realitātes tehnoloģiju, programmē fantāzijas. Mūsu piedzīvoto tā saukto objektīvo pasauli patiesībā programmē lielas, bezpersoniskas sociālās institūcijas. Par spīti mūsu varoņdarbiem fantāzijas zemē – citplanētiešu iznīcināšanai un hologrāfisku princešu atbrīvošanai, mēs tikai spēlējam spēli. Patiesībā mēs esam pasīvi un atkarīgi no mūsu programmētāju žēlastības.

Lai ko arī teiktu intelektuālā elite, patiesība, protams, eksistē. Sava relativisma atbalstīšanai postmodernistiskie teorētiķi citē jaunas zinātniskas koncepcijas, piemēram, Heizenberga nenoteiktības principu, relativitātes teoriju, “jauno fiziku” un haosa teoriju. Tomēr īsti zinātnieki nav relativisti. Ja metastāstu nav, kāpēc “jaunie fiziķi” strādā pie vienotā lauka teorijas (mēģinājums izskaidrot gravitāciju, elektrību un citus dabas spēkus kā vienu grandiozu parādību)? Ja objektīvu datu no ār pasaules nav, kāpēc “jaunie fiziķi” grib būvēt dārgus daļiņu

⁵⁶ Sk. arī *Kenneth Myers, All God's Children and Blue Suede Shoes: Christians and Popular Culture* (Wheaton, IL: Crossway Books, 1989), kas rāda, kā televīzijas uzspiestais domāšanas veids caurauz ikvienu mūsu kultūras līmeni – pat mākslas pasaules un universitāšu “augsto kultūru”.

⁵⁷ Sk. *Philip Elmer-Dewitt, “Cyberpunk!” Time*, 1993. g. 8. februāris, 59.–65. lpp.

paātrinātājus?⁵⁸ Laikā, kad liela daļa universitāšu ieslīgst skepsē, zinātnieki un inženieri turpina veikt vienu atklājumu pēc otra.

Tomēr, ja postmodernisms ir reakcija pret apgaismību un objektīvas patiesības kultivēšanu, viens no upuriem var būt pati zinātne. K. S. Lūiss brīdina:

Cilvēki kļuva zinātniski tāpēc, ka dabā cerēja ieraudzīt likumu, un likumu dabā viņi cerēja ieraudzīt tāpēc, ka ticēja, ka ir Likumdevējs. Lielākajā daļā moderno zinātnieku šī ticība ir mirusi: interesanti, cik ilgi vēl pastāvēs viņu pašāvēība uz vienotu likumsakarību eksistenci. Divas svarīgas parādības jau ir vērojamas – hipotēze par likumiem nepakļautu dabu un atteikšanās no apgalvojuma, ka zinātne ir patiesa. Iespējams, ka esam daudz tuvāk zinātniskā laikmeta beigām, nekā domājam.⁵⁹

Galvu reibinošie zinātnes un tehnikas sasniegumi bija modernā laikmeta augļi, un tā beigas tie var nepārdzīvot.

Arī morālie spriedumi turpina aizstāvēt savas tiesības, lai kā postmodernisti no tām censtos izvairīties. Jau pats apgalvojums, ka kādām varas struktūrām ir raksturīga apspiešana, kas postmodernisma zinātnē atkārtojas aizvien no jauna, norāda uz morāles principu, ka cilvēkus apspiest nav labi. Kā novēro K. S. Lūiss: “Ik reizi, sastopot cilvēku, kas apgalvo, ka netic istam labajam un ļaunajam, redzēsiet, ka pēc brīža šis cilvēks to jau būs aizmirsis: viņš var lauzt solījumu jums, taču, ja mēģināsiet lauzt solījumu viņam, viņš sūdzēsies, ka tas nav godīgi.”⁶⁰ Postmodernisti biežāk nekā vairums cilvēku sūdzas par dažādu varas struktūru negodīgumu un vienmēr pieprasa iejūtību, iecietību un taisnīgumu. Vai viņi neaptver, ka vēršas pie transcendentām, autoritatīvām, absolūtām, morālām patiesībām? Vai viņi tiešām domā tā, kā saka, godīgi turoties pie savas teorijas konsekvencēm, vai arī maskē kādus citus uzskatus? Citiem vārdiem sakot, vai ir iespējams dekonstruēt dekonstruktīvismu?

⁵⁸ To jautā Konors, 35.–36. lpp.

⁵⁹ Lewis, *Miracles*, 109.lpp.

⁶⁰ C. S. Lewis, *Mere Christianity* (New York: Macmillan, 1960), 19. lpp.

DEKONSTRUKCIJA UN KRISTĪTĪBA

Līdz šim es dekonstruktīvismu kritizēju. Tagad, kā piemēru izmantojot kādu postmodernu paradoksu, es zināmā mērā to gribētu aizstāvēt.

Daudzi kristīgie zinātnieki apgalvo, ka modernisma sabrukums un postmodernā laikmeta atnākšana sola atgriešanos pie ortodoksās kristietības. Tā kā intelektuālā kultūra atzīst, ka patiesības pamata tai nav, šī var būt laba iespēja kristiešiem, kuriem patiesības pamats tiešām ir. Jaunais intelektuālais klimats atbrūņo parastos uzbrukumus kristietībai un piedāvā jaunas iespējas kristietības aizstāvēšanai.

Noraidot patlaban modē esošos Marksa, Freida un Ničes filozofiskos pieņēmumus, kristieši var formulēt paši savu "aizdomu hermeneitiku". Kristieši tic, ka cilvēka bezapziņā slēpjas kaut kas vēl spēcīgāks un ļaunāks par naudu, seksu un varu. Tas ir grēks. Kristieši tic, ka grēkā kritušos cilvēkus gan stimulē, gan kavē iedzimta tieksme sacelties pret Dievu.

Kristieši var piekrist, ka cilvēki tiešām konstruē paši savas nozīmes – filozofijas, reliģijas, ideoloģijas un racionalizācijas, veltīgi mēģinot izvairīties no Dieva patiesības. Savu nozīmju radīšanu un savu dievu atzīšanu vienīgā dzīvā Dieva vietā sauc par elkdievību. "*Netaisi sev elku tēlu vai kādu atveidu nedz pēc tā, kas ir augšā, debesīs, nedz pēc tā, kas ir virs zemes, nedz pēc tā, kas ir ūdenī, zem zemes,*" (2. Moz. 20:4). Elkdievība ir patiesības noraidīšana un mēģinājums aizstāt Dievu. "Viņi dievišķo patiesību apmainījuši pret meliem un sākuši dievināt un pielūgt radību, atstājot novārtā Radītāju" (Rom. 1:25; sk. arī Jes. 44:9–19).

Elki ir jāgāž. Tas attiecas ne tikai uz darinātiem tēliem, bet arī uz prāta konstrukcijām. Pāvils saka: "Mēs apgāžam prātojumus un visas augstprātīgās iedomas, kas paceļas pret Dieva atziņu" (2. Kor. 10:5). Tas prasa zināmu dekonstrukciju.

Modernais laikmets kristietību pakļāva iznīcinošai kritikai, darot to apgaismotā racionālisma un zinātniskās objektivitātes vārdā. Postmodernajā intelektuālajā klimatā daudzi no šiem iebildumiem ietekmi ir zaudējuši. Postmodernā analīze atklāj pieņēmumus un pasaules uzskatus, kas apslēpti pat šķietami objektīvos apgalvojumos. Šajā spēlē var piedalīties arī kristieši.

Piemēram, kas ir Darvina evolūcijas teorija – zinātnisks fakts vai konstrukcija? Darvina teoriju var dekonstruēt, apskatot tā laika kontekstā un pievēršot uzmanību vārdu izvēlei. Evolūcijas teorija apgalvo, ka progresu rada brīva konkurence un dabiskā izlase. Vai tā ir bioloģija vai arī deviņpadsmitā gadsimta kapitālisms ar tam raksturīgo neiejaukšanās politiku? Vai tā ir objektīva zinātne vai arī varas aizstāvēšana – mēģinājums racionāli izskaidrot britu imperiālismu, nabagu apspiešanu un plēsonīgu sabiedrības uzvedību, pārvēršot to par dabas likumu? Tā mūsdienu postmodernisti varētu dekonstruēt Darvinu (lai gan es nezinu, vai viņi to dara). Šādam uzbrukumam kristieši varētu pievienoties.

Tomēr kristieši iedziļinātos jautājumā vairāk, koncentrējoties uz Darvina teoloģisko un morālo izvairību. Darvina evolūcijas teorija ir kārtējais cilvēku mēģinājums izvairīties no Dieva. Darvins mēģina izskaidrot radīšanu bez Radītāja. Līdz ar to biblisko mīlestības un laipnības morāli viņš pārvērš par egoisma un vardarbības kontraētiku. Tas viss noved pie grēka.

Franča Šefera “pasaules uzskata kritika” – kultūras, filozofijas un mākslas netieši pausto pasaules uzskatu atklāšana – ir ļoti postmoderna pieeja. Šefera popularizētā un citu kristīgo zinātnieku pārņemtā koncentrēšanās uz pasaules uzskatiem līdzinās postmodernistu uzmanībai pret “metastāstu” un “paradīgu” virkni. Šefers augstākā mērā postmodernā veidā parāda to, kā laicīgi patiesības izklāsti maskē komplicētus filozofiskus un reliģiskus pieņēmumus. Tāda ir arī viņa evaņģēliskā metode, kas iedziļinās neticīgo dzīves un uzskatu pretrunās, “noceļ juntu”, aizved grēcinieku līdz izmisuma robežai, salauztu, bet atvērtu Dieva žēlastībai. Šefers nedekonstruēja tekstus; viņš dekonstruēja grēciniekus.⁶¹ Šefers nekādā ziņā nav postmodernists, bet viņš ir mazliet postmoderns teologs.

⁶¹ Sk. manu Šefera uzskatu analīzi “*The Fragmentation and Integration of Truth*” grāmatā Francis A. Schaeffer: *Portraits of the Man and His Work*, red. Lane T. Dennis (Wheaton, IL: Crossway Books, 1986), 48. lpp.

CILVĒKU VALODA UN DIEVA VALODA

Kristieši var piekrist postmoderno teorētiķu uzskatiem, ka nozīmi veido valoda. Bet, ja laicīgie teorētiķi pieņem, ka valoda ir tikai cilvēkiem raksturīgs fenomens, tad kristieši iet daudz, daudz tālāk.

Iesākumā bija Vārds, un Vārds bija pie Dieva, un Vārds bija Dievs. Tas bija iesākumā pie Dieva. Caur Viņu viss ir radies, un bez Viņa nekas nav radies, kas ir. Viņā bija dzīvība, un dzīvība bija cilvēku gaisma. Gaisma spīd tumsībā, bet tumsība to neuzņēma. (..) Un Vārds tapa miesa un mājāja mūsu vidū, un mēs skatījām Viņa godību, tādu godību kā Tēva vienpiedzimušā Dēla, pilnu žēlastības un patiesības (Jņ. 1:1–5, 14).

Valoda – Dieva valoda – eksistēja pirms cilvēkiem un pirms fiziskā visuma. Domai un personībai valoda ir tiešām būtiska. Dieva Vārds ir būtiska Viņa neizdibināmās esības daļa.

Turklāt Dieva valoda izveidoja pasauli. Visumu saskaņā ar 1. Mozus grāmatu radīja runas aktu virkne. (“Un Dievs *sacīja*: “Lai top gaisma.” Un gaisma tapa,” un tā tālāk [1. Moz. 1:3].) Dieva vārds rada visu, ko tas nosauc. “Ar Tā Kunga vārdu ir radītas debesis.. Jo Viņš runāja, un tā notika” (Ps. 33:6, 9). Pirms Dievs runāja, “zeme bija neiztaisīta un tukša” (1. Moz. 1:2); Dieva vārds eksistencei deva formu un pilnību. Visuma kārtība, zinātnes likumu realitāte, valodai līdzīgie ģenētiskie kodī un fizikas matemātiskā konsekvence – tā visa sākums ir Dieva vārdā.

Cilvēkiem, tāpat kā Dievam, ir valoda. Dievs ir personisks, spējīgs domāt un ar valodas starpniecību veidot attiecības. Ādams un Ieva varēja runāt, jo bija veidoti pēc Dieva līdzības. Viņu personības, tai skaitā valodas spēju, pirmsākums bija Dieva personība un valoda. Tomēr 1. Mozus grāmata atklāj, ka Dieva un cilvēku valoda bija atšķirīga jau pirms grēkākrišanas.

Tad Dievs Tas Kungs veidoja no zemes ikvienu lauka zvēru un ikvienu putnu gaisā un pieveda tos pie cilvēka, lai redzētu, kādā vārdā viņš tos nosauks, un, kā cilvēks nosauktu ikvienu dzīvu radījumu, tāds lai būtu tā vārds. Un cilvēks nosauca vārdā visus lopus, visus putnus gaisā un visus lauka zvērus (1. Moz. 2:19–20).

Zīmīgi, ka Dievs cilvēkiem deva zināmu valodas autonomiju. Ādams Dieva izveidotajam drīkstēja dot vārdu. “Kā cilvēks nosauktu ikvienu dzīvu radījumu, tāds lai būtu tā vārds.”

Atšķirība starp Dieva visvarenajiem vārdiem un cilvēka vārdiem, kas ir īslaicīgi un patvaļīgi, nozīmē to, ka cilvēka valoda pati par sevi nav svēta. Tā ir mainīga, ierobežota un diezgan neveikla. Gluži tāpat kā ir milzīga atšķirība starp bezgalīgo Dievu un ierobežoto, kaut gan bezgrēcīgo radību, arī starp cilvēka un Dieva valodu ir dabiska plaisa. Līdz ar grēkākrišanu šī plaisa un cilvēku valodas ierobežotība kļuva vēl dziļākas un komplicētākas.

Lai Ādamu un Ievu ievilinātu grēkā, velns lietoja vārdus. Atdalot valodu no patiesības, viņš izgudroja melus. Velns jeb čūska apšaubīja Dieva vārdu (“Vai tad tiešām Dievs ir teicis: neēdiet ne no viena koka dārzā?” [1. Moz. 3:1]). Ieva grēkoja; tad pierunāja grēkot Ādamu. Lai izdarīto apspriestu un viens otru notiesātu, viņi lietoja valodu. Viņi slēpās no Dieva balss (“Tad viņi *sadzirdēja* Dieva Tā Kunga *balsi.*.; tad cilvēks un viņa sieva paslēpās” [1. Moz. 3:8]).

Laika gaitā cilvēku valodas grēcīgums auga, līdz kamēr Dievs pašai valodai piesprieda īpašu sodu. “Visai pasaulei toreiz bija viena mēle un vienāda valoda” (1. Moz. 11:1). Cilvēces vienotība un spēja citam citu saprast liekas utopisks ideāls, taču šie cēlie mērķi piemirst cilvēka grēka realitāti. Cilvēku vienotība nozīmēja to, ka tirānijas, elkdievības un jebkāda ļaunuma iespējas vienīgi palielinājās. Kad apvienotie cilvēki sāka būvēt lielu pilsētu ar torni, kas sniegtos debesīs, Dievs iejaucās.

“Lūk, tā ir viena tauta, un tiem visiem ir viena valoda. Tas ir tikai sākums viņu rīcībai, un turpmāk nekā, ko tie nodomājuši, vairs nebūs tiem neiespējams. Iesim, nolaidīsimies un sajauksim viņu valodu, ka tie vairs nesaprot cits cita valodu” (1. Moz. 11:6–7).

Pēc Bābeles cilvēku valoda ir sajaukta. Mēs vairs nevaram cits citu pilnīgi saprast. Lai gan domājam, ka ar valodu ceļam konstrukcijas, kas sniedzas debesīs, patiesībā mēs lietojam vārdus, lai saceltos pret Dieva vārdu.

Dieva vārds rada un tiesā, taču arī pestī. Dievs *uzrunāja* Ādamu un Ievu un deva savu vārdu kā solījumu visiem patriarhiem. Cilvēku valodā Dievs atklājas praviešu vārdos un inspirētajā Bībeles tekstā. Dieva Vārds ir ne tikai augstāks par cilvēku valodu; tam ir pavisam cita

daba. Dieva Vārds ir Jēzus Kristus, otrā Trīsvienības persona. Dieva valoda nav tikai nozīmīgas skaņas vai zīmes uz papīra; tā ir Dieva prāts, Viņa Es, Viņa vienpiedzimušais Dēls, kurš iemiesojās pasaulē, ko Viņš pats runājot bija radījis: “Un Vārds tapa miesa un mājāja mūsu vidū” (Jņ. 1:14). Iemiesotais Vārds mira pie krusta, lai izpirktu visus cilvēces grēkus. Vasarsvētki atcēla Bābeles lāstu, un Svētā Gara dāvanas apustuļiem ļāva sludināt tā, ka to saprata daudzās valodās runājoši cilvēki (Ap. d. 2:1–12).

Dievs ar savu vārdu spēcīgi strādā joprojām. Ik reizi, kad lasām Bībeli, ik reizi, kad mācītājs saka sprediķi par Svēto Rakstu tekstu, ik reizi, kad kādam skaidrojam Evaņģēliju, Svētais Gars strādā. “Jo Dieva vārds ir dzīvs un spēcīgs, un asāks par katru abās pusēs griezīgu zobenu un spiežas dziļi iekšā, līdz kamēr pāršķir dvēseli un garu, locekļus un smadzenes un ir domu un sirdsprāta tiesnesis” (Ebr. 4:12). Gluži tāpat kā Dieva vārds radīja visumu no nekā, tas var arī radīt ticību grēcinieka sirds bezveidīgajā tukšumā. “Tātad ticība nāk no sludināšanas, un sludināšana – no Kristus pavēles” (Rom. 10:17).

Postmodernie teorētiķi dara pareizi, koncentrējoties uz valodas centrālo lomu. Taču viņiem valoda ir cietums, kultūras auglis. Pēc viņu domām, ārpus valodas nav ne transcendentā *logos*, ne nozīmes. Viņi pieņem, ka Dieva nav. Tiem, kas tomēr tic Dievam un transcendentam *logos*, kurš ir Jēzus Kristus, stāvoklis ir vēl sarežģītāks.

Jā, cilvēku valodai ir raksturīgi trūkumi, robežas un nenoteiktība. Mūsu valoda ir neveikla; vārdu lietošana domu paušanai dažkārt līdzinās mēģinājumam ievērt adatā diegu ar cimdiem rokās. Taču cilvēku valoda ir dievišķas valodas zīme vai pēdas. Valoda dažkārt var traucēt, taču tā arī nes atklāsmi. Nozīme nav tikai subjektīva; redzamā pasaule ir balstīta Dieva vārdā, kas noteica tās formu un deva tai objektīvu nozīmi. Nodarbojoties ar zinātņi, mēs ne tikai ar prātu veidojam modeļus, bet savā ziņā lasām visumā ierakstīto dievišķo valodu. Valoda nav vienkāršs cietums; no ārpuses tajā var ielauzties Dieva vārdi un mūs atbrīvot.

SAPRĀTA ROBEŽAS

Kristīgie teologi vienmēr ir uzsvēruši cilvēka saprāta ierobežotību. Augustīns, Akvīnas Toms, Luters, Kalvins – visi piekrīt, ka mūsu prāts ir pagrimis. Tas nenozīmē, ka kristieši saprātu noraidītu pavisam. Savā jomā tas ir derīgs. Akvīnas Toms pat ticēja, ka saprāts var pierādīt Dieva eksistenci, tomēr uzsvēra, ka tas nevar pateikt, kāds ir Dievs vai ko Viņš paveicis mūsu pestīšanai. Zināšanas par to, ka Dievs ir trīsvienīgs, ka Viņš bija iemiesojies Kristū, ka Viņš mūs mīl, gūstamas tikai atklāsmē. Luters un Kalvins apšaubīja, vai saprāts vispār var aizvest pie Dieva. Vienīgais, ko varam uzzināt par Dievu un citām garīgām realitātēm, ir tas, ko Viņš mums grib atklāt. Mēs pilnīgi esam atkarīgi no Dieva vārda.

Postmodernisti dara pareizi, apšaubot apgaismības augstprātīgo pieņēmumu, ka cilvēka saprāts var atbildēt uz ikvienu jautājumu un atrisināt ikvienu problēmu. Taču viņi kļūdās, noliedzot saprātu pavisam. Viņi dara pareizi, apšaubot moderno patiesību drošību; viņi kļūdās, intelektuālā relatīvisma labā atmetot pašu patiesības jēdzienu.

Bez ticības Dievam ir grūti izvairīties no postmodernistiskiem secinājumiem. Ja transcendentā *logos* nav, tad nevar būt nekādu absolūtu vērtību, nekādas nozīmes ārpus cilvēciskās kultūras, nekāda ceļa ārā no valodas cietuma. Šādas postmodernas teorijas var simbolizēt laicīgās domas attīstības gala iznākumu – skepsi, kas vērsas pati pret sevi, cilvēku autonomiju, kura atklāj pati savu vājumu. Postmodernisms var simbolizēt strupceļu cilvēku mēģinājumos iztikt bez Dieva – imploziju, dekonstrukciju.

Patiesība eksistē, lai gan tā mums bieži izkrīt no prāta un mēs varbūt to nespējam aptvert pilnībā. Kristieši to ir zinājuši vienmēr. Dieva vārdā atklātais ir absolūti paties. Šīs patiesības var pārdomāt, kombinēt ar citām patiesībām un lietot. Turklāt atklāsme, ka Dievs radīja visumu, dod mums pamatu ticēt citiem objektīvās patiesības veidiem.

Tas nenozīmē, ka cilvēki ar prātu varētu aptvert Dieva atklāsmes plašumu un komplicētību. Ir kāds sens stāsts par teologu, kas, staigādam pa liedagu, centās izprast Trīsvienības doktrīnu. Viņš pamanīja zēnu, kas smiltīs bija izracis bedri un pildīja to ar okeāna ūdeni. Teologs aptvēra, ka mēģina darīt to pašu – bezgalīgo Dieva esības okeānu cenšas ievietot niecīgajā cilvēka prāta bedrītē.

Kā norādījis Francis Šefers, Bībeles atklāsmes ir patiesas, bet nav visaptverošas.⁶² Tā neatklāj *visas* patiesības par Dievu un pasauli. Svētie Raksti ir neizsmeljami bagāti, izklāstot garīgās realitātes sarežģītību. Dievišķās izredzētības un cilvēku pienākumu paradoksi, Trīsvienības un Jēzus Kristus iemiesošanās mistērijas, visas pasaules grēku uzņemšana Jēzus šķīstajā miesā un to izpirkšana pie krusta – šīs patiesības cilvēka ierobežoto prātu biedē. Tie, kas šādas mistērijas pārdomā, nevar cerēt, ka ar prātu tās pilnīgi aptvers; drīzāk, pestīšanas noslēpumus apcerot, tie var vienīgi teikt slavas dziesmas (Rom. 11:33–36).

Turklāt Bībelē atklātie fakti par Dievu un vēsturi prasa izskaidrojumu. Tādēļ pat to vidū, kuri ir vienisprātis par Rakstu absolūto nekļūdīgumu un autoritāti, eksistē dažādas teoloģijas.

Postmodernie zinātnieki ir pētījuši interpretācijas procesu – “hermeneitiku”, parādot ar teksta nozīmes skaidrošanu saistītās grūtības un sarežģījumus.⁶³ Šāds pētīšanas veids ir vērtīgs, jo vēlreiz apliecina cilvēka prāta neveiklību, parāda aizspriedumu un subjektivitātes uzbrukumus mūsu visvienkāršākajiem izpratnes mēģinājumiem. Daudzi hermeneitikas speciālisti apgalvo, ka teksta izpratnei nepieciešama “interpretējoša kopiena”, kuras pieņēmumi un valoda interpretāciju dara iespējamu.

Pati Bībele skaidri rāda, ka Dieva vārda izpratne nāk vienīgi ar Svētā Gara atklāsmi, kas darbojas ar vārdu un iemājo Kristus baznīcas locekļos (1. Kor. 2:9–16). Tas never durvis ne subjektivitātei, ne personīgai interpretācijai (2. Pēt. 1:20). Svētais Gars izmanto Gara inspirētos Bībeles vārdus, lai lasītājiem iedvestu vainas apziņu par grēku un liecinātu par Jēzus Kristus darbu (Jņ. 16:8–15). Baznīca kļūst par zināmu interpretējošu kopienu.⁶⁴

Rakstu skaidrošanu tomēr var pārāk sarežģīt. Vairumā gadījumu to nozīme ir nepārprotami skaidra. Galvenā problēma nav Bībeles interpretēšana, bet tās autoritātes atzīšana – jo sevišķi, kad tā ir pretrunā ar mūsu pašu vēlmēm, – un paklausība tās mācībai.

⁶² Sk. Francis Schaeffer, *The God Who Is There*, grāmatā *The Complete Works of Francis A. Schaeffer* (Wheaton, IL: Crossway Books, 1984), 1:103–105.

⁶³ Saturīgs pārskats par hermeneitiku no kristīgā viedokļa atrodams Roger Lundin, “Hermeneutics”, red. Walhout un Ryken, *Contemporary Literary Theory*, 149.–171. lpp.

⁶⁴ Par šo domu esmu pateicīgs Konkordijas semināra profesoram Džeimsam V. Velcam, kurš to attīstīja Sanfrancisko 1992. gada novembrī Bibliiskās literatūras konferences sabiedrībā nolasītajā referātā *Multiple Signs, Levels of Marketing and Self as Text: Elements of Intellectuality*.

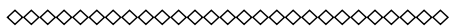
Kā grēciniekiem mūsu prāta spējas ir ne vien ierobežotas, bet arī maldinošas (Rom. 1:21–28). Mūsu grēcīgā daba mudina sacelties pret visas patiesības pirmsākumu. Mēs apšaubām Dievu un par augstāko autoritāti ieceļam paši sevi. Savu prātu, lai cik aizkustinoši neveikl tas arī nebūtu, mēs lietojam, lai racionāli izskaidrotu grēkus un konstruētu sistēmas, kas ļautu iztikt bez Dieva.

Te, “apšaubot līdzekļus”, kristieši dara pareizi. Kristiešiem jābūt pilnīgi atkarīgiem no Dieva atklāsmes, kas cilvēku valodā dota Rakstu “tekstā”. Postmodernisti norāda uz valodai raksturīgo neskaidrību, un liela daļa no viņu teiktā par cilvēku valodas neprecizitāti un nepastāvību ir pamatota. Tomēr kristiešiem ir jāuzsver, ka valoda ir arī atklāsmes nesēja. Absolūta patiesība cilvēka prātam var nebūt pilnīgi saprotama, taču tā pastāv.

Kristieši var piekrist, ka modernisma un apgaismības pretenzijas uz to, ka ar reducējošas zinātnes palīdzību viņi ir satvēruši patiesību, ir nenopietnas. Bet kristieši var iet tālāk par postmodernismu un atklāt nozīmes būtību, kura paliek pēc tam, kad tiek nojauktas visas cilvēciskās konstrukcijas. Lai gan cilvēki un visi viņu darbi ir nepastāvīgi, trausli un, kā postmodernistu zinātnieki rāda, lemti nemitīgai mainībai, transcendentā patiesība un transcendentā valoda pastāv.

Jo visa miesa ir kā zāle, un visa viņas godība kā zāles zieds. Zāle nokalst, un viņas ziedi nobirst, bet Dieva vārds paliek mūžīgi (1. Pēt. 1:24; Jes. 40:6–8).

4. KRITIZĒJOT CILVĒCISKO

Pēdējos divos gadsimtos modernā doma kristietībai ir uzbrukusi saprāta un humānisma vārdā. Kristīgā teoloģija tika noraidīta kā saprātīgu, izglītotu cilvēku necienīga māņticība. Arī kristīgo morāli atmēta kā represīvu un tādu, kas balstīta uz bailēm un vainas apziņu. Gluži tāpat kā reliģiskās dogmas būtu jāaizstāj ar cilvēciskā saprāta dogmām, reliģiskās vērtības būtu jāaizstāj ar *cilvēciskām* vērtībām. Pamatojoties uz šiem humānistiskajiem pieņēmumiem, visu lietu mērs ir cilvēks, nevis Dievs. Labs ir nevis tas, ko diktē kāds abstrakts Dievs, bet tas, kas veicina cilvēku atbrīvošanos, izaugsmi un progresu. Mums būtu jākoncentrējas nevis uz Dievu, bet uz cilvēku. Šis mudinājums uz humānismu, kuru var atrast, sākot ar grieķu kultūru, tad renesansi, līdz tā apoteozei moderno sekulāro humānistu vidū, ir bijis nopietns bibliskās kristietības sāncensis.

Gluži tāpat kā apgaismības saprātu, postmodernā doma demontē arī humānismu. Kristieši var atvilkt elpu, jo humānisms bauda aizvien mazāku labvēlību. Un tomēr, gluži tāpat kā postmodernā saprāta kritika turpina noraidīt visas pretenzijas uz absolūtu patiesību, ieskaitot arī biblisko doktrīnu, postmodernais antihumānisms turpina mazināt cilvēka nozīmīgumu, uzbrūkot personībai un pašam indivīda jēdzienam. Tādēļ kristiešiem, kas tic dvēseles nemirstībai un katra cilvēka vērtībai, jo cilvēks nes Dieva tēlu un Viņš to mīl, ir jāprotestē.

Kristieši vēlreiz var izbaudīt to, ka jaunākā sekulārā ideoloģija iznīcina viņu veco ienaidnieku, – līdz brīdim, kad jaunais uzvarētājs vērsīs pret viņiem pašiem. Divu gadsimtu garumā kristietībai uzbruka racionālisma un humānisma vārdā. Tagad, kad uzbrūk visam racionālajam un humānajam, kristieši ir paradoksālā situācijā, jo tiem jāaizstāv saprāta un cilvēka vērtība. Kaut arī modernisma palieku likvidēšanai kristieši varētu izmantot postmoderno humānisma kritiku, jaunais ienaidnieks var izrādīties vēl bīstamāks.

Mūsdienu cilvēku stāvokli kāda jauna pankrokere rezumē tā:

Es piederu “tukšajai paaudzei”. Man nav nekādas pārliecības. Es nepiederu nevienai kopienai, tradīcijai vai kam tamlīdzīgam. Es esmu pazudusi šajā plašajā, plašajā pasaulē. Es nepiederu nekam. Man nav absolūti nekādas identitātes.⁶⁵

Viņas vārdus kā drošu kredo ir pieņēmuši daudzi postmodernisti, kas šo brīvi plūstošo noteiktas identitātes trūkumu uzskata par maksimālu atbrīvotību. Taču kristiešiem viņas vārdi šķiet rūgti un traģiski. Bez pārliecības, kopienas, tradīcijas un identitātes viņa ir ne vien “tukša”, bet pati ar savu piekrišanu pazudusi.

Postmodernajiem uzskatiem var būt postoša ietekme uz cilvēka personību. Ja nav nekādu absolūtu vērtību, ja patiesība ir relatīva, nav iespējama ne stabilitāte, ne dzīves jēga. Ja patiesība ir sociāli konstruēta, tad morāles direktīvas ir tikai despotiskas varas maskas un personiska identitāte ir ilūzija.

Postmodernās idejas atspoguļojas spiedienā uz mūsdienu sabiedrību. Gan šīs idejas, gan spiediens tiek pastiprināti ar elektroniskām tehnoloģijām – televīzija, dator tehnika un citas progresīvās tehnoloģijas draud izmainīt cilvēka būtību. Jaunās tehnoloģijas radītais domāšanas veids draud iznīcināt secīgu domāšanu un līdz ar to jebkādu vienotu apziņu. Masu kultūrai kļūstot aizvien bezpersoniskākai, individualitāte nomaldās masu uzskatos vai segmentētos grupējumos. Cilvēks ir pazudis. Kamēr daudzi postmodernisti domā, ka šīs personības zudums ir ļoti labs, kristiešiem atliek vien savākt to, kas atlicis no cilvēciskuma.

KRITIZĒJOT CILVĒCISKO

“Vispārsteidzošākais postmodernismā ir tas,” saka Deivids Hārvijs, “ka tas pilnībā pieņem īslaicīgumu, fragmentāciju, nesakarīgumu un haotiskumu.”⁶⁶ Fragmentāciju un haosu atzina arī modernisms, taču tas pret nekārtību un bezjēdzību cīnījās, cenšoties haosu sakārtot. Postmodernisms turpretim haosu pieņem, apstiprina un izmanto.

⁶⁵ Citēts Walter Truett Anderson grāmatā *Reality Isn't What It Used to Be: Theatrical Politics, Ready-to-Wear Religion, Global Myths, Primitive Chic, and Other Wonders of the Postmodern World* (San Francisco: Harper & Row, 1990), 51. lpp.

⁶⁶ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 44. lpp.

Hārvija vārdiem sakot: “Postmodernisms nemēģina to pārspēt, tam pretoties, ne arī definēt “mūžīgos un nemainīgos” elementus, kas tajā varētu atrasties. Postmodernisms peldas, pat grimst fragmentārajās un haotiskajās pārmaiņu straumēs, it kā nekā cita vairs nebūtu.”⁶⁷

Sabīne “Nepanesamajā esības vieglumā”, pa modes viņiem liegi slīdošais Endijs Vorhols un viņa kultivētais seklums, datoru un video pasaulē dzīvojošie kiberpanki, bezpajumtnieki, kas noraida patvērumu un labprātāk dzīvo atklātās, bīstamās pilsētas ielās, – šie ir postmodernā humānisma tipāži.

Mūsdienu akadēmiskā pasaule rosīgi dekonstruē cilvēcisko. Modernisms bija ieplānojis Dieva nāvi. Deivids Levins rāda, kā postmodernisms sper nākamo soli: paturot domu, ka Dievs ir miris, postmodernisms plāno savu nāvi.⁶⁸

Svarīgāko ieguldījumu jaunajos uzskatos par cilvēku devis vācu eksistenciālists Martins Heidegers. “Periodu, ko saucam par moderno,” raksta Heidegers, “definē fakts, ka par visu lietu centru un mēru kļūst cilvēks.”⁶⁹ Heidegers pareizi norāda uz humānisma un modernisma attiecībām. Šīs saiknes dēļ modernisma postmodernistiskā kritika skars arī humānismu.

No Heidegera sarežģītās filozofijas izriet liela daļa postmodernistiskās teorijas. Heidegers mēģināja konstruēt jaunu humānismu, kas, kā atzīmējuši viņa darbu komentētāji, patiesībā ir sava veida antihumānisms. Deivids Levins skaidro: “Heidegera “humānisms” ir radikāli atklāts: tas mūs kā cilvēkus novieto, nostata, atbrīvo, lai arī mēs būtu atvērti esībai, kas ir radikāli decentralizējoša.”⁷⁰ Ja modernie eksistenciālisti uzsvēra aktīvu nozīmes *radīšanu*, Heidegers propagandēja vienkāršu “atvērtību” eksistencei, pieņemot objektīvas nozīmes trūkumu un kultivējot pasīvāku “atvērtību” pieredzei. Autentisku “esības” pieredzi dod nevis kāda dzīves mērķa konstruēšana, bet gan “decentralizējošas pieredzes”, tas ir, tādas pieredzes, kas sašķo mūsu stabilos uzskatus.

Turklāt Heidegers uzbruka vispārēja cilvēciskuma jēdzienam, kas “cilvēci” paceļ pāri un nostata pret dabu, atsevišķiem cilvēkiem un kultūrām. Levina vārdiem sakot: ““Cilvēks” nevar palikt kā vienīgais

⁶⁷ Turpat.

⁶⁸ Sk. David Michael Levin, *The Opening of Vision: Nihilism and the Postmodern Situation* (New York: Routledge, 1988), 405.–408. lpp.

⁶⁹ No Heidegera esejas par Nīči, citēts Levina darba 3. lpp.

⁷⁰ Turpat, 24. lpp.

mērs un pamats, jo ir iedomīgs, neiecietīgs pret atšķirīgo, nevērīgs pret ekoloģiju un totalitārismu.”⁷¹ Cilvēki, pēc Heidegera domām, vairs nav centrā. Centra nav.

Pēc Patrīcijas Vo domām, termins “postmodernisms” pirmoreiz tika lietots literatūras kritikā 20. gadsimta 50. gados, lai aprakstītu amerikāņu dzejnieka Čārlza Olsona “jauno neantropocentrisko dzeju, kuras heidegeriskais antihumānisms bija vērsts uz “cilvēku” kā tādu pasaules būtņi, kas ir tikpat radikālā stāvoklī kā jebkurš cits objekts”.⁷² Pieņēmums, ka cilvēks ir lielā mērā līdzīgs “jebkuram citam objektam”, ir saistīts ar divām galvenajām postmodernās domas ideoloģiskajām kustībām: apkārtējās vides aizsardzību un politisko radikālismu.

Ja modernisms tiecās pēc cilvēka kontroles pār dabu, postmodernisms cildina dabu uz cilvēku rēķina. Kaut arī dabas mīlestība un rūpes par vidi ir slavējamas, daudzi vides aizsargātāji ieslīgst antihumānās galējībās. Deivids Brauns, bijušais kluba “Sjerra” vadītājs, uzskata, ka cilvēku dzīves izpostīšana nav traģiskāka par tuksneša izpostīšanu. “Kaut arī jaunu cilvēku nāve karā ir nelaime,” viņš saka, “tā nebūt nav sliktāka par cilvēces ietekmi uz kalniem un tuksnešiem.”⁷³ Somu Zaļās partijas aktīvis Penti Linkola apgalvo, ka cilvēki ir evolūcijas kļūda un zemes posts. Linkola izjūt lielāku līdzjūtību pret apdraudētajām insektu sugām nekā pret bada nāvē mirstošajiem Āfrikas bērniem.⁷⁴

Vides aizsardzības ekstrēmisms ir izplatījies arī dzīvnieku tiesību kustību. Pasaulē bez absolūtām patiesībām nav pamata teikt, ka cilvēki ar kaut ko būtu labāki par citām sugām. Uzskats par savas sugas pārākumu citu sugu vidū tiek nosodīts kā “sugu diskriminācija”, kas ir morāli līdzvērtīga rasismam. Pēc Ingridas Šūkirkas, kustības “Cilvēki par ētisku attieksmi pret dzīvniekiem” prezidentes, domām: “Žurka ir tikpat svarīga kā cūka vai suns, vai zēns.”⁷⁵ Viņa uzskata, ka cilvēkbērns ne ar ko nav labāks un viņam nevajadzētu būt privilēģētākam par suni, cūku vai žurku.

Nav brīnums, ka cilvēkbērni ir kļuvuši par īpašu postmodernās politikas objektu. Vides aizsardzības argumenti ir uzkurinājuši centienus

⁷¹ Turpat.

⁷² Patricia Waugh, *Postmodernism: A Reader* (London: Edward Arnold, 1992), 1. lpp.

⁷³ Citēts Čārlza Kolsona *The Body* (Dallas: Word, 1992), 175. lpp.

⁷⁴ Simopekka Virkkula, “One Man’s War”, *Books from Finland*, 24 (1990), 45.–50. lpp. Šis raksts ir Penti Linkolas grāmatas *Johdatus 1990 - luvun a jatteluun* (Helsinki: WSOY, 1989) pārskats.

⁷⁵ Citēts Kolsona *The Body* (Dallas: Word, 1992), 176. lpp.

limitēt pasaules iedzīvotāju skaitu, ierobežojot bērnu dzimstību. Jaunais antihumānisms neizbēgami vēršas pret bērniem, pieņemot, ka jauna cilvēka dzīvība ir problēma, kas apdraud zemes un vecāku bagātības. Gandrīz nav dzirdams klasiskais uzskats, ka pats bērns ir bagātība, vērtīgs cilvēces papildinājums.⁷⁶

Līdz ar to mums ir “tiesības uz abortiem”. Šis veids, kā iznīcināt bērnus, ir kļuvis par vienojošu politisku jautājumu. Ticība “tiesībām uz abortiem” var kalpot kā postmodernistiskā jūtīguma apzīmējums. Jaunais antihumānisms izpaužas jaunajā radikālajā politikā.

Postmodernistiskie domātāji uzskata, ka humānisms un modernisms beidzas ar apspiešanu. “Moderno laikmetu esam vērojuši pietiekami, lai redzētu, kā saprāta humānisms, [kaut arī] atbrīvojošs, tomēr rada, pārrada un pat leģitimē apstākļus atsvešinātībai un apspiešanai,” saka Deivids Levins. “Postmodernajā situācijā, kas daļēji ir apzināšanās jautājums, vecajam saprāta skatījumam un tā humānisma “Cilvēkam” nav iespējams uzticēties.”⁷⁷

Dīvaini, ka humānisma cietsirdību postmodernie teorētiķi drīzāk saskata Rietumu kapitālismā un demokrātijā, nevis marksismā, uz ko šo kritiku pamatoti varētu attiecināt. Atcerēsimies, ka daudzi Rietumu mācībspēki ir sociālie konstruktīvistu, kas tic, ka uztveramo realitāti rada *sabiedrība*. Tas labi saskan ar Marksa kolektīvisma teorijām, no kurām sociālie konstruktīvistu ir ietekmējušies. Tas, ka klasiskais marksisms kā ekonomiska un sociāla modernistu teorija ir diskreditēts, Rietumu intelektuāļus neatbaida. Postmodernisti sevi uzskata par “postmarksistiem”.

Deivids Horovics paskaidro:

Revolucionārajam proletariāta internacionāles mītam neviens vairs netic, taču Marksa diskreditēto paradigmu ir atdzīvinājuši viņa epigoņi Amerikas augstākajās mācību iestādēs. Šis atdzimšanas atbalsta punkts bija tāda postmarksistisku teoriju attīstība, kas trūkstošo revolucionāro terminu aizstāja ar citām “apspiestajām” grupām – melnādainajiem, sievietēm un homoseksuālistiem. Katras šādas teorijas pamatā ir konstruktīvistu uzskats, ka rases, šķiras vai dzimuma sociālā konstrukcija rada priekšnoteikumu savai sociālajai

⁷⁶ Kritika par pārapdzīvotības draudiem un kristīga atbilde uz vides aizsardzības jautājumiem atrodama E. Calvin Beisner, *Prospects for Growth: A Biblical View of Population, Resources, and the Future* (Wheaton, IL: Crossway, 1990).

⁷⁷ Levin, *Opening of Vision*, 4.–5. lpp.

“apspiestībai”. Tā sievietes vēsturiski ir bijušas izslēgtas no zināmām lomām nevis bioloģisko realitāšu dēļ (piemēram, bērnu radīšanas risks pirms moderno medicīnas tehnoloģiju attīstības), bet tādēļ, ka “patriarhālā sabiedrība” viņu lomas ir *definējusi* tā, lai vīrieši viņas varētu apspiest.

Vajadzētu būt acīmredzāmam, ka kāda radikāla teorija patiesībā ir radikāla vienkāršo ļaužu cilvēciskuma un cieņas noniecināšana. (..) Saskaņā ar šiem radikālajiem uzskatiem sabiedrība neatspoguļo ne dabu, ne vēsturi un atsevišķiem cilvēkiem nav nekādas līdzdalības savā vēsturiskajā liktenī. Viņi nav nekas vairāk kā sociāli radījumi.⁷⁸

Marksisti, kas valdīja Padomju Savienībā, individualitāti uzskatīja par buržuāzisku jēdzienu, par vidusšķiras neatkarības, privātīpašuma un brīvas saimniekošanas vēlmes manifestāciju. Komunisms visas personiskās identitātes izpausmes tiecās likvidēt kolektīvās un sabiedriskās apziņas labā. Skolas vairāk veicināja grupu nekā individuālās sacensības. Mākslā sociālistiskais reālisms cilvēkus attēloja kā sociālo šķiru pārstāvjus un nevis kā atsevišķus indivīdus. Visur tika veicināta pakļaušanās un grupas solidaritāte un grauta individualitāte.

Tāpat postmarksisti cenšas dekonstruēt arī personiskās identitātes jēdzienu. N. P. Riki rezumē Rolāna Barta, Mišela Fuko un Žaka Deridā izteikto personiskās identitātes kritiku: “Saskaņā ar pašreizējo teoriju identitāte, tas ir, individualitāte un pakļautība, tiek uzskatīta par konstrukciju, (..) ko veido tie spēki, kuriem apziņa drīzāk ir sekas, nevis cēlonis.”⁷⁹ Mēs jūtamies kā konkrēti indivīdi ar savām domām un pieredzi, tomēr, tā kā dzīve ir kulturāli determinēta un pat domas veido valoda, šī individualitāte ir tikai ilūzija.

Līdz ar to arī tādi jēdzieni kā morālā atbildība un personiskā brīvība ir Rietumu buržuāziskās kultūras radītas ilūzijas. Fuko pat apgalvoja, ka “brīvības jēdziens ir valdošo šķiru izgudrojums”.⁸⁰ Demokrātija trenē pilsoņus uzraudzīt pašiem sevi; tos, kas domā, ka ir brīvi, patie-

⁷⁸ David Horowitz, “The Queer Fellows”, *American Spectator*, 1993. g. janvāris, 43. lpp.

⁷⁹ N. P. Ricci, “The End/s of Woman,” no izdevuma *Ideology of Power in the Age of Lenin in Ruins*, red. Arthur Kroker (New York: St. Martin's Press, 1981), 302. lpp. Šī grāmata ir fascinējoša kā mēģinājums izprast komunisma sabrukumu. Dažādās esejās rāda, ka amerikāņu marksisti ir ievainoti, bet nesalaukti, apjukuši par sociālisma izgāšanos, bet joprojām izaicinoši savā revolucionārajā ideoloģijā.

⁸⁰ Michel Foucault, “Nietzsche, Genealogy, History,” *Foucault Reader*, red. Paul Rabinow (New York: Pantheon, 1984), 78.–79. lpp.

sībā kontrolē daudz prasmīgāk nekā tos, kuri dzīvo policejiska režīma valstīs.

Atcerēsimies, ka postmodernistiskie teorētiķi, pamatojoties uz “aizdomu hermeneitiku”, uzskata, ka visas sociālās attiecības vienīgi maskē varu. Tādējādi apspiešana ir raksturīga ikvienai sociālajai institūcijai, kā arī valodai, kas ļauj tām izpausties. Līdz ar to personiskā identitāte ir jādekonstruē.

“Kļūt par subjektu, tikt pakļautam (angļu val. – *to become subject*),” saka N. P. Riki, “nozīmē arī darīt par subjektu, pakļaut (angļu val. – *to subject*), piešķirt prioritāti identitātei, autorībai, īpašumtiesībām, par patiesības sākumu uzskatīt apziņu un izslēgt visu, kas ir atšķirīgs un “cits”.⁸¹ Dekonstrāciju lielā mērā veicina vārdu spēles: te Riki vārdu *subject* – kā vārdā *subjectivity* (latv. val. – subjektivitāte) – pielīdzina darbības vārdam *to subject* ar nozīmi “pakļaut”. Identitāti (psiholoģijā) Riki saista ar citiem jēdzieniem, kas postmodernistiem ir anatēma, – ar īpašumtiesībām (kapitālistiskajā ekonomikā) un autorību (literatūras kritikā). (Postmodernistu literatūras kritika tiecas līdz minimumam samazināt “autora autoritāti”. Šekspīra nolūkiem nav nekāda sakara ar viņa darbu nozīmi. Šekspīrs patiesībā ir nevis kāds radošs ģēnijs ar vienotu personību, bet drīzāk plašu viņa darbos atspoguļoto sociālo spēku izpausmes līdzeklis. Kultūras vērtības, ieskaitot tās, kas pakļauj sievietes un leģitimē ekonomisko ekspluatāciju, Šekspīra darbos izpaužas augstākajā mērā, tādēļ Rietumi viņa darbus ir “kanonizējuši” un vērtē tik augstu.)

Postmodernisti humānismam uzbrūk divās frontēs. Viņi cenšas dekonstruēt ne tikai personiskās identitātes, bet arī vispārējā cilvēciskuma jēdzienu. Tā kāds dekonstruktīvisks apgalvo, ka vārds *mēs* ir “gramatiskas vardarbības forma”,

kuras mērķis ir ar melīgu solījumu – apvienoties vispārējā cilvēciskumā – noliegt un iznīcināt citai kultūrai raksturīgo “tu” un “viņa”. Tāpēc mums ir jānošķiras no “mēs”, no tās gramatiski politiskās kategorijas, kas var pastāvēt vienīgi kā leģitimējošs mīts, kurš kalpo zaglgām un despotiskām kultūrām. Tā vietā mums jāizmanto un jāveicina ikviena kulturālās dažādības forma, nevēršoties pēc palīdzības pie vispārējiem principiem.⁸²

⁸¹ Ricci, “*End/s of Woman*,” 303. lpp.

⁸² Žans Fransuā Liotārs; izteikumi rezumēti Stivena Konora darbā *Postmodernist Culture: An*

Ievērojiet, kā šis arguments pret vārda *mēs* lietošanu izmanto vārdu *mēs*! Var tikai pabrīnīties par šo lasītājam uztiepto gramatiski politisko vardarbību – kas ir tie “mēs”, kuriem “jāizmanto un jāveicina ikviena kulturālās dažādības forma”? Šī kritika, pamatojoties uz tās apgalvojumiem, droši vien mēģina pakļaut lasītājus pati savai despotiskajai kultūrai.

Lai cik nesakarīga būtu šī dekonstruktīvista loģika, tās būtība ir – vispārēja cilvēciskuma nav. Mēs nedrīkstam pieņemt, ka cilvēkiem *jebkas* būtu kopīgs. Tāds pieņēmums pats par sevi būtu despotisks, jo mērītu citus ar savu mēru. Vispārēju principu nav. Tomēr viņš apgalvo, ka “mums jāizmanto un jāveicina ikviena kulturālās dažādības forma”. Viņš, protams, ignorē jautājumu par to, kā gan iespējama kultūra bez “mēs”. Viņš ignorē arī to, ka, likvidējot vispārējā cilvēciskuma jēdzienu, viņš ir likvidējis arī jebkādu pamatu empātijai, savstarpējai izpratnei vai morālai darbībai.

Kad amerikānis satiek kādas Jaungvinejas cilts locekli, redzams, ka starp viņiem ir lielas kultūras barjeras, taču, tā kā abi ir cilvēki, viņiem ir arī daudz kopīga. Abi, iespējams, mīl savas ģimenes, pazīst sāpes un prieku, piedzīvo pateicības un morālās atbildības jūtas. Kopīgā cilvēciskuma dēļ viņi var kļūt draugi. Viņi pat var iemācīties viens otra valodu (kas šķīstu neiespējami, ja valoda tiešām būtu kultūras cietums). Postmodernisti slavina kulturālo dažādību, bet, ja vispārēja cilvēciskuma nav, kāpēc gan lai mēs cienītu citu kultūru cilvēkus? Tad cilts loceklis krasi atšķirtos no rietumnieka, būtu svešs un pilnīgi “cits”. Cilts loceklis būtu kā “jebkurš objekts”. Ja vispārēju principu nav, kāpēc lai pret viņu izturētos tikumiski vai, kā mēdz teikt, kāpēc lai pret viņu izturētos *cilvēcīgi*? Kāpēc gan neizturēties pret viņu kā pret žurku, cūku vai suni? Ja viņš ir pilnīgi atšķirīgs no manis un ja mūsu attiecības nosaka mana pārspēka lielums, kāpēc gan viņu nepadarīt par savu vergu? Kristīgie verdzības pretinieki turpretim cīnījās pret verdzību, pamatojoties uz to, ka visu rasu cilvēki Dieva priekšā ir vienādi, tāpēc ka tiem ir kopīgs cilvēciskums.

Postmodernistu antihumānisms neapstiprina nevienu no tā sauktajām “cilvēciskajām vērtībām”. Brīvība, individualitāte, pašvērtība, cieņa ir sociālas konstrukcijas. Empātija, labsirdība, altruisms, mīles-

tiba ir apspiešanas maskas. Individuālo cilvēku aprij kultūra; kultūru aprij daba.

Postmodernie zinātnieki uzsver “kontekstualizācijas” nozīmīgumu, aplūkojot autoru vai domu sava laika kontekstā un parādot to saistību ar visiem pārējiem kultūru veidojošajiem “tekstiem”. Heidegera kontekstualizācija ir atklāsmju pilna. Viņš aizsāka gan akadēmisko teorētiku, gan dabas aizstāvju kustības antihumānismu. Iepriekš citējām Deividu Levinu, kas apgalvo, ka Heidegers humānismu kritizēja par tā iecietību pret totalitārismu. Levinam nebija taisnība. Patiesībā Heidegers bija nacists.⁸³

Heidegera aktīvā darbība nacistiskajā partijā un centība partijas ideoloģijas veicināšanā parāda viņa pausto individuālā noraidīšanu, atteikšanos no tradicionālām cilvēciskām vērtībām un dabas un kultūras slavināšanu jaunā gaismā. Visi šie postmodernistiskie jēdzieni bija fašisma principi. Nebūtu brīnums, ja arī dekonstruktīvisms un kritiķis Pols de Mens būtu bijis nacisma apoloģēts.

Gan postmodernisti, gan 20. gadsimta 30. gadu fašistiskā inteliģence pieņem radikālismu, kas balstīts ne tik daudz uz ekonomiku, kā uz kultūru. Tie abi noraida personisku identitāti kultūras determinisma labā un absolūtas morālas vērtības varaskāres labā. Tie noraida saprātu iracionālas emocionālas atbrīvošanās labā un transcendentu Dievu bezpersoniskas, mistiskas dabas labā.

Grāmatā “Modernais fašisms: judeokristīgā pasaules uzskata iznīcināšana” es sīkāk iztirzāju fašistisko ideoloģiju, tai raksturīgo opozīciju Bībelei, kā arī tās atliekas mūsdienu kultūrā un postmodernistu uzskatos.⁸⁴ Šobrīd pietiks, ja uzsvēsim to, ka postmodernistu iracionālisms, kultūras degradācija un antihumānās vērtības jau reiz ir izmēģinātas, un rezultāts bija katastrofāls. Fašisms atgriežas. Komunisms ir sabrucis, taču visā bijušajā Padomju impērijā demokrātijai pretojas jauna eksmarksistu un nacionālistu savienība, kas mēģina veicināt nacionālsociālismu. Amerikas mācībaspēki uzskata sevi par postmarksistiem, bet viņu ilgas pēc valdības kontrolētas ekonomikas, iracionālisma kultivēšana un sociālo jautājumu reducēšana uz kultūras un rases

⁸³ Sk. *Victor Farias, Heidegger and Nazism*, tulk. *Paul Burrell (Philadelphia: Temple University Press, 1989)*, 253. lpp. Par saikni starp Heidegera nacistisko ideoloģiju un viņa filozofiju sk. *Tom Rockmore, On Heidegger's Nazism and Philosophy (Berkeley: University of California Press, 1992)*.

⁸⁴ *Gene Edward Veith, Modern Fascism: Liquidating the Judeo-Christian Worldview (St. Louis: Concordia Publishing House, 1993)*.

jautājumiem vairāk līdzinās Musolini nekā Marksam. Ja marksisms ir moderns, fašisms ir postmoderns.

Par spīti dedzīgajai apspiesto aizstāvībai un politiski korektajam jutīgumam, postmodernistiskie intelektuāļi, paši, bez šaubām, to neapziņoties, patiesībā atdzīvina to domāšanas veidu, kas radīja pasaules karu un holokaustu. Varbūt postmodernisti domā, ka viņu labie nodomi mīkstinās pateiktā sekas, bet, kā brīdinājis Deivids Hiršs: "Postmodernās ideoloģijas propagandētājiem ir jāapsver, vai ir iespējams samazināt cilvēka nozīmīgumu teorētiski, vienlaikus nepadarot atsevišķu cilvēku dzīvi bezjēdzīgu reālajā pasaulē."⁸⁵

DZĪVE BEZ IDENTITĀTES

Postmodernistu uzbrukumi personiskajai identitātei un vispārējām cilvēciskām vērtībām nav tikai teorētiski vingrinājumi. Augstāko mācību iestāžu uzskati par cilvēkiem atspoguļo to, kā parastus cilvēkus iespaido mūsdienu situācija.

Postmodernā sabiedrība, tāpat kā postmodernistiskās ideoloģijas, izaug no modernisma neveiksmēm. Modernā valdzinājums ir diskreditējis pagātnes gudrību un tradīcijas, kas cilvēku dzīvei vienmēr devušas stabilitāti. Nav brīnums, ka tiem, kas nav piedzīvojuši tradīcijas, kam nav sakņu nevienā kopienā un kas nekad nav redzējuši stipru ģimeni, būs grūti noticēt absolūtām, nemainīgām idejām.

Modernistu vērtības ir sašķēlušas ģimeni. Pārspīlētā, modernismam raksturīgā individuālisma ietekmē katrs no vecākiem meklē savu personisko identitāti, neņemot vērā bērnus, kas arī tiek atstāti vieni. Paradoksāli, taču šāda galēja individuāla autonomija nepieļauj stipras identitātes izjūtas veidošanos – tā parasti rodas saliedētās ģimenēs. Nav nekāds brīnums, ka paaudze, kam jāgādā pašai par sevi, saceļas pret individualitātes jēdzienu.

Liela ietekme postmoderno uzskatu veidošanā ir mūsdienu tehnoloģijai. Modernistiskā racionālisma produkts – elektroniskie plašsaziņas līdzekļi – racionālismu viegli var padarīt neiespējamu.

⁸⁵ David H. Hirsch, *The Deconstruction of Literature: Criticism after Auschwitz* (Hanover, NH: Brown University Press, 1991), 165. lpp. Grāmata kritizē postmodernismu, uzsverot tā saikni ar fašismu.

Nils Postmens ir parādījis, kā masu informācijas līdzekļi ietekmē cilvēku domāšanas veidu. 300 lappušu biezās grāmatas lasīšanai nepieciešama secīga domāšana, aktīva prāta darbība un ilgstoši sasprindzināta uzmanība. Lasīšana veicina arī īpašu pašizjūtu – cilvēks lasa nošķirtībā, viens ar sevi un savām domām. Turpretim televīzijas skatīšanās informāciju sniedz strauji un ar minimālu piepūli no skatītāja puses – viņš kļūst par kopīgas masu domāšanas daļu. Vizuālie tēli tiek sniegti lielā ātrumā, maz uzmanības pievēršot kontekstam vai sakarībām.⁸⁶

Piemērus atradīsi, vienkārši ieslēdzot televizoru. Es tā izdarīju. Piecās minūtēs *CNN* kanālā es noskatījos fragmentus par vaļu medībām, politiskajām vēlēšanām, kādu seksa skandālu un karaliskajām kāzām. Tad sekoja atrakciju parka, dezodoranta, šampūna un medikamentu reklāma. Ziņu raidījumos svarīgāko politisko notikumu apskatam tiek pretstatīta skaļa jaunākās filmas reklāma. Izbadējušos Āfrikas bērnu tēliem seko Madonnas pēdējais videoklips. Televīzija izjauc jebkādu sakarības, secības un vienotības izjūtu.

Kabeļtelevīzija ir radījusi jaunu skatīšanās veidu, vēl vairāk fragmentējot mūsu uztveri. Tā kā kanālu ir daudz un izvēle liela, kabeļtelevīzijas skatītāji nepievēršas tikai vienam no tiem. Vairums skatītāju nenoskatās visu raidījumu, bet izmanto tālvadības pultis, lai “lēkātu” pa visiem piecdesmit trim kanāliem, kolekcionējot interesantus mirkļus no *CNN*, *MTV*, vecu vesternu un zinātniskās fantastikas kanāliem, noskatoties pāris sekundes no melnbaltas Freda Astēra filmas, uzķerot joku no “Endija Grifitsa” atkārtojuma un tad pārslēdzot, lai noskatītos automašīnas uzsprāgšanu iknedēļas seriālā.

Atsevišķs televīzijas uzvedums parasti ir sižetiski sakarīgs, lai arī to nemitīgi pārtrauc reklāmpauzes. Bet tas, kā televīzija rāda ziņu raidījumu faktus, intervijas vai dokumentālus sižetus, ilustrē postmodernisma principus.

Televīzija sapludina patiesību un izklaidi.⁸⁷ Filmās un video tagad var rādīt vispārdrošākās fantāzijas un darīt tās šķietami reālistiskas. Vienlaikus patiesi notikumi tiek padarīti par izdomājumiem. Nav brīnums, ka TV paaudzei ir grūti atšķirt patiesību no izdomājuma un

⁸⁶ Sk. *Neil Postman, Teaching as a Conserving Activity (New York: Delacorte Press, 1979)*, 47.–70. lpp.

⁸⁷ Skat. *Neil Postman, Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business (New York: Viking, 1985)*.

ka ar televīzijas palīdzību uzaudzīnātā inteliģence apgalvo, ka starp tiem nav būtiskas atšķirības.

Nīls Postmens uztraucas par to, ka pašreizējā elektroniskā vide pārslogo mūs ar informāciju. Mēs tiekam apbērti ar tik lielu informācijas daudzumu, ka nozīmes vairs nav nekam.⁸⁸ Deivids Hārvijs norāda uz to, kā televīzija sniedz nesaistītu tēlu un līdzīgu notikumu kolāžu.⁸⁹ Televīzijas dominēšanas dēļ viena doma šķiet tikpat laba kā otra. Izklaide, apmierinājums un maņu uzbudināšana aizstāj saprātu, morāli un patiesību.

Video ekrāns faktiski ir kļuvis par jaunu metaforu, lai raksturotu cilvēku. Žans Bodrijārs apgalvo, ka cilvēka prāts ir “tīrs ekrāns, visu ietekmes tīklu pieslēgšanās centrs”.⁹⁰

Vēl precīzāka metafora varētu būt datora ekrāns ar atsevišķiem datoriem, kas saslēgti milzīgā “kibertelpas” tīklā. Ir jau parādījusies datoru entuziastu subkultūra, kas pazīstama kā “kiberpanki”. Viņu mērķis ir eksistēt savā elektroniskajā virtuālās realitātes, virtuālā seksa un virtuālo kopienu pasaulē. Kāda novērotāja vārdiem sakot, viņi mēģina sasniegt “cilvēku un mašīnu saplūšanu”.⁹¹ Atsevišķas cilvēciskas identitātes nebūs – būs tikai elektroniski impulsi uz mūsu nervu šūnām.

Artūrs Krokērs, pats būdams postmodernists, apgalvo, ka valdošais psiholoģiskais postmodernās kultūras noskaņojums ir *panika*, “brīvs kritiens”, ko rada “ārējo sabiedrības uzvedības standartu izžušana (..) un iekšējo identitātes pamatu sairšana”. “Sociālajam kļūstot par nepārprotamu ciniskas varas lauku”, cilvēki vairs neatzīst sociālo institūciju autoritāti vai paši savus pienākumus pret sabiedrību. Cinismu pret ārējiem sociālajiem standartiem pavada iekšējo personisko standartu zudums. “Izzūdošais ego,” saka Krokērs, “ir postmodernisma uzvaras zīme.” Postmodernisti sevi redz kā pasīvus kultūras nesējus. “Cilvēks ir transformēts par tukšu ekrānu [ievērojiet metaforu!] novārdzinātai, bet hipertehniskai kultūrai.”⁹² Bez ārējiem un iekšējiem standartiem atliek tikai cinisms, panika un “brīvs kritiens”.

⁸⁸ Neil Postman, *Technopolity: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1993), 73.–82. lpp.

⁸⁹ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 61. lpp.

⁹⁰ Citēts Konora *The Body* (Dallas: Word, 1992), 171. lpp.

⁹¹ Rudy Rucker, citēts Philip Elmer-Dewitt rakstā “Cyberpunk!” (*Time*, 1993. g. 8. februāris, 59. lpp.), kas pēta “kiberpanku” ideoloģiju.

⁹² Kroker, *Ideology of Power*, 16. lpp.

“Visproblemātiskākais postmodernisma aspekts,” atzīstas kāds cits postmodernists, “ir tā psiholoģiskie pieņēmumi par personību, motīvāciju un uzvedību.” Valodas fragmentācija izraisa šizofrēniju. Kad ārējas uzskatu sistēmas nav, pieredze tiek reducēta uz “tīru un nesaistītu tagadņu virkni”. Koncentrētas pašidentitātes nav.⁹³

Ja objektīvi absolūtu patiesību nav, tad arī subjektīvi nekādu absolūtu patiesību nevar būt. Nevar pastāvēt ne noteikta identitāte, ne sevis apzināšanās, ne vienota cilvēka dvēsele. Modernisms bija aktīvs, optimistisks un pašpaļāvīgs. Postmodernisms ir pasīvs, cinisks un nedrošs.

Deivids Hārvijs godīgi uzlūko sekas, ko rada dzīve bez absolūtām patiesībām. Viņš jautā: kā lai mēs rīkotos saskaņoti, ja vienota pasaules attēlojuma nemaz nav?

Postmodernistiskā atbilde ir vienkārša: tā kā saistīts (angļu val. – *coherent*) attēlojums un rīcība ir vai nu represīvi, vai iluzori (un tādējādi lemti pašlikvidācijai), mums nevajadzētu pat mēģināt iesaistīties kādā globālā projektā. Pragmatisms tad kļūst par vienīgo iespējamo rīcības filozofiju.⁹⁴

Šodien cilvēkiem ir maz pacietības sistemātiskai domāšanai un abstraktiem ideāliem. Mūsdienu diskusijās, sākot no ASV Kongresa līdz baznīcas ziņojumu dēlim, dominē pragmatiski jautājumi (kas darbojas? kas ir lietderīgs?). Bet “nesaistīts attēlojums” kaitēs pat pragmatismam. Arī pragmatiskajiem apsvērumiem ir vajadzīgi mērķi (ko mēs cenšamies darīt?) un vērtības (vai tas darbojas tā, kā vajadzētu?), lai rīcību plānotu un izvērtētu. Tas ved atpakaļ pie absolūtu patiesību nepieciešamības. Postmodernisti savā filozofijā mēģina atrast kādu pamatu pozitīvai morālai un politiskai darbībai, taču to nespēj. Kad lieta nonāk līdz pasaules uzlabošanai, pēc viņu pašu ieskatiem, “mums nevajadzētu to pat mēģināt”.

Vienīgā alternatīva ir spēlēt tās pašas spēles, ko pārējā sabiedrība. Ja sociālie jautājumi nav nekas vairāk kā “nepārprotams ciniskas varas lauks”, tad ir iespēja izmantot cinisku varu. Tie, kas tic, ka visas sociālās attiecības ir tikai varas maskas, varētu kļūt ļoti prasmīgi varas pārvaldītāji. Varu ierobežojošo tradicionālo ideālu – ticības patiesībai,

⁹³ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 53. lpp.

⁹⁴ Turpat, 52. lpp.

individuālas viengabalainības un objektīvas tikumības – neskarti, postmodernisti varētu spēlēt nežēlīgas politiskās spēles.

Postmodernistiskie politiķi, izmantojot savus filozofiskos pieņēmumus, var bezatbildīgi izrikties ar patiesību (jo patiesības nav), mainīt savus vārdus atkarībā no publikas (jo katrai grupai ir sava realitāte) un darīt visu iespējamo, lai sekmētu savas grupas programmu un sagrautu pretiniekus (jo aiz makjavelistiskā pragmatisma nav nekādu ideālu un aiz varas – nekādu vērtību). To var saskatīt jau universitāšu politikas vaļībā un nacionālo politisko kampaņu taktikā. Šādas politiskas filozofijas saiknei ar fašismu atkal vajadzētu būt acīmredzamai un būtu jāizraisa bažas.

Parastie pilsoņi vienlaikus tiek viegli padarīti par upuriem, jo jaunā domāšanas veida dēļ tos viegli var apmulsināt un ar tiem manipulēt. Identitātes izjūtas trūkuma dēļ postmodernie cilvēki labprāt spēlē lomas. Postmodernistiskajai māksliniecei Sindijai Šērmanei ir fotogrāfiju sērija, kas attēlo sievietes dažādās sociālās lomās. Pusaudze izskatās pavisam atšķirīga no mājsaimnieces un pārdevējas; taču izrādās, ka visās fotogrāfijās redzama pati māksliniece. Viņa pārgērbjas un spēlē dažādas lomas. Pašportretos nav redzama neviena pati Sindija Šērmane; bez spēlētajām lomām viņai nav identitātes.

Tā ir tiesa, ka, atrodoties baznīcā, mājās un darbā, mēs uzvedamies atšķirīgi. Vienā draugu pulkā izturamies kā intelektuāļi, citā – kā “pašpuikas”. Postmodernistu teorētiķi norāda, ka mēs ikviens esam iesaistīti dažādās “vārdu spēlēs” un “interpretējošās kopienās”. Lai atstātu iespaidu uz kolēģiem un priekšniecību, mēs lietojam savas profesijas valodu. Lai šķistu dievbijīgi baznīcā, lietojam reliģisku valodu.⁹⁵

Klasiskā, kristīgā un modernistiskā doma vienmēr ir apzinājušās šādas lomu spēlēšanas eksistenci, taču tās ir uzstājušas, ka dažādās spēles maskē vienu autentisku identitāti. Par spīti savstarpējam atšķirībām, moralizētāji no klasiskajām, kristīgajām un modernistiskajām nometnēm ir slavējuši godīgumu un nosodījuši liekulību. Visi ir uzsvēruši nepieciešamību būt patiesam pret sevi un būt konsekventam dažādās dzīves izpausmēs. Postmodernisti turpretim apgalvo, ka, izņemot sociālās lomas, nekādas identitātes nav. Mājās, darbā un baznīcā mēs patiešām *esam* atšķirīgi cilvēki.

⁹⁵ Sk. turpat, 5.–8. lpp.

Postmodernisti vairāk uzsver *stilu* nekā būtību. Tā kā absolūtu patiesību nav, jebkāda objektīva nozīme, ieskaitot absolūtas identitātes jēdzienu, ir problemātiska. *Āriene* ir nozīmīgāka par iekšieni. Tas attiecas ne tikai uz mākslu, kā redzēsim vēlāk, bet arī uz sociālo dzīvi. “Dzīve pilsētā,” saka Džonatans Reibens, “ir viena vienīga lomu spēlēšana.”⁹⁶ Ikviens *tēlo*. Ikviens spēlē kādu *stilu*. Biroja darbinieks uzvelk darba uzvalku un spēlē korporatīva ierēdņa lomu. Pēc darba kopā ar draugiem viņš spēlē citu lomu. Neatkarīgi no tā, vai viņš iet uz geju bāru vai “parasto”, cenšas iespaidot sievietes ar emocionalitāti vai bravūru, izturas kā brīvdomātājs vai pasaules nogurdināts ciniķis, viņš *tēlo*. Un dienas gaitā viņš nospēlē daudzas lomas.

Tā kā stils, āriene un grupas identitāte mūsdienu dzīvē ir tik svarīgi, postmodernā sabiedrība ļoti uzmanīgi seko modei. Postmodernā sociālā pasaule ir noraižējusies par to, kas ir modē un kas vairs nav. Atrašanās uz “strīpas” kļūst par apsēstību. Modei, protams, ir nemitīgi jāmainās, citādi tā nevar pildīt savas funkcijas – nošķirt augsta ranga modes noteicējus no tiem, kas ir novēlojušies. Ja klasiskajā laikmetā statusu noteica sabiedriskais stāvoklis (valdnieks, ģimenes galva, garīdznieks) un modernajā laikmetā – sasniegumi (īpašnieks, paša spēkiem augšup ticis miljonārs, slavens atlēts), tad postmodernajā sabiedrībā statusu nosaka stils (pareiza apģērba valkāšana, pareizas attieksmes paušana).

Tā mūsdienu pusaudži sevi definē pēc mūzikas, ko klausās, un apģērba, kuru valkā, kas savukārt dara tos piederīgus noteiktai grupai. Kāda pusaudze man stāstīja, ka viņas skolā cilvēkus identificē un sadala pa klikšēm atkarībā no radiostacijas, kuru viņi klausās. “Galvas kratītāji” klausās smago metālu; melnie klausās repu; masas klausās popu; Amerikas Nākotnes fermeru subkultūra klausās kantri. Pusaudži, kuru personiskā identitāte vēl tikai veidojas, protams, alkst pēc piederības izjūtas. Tā kā viņiem trūkst stipras pašidentitātes, viņi pielāgojas grupas identitātei.

Pieaugušie ir pakļauti līdzīgam spiedienam ne mazāk kā pusaudži. Japīji rūpējas, lai viņiem piederētu pareizo firmu izstrādājumi, lai viņi ēstu vismodernākos ēdienus un piesavinātos jaunākos uzskatus. Sekošana modei ir statusa zīme, veids, kā identificēt sevi ar modi noteicošo grupu. Postmodernajā pasaulē cilvēki aizvien vairāk definē sevi rases,

⁹⁶ Citāts turpat, 46. lpp.

etniskās piederības, dzimuma vai seksuālās orientācijas izteiksmē. Citi definē sevi, saistoties ar kādu lietu vai “interesu grupu” – vides aizsardzību, fizisko sagatavotību, dzīvnieku tiesībām, dabisku ēdienu. Bīstami, ka, tāpat kā fašismā, indivīdi savu identitāti atrod, pazūdot grupā.

Taču pat grupas identitātē nav stabilitātes. Ja tradicionālās kopienas – ģimene, ciems, draudze – deva gan piederības, gan pastāvības izjūtu, tad mūsdienu sociālo ainu raksturo nepastāvība. Mode nemitīgi mainās. Modernās grupas kļūst nemodernas. Draugi viens otru pamet, un pat ģimenes ir īslaicīgas. Nav nekāds brīnums, ka mūsdienu sociālajā pasaulē ierautie cilvēki ir pastāvīgā panikā. Vai es citiem patīkšu? Vai es varu atrast kādu, ko mīlēt? Un, pat ja posmodernie mīlētāji atrod kādu, ko mīlēt, tad tādēļ, ka viņiem trūkst savas stabilas, iekšējas identitātes un viņi ir pieraduši mainīties, viņiem ir grūti uzņemties pastāvīgas saistības. Pēc neilga laika viņi viens otru atstāj.

Šī nedabiskā nestabilitāte un pastāvības atmešana rada plašu pretrunīgu tieksmju klāstu. Artūrs Krokērs norāda: “Postmodernais stāvoklis ir absolūti neskaidrs, pretēju tendenču uz kundzību un brīvību, krasa pesimisma un nevaldāma optimisma pārpilns.”⁹⁷ Neskatoties uz runām par cilvēka nāvi, postmodernisms patiesībā cilvēku izolē. Visi tiek ieslēgti savstarpēji nepieejamās pasaulēs.⁹⁸ Postmodernisms veicina egoismu bez individualitātes, subjektivitāti bez identitātes, patvaļu bez brīvības. Neskatoties uz runām par kultūru, postmodernismam kultūras trūkst, jo visas kultūru noteicošās tradīcijas, uzskati un morālās vērtības ir izkropļoti. Postmodernisms uzsver toleranci, plurālismu un multikulturālismu, bet, atsakoties no *visiem* uzskatiem, tas banalizē visas kultūras un nepieļauj nevienu. Postmodernisma pretrunas raksturo mēģinājumu dzīvot bez Dieva, kas vienīgais var atpestīt mūsu cilvēciskumu.

DIVI KRISTĪTĪBAS CILVĒKI

Kristieši var priecāties, ka modernā laikmeta pašpaļāvīgais humānisms ir ierobežots. Taču postmodernisti krīt otrā galējībā – antihumānismā. Modernistu paļaušanās uz cilvēku, protams, bija nevietā.

⁹⁷ Arthur Kroker, *Panic Encyclopedia: The Definitive Guide to the Postmodern Scene* (New York: St. Martin's Press, 1989), 73. lpp.

⁹⁸ Sk. Harvey, *Condition of Postmodernity*, 113.–114., 117. lpp.

Postmodernisti dara pareizi, mazinot cilvēka nozīmi, bet, tāpat kā atmetot saprātu, viņi iet par tālu.

Bībele māca, ka neatjaunotais cilvēks ir grēcīgs. Neticīgie ir raksturoti kā nepastāvīgi un “ar dalītu dvēseli” (Jēk. 1:7). Lai gan mēs sliecamies uz egoismu, mūsu identitāte ir tik neskaidra, ka sliecamies arī uz liekulību. Vārds *liekulība* (angļu val. – *hypocrisy*) burtiski nozīmē “lomas spēlēšana”; grieķiem liekulis bija aktieris uz skatuves (gr. *hipokritēs* – *aktieris*). Saskaņā ar postmodernismu mēs visi esam liekuļi, kas spēlē dažādas lomas un seko dažādiem scenārijiem bez kādas īstas paša identitātes.

Taču Jēzus liekulību bargi nosoda (Mt. 23). Viņš skaidri pasaka – mēs, liekuļi, esam nepastāvīgi savos uzskatos un rīcībā; tāpat kā postmodernisti, mēs pārmērīgi rūpējamies par ārējo un nepietiekami – par iekšējo dzīvi. “Jūs esat līdzīgi nobaltētiem kapiem,” saka Jēzus, “kas no ārpusē izskatās jauki, bet no iekšpuses ir pilni ar miroņu kauliem (..) Tā arī jūs, no ārpusē gan izrādāties ļaunu priekšā kā taisni, bet iekšpusē esat pilni liekulības un netaisnības” (Mt. 23:27–28). Par spīti postmodernistu uzskatiem, Jēzus apgalvo, ka cilvēkiem “iekšpuse” tomēr ir.

Saskaņā ar kristietību cilvēka identitāte nebalstās uz kultūru, grupām, dabu vai individuālu autonomiju. Katram cilvēkam ir dvēsele, un tajā ir cilvēka identitāte, kas pārdzīvo pat nāvi un pastāv mūžīgi – nolādēta vai svētlaimīga. Dvēsele dara tevi par vienotu personu, tā ka tu esi tas pats cilvēks, kas pirms desmit gadiem, pat ja tavā ķermenī ir nomainījušies visi atomi. Tas, ka tev ir dvēsele, nozīmē, ka, lai arī tu spēlē daudz lomas un tev ir virkne dažādu domu un jūtu, tu tomēr esi viens un tas pats cilvēks.

Un tomēr mūsu dvēseles ir kritušas, samaitātas un pazudušas. Grēcīgajam cilvēkam ir jāmirst. Bībele, tāpat kā postmodernisti, apstiprina cilvēka nāvi, bet atšķirībā no postmodernistiem sola pestīšanu un augšāmcelšanu:

Jo mēs saprotam, ka mūsu vecais cilvēks ticis līdz krustā sists, lai tiktu iznīcināta grēkam pakļautā miesa un lai mēs vairs nekalpotu grēkam (..) Bet, ja mēs ar Kristu esam miruši, tad mēs – tāda ir mūsu ticība – arī dzīvosim kopā ar Viņu (Rom. 6:6, 8).

Kristībā, raksta Pāvils, mēs esam kļuvuši vienoti ar Kristu nāvē un augšāmcelšanā (Rom. 6:3–5). Pie krusta Pestītājs uzņēma uz sevi mūsu

grēkus un tā nonāvēja mūsu “vecu cilvēku”. Kā Jēzus piecēlās no mirušajiem, tā arī mēs piecelsimies no mirušajiem. Mums ir jauna augšāmcelta patība.

Caur Kristus nāvi un augšāmcelšanos, ko var iegūt ticībā, cilvēks tiek atjaunots Svētajā Garā – tas aprakstīts taisnošanas doktrīnā. Attiecības starp veco un jauno cilvēku ir aplūkotas arī svētdarīšanas doktrīnā. Lai gan uzvara pie krusta tika gūta vienreiz par visām reizēm, kristiešiem vēl aizvien jācīnās ar veco cilvēku, kas ir konfliktā ar atjaunoto (Rom. 6–8). Svētdarīšana, tāpat kā taisnošana, būtībā ir Dieva darbs. Tas ir pabeigts vienīgi tad, kad mirstot mūsu grēcīgā miesa pārvēršas par pišļiem, bet mūsu jaunā patība paliek Dieva priekšā uz mūžiem taisnota.

Ievērojiet, kā apustulis Pāvils runā par šiem diviem cilvēkiem: “Novelciet veco cilvēku un viņa darbus. Un apģērbiet jauno cilvēku, kas tiek atjaunots atziņā pēc viņa Radītāja tēla” (Kol. 3:9–10). Jaunais cilvēks pastāvīgi “atjaunojas”, pieaugot atziņā, stiprinoties Dieva vārdā, ar ko Svētais Gars viņu aizvien vairāk tuvina Dieva attēlam. Zīmīgi, ka nākamais pants jauno cilvēku kategoriski nošķir no jebkādas *kulturālas* identitātes: “Tur vairs nav ne grieķa, ne jūda, ne apgraižīšanas, ne neapgraižīšanas, ne barbara, ne skita, ne verga, ne brīvā, bet viss un visos – Kristus” (Kol. 3:11). Vecais cilvēks, iespējams, sevi uztvēra šajos kultūras terminos, taču jaunais cilvēks identitāti pilnībā atrod Kristū. Pāvils vēl papildina: “Jo jūs visi, kas esat kristīti Kristus vārdā, esat tērpušies Kristū. Tur nav ne jūda, ne grieķa, nav ne kalpa, nedz svabadā, tur nav ne vīra, nedz sievas, jo jūs visi esat viens Kristū Jēzū” (Gal. 3:27–28).

Tas nozīmē, ka kristiešiem nav sevi jādefinē, pamatojoties uz sociālo stāvokli, kultūru, rasi vai dzimumu. Dzīvojot pasaulē, kristiešiem ar šādām sociālajām realitātēm ir jāreķinās, tomēr viņu istā pašidentitāte ir atrašanās Kristū. Turklāt visi kristieši ir “viens Kristū Jēzū”. Baznīcā visu kultūru un sabiedrisko stāvokļu pārstāvjus vieno viņu kopīgās attiecības ar Kristu. Neskatoties uz postmodernistu apgalvojumiem par multikulturālismu, vienīgā patiesā multikulturālā institūcija ir vispārējā baznīca, kas izplatījusies vēsturē un pasaulē.

Tomēr baznīcas vienotība nenonivelē tās atsevišķo locekļu dažādību. Gluži pretēji – tie cits no cita atšķiras tāpat kā miesas locekļi. Baznīcā vienota ir atšķirīgais, kopīgais un individuālais atrod līdzsvaru. Ievērojiet, kā Pāvils lieliskajā baznīcas skaidrojumā, salīdzinot baznīcu ar

Kristus miesu, vēlreiz uzsver to, kā Kristība mūs apvieno neatkarīgi no kulturālās identitātes:

Jo, kā miesa ir viena un tai daudz locekļu, bet visi daudzie miesas locekļi kopā ir tomēr viena miesa, tā arī Kristus. Jo arī mēs visi esam vienā Garā kristīti par vienu miesu, gan jūdi, gan grieķi, gan vergi, gan brīvie; un mēs visi esam dzirdināti ar vienu Garu. Jo arī miesa nesastāv no viena, bet no daudziem locekļiem. Ja kāja sacītu: tā kā es neesmu roka, es nepiederu pie miesas, – tomēr tā pieder pie miesas. (..) Bet Dievs locekļus ir nolīcis miesā ikvienu savā vietā, kā Viņš gribēja. Bet, ja tie visi būtu tikai viens loceklis, kur paliktu miesa? Bet tagad ir gan daudz locekļu, bet viena miesa. (..) Bet jūs esat Kristus miesa un katrs par sevi locekļi (1. Kor. 12:12–15, 18–20, 27).

Atšķirībā no monolītajām kultūrām, kas pieprasa pakļaušanos un realizē laicīgu kontroli, baznīca ir noteiktu un atšķirīgu personību kopība.

Raugoties no kristīgās perspektīvas, tieksmei solidarizēties ar kādu grupu nevajadzētu nonivelēt individualitāti. Tāpat tieksmei uz individualitāti nebūtu jāsaagrauj kopiena. Pat laicīgajā līmenī ideāls būtu nevis pakļaušanās masu sabiedrībai vai anarhiskam individuālismam, bet individualitāšu vienotība. *E Pluribus Unum*.⁹⁹ Iedziļinoties pamatīgāk, atsevišķu personu absolūtas vienības ideāls pamatojas pašā trīsvienīgajā Dievā, kurā atsevišķās Tēva, Dēla un Svētā Gara personas atrodas absolūtā vienotībā, vienlaikus saglabājot savas atsevišķās personības.¹⁰⁰

Attiecībā uz pretrunu pilnā cilvēka vājībām un nestabilitāti kristieši postmodernistiem var piekrist. Kristieši postmodernistiem var piekrist arī par humānisma niecību.

Un tomēr, par spīti savai stingrībai, kristieši tic, ka cilvēks ir kas vairāk par videoekrānu. Vērtību cilvēka dzīvei piešķir nevis kultūra vai individuāla izvēle, bet gan Dieva attēls, kas rodams ikviena cilvēka nemirstīgajā dvēselē. Cilvēka problēma ir grēks. Postmodernisms gan atmasko problēmas, ko modernisms centās noslēpt, taču nekādi nespēj tās atrisināt. “Tukšajai paaudzei” Jēzus Kristus Evaņģēlijs patiešām var būt ļoti laba vēsts.

⁹⁹Tulk. no latīņu val. – “no daudziem – viens” (tulk. piez.).

¹⁰⁰Sk. K. S. Lūisa drauga Čārlza Viljama teoloģiju, kas Trīsvienības vienotību un atšķirību saista ar plašu jautājumu loku, sākot ar sociālo kārtību līdz cilvēciskai mīlestībai. Sk. *Mary McDermott Shideler, The Theology of Romantic Love: A Study in the Writings of Charles Williams (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1962)*.

II

POSTMODERNĀ MĀKSLA

gleznas, kas pārstrukturē objektīvo pasauli jaunos dīvainos veidos; romānus, kuri reālismu atrod, iegremdējoties cilvēku psihes dziļēs; celtnes, kas tuvojas tīrai formai. Klasicisti apraudāja reprezentatīvās mākslas un tās pieņēmuma, ka ār pasaule atspoguļo ideālu skaistumu un objektīvu nozīmi, galu.

Kaut arī postmodernās mākslas pretreakcija uz modernismu ir krietni novēlota, tā ir vērsta dažādos virzienos. Par spīti tam, ka modernisms sacēlās pret pagātņi, tas nenoraidīja absolūtas patiesības, drīzāk mēģināja sasniegt absolūto – tīru formu, neiemiesotu skaistumu, cilvēciskās pieredzes “patiesību” – ar mākslu. Modernisma humanistiskie mēģinājumi iztikt bez Dieva izgāzās. Tas, iespējams, paver izdevību patiesi kristīgai estētikai, tomēr lielākoties postmodernisms uz modernisma neveiksmēm ir atbildējis ar galīgu absolūto patiesību noraidījumu.

Iepriekšējās nodaļās aprakstītais intelektuālais un garīgais klimats pilnībā izpaužas mākslā. Tā kā “augstās kultūras” māksla parasti apsteidz laiku, tā sniedz svarīgas norādes par to, kurp virzās mūsu kultūra. Ar televizora starpniecību izklaides industrija postmodernistisko ideoloģiju ienes katrā mājā.

Terijs Īgltons kodolīgi apraksta postmodernistisko estētiku:

Iespējams, pastāv zināma vienprātība par to, ka tipisks postmodernistiskais artefakts ir rotaļīgs, pašironizējošs un pat šizofrēnisks un ka uz augstā modernisma stingro autonomiju tas reaģē, nekaunīgi izmantojot komercijas un tirgus valodu. Attieksmē pret kultūras tradīciju tas ir negodbijīgi stilizējošs, un tā kultivētais seklums grauj jebkādu metafizisku svinīgumu ar brutālu netīrības un šoka estētiku.¹

Citiem vārdiem sakot, postmodernistiskā māksla neuztver sevi pārāk nopietni. Ja modernisti tiecās pēc augsta mērķa – mākslinieka un mākslas darba vienotības – un meklēja paši savu patiesību, postmodernisti ar mākslu spēlējas, ir uzkrītoši komerciāli un nepretendē uz patiesību.

Modernais romāns varēja sasniegt augstāko vēsturiskā un psiholoģiskā reālisma līmeni. Postmodernisti turpretim norāda, ka stāsta patiesība ir tikai ilūzija – iespaids, kas panākts, manipulējot ar noteiktām

¹ Terry Eagleton, “Awakening from Modernity,” *Times Literary Supplement*, 1987. g. 20. februāris. Citēts Deivida Hārvijs darbā *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 9. lpp.

tehnikām un tradīcijām, kuras stāstam liek izskatīties īstam. Lai cik reālistisks romāns arī nešķistu, tas tomēr ir fikcija. Faktiski saskaņā ar postmodernistu ideoloģiju *viss* ir fikcija; visa patiesība ir sociālu tradīciju radīta ilūzija. Postmodernistiskie mākslinieki mēģina palielināt šo tradīciju apzināšanos, izdzēšot robežu starp patiesību un fikciju. Tas tiek panākts, spēlējoties ar mākslas tradīcijām.

Fredriks Džeimsons salīdzina moderno un postmoderno mākslas uztveri. Ja modernie mākslinieki pieņem, ka mākslinieks, tāpat kā visi cilvēki, ir vienota personība, postmodernisti uzskata, ka pati pašidentitāte ir ilūzija. Modernisti, ticot, ka mākslinieks ir unikāls indivīds, cenšas sasniegt unikālu stilu. Postmodernisti izmanto dažādu, bieži vien atkārtotu un masveidā radītu stilu kolāžu. Modernisti ir “dziļi”, viņus interesē iekšējā realitāte un komplicētas patiesības. Postmodernisti ir “sekli”, pārņemti ar ārieni un virspusējām šķietamībām.²

Modernisti idealizēja atsevišķu mākslinieku, kas smagi strādā, lai radītu neatkārtojamu mākslas darbu. Viņu vērtības, pēc Stīvena Konora domām, bija “unikalitāte, pastāvība un transcendence”. Mākslas darbs ir viens, vērtīgs pats par sevi, nošķirts no pasaules. Postmodernisti turpretim nevērtē ne mākslinieka unikalitāti, ne mākslas darba augsto statusu. Viņu vērtības ir “daudzveidība, nepastāvība un anonimitāte”.³

Modernisti mākslas darbu cildināja kā sevī noslēgtu, gandrīz svētu objektu. Viņi mērķtiecīgi novērsa jebkādu mākslas darba saikni ar ārpasauli, dabu, vēsturi, cilvēka dzīvi. Māksla, kas atspoguļoja dabas skaistumu vai pauda cilvēciskas emocijas, tika atmesta kā “nepieņemami tīra”. Māksla pastāvēja mākslas dēļ. Mākslas darba nozīme attiecās galvenokārt uz sevi, nevis ārpasauli. Māksla bija saistīta tikai ar *estētisku*, nevis morālu, politisku, filozofisku vai reliģisku nozīmi. Abstraktajā mākslā manipulēja ar krāsu laukumiem un ģeometriskām figūrām, lai iegūtu tīru, estētisku formu.

Modernā zinātne attīstīja “jauno kritiku”, kas analizēja darbus kā sevī noslēgtus artefaktus, pamatojoties vienīgi uz to iekšējo struktūru. Reliģiskos dzejoļos sīki tika analizēti tēli un ironija, nevis to paustā pieredze. Kristīgajās gleznās tika iztirzātas krāsu un gaismu attiecības, neatsaucoties uz to teoloģisko nozīmi.

² Džeimsona analīze ir apskatīta Stīvena Konora darbā *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 44. lpp.

³ Turpat, 158. lpp.

Postmodernā zinātne, gods kam gods, mēģina atjaunot mākslas saikni ar tās ārējām atsaucēm. Uzskatot, ka ārpus *konteksta* tekstiem nav nekādas nozīmes, postmodernie kritiķi noraida domu, ka mākslas darbs būtu kāds izolēts un privileģēts objekts. Tā vietā viņi uzsver darba attiecības ar sabiedrību, dabu un cilvēka dzīvi. Mākslas saistīšana ar pārējo realitāti ir daudzsološa, jo paver plašākas iespējas mākslai, kas pilnībā ietver morālos un garīgos jautājumus. Postmodernās estētikas teorijas var daudzējādā ziņā aizstāvēt kristīgos māksliniekus un kristīgo kritiku.

Taču postmodernisti absolūtas morālas un reliģiskas patiesības noraida tāpat kā absolūtas estētiskas patiesības. Viņi mākslas darbu cenšas saistīt ar dzīvi, bet veidu, kā tas tiek darīts, nosaka viņu dzīves uztvere. Reprezentatīvā māksla ir atgriezusies, tomēr tā vairāk ir kritiska nekā cildinoša, vairāk uzsver drūmus un šokējošus tēlus nekā dabas skaistumu vai norādes uz dievišķo kārtību. Tā kā postmodernisti uzskata, ka realitāte ir sociāli konstruēta, viņu māksla ir vairāk *politiska* nekā morāla vai filozofiska.

Daži mūsdienu mākslinieki saista mākslu ar ārpasauli, par mākslas darba daļu padarot tā apkārtni. Viņi mēģina iznest mākslu no muzejiem uz ielas vai brīvā dabā. Tā mums ir mākslinieki, kuri izgudro balonus King-Konga izskatā un novieto tos uz *Empire State Building* jumta; tādi mākslinieki kā Kristo, kas ietin audumā vēstures un arhitektūras pieminekļus; mākslinieki, kuri tuksnesī ar buldozeru veido smilšu kaudzes; mākslinieki, kas inscenē rūpīgi izstrādātus “hepeningus”, kā, piemēram, ierašanos smalkā restorānā, lai tur uzspēlētu akordeonu.

Postmodernisti noraida mākslas darba privileģēto statusu, arī sagraujot atšķirību starp to, kas ir māksliniecisks un kas nav.⁴ Ikdienišķas lietas – kolas pudeles, ragavas vai tualetes – tiek demonstrētas kā māksla. Un pretēji – mākslinieki var pedantiski reālistiski uzgleznot kolas pudeli, ragavas vai tualeti. Kāds mākslinieks demonstrē savu zarnu kustības. Tā vietā, lai radītu mākslu, kas ir skaista un patīkama, daži mākslinieki eksperimentē ar mākslu, kura apzināti ir neglīta un tracinosa.

⁴Turpat, 239. lpp.

Modernisti pieņēma, ka mākslinieks darbu radoši kontrolē un ka mākslinieka nolūks ir tā nozīmes atslēga. Postmodernisti mākslinieka lomu samazina. Atbilstoši jaunās ideoloģijas indivīda kritikai to, ko modernisti uzskatīja par radošo ģēniju, postmodernisti reducē līdz mehāniskam procesam, sociālu lomu spēlēšanai un bezpersoniskuma kultivēšanai. Mākslinieks apzināti stāv malā, ļaujoties atkarībai no mehānismiem, padodoties nejaušiem spēkiem un apzināti pakļaujoties komerciālismam un masu uzskatiem.

Mākslinieka lomas samazināšana vairāk izceļ publiku. Saskaņā ar jauno ideoloģiju darbam nav tikai viena, mākslinieka vai kāda cita noteikta autoritatīva nozīme. Tā kā “absolūtu patiesību nav”, nozīme ir subjektīva un relatīva. Grāmatas nozīmi nosaka lasītājs; gleznas nozīmi izlemj skatītājs. Gan tradicionālo kritiku, kas mēģina noskaidrot darba objektīvo nozīmi, gan “jauno kritiku”, kura mēģina noskaidrot darba iekšējo nozīmi, aizstāj “lasītāja atbildes reakcijas kritika”, kas darba nozīmi reducē līdz tā subjektīvajai ietekmei. Uzmanības pievēršana publikai nenozīmē iztapšanu skatītāja spriedumam, kā tas ir tradicionālajā vērtējošajā kritikā, kur kritiķi spriež, vai darbs ir labs vai slikts. Tā kā absolūtu patiesību nav, nav arī estētisku standartu. Kāds kritiķis saka: “Postmodernisms izrādi var vērtēt, pamatojoties vienīgi uz tās iespaidīgumu.”⁵

Modernisti mākslu darīja vidusmēra cilvēkam neaizsniedzamu. Mākslinieki bija elitāra kasta. Vienīgi labi apmācītiem speciālistiem vai citiem “kompetentiem” cilvēkiem bija nojausma par to, ko viņi mēģina darīt. Turpretim postmodernisti atbilstoši savām radikālajām politikajām idejām augstās kultūras institucionālo elitārismu noraida. Īstenībā vidusmēra cilvēkus joprojām nicinot, viņi tēlo populismu. Viņi izsmej mākslas pasaules tradīcijas un atklāti (lai gan dažkārt ironiski) izmanto popkultūru, patērieciskumu un kiču.⁶ Mūsdienās postmodernistiem patīk noniecināt dižās galerijas, kurās viņi paši izstāda Elvisa gleznas, košļājamās gumijas papīrīšu kolāžas un spilgtus, tiši bezgaumīgus tēlus.

Ja modernisms uzsvēra vienotību, postmodernisms veicina dažādību. Postmodernisms izmanto “multikulturālismu” un nemitīgi

⁵ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 7. lpp.

⁶ Par postmodernistisko kiču izmantojumu sk. Connor, 238. lpp.

piesauc “plurālismu”. Dažādības princips kā pamatvērtība parādās arī stilā.

Postmodernistiskajai mākslai raksturīgs nevis kāda vienota stila lietojums, bet daudzu stilu kolāža. Televīzija sniedz ne tikai tēlu, bet arī stilu un ideju kolāžu, kur nostalgisko seriālu atkārtojumi pretstātīti “Zvaigžņu ceļa” (*Star Trek*) futūrisma, sirsniņu ģimenisku vērtību atspoguļojums piebārstīts ar piedauzīgiem seksa un šausmīgas vardarbības skatiem. Tāpat postmodernistiska glezna varētu būt Monas Lizas (renesanse), kāda grieķu dieva (klasiskais stils) un Donalda Daka (popārts) stilizācija, kur visi draiskotos superrealistiskā vidē. Postmodernu biroju celtni varētu raksturot modernais stikls un tērauds, izrotāts ar viduslaikiem raksturīgām notekcaurulēm fantastisku figūru veidā un Viktorijas laika lētajiem greznojumiem.

Žaks Deridā ir teicis, ka galvenā postmodernistu diskursa forma ir kolāža. Mūsdienu māksla tiecas salikt kopā pilnīgi atšķirīgus tēlus un nesavienojamas nozīmes, radot, kā viņš saka, “zīmju sistēmu, kas nevar būt ne vienota, ne stabila”.⁷ Citiem vārdiem sakot, postmodernistiskā māksla atsakās runāt “vienā balsī”; jau pašā būtībā tā ir plānota kā nestabila, lai pretotos kādai vienai nozīmei.

Džeimsons apgalvo, ka postmodernās mākslas stilu daudzveidība imitē mūsdienu sociālo dzīvi.⁸ Mūsdienās vienotas uzskatu sistēmas vairs nav. Katrai grupai ir savas vērtības, valoda un stils. Plurālistiskā sabiedrībā vienlaikus valda daudzi stili. Viens ir tikpat labs kā otrs. Stilu daudzveidība veicina arī īpašu vēstures skatījumu. Konors Džeimsona argumentu rezumē tā:

Faktors, kas postmodernās sabiedrības galvenās pazīmes – tai skaitā stilu un modes ciklu paātrināšanos, reklāmas un elektronisko plašsaziņas līdzekļu pieaugošo spēku, vispārējas standartizācijas sākumu, neokolonialismu, “zaļo” revolūciju – apvieno ar šizofrēnisku postmodernistiskās kultūras stilizāciju, ir vēstures apziņas izzušana. Mūsdienu sociālā sistēma ir zaudējusi spēju zināt savu pagātņi un ir sākusi dzīvot “mūžīgā tagadnē”, kur nav ne dziļuma, ne noteiktības, ne drošas identitātes.⁹

Paradoksāli, taču šī “mūžīgā tagadnē” ietver pagātņi.

⁷ Sk. Harvey, *Condition of Postmodernity*, 51. lpp.

⁸ Sk. Connor, *Postmodernist Culture*, 44. lpp.

⁹ Turpat, 44.–45. lpp. Citēts Džeimsons.

Ja modernisti pagātnei atmeta kā tagadnei nepiederīgu, postmodernisti to atklāti piesavinās. Gluži jaunā biroju ēka ar gotiskām notekcaurulēm un lētu greznību viduslaikus un Viktorijas laikmetu ienes šodienā. Televīzijā līdzās nostatīti dažādi vēstures posmi – westerns, kas atgādina deviņpadsmitā gadsimta Ameriku, viduslaiku pasakas animācijas versija, TV uzvedums par Edvarda laika Angliju.

Paradoksāli, taču jaunā televīzijas tehnoloģija ir *paturējusi* televīzijas vēsturi. Pārraižu televīzija ik gadu gatavoja jaunu programmu paketi, tāpēc skatītāji vienmēr redzēja jaunus raidījumus (atbilstoši industrijas modernistiskajai fāzei). Kabeļu televīzijas programmas turpretim lielā mērā nosaka iepriekšējo desmitgažu raidījumu atkārtojumi. Kanālu “pārslēdzējs” var skatīties piecdesmito gadu Džekiju Glisonu, Džeku Vebu, “Putnu tīklā” (*Dragnet*), vēlreiz izkarojot sešdesmito gadu kultūras karus, vai aplūkot Boba Ņūhārta septiņdesmito gadu platās kaklasaites.

Šī postmodernā atvērtība pagātnei ir laba un daudzsološa, tomēr visumā vēstures nonivelēšana beidzas ar “šizofrēnisku stilizāciju”. Televīzija vēsturi reducē līdz mūžīgai tagadnei, kas vienlaicīgi, bez jebkāda konteksta un nozīmes notiek mūsu TV ekrānos. Vēsture nav kaut kas, no kā mācīties vai ar ko izskaidrot savu laiku. Tā drīzāk kļūst par “stilu”. Ja modernā kultūra centās radīt pilnīgi jaunu modi, postmodernā kultūra – lai gan tikpat modes apsēsta – nemitīgi pārstrādā veco, nostalgiski atdzīvinot 40. un 60., un pat (ak debess!) 70. gadus, kas tiek izteikti laikmetīgā “retro” modē.

Šī attieksme pret vēsturi tiek izmantota arī pagātnes mūsdienīgošanai. Revizoriskie vēsturnieki pagātnes notikumus interpretē atbilstoši mūsdienu interesēm, skatoties uz vēsturi caur feminisma, multikulturālisma un postmarksistu politikas prizmu. Tā vietā, lai agrāko laiku domāšanu radītu no jauna, mūsdienu atveidojumi pagātnei rāda kā šodienas spoguļi. Filma “Robins Huds, zagļu princis” (*Robin Hood, Prince of Thieves*) rāda viduslaiku izstumto, kas cieš no krusta karu izraisīta posttraumatiska stresa. Jautrā multikulturālo bezpajumtnieku bara pavadīts, viņš un viņa draudzene “feministe” Marianna pretojas Notingemas multinacionālo korporāciju Šerifam un glābj Šervudas mežu. Tādējādi postmodernismam ir vēsture, bet nav “vēstures

apziņas”, jo visi vēsturiskie momenti ir reducēti, mūsdienīgi un relativizēti.

Džeimsona izteikums, ka postmodernajai kultūrai nav “dziļuma”, norāda uz vēl vienu mākslas stilistisko iezīmi. Pretstatā modernismam postmodernisms, pēc Hārvija domām, “fiksē ārējas, virspusējas un momentānas ietekmes, kam laika gaitā nav noturīga spēka”.¹⁰ Sabiedrība, kura ir tendēta uz tūlītējam izpriecām un tūlītēju apmierinājumu, kas izriet no informācijas līdzekļu ātruma un morālu ierobežojumu trūkuma, pieprasīs tūlītēju apmierinājumu arī mākslā un izklaidē. Ja grāmatas veicina iekšējas pārdomas, tad videotēli sniedz tikai seklas šķietamības. Cilvēkiem, kam nav nekādu uzskatu, trūkst personiskās identitātes izjūtas un iekšējās dzīves. Viņi ir virspusēji.

Mākslā šī virspusējība, pēc Džeimsona vārdiem, parādās kā “konstruēts sekļums”.¹¹ Portretos redzamas tukšas sejas bez iekšējas dzīvības. Ainavas kļūst par karikatūrām. Mūsdienu romāni, kāda kritiķa vārdiem sakot, attēlo “maksimāli sekļus tēlus maksimāli seklā vidē maksimāli seklā veidā”.¹² Dažkārt šo dziļuma trūkumu lieto ironiski, lai izsmietu mūsdienu sabiedrību; dažkārt to slavina kā pozitīvu estētisku vērtību.

PERFORMANCE

“Postmoderno vienojošā tonalitāte,” saka Maikls Benemens, “ir *performance*.”¹³ Tāpat kā postmoderno sabiedrību veido cilvēki, kas spēlē dažādas lomas, mūsdienu mākslu var saprast kā dažādas performances.

Ja modernisti mākslas darbu redzēja kā pārlaicīgu, postmodernisti to redz vienīgi kā pastāvošu laikā. Modernisti, tāpat kā tradicionālisti, augstu vērtēja pastāvību. Postmodernisti augstu vērtē nepastāvību. Tā postmodernistu māksla nekautrējoties skrien pakaļ modei, pilnībā apzinoties, ka nekas mākslā (tāpat kā jebkur citur) nav paliekošs.

Postmodernisti nevis cenšas radīt mūžīgus kultūras pieminekļus, bet veido ātri gaistošu mākslu, kas eksistē vienīgi konkrētajā brīdī.

¹⁰ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 58. lpp.

¹¹ Turpat.

¹² Čārlzs Nūmens, apskatot mūsdienu romānu laikrakstā *The New York Times* 1987. gada 17. jūlijā. Citēts Hārvija darbā, 58. lpp.

¹³ Citēts Konora darbā, 134. lpp.

Daži mākslinieki rada priekšmetu vienīgi tādēļ, lai to izjauktu, atstājot vēsturisku dokumentāciju, kas liecina, ka tas kādreiz eksistējis. Citi mūsdienu mākslinieki mākslas darbu iznīcina pavisam, veicot, pēc viņu domām, tēlainas darbības.

Ņujorkā kāds mākslinieks izgudroja mākslas darbu, kas pats sevi salika kopā un pēc tam pats sevi iznīcināja. Kristo, postmodernistiski pētot robežu starp mākslu un nemākslu, tin audeklā vēsturiskas celtnes un pāri laukiem slien auduma sētas. Viņš noorganizē labi reklamētu pasākumu, tad audumu noņem, un mākslas darbs ir izzudis.

Mūsdienās galeriju apmeklētāji pie sienām redz nevis gleznas, bet mašīnraksta lapas un polaroīda fotogrāfijas. Tā ir “konceptuālās mākslas” pazīme. Mākslinieks demonstrē “dokumentāciju” – idejas aprakstu un varbūt arī mākslinieciskā notikuma fotogrāfijas. Dažreiz pats mākslas darbs jau vairs neeksistē. Kāds mākslinieks liedagā no oļiem izlika vārdu JŪRA un radīja fotogrāfiju sēriju par to, kā viņi aizskalo oļus, iznīcinot viņa mākslas darbu. Dažkārt jau no paša sākuma mākslas darba nav. Mākslinieks vienkārši apraksta savu “konceptu”.

Mākslas darba nozīmīgumu bieži nosaka nevis pats mākslas darbs, bet gan mākslinieka *nekaunība*. Šerija Levina pārphotografēja ievērojamas fotogrāfijas un izstādīja kā savējās. Tās, protams, izskatījās pilnīgi tāpat kā slaveno autoru uzņemtie darbi. Levinas nolūks, kā teica kāds kritiķis, bija “uzbrukt autoritatīvas personības kultam”. Viņa ne tikai pauda postmodernistiem raksturīgo riebumu pret cilvēciskumu un personību, bet arī ķērās pie “kapitālistiskās īpašuma un īpašumtiesību uztveres”. Šo marksismu Levina mīkstināja ar postmarksistisku feminismu, saistot “patriarhālo autortiesību identifikāciju ar pašpaļāvīgas vīrišķības apgalvojumu”.¹⁴ Citi to sauktu par plaģiātu.

Iespējams, ka visraksturīgākā postmodernisma izpausme mākslas pasaulē ir “performances mākslas” attīstība. Šīs mākslas formas pionieris bija vācu mākslinieks Jozefs Beijs. Tālāk kāds kritiķis nopietni apraksta tipisku Beija darbu:

Vienā no Beija akcijām, kas pazīstama kā *Taukais kakti*, tauku gabals, parasti margarīns, tiek konusveidīgi iesaiņots un novietots kaktā. Akcijā ietilpst tauku atstāšana, lai tie izplūstu un laika gaitā smirdētu.

Darbs sastāv no taukiem, to lēnas izplūšanas un skatītāju reakcijas.¹⁵

¹⁴Turpat, 98.–99. lpp.

¹⁵Turpat, 138. lpp.

Ievērojiet, ka mākslas darba sastāvdaļa ir *skatītāju reakcija*. Jebkāda reakcija – rupji apvainojumi, riebums vai neizpratne – *kļūst par mākslas darba daļu!*

Beijs aizsāka arī “vienreiz lietojamo” mākslu un “reproducēšanu”, parakstot ikdienišķus priekšmetus un papīra lapas. Šādi žesti smagi skāra tradicionālās mākslas institūcijas, muzejus un kolekcionārus, kas tirgojas ar unikāliem un tādēļ vērtīgiem mākslas priekšmetiem. Beijs parakstīja (un pārdeva) rūpnieciski ražotus priekšmetus, apliecinādams postmodernistu aforismu – “viss ir māksla”. Tas apliecināja arī postmodernistu uzbrukumu individam un mākslinieka statusam. Beijs atmeta visas mākslinieciskās tradīcijas, kas nosaka tēmu, stilu, tehniku, pūles, jaunradi; viņš paturēja vienu vienīgu tradīciju – to, ka mākslinieks paraksta (un pārdod) savu darbu. Parakstīdams priekšmetus, kurus nebija radījis, Beijs mākslinieka lomu dekonstruēja.

Vēlāk Beijs mākslinieciskajā notikumā iekļāvās vēl tiešāk. “Citā akcijā Beijs nozieda seju ar medu un zeltu un lika sevi ieslēgt muzejā, kur viņš staigāja apkārt, nēsādams rokās beigtu zaķi un izskaidrodams tam savas gleznas.”¹⁶ Vēl vienā darbā, kuru sauca “Es mīlu Ameriku, un Amerika mīl mani”, Beijs lika sevi ietīt filcā un novietot lidmašīnā. Ierodoties Ņujorkā, lidostā viņu sagaidīja un, joprojām ietītu filcā, taisnā ceļā aizveda uz muzeju. Viņu ievietoja vienā istabā ar dzīvu koijotu, kas simbolizēja iedzimtos amerikāņus un citus “Amerikas apspiestības upurus”. Filcā ievīstītais mākslinieks koijota priekšā klanijās. Ik pēc brīža viņš soļoja apkārt dzīvniekam, aiztīkdam to ar nūju, tad apgūlās salmu gultā. Koijots izskatījās samulsis.¹⁷

Performances māksla ir jaunākā mākslas pasaules mode. Videomonitoriem, rokmūzikai un lāzera gaismām piepalīdzot, mākslinieki tagad iztiek bez īsta mākslas priekšmeta un skatuves vidū noliek sevi. Milvokos kāds performances mākslinieks izkliedza publikai domātus apvainojumus, tad sasprauda miesā makšķerākus un graizīja sevi ar žiletēm. Viņš atveidoja to, kā mākslinieki liek sev ciest, lai izklaidētu bagāto publiku.

Karena Finlija feminismu pauž, novelkot kleitu, aplejot krūšturi ar želatīnu, apšļakstoties ar šokolādi un visu miesu nolipinot ar

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Performances apraksts un fotogrāfijas atrodami *Heiner Stachelhaus, Joseph Beuys, tulk. David Britt (New York: Abbeville Press, 1991).*

pupu dzinumiem (kas simbolizē spermu). Šo performanci ar Nacionālā mākslas dotāciju fonda starpniecību finansēja nodokļu maksātāju nauda, tādējādi izraisot ievērojamu polemiku. Taču Finlijas performances ir nieks, salīdzinot ar Annijas Sprinklas, bijušās pornozvaigznes, tagad performanču mākslinieces, izrādēm. Saucot sevi par “postporno modernisti”, Sprinkla uz skatuves masturbē un aicina publikas pārstāvjus uz skatuves kabatas baterijas gaismā apskatīt viņas dzimumorgānus.

Loma, kuru šie mākslinieki tiešām spēlē, ir mākslinieks kā kultūras partizānis.¹⁸ Izraisīt šoku un agresiju, likt publikai justies neērti vai to saniknot ir daļa no viņu mākslas. Performances un to izraisītās diskusijas viņi iztēlojas kā politiski graujošus aktus. Avangarda mākslinieki ne tikai spēlējas ar tradīcijām – viņi tās izaicina.

MĀKSLAS DEHUMANIZĀCIJA

Par spīti acīmredzamajam performances mākslinieku pašslavinājumam, postmodernistiskā māksla mērķtiecīgi uzbrūk cilvēciskumam. Postmodernisti atbalsta tehnoloģijas radītu mākslu. Masveidā radīta māksla dehumanizē gan mākslinieku, gan darbu. Endijs Vorhols savu studiju nosauca par “Fabriku” un nolīga strādniekus, lai izlaistu Merilinas Monro attēlus un citas popkultūras ikonas. “Vai bija nozīme tam, ka šie darbi nebija unikāli?” jautāja kāds kritiķis. “Un vai bija nozīme tam, ka patiesībā tos netaisīja pats Vorhols?”¹⁹ Katrā ziņā ne postmodernistiskās mākslas pasaulei.

Masveidīga reproducēšana, šķietami, atbrīvo mākslu no bagāto mākslas institūciju monopolitātes un māksliniecisko procesu dara pieejamu tautai. Vorhols masveidā ražoja mākslu, kas attēlo masu kultūru – filmzvaigznes, reklāmas, patēriņa preces – , tādējādi veicinot savu populistisko ievirzi. (Protams, vienkāršie cilvēki Vorhola Brillo kastes un Kempbela zupas kārbas novērtēja vismazāk. Ja tā ir māksla, viņi sprieda, to var dabūt veikalā. Taču Vorhola darbus aizrautīgi pirka viņa izsmietie muzeji un kolekcionāri.)

¹⁸Sk. Connor, *Postmodernist Culture*, 240. lpp.

¹⁹Alastair Mackintosh, “Warhol” grāmatā *Contemporary Artists*, 3. izd. (Chicago: St. James Press, 1989), 1013. lpp.

Vorhols prata arī vienādot nenozīmīgo un saturīgo. Viņa slave-nību attēli – Elviss, Liza Teilore, Džekija Kenedija – būtībā bija laicīgo svēto ikonas. Līdzās filmzvaigžņu un preču attēliem Vorhola “Fabrika” sāka izlaist attēlus, kuros bija redzami elektriskie krēsli un automašīnu avārijas. Vorhols sietspiedes tehnikā pavairoja fotoreprodukcijas ar šaušalīgu negadījumu skatiem – sakropļotiem ķermeņiem mašīnu atliekās, telefona stabā uzdurtu vīru. Šos drausmīgos tēlus atveidoja tajā pašā bezkaislīgi spilgtajā stilā, kādā popkultūras figūras. Traģisks un ikdienišķais tika reducēti līdz vienam banalitātes līmenim. Vorhols novēroja, ka atkārtota šaušalīgo tēlu reproducēšana mazina to radīto iespaidu. Gluži tāpat kā televīzijas un filmu nežēlība padara mūs nejutīgus pret vardarbību, Vorhols apzināti centās notrulināt cilvēku uztveres spējas. Vorholam un citiem postmodernistiem personība bija kaut kas, no kā jāatbrīvojas; no cilvēka ar viņa sāpēm un nepilnībām bija jāizvairās. “Endijs gribēja turēt cilvēku atstatus no savas mākslas,” teica kāds viņa draugs, “un, lai to panāktu, viņam bija jāķeras pie sietspiedes, trafaretiem un citiem mehāniskās reproducēšanas paņēmieniem. Taču Mākslai tur iespraukties izdevās vienmēr: te traips, te sliktis novilkums un nejaušs iegriezums. Endijs vienmēr bija pret traipiem. Notraipīt ir cilvēciski.”²⁰

Individuālās personības noliegumu Vorhols realizēja arī pats savā dzīvē, demonstrējot kultivēti neizteiksmīgu izskatu. Paradoksāli, bet ar to viņš kļuva par slavenību. “Viņa daba,” apgalvo kāds cienītājs, “bija kā vakuums, tukšums. Viņš nekad neizteica tos nopietnos apgalvojumus par savu darbu, ar kuriem bārstās vairums mākslinieku, un acīmredzot sarunājās vienīgi par niekiem. Viņš neko nenosodīja, un šķiet, ka jebkāda divaina cilvēku uzvedība viņu fascinēja.”²¹ Kā teica pats Vorhols: “Es gleznoju šādi tāpēc, ka gribu būt mašīna.”²²

Masveida reproducēšanai ir vēl viens rezultāts: mākslas komercializācija. Vorhols kļuva tik bagāts, ka tipisks avangarda mākslinieks, kas smagi nopūlas savā jūmtistabiņā un kam pieder vienīgi mākslinieciskā integritāte, to pat nespēja iedomāties. Atsakoties no paša mākslinieciskās integritātes jēdziena, mākslinieki varēja gan izteikt politiski pareizus apgalvojumus, gan iegūt kaudzi naudas. Visā pasaulē ir tikai

²⁰ Gerard Malanga, citēts David Bourdoon, *Warhol* (New York: Harry N. Abrams, 1989), 138. lpp.

²¹ Mackintosh, *Contemporary Artists*, 1013. lpp.

²² Bourbon, *Warhol*, 140. lpp.

septiņpadsmit Leonardo da Vinči gleznas, bet gandrīz katrā mākslas muzejā ir Endija Vorhola “oriģināls”.

Ideāla tehnoloģiskā reproducēšana un no tās izrietošā dehumanizācija ievērojami pārsniedz mākslas pasaules ekscentriskumu. Vorhols savus krāsainos attēlus varēja izlaist, pateicoties jaunai iespēšanas tehnikai. Vēlāk viņš gleznošanu pameta un pievērsās filmai. Jaunajai tehnoloģiskajai videi tiešām ir dziļa ietekme uz mākslu. Reproducējamās fotogrāfijas, filmas, skaņu ieraksti un televīzija kļūst par domnējošajām mākslas formām.

Piemēram, rokmūziku postmodernisti slavina par tās “vienojošo globālo sasniedzamību un ietekmi, no vienas puses, un ar to saistīto toleranci, kā arī stilu, plašsaziņas līdzekļu un etnisko identitāšu pluralitātes veicināšanu, no otras”.²³ Rokmūzika ar tās afroamerikāniskajām saknēm un vispasaules popularitāti ir multikulturāla. Tā ne tikai ir toleranta, bet arī veicina morālu visatļautību un tiecas sacelties pret autoritāti. Nemitīgi parādās jauni stili, bet “vecu gabalu” radiostacijās pie dzīvības tiek uzturēti vecie. Elektroniskās mākslas formas, apgalvo kāds kritiķis, ir patiesi mūsdienīgas, tāpēc tās ir postmodernākas nekā senākās mākslas formas.²⁴

Rokmūzika atbilst postmodernistiskās mākslas kanoniem arī ar to, ka tā ir atkarīga no tehnoloģiskas reproducēšanas un performances. Kā jau īsta multimediju mākslas forma, rokmūzika skan no magnetofoniem, radioaparātiem un MTV. Bet ir arī rok koncerts. Kā norādījis kāds kritiķis, ja vien grupa nav ierakstījusi dažus hitus, koncerti parasti ir neveiksmīgi. Daļa no dzīva koncerta saviļņojuma ir plašsaziņas līdzekļos jau dzirdētu dziesmu klausīšanās dziedātāju klātbūtnē. Paradoksāli, bet mūsdienās koncertos parasti tiek lietoti milzīgi videoekrāni, tā ka dzīvo uzstāšanos tuvumā fani var redzēt ar televīzijas starpniecību! Realitāte un reprodukcija tādējādi ir postmodernistiski bezcerīgi sajauktas. (Juceklis ir vēl lielāks, kad izpildītāji “dzied” fonogrammas pavadījumā vai kad pats koncerts tiek pārvērsts albumā, radot dīvainu “dzīvā ieraksta” paradoksu.)²⁵

Jaunā tehnoloģija iedragā tradicionālos priekšstatus par autorību – filma ir daudzu mākslinieku, sākot ar rakstnieku līdz reži-

²³ Connor, *Postmodernist Culture*, 186. lpp.

²⁴ Turpat, 132. lpp.

²⁵ Sk. turpat, 149.–153. lpp.

soram, aktieriem, operatoram u. c., kopdarbs. Fotokopētāji nodara postu autortiesībām. Video un kasešu magnetofoni, kā arī programējami kompaktdiski patērētājam ļauj atskaņot filmas, TV pārraides un mūziku savām vajadzībām. Gan legālas reproducēšanas, gan nelegāla pirātisma dēļ mākslinieks gandrīz zaudē tiesības uz savu darbu. Šī mākslas masveida ražošana ir dehumanizējoša – gan pret mākslinieku, gan darbu, gan kultūru kopumā.

Daži dehumanizāciju nosoda; citi to izmanto. Daži postmodernisti, piemēram, Vorhols, sabiedrības masām tēlo pilnīgu atvērtību. Viņiem nav nekādu uzskatu, un, kā teikts par Vorholu, viņi “neko nenosoda”. Citi postmodernisti ir nevaldāmi politiski un mēģina iedragāt pastāvošās varas struktūras. Taču abas nometnes noniecina mākslinieka lomu un izsmej uzskatu, ka māksla pastāv tāpēc, lai pacilātu sabiedrību.

MĀKSLAS POLITIKA

Dīvaini, ka tieši mākslinieki ir tik ļoti noskaņoti pret mākslu. Viens iemesls tam ir “aizdomu hermeneitika” – uzskats, ka visas kultūras vērtību izpausmes vienīgi maskē varu un apspiešanu. Postmodernistiskā kritika runā par “mākslinieka mītu”, kā pašsaprotamu pieņemot to, ka mākslinieki, jo sevišķi tie, kurus sabiedrība uzskata par izcilākajiem, tikai pasīvi nodod tālāk vērtības, kas domātas valdošās elites attaisnošanai. Šekspīrs ir patriarhālās sabiedrības ierocis; Mikelandželo ir Mediči un katoļu baznīcas reklamētājs; impresionisti piedāvā klusinātu izolāciju dikajai vidusšķirai. Šī ir formula mākslinieka riebumam pret sevi.

Kamēr Vorhols un viņa sekotāji bezbēdīgi izmanto komerciālismu, daudzi postmarksisti mākslā uztraucas par to, ka kapitālistiskie spēki mākslu pārvērš par kārtējo precī. Viņi jūtas vainīgi par to, ka viņu darbus subsidē “starptautiskas korporācijas”, kas iegulda kapitālu muzejos un vairo mākslas kolekcionāru bagātību.²⁶ Mākslinieki, protams, naudu grib, taču vienlaikus grib justies politiski korekti.

²⁶ Sk. manu rakstu “Patronizing the Patrons” izdevumā *Philanthropy, Culture, & Society*, 1993. g. aprīlis, 1.–8. lpp.

Viens veids, kā to panākt, ir ironija. Mākslinieki var apzināti spēlēt kultūras spēli, vienlaicīgi to izsmejot. Kāds postmodernistisks kritiķis skaidro: “Ja mākslai vienmēr jābūt gatavai aizstāvēties pret draudiem, ka mākslas galerijas, teātri, TV tīkli un universitātes to padarīs par precī, tad šīs attieksmes loģiska galējība ir atteikšanās būt par mākslu vispār.”²⁷ Daudzus mūsdienu mākslas dīvainākos piemērus – paviršus krāsas triepienus, tukšus ietvarus, brutālas vardarbības un izvirtības ainas, mākslinieka zarnu kustību demonstrēšanu – var saprast kā šo protestējošo atteikumu. Mākslas dekonstrukcija notiek tad, kad māksla atsakās no mākslas – mākslas pasaule sacelās pati pret sevi.

Postmarksistiskie kritiķi patiesi ciena protesta mākslu – darbus, kurus rada apspiestā šķira. Daudzi postmodernistiskie mākslinieki tādējādi savu identitāti atrod piederībā kādai apspiestai grupai (sievietēm, rasu minoritātēm, homoseksuālistiem, bērniem – ļaunprātīgas izmantošanas upuriem; daži par apspiestu minoritāti uzskata māksliniekus). Savu darbu izstrādei šie mākslinieki izmanto minēto grupu programmas. Atmetot tādas tradicionāli mākslinieciskas vērtības kā skaistumu un formu, šī attieksme pret mākslu estētiku reducē līdz politikai. Māksla kļūst par propagandu. (1993. g. biennālē Ņujorkas Vitnija Amerikas mākslas muzejā tika rādīta videofilma par Rodnija Kinga sakāvi, “zemiskas, kariķējošas gleznas, kas satric vīriešu virskundzību”, un dažādi attēli, kuri slavina homoseksuālistu un žēlojās par AIDS. Šova apmeklētājiem bija jāpiesprauž ieejas nozīmītes, uz kurām bija rakstīts: “Nespēju iedomāties, ka gribētu būt baltais.”)²⁸

Postmodernistus tādējādi nodarbina ārpusētētiski jautājumi, taču šī interese nav ne morāla (kas tiektos pēc reformas, kura balstīta uz objektīviem ētiskiem principiem), ne filozofiska (kas mēģinātu saprast šo jautājumu pamatcēloņus). Viņu interese drīzāk ir politiska. Morāli un filozofiski jautājumi tiek reducēti līdz varas un apspiešanas jautājumiem, uz kuriem mākslinieki parasti atbild nevis racionālas izziņas ceļā, bet ar nevaldāmu niknumu.

Postmodernistu politisko mākslu lielākoties veido satīra un sašutums. Objektī saskaņā ar sociālā konstruktīvisma un grupas identitātes

²⁷ Connor, *Postmodernist Culture*, 148. lpp.

²⁸ Roberta Smith, “At the Whitney, a Biennial with a Social Conscience,” *New York Times*, 1993. g. 5. marts, 27. lpp.

pieņēmumiem ir vienkāršoti līdz sociāliem stereotipiem. Tie, pamatojoties uz postmodernistisko mitoloģiju, ir sargrupēti sekularizētos demonos (bagātie baltie vīrieši; starptautiskās korporācijas; noplukusī vidusšķira) un svētajos (sievietes, homoseksuālisti, nabadzīgie, rasu minoritātes un visi pārējie upuri, ieskaitot cietēju mākslinieku). Mākslinieki varai atbild ar savām varas spēlēm, mēģinot buržuāzisko publiku šokēt un pazemot.

Mākslinieki cītīgi strādā ar kritiskām teorijām, kas orientētas uz skatītāju, lai provocētu publiku. Daudziem māksliniekiem mūsdienās rūp ne tik daudz estētika un skaistu darbu radīšana, kā retorika un skatītāju ietekmēšana, lai izprovocētu vēlamo reakciju. Kad Andress Serano iemērca urīnā krucifiksu, sabiedrības šoks un skaļais protests bija tieši tas, ko viņš gribēja.

Postmodernisti kalpo principam “sacelties pret autoritāti”. Tas ietver ne tikai objektīvas autoritātes (tādas kā Dievs, vecāki, valsts), bet arī teksta autoritāti (kam nav raksturīgas nozīmes) un mākslinieka autoritāti (jo vārds *autoritāte* ir cēlies no vārda *autors*). Mākslinieka tradicionālās lomas apspiešana tiek attaisnota ar politiskiem iemesliem. “Kultūras ražotāja lomas samazināšana,” novēro Deīvids Hārvijs, “rada izdevību tautas līdzdalībai un demokrātiskai kultūras vērtību noteikšanai, taču par zināmas nesakarības vai, vēl problemātiskāk, masu tirgus manipulācijas cenu.”²⁹ “Kultūras ražotāja”, tas ir, mākslinieka vai autora, lomai ir jāsamazinās, lai masu loma varētu pieaugt. Mākslinieka uzdevums saskaņā ar šo teoriju ir piedāvāt patērētājiem izejvielu, lai viņi to pārstrukturētu un skaidrotu pēc vēlēšanās.

Šis mākslas atbrīvošanās kustības piemērs ir Bernarda Dorta masas tracinotās teorijas par teātri. Režisors, pēc viņa domām, ir represīva spēka līdzeklis, kas “ne vien ieguvis varu pār visiem pārējiem teātra darbiniekiem, bet arī darījis tos bezpalīdzīgus un nespēcīgus un dažkārt novedis gandrīz līdz vergu stāvoklim”.³⁰ Lielākā daļa cilvēku par Brodveju un Holivudu nedomā kā par sviedrētavām, vēl jo mazāk kā par Amerikas veco Dienvidu kokvilnas plantācijām. Salīdzināt labi apmaksātu, izlutinātu aktieru un filmzvaigžņu nedrošību par savu stāvokli un sūdzības par to, ka jāklausa režisoram, ar patiesām melno vergu ciešanām, protams, ir šausmīgi sekli. Ievērojiet arī netiešu mark-

²⁹ Harvey, *Conditions of Postmodernity*, 51. lpp.

³⁰ Citēts Connor, 136. lpp.

sistiskās retorikas klātbūtni visā teorijā: aktieri ir “strādnieki”; viņi ir algas vergi; mākslinieki ir kultūras “ražotāji”. Režisoram pieder autoritāte un vara pār citiem, un ir pieņemts, ka jebkādai autoritātei ir raksturīga apspiešana.

Postmodernistiskie inscenētāji pat sacelšas pret autora autoritāti (kādas dramaturgam ir tiesības man teikt, kas jādara?). Lugas, gluži pretēji, būtu jāveido autoru grupai, kur ikviens sadarbojas ar citiem. Inscenētāji sacelšas arī pret teksta autoritāti (kāpēc gan man būtu jāseko scenārijam?). Aktieri nevis iegaumē tekstu, bet improvizē.³¹

Galū galā, luga ir jānodod publikai. Inscenētāji ir izmēģinājuši dažādus paņēmienus, kā sadarbībā iekļaut publiku. Īpaši nepatīkams paņēmieni tiek praktizēts vairākos teātros, kur sižeta tālākā virzība tiek izņemta, ļaujot skatītājiem starpbrīdī *balsot* par to, kurš, pēc viņu domām, “to izdarija”. Luga beidzas tā, kā vēlas publika. Sižets, protams, kļūst mulķīgs, visas norādes tiek padarītas bezjēdzīgas, un pilnīgi sagrauts labas intrigas radītais intelektuālais uzdevums. Tomēr publikai “ir dotas pilnvaras”. Vēl viens piemērs ir nupat attīstītā “interaktīvās” izklaides tehnoloģija, kur filmas ik pa laikam tiek pārtrauktas, lai, nospiežot attiecīgo pogu, skatītāji izņemtu, kas notiks tālāk.

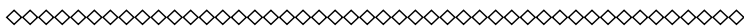
“Ja [modernistu] vienota mākslas darba ideāls balstījās uz autora – režisora tēlu,” novēro Konors, “postmodernais teātris šo vienotību izjauc; un līdz ar viena režisora autoritātes pārspēšanu izzūd arī priekšstats par vienotu darbu.”³² Kas ir paties attiecībā uz teātri, ir paties arī attiecībā uz visu mākslu. Modernisma “jaunā kritika” pieņēma mākslas darba vienotību un demonstrēja visu daļu saistību veselumā. Postmodernistiskā kritika pieņem *vienotības trūkumu*. Tā koncentrējas uz stilu un tēmu daudzveidību un atklāj darba valodnieciskās un ideoloģiskās pretrunas. Paturot to prātā, postmodernistiskie mākslinieki veido darbus, kuros ir apzināts vienotības trūkums – romānus, kas pauž atšķirīgus un nesavienojamus uzskatus, gleznas, kuras ietver nesavienojamus stilus, zinātniskus argumentus, kas apzināti ir pret-runā ar sevi.

Māksla, kas atsakās no savas nozīmes; mākslinieki, kuri atsakās no jaunrades – tāda ir postmodernistiskās kultūras mākslinieciskā sevis noliegšana. Pamatots tā ir absolūta atteikšanās no cilvēciskā.

³¹ Sk. turpat.

³² Turpat, 143. lpp.

6. BĀBELES TORŅI: ARHITEKTŪRAS PIEMĒRS

Elitāru galeriju un avangarda salonu neierobežota, postmodernā māksla ir pārpludinājusi televīziju un kino, rokmūziku un datorspēles. Postmodernismam ir milzīga ietekme ne vien uz literatūru, bet arī arhitektūru – iestāžu ēkām, kur cilvēki strādā, tirdzniecības centriem, kur tie iepērkas, un mājām, kur tie dzīvo.

Mūsu darba un dzīvesvietas liecina par laikmeta atmosfēru pat vairāk nekā muzeju māksla. Tā kā arhitektūrai ir jāpatiek cilvēkiem, kas maksā par projektu un kam šajā celtnē jādzīvo, tautas gaumi un vērtības tā atspoguļo precīzāk nekā “augstā māksla”.

Mūsdienu arhitektūras pretreakcija uz modernismu zināmā mērā var kalpot kā modelis pozitīvai postmodernai estētikai. Lai gan postmodernisms parādās arī arhitektūrā, mūsdienu ēku dizains, no kristīgā viedokļa raugoties, ir guvis ievērojamus stilistiskus panākumus.

MODERNĀ ARHITEKTŪRA

Moderno arhitektūru vislabāk simbolizē stikla un tērauda debeskrāpji. Sliedamies pāri pilsētas vecmodīgajām ēkām ar zemajām akmens sienām un Viktorijas laika rotājumiem, monumentālie stikla torņi samazināja pagātnes nozīmi un vērtību nebūtisku vēsturi. Jauno celtnu varenie izmēri un brīnumainās konstrukcijas iedvesa bijību, liekot domāt, ka “modernā cilvēka” iespējas ir neierobežotas. Šajā ziņā jaunās būves atgādināja kādu senāku debesskrāpi – Bābeles torni.

Izmantojot jaunus materiālus un tehnoloģiju, modernistu arhitekti propagandēja arī jaunu divdesmitā gadsimta estētiku. Iepriekšējo gadsimtu rotājumus viņi atmata kā vecmodīgus. Agrāk celtnes projektēja tā, lai tās atsauktos uz pagātņi vai kaut ko nozīmīgu. Valdības ēkas varēja būt ar grieķu kolonnām un romiešu kupoliem, saistot Amerikas demokrātiju ar tās pirmsākumiem antīkajās republikās. Baznīcām varēja būt zvanu torņi un vitrāžas kā lielā ticības laikmeta gotiskajām katedrālēm. Modernie arhitekti šādas “atsauces” atmata. Celtni jābūt pašpietiekamai un “jāatsaucas” vienīgi uz sevi.³³

³³Sk. Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford:

Modernistu estētika balstījās uz principu “forma seko funkcijai”. Tā vietā, lai projektētu celtni ar kādu agrāk eksistējušu nozīmi vai formu, prioritāte tika dota *funkcijai*.

Piemēram, tradicionāli baznīcas projektēja krusta veidā. Baznīcu celtnēm bija raksturīgs garš joms (galvenā zāle), kas taisnā leņķī krusojas ar zāli, ko sauc par transeptu. No augšas celtnē izskatījās kā krusts. Dievlūdžēji, gluži burtiski, sanāca kopā krustā; tam ir dziļa teoloģiska doma. Tradicionālo baznīcas projektu noteica arī citi teoloģiski principi (narteksa, svētņīcas un altāra struktūra netieši norādīja uz bibliskā tempļa trīsdalīgo uzbūvi). Šajā attieksmē pret projektu primārā ir celtnes forma un nozīme – teoloģija.

Modernisti vispirms noskaidrotu celtnes praktiskās funkcijas. Baznīcai, piemēram, ir jāuzņem zināms skaits dievlūdžēju tā, lai ikviens dzirdētu un redzētu mācītāju. Atbilstoši tikt projektēta zāle, kam nepieciešamības gadījumā pievienotu svētdienskolas klases, virtuvi un sadraudzības telpu. Šajā koncepcijā prioritāte ir praktiskajam aspektam un celtnes izmantotāju ērtībām.

Es negribu kritizēt modernās baznīcu celtnes. Stili lielā mērā ir otršķirīga, nenozīmīga, Rakstu nenoteikta lieta. Kristieši acīmredzot tikpat labi var lūgt modernās celtnēs kā izmantot citus modernos stilus un ērtības, taču pāreja no teoloģiski informēta uz pavisam funkcionālu un tādējādi uz cilvēku orientētu stilu ir zīmīga.

“Forma seko funkcijai” nenozīmē, ka modernisti bija vienaldzīgi pret formu. Viņi uzskatīja, ka uzmanības pievēršana funkcijai radīs patīkamu formu. Sekojot vienīgi fizikas likumiem, matemātiskai precizitātei un tehnoloģiskām prasībām, arhitekti atklāja, ka skaistums var izrietēt no zinātniskas uzticības dabiskajai kārtībai. Viņiem lielā mērā bija taisnība. Čikāgas siluetā dominējošās biroju ēkas ir milzīgas, taču slaidas un graciozas – īsts vienotības un vienkāršības paraugs. Tas, ka uzmanības pievēršana objektīviem dabas likumiem var radīt skaistumu, apliecina brīnišķīgo Dieva radības sakārtotību.³⁴ Taču modernos arhitektus vadīja apgaismības paļāvība uz cilvēka saprātu, dabas kārtību un utilitāru vērtību sistēmu.

Basil Blackwell, 1989), 66.–70. lpp.

³⁴Francis Šefers šo jautājumu apskata saistībā ar *Concorde* lainera skaistumu darbā *How Shall We Then Live?: The Rise and Decline of Western Thought and Culture (Old Tappan, NJ: Fleming H. Revell, 1976)*, 196.–197. lpp.

Modernisms arhitektūrā izpaudās ne tikai debesskrāpjos, bet arī dzīvojamo namu masīvos. Celtnieki radīja plašas piepilsētas dzīvojamo namu joslas, kur viena māja izskatās pilnīgi tāda pati kā otra. Kaut arī mūsdienās šo “kastīšu” māju kritizēšana ir modē, to celtniecība, veikta pēc tipveida projektiem, bija ekonomiska un par mājas īpašnieku ļāva kļūt vidusmēra amerikānim, bet tas agrāk bija neiespējami.

Šādi standartizēti dzīvojamie nami, katrā ziņā, ir bezpersoniski un, gluži tāpat kā debesskrāpji, nomāc jebkādu cilvēciskus mērogus. Cilvēkiem nepietiek tikai ar funkcionālu efektivitāti. Stikla un tērauda torņu monotonums ar tiem raksturīgo spilgtu krāsu un citu dekoratīvu elementu trūkumu, identisku kastīšu kvartālu saskaņa, funkcijas un tehnoloģijas pacelšana pār cilvēcisko drīz sāka nomākt. Par spīti pilsētas plānotāju utopismam, pilnīgi modernistiskā vidē cilvēki nespēja ilgi nodzīvot.

Modernisms pilsētu problēmas nevis atrisināja, bet gan patiesībā saasināja. Pilsētu atjaunošanas programmas tuvāko apkārtni nolīdzināja ar buldozeru. Līdz ar jaunās starpstatu lielceļu sistēmas ieviešanu vidusšķira aizceļoja uz piepilsētu dzīvojamajiem rajoniem. Reģionālās atšķirības un kopienu individuālais raksturs izzuda saliekamo māju un ātrās apkalpošanas restorānu privilēģijās. Mazo pilsētiņu vecmodīgajām Viktorijas laika celtnēm uzklāja stiklašķiedras fasādes.

Sentluisas Pritaigo dzīvojamo namu rajonu projektēja tā, lai forma sekotu pilsētas nabadzīgo ļaužu dzīvokļu problēmas risināšanas funkcijai. Diemžēl, tāpat kā pārējie augstāko aprindu sociālās inženierijas plāni, tas nedarbojās. Radīts pēc visiem modernistu principiem, projekts izrādījās neefektīvs. 1972. gadā pilsēta Pritaigo uzspridzināja, iezīmējot modernisma beigas arhitektūrā.³⁵

POSTMODERNĀ ARHITEKTŪRA

Vīlušies modernistu dogmā, ka tagadne vienmēr ir vislabākā, arhitekti un publika, kuru tie apkalpoja, no jauna atklāja pagātnes vērtību un skaistumu. Viņi sāka restaurēt vecas celtnes. Jaunu celtnu projektos tika iekļauti pagātnes stili. Jauno dzīvojamo namu rajonu iedzīvo-

³⁵ Sk. David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 39. lpp.; Charles Jencks, *The Language of Post-Modern Architecture* (London: Academy Editions, 1984).

tāji sāka pieprasīt, lai katrai mājai būtu atšķirīgs projekts. Biroju ēkas sāka projektēt cilvēciskākā mērogā. Ar jaunu reģionālismu mēģināja atjaunot kopienu unikālo raksturu un kultūru.

Ja modernā arhitektūra ir abstrakta, tad postmodernā arhitektūra pamatojas uz atsaucēm. Modernās celtnes ir pašpietiekamas; postmodernās ir saistītas ar apkārtējo vidi. Modernais ciens tagadni; postmodernais ir atvērts pagātnei. Modernais projekts tiecas uz vienotību; postmodernais projekts ir vēsturiski un stilistiski plurāls.³⁶

Modernās betona un tērauda celtnes izskatās vienmuļi pelēkas. Postmodernās augstceltnes bieži dižojas ar spilgtām krāsām un bagātīgiem dekoratīviem elementiem. Rotājums ir kļedzoši nefunkcionāls un bieži aizgūts no pagātnes stiliem. Mūsdienu ēka var ietvert divdesmitā gadsimta 20. gadu dekoratīvā stila elementus, modernizētas klasiskās kolonnas vai vienkāršotus Viktorijas laika rotājumus.

Kā nozīmīgāko tekstu postmodernie arhitekti pieņem grāmatu "Mācoties no Lasvegasas" (*Learning from Las Vegas*).³⁷ Vēršoties pret modernās arhitektūras elitārismu, tās autors Roberts Venturi aizstāv spožo, bet populistisko un uz cilvēku orientēto Lasvegasas komercēku joslas arhitektūru. Modernajai arhitektūrai raksturīgo betona plākšņu vietā Venturi cildina namus, kas atklāti rūpējas par vienkāršo cilvēku kaprīzēm un fantāzijām (tāda, piemēram, ir Lasvegasas viesnīcu lētā greznība). Pretēji modernistu teiktajam celtnē "neatsaucas" tikai uz sevi; tā ir "teksts", zināma valoda. Tādējādi celtnēm vajadzētu būt pamatotām uz atsaucēm. Venturi valdzina ēkas, kuru projektā ir ietverta valoda (piemēram, Lasvegasas komercēku joslas gigantiskās neona izkārtnes), un ēkas, kuru uzbūve jau atklāti pauž to nozīmi (piemēram, karstu cīsiņu pārdošana milzīgu cīsiņu formā). Venturi nesaskata neko sliktu rotaļīgās, jocīgās vai tradicionāli bezgaumīgās celtnēs.

No jauna atklājot vēsturiskos stilus, respektējot tīri estētiskus elementus, biedējošu konstrukciju vietā projektējot ēkas, kas cilvēkiem patīk, atdodot funkcijai formu, postmodernā kustība arhitektūrā bija atsvaidzinoša pārmaiņa.

³⁶ Sk. Connor, *Postmodernist Culture*, 70.–75. lpp.

³⁷ Robert Venturi, *Learning from Las Vegas* (Cambridge, MA: MIT Press, 1977).

DEKONSTRUKTĪVĀ ARHITEKTŪRA

Tomēr citi arhitekti iet daudz tālāk, uz arhitektonisko dizainu attiecinot postmodernisma principus. Viņi noraida modernistu vienotības ideālu un ir izgudrojuši jaunu, uz vienības trūkumu balstītu estētiku. Tā vietā, lai celtnes vienīgi konstruētu, daži arhitekti tās dekonstruē. Kā gandrīz ikvienā jomā, postmodernais laikmets ir darījis iespējamu gan jaunu konservatīvismu, gan jaunu radikālismu.

Filips Džonsons projektēja un 1978. gadā Ņujorkā uzcēla *AT&T* ēku – trīsdesmitseptiņstāvēgu debesskrāpi ar baroka stilā veidotu arkveida ieeju. Ja blakus esošajiem modernajiem debesskrāpiem parasti ir plakani jumti, tad *AT&T* ēku rotā klasisks frontons ar caurumu, kas projektēts pēc čipendeila mēbeļu parauga. Rezultāts ir modernistiskas augstceltnes un grīdas pulksteņa hibrīds.³⁸

Liela daļa postmodernās arhitektūras patiesi mēģina atgūt pagātni, atjaunojot vēsturiskas celtnes un ceļot jaunas ar atsaucēm uz veco estētiku. Tomēr liela postmodernistiskās arhitektūras daļa līdzinās *AT&T* ēkai. Tā “sazogas” dažādus vēsturiskus stilus un bez jebkādas saistības vai nozīmes ietver stilizācijā (kas ir postmodernisma raksturīgā forma). Nesaderīgu stilu kombinācija (modernisms, baroks, klasicisms) un nesaskanīgi mērogi (debesskrāpis pārvērsts par mēbeli) ir kaut kas līdzīgs jokam. Izcelti no vēstures un sasaistīti kopā, šie nesavienojamie stili zaudē savu nozīmīgumu. Vēsture tiek reducēta līdz stilu “zviedru galdam”, kur katrs var kaut ko paņemt pēc savas gaumes. Mērķis ir stilu dekonstrukcija un vēstures relativizācija.

AT&T demonstrē plurālismu plurālisma dēļ. Postmodernisti norāda, ka, pilsētai izplešoties, dažādi stili patiešām pastāv viens otram līdzās.³⁹ Modernais debesskrāpis var atrasties blakus gotiskai katedrālei, kas savukārt robežojas ar *McDonald* zelta arkām. Ielas otrā pusē restaurēta Viktorijas laika opera var stāvēt blakus izdemolētai, izdegušai, ar grafiiti aprakstītai daudzdzīvokļu mājai. Postmodernisti visos mākslas veidos šādu dažādību uzskata par pozitīvu iezīmi un pat vienā darbā izmanto atšķirīgus stilus.

³⁸ O. B. Hardison, Jr., *Disappearing Through the Skylight: Culture and Technology in the Twentieth Century* (New York: Viking, 1989), 113.–115. lpp.; Connor, *Postmodernist Culture*, 74. lpp.

³⁹ Sk. Connor, *Postmodernist Culture*, 73.–74. lpp.

Postmodernistu apsēstība ar virspusējo un lomu spēlēšanu izpaužas manipulācijās ar fasādēm. Šķiet, ka *Red Lion Row* rajons Vašingtonā sastāv no vēsturiski atjaunotām rindu mājām. Patiesībā šie dīvainie deviņpadsmitā gadsimta relikti ir tikai fasāde – dekorācijas. Aiz tām samanāma īstā celtne, pie kuras tās piestiprinātas, – milzīga, bezpersoniska stikla un tērauda konstrukcija.⁴⁰

Daži postmodernistiskie arhitekti ir atklāti ķērušies paši pie savu projektu dekonstruēšanas. Parodējot arhitektoniskās tradīcijas, viņi veido celtnes, kas ir pretrunā ar sevi un izsmej gan savu formu, gan funkciju. Džeimss Vains ir projektējis virkni veikalu, kas garāmbraucējiem lika griezties atpakaļ.⁴¹ Stāvlaukumus viņš izdekorēja ar mašīnām – apgāztām, pusapraktām asfaltā vai uzduktām uz milzīgiem mietiem. Viens no viņa veikaliem Milvokos izskatījās tā, it kā taisītos sabrukt. Priekšējā siena bija acīmredzami noplēsta un pārvērsta ķieģeļu kaudzē, atklājot plauktus ar lampu, tosteru un Bārbijas leļļu ģipša kopijām. Garām šai fasādei, garām ģipša kopijām pircēji pa stikla durvīm ieiet veikalā, kur plauktos ir īstas lampas, tosteri un Bārbijas. Veikals tika projektēts kā parodija, tirdzniecības centru un universālveikalu tradīcijas izmantojot vienīgi tāpēc, lai par tām pasmietos. Veikals ar neīstajām šķembām un sienā rēgojošos caurumu bija ne tik daudz konstrukcija, kā dekonstrukcija. (Kad veikalu nopirka cita korporācija, tā Vaina īpatnējos elementus likvidēja. Tagad ēka izskatās gluži tāpat kā visas pārējās neizteiksmīgās un garlaicīgās rindu celtnes.)

TIRDZNIECĪBAS CENTRI UN TEMATISKIE PARKI

Mūsdienu arhitektūrai ir interesanta iezīme – interjera un eksterjera sajaukums.⁴² Ieejot jaunā biroju celtnē, pirmais, ko jūs, ļoti iespējams, ieraudzīsiet, būs koki! Šodien daudzās celtnēs ir ātriji⁴³ ar kokiem, dabas takām un spožu saules gaismu. Ārējais ir ienests iekšā. Idealizējot dabu videi labvēlīgā veidā un negribot atteikties no tehnoloģiskām ērtībām, piemēram, gaisa kondicionēšanas, postmodernisti dod priekšroku parkiem telpās.

⁴⁰ Sk. analīzi Hardisona darbā *Disappearing Through the Skylight*, 115.–116. lpp.

⁴¹ Sk. turpat, 116. lpp.

⁴² Sk. *Harvey, The Condition of Postmodernity*, 83. lpp.

⁴³ Ātrijs – arkādē ietverts vaļējs pagalmis (tulk. piez.).

Glūži tāpat kā ātrijs ienes ārpusauli iekšā, daudzas postmodernistiskās celtnes interjeru iznes ārā. Konstruktīvas elementi, sijas un ventilācijas caurules var parādīties virspusē, lai būtu redzami. Spilgts piemērs ir 1977. gadā Parīzē uzceltais Pompidū centrs. Šķiet, ka atbalsta sijas, metāla karkass un cauruļvadi, nokrāsoti spilgtās, uzkrītošās krāsās, atrodas celtnes *ārpusē*. Celtnes iekšējā uzbūve ir redzama caur plānu, caurspīdīgu stikla apvalku. Eskalators aizlokās pa ēkas *ārpusi*. Šķiet, ka celtnē ir izvērsta ar iekšpusi uz āru. Iespāids ir satraucošs, it kā skatoties uz cilvēku un redzot tikai viņa iekšējos orgānus – plaušas, asinsvadus un zarnas.

Iespējams, visraksturīgākais un izplatītākais postmodernās arhitektūras un tās saistības ar mūsdienu sabiedrību piemērs ir tirdzniecības centri. No ārpusē redzama neizteiksmīga bezlogu betona masa, kas kopā ar stāvlaukumiem aizņēmusi milzīgu platību. Taču iekšpusē pircējs ierauga ko līdzīgu senlaiku ciema laukumam, pilnu ar kokiem, strūklakām, tirgotavām un ielu kafejnīcām. Katram veikalam ir savs noformējums un skatlogi, bet durvju nav. Skan mūzika. Gaiss tiek atvēsināts vai sasildīts. Visa telpa ir pievilcīgi noformēta un izdekorēta atbilstoši klientu vēlmēm un kaprīzēm. Ikvienu detaļu sludina vēstītērē naudu! Tirdzniecības centrs stāv kā templis patēriņam un visām tā vērtībām – komfortam, pārpilnībai, ērtībai un modei. Viduslaikiem bija katedrāles; modernajam laikmetam bija fabrikas; postmodernajam laikmetam ir tirdzniecības centri.

Vēl viens postmoderno konstrukciju simbols ir tematiskais parks. Parka daļas ir modelētas atbilstoši dažādiem vēstures periodiem un kultūras vidēm. Veikali, restorāni un atrakcijas katrā daļā ataino kādu "tēmu" – "vecos Rietumus", Karību jūras pirātus, Eiropas ciemu, ASV mazpilsētu. Tēmu veido attiecīgajam periodam vai kultūrai raksturīgie stili (kādi tie pastāv cilvēku iztēlē, maz uzmanības pievēršot vēsturiskajai precizitātei). Šie parki piedāvā "virtuālo realitāti", dekoratīvu fasāžu un aizstājošu pieredžu fantāzijas pasauli. Viss pastāv tāpēc, lai izdabātu klienta fantāzijām. Patiesā tematisko parku tēma ir absolūta izklaide.

Par maksimāli postmodernistisku konstrukciju var uzskatīt Minesotas Amerikas tirdzniecības centru, kas apvienots ar tematisko parku. Tā kā reizēm eju gan uz tirdzniecības centriem, gan tematiskajiem

parkiem, es negribu tos nolīdzināt līdz ar zemi. Tas būtu gan snobiski, gan modernistiski. Tie ir brīvās uzņēmējdarbības un Amerikas kultūras brīnumi. Došanās uz tirdzniecības centru vai Disnejlendu būtībā ir nevainīga nodarbošanās. Tomēr kā primārās vērtības tie slavina patērēšanu un izklaidi. Raugoties no kristīgās perspektīvas, bez kontroles šī attieksme varētu kļūt ļoti problemātiska.

Baznīcas mūsdienās dažkārt atgādina tirdzniecības centrus vai tematiskos parkus ne tikai arhitektūrā, bet arī cilvēku domāšanas veidā. Lielās baznīcas dažreiz atgādina tirdzniecības centrus – tām ir stāvlaukumi, ātriji, informācijas kabīnes un kristīgo preču veikali. Izmantojot mārketinga pētījumus un vēršoties pie cilvēkiem, kas pieraduši pie vietējā tirdzniecības centrā piedāvātās izvēles iespējas, tās piedāvā virkni aktivitāšu un interešu grupu atbilstoši katrai gaumei. Roberta Šullera Kristāla katedrāle ir kaut kas līdzīgs reliģiskam tematiskajam parkam ar burbuļojošiem strautiņiem, krāšņiem augiem (ēkas *iekšpusē*) un multimediju sensoro pārslodzi.

Tāpat kā Evaņģēliju var sludināt gan modernistiskā auditorijā, gan tradicionālā svētnīcā, Kristu, protams, var pielūgt arī postmodernistiski arhitektoniskā vidē. Problēma rodas tad, kad tirdzniecības centru un tematisko parku *domāšana* tiek sajaukta ar kristietību.

Kristieši, tāpat kā visi citi mūsdienu ekonomikā, ir patērētāji, taču patērēja vērtības viņi neiedrošinās attiecināt uz Dievu. Padomājiet par frāzes “baznīcas tirdzniecība” nozīmi! Protams, attiecināt iepirkšanos ikdienas vajadzībām uz baznīcu ir bīstami. Tā vietā, lai meklētu baznīcu, kas māca Dieva vārdu, mēs dažkārt meklējam baznīcu, kura “atbilst mūsu vajadzībām”. Baznīca nepastāv tāpēc, lai kalpotu saviem locekļiem; tai drīzāk vajadzētu aicināt viņus iesaistīties kalpošanā Dievam un līdzcīvēkiem. Domājot kā patērētāji, mēs nostādām sevi pirmajā vietā, izvēlēdamies un izmeklēdami to, kas vislabāk atbilst mūsu vēlmēm. Kristietība ir patiesības jautājums, jautājums par pakļaušanos svētam, taisnam Dievam, kura vara pār mums ir absolūta un kurš nekādā veidā nav pakļauts mūsu patērnieciskajai izvēlei. Kristietību nedrīkst sabojāt ar patērēšanu.

Tāpat baznīca nav arī tematiskais parks. Postmodernajā laikmetā mēs tiecamies izvērtēt lietas, pamatojoties uz to izklaidējošo vērtību. Vērtējot dievkalpojumu pēc tā, cik tas ir izklaidējošs, var nepamanīt

galveno. Izvēlēties baznīcu tāpēc, ka mums patīk mūzika, vai tāpēc, ka sludinātājs stāsta jociņus, ir bīstami. Dievkalpojums nav izklaide, bet nākšana svēta Dieva tuvumā. Attiecības ar Kristu nenosaka tas, cik labi mēs jūtamies. Drīzāk, kā vienmēr tika atgādināts tiem, kas pielūdza Dievu tradicionālajās baznīcās, tā ir kopība Viņa krustā.

ATGRIEŠANĀS BĀBELEĒ

Pārmaiņas arhitektūrā ilustrē to, kas pēc modernisma sabrukuma notiek visā mākslā un kultūrā. Dažas no tām kristieši slavēs, citas apšaubīs. Postmodernisma izpausmju lielā dažādība dod jaunu izdevību baznīcai, tomēr pastāv kārdinājums drīzāk kapitulēt jaunās domāšanas priekšā nekā strādāt, lai to atpestītu.

Ja modernisms ar savu lepnumu un pretenciozitāti atgādina Bābeles torni, postmodernisms ar savu plurālismu un jucekli simbolizē Bābeles lāstu. Taču, tāpat kā valodu sajaukšana bija pienācīgs spriedums tiem, kas cēla torni, postmodernisms daudzējādā ziņā ir veselīgs modernisma labojums.

Postmodernajā laikmetā kristietība var atrast vietu tur, kur modernismā to nevarēja. Atvērtība pagātnei, šaura racionālisma noraidījums, neatlaidīgs apgalvojums, ka māksla atsaucas uz nozīmēm un kontekstiem ārpus sevis, – visi šie aspekti der kristīgā pasaules uzskata atjaunošanai.

Taču postmodernistiskais absolūtu patiesību noraidījums, tā trivialitāte, relatīvisms un tieksme uz pašapmierinātību kristietību atgrūž. Lai pārvarētu modernisma strupceļu un sakārtotu postmodernisma haosu, mūsdienu pasaulei ir vajadzīgi Vasarsvētki – tāda valoda, kas uzrunā visus, un Svētais Gars, kurš vienīgais var noņemt Bābeles lāstu.

Atbilstoši postmodernisma principiēm TV kultūra ietver stilu un notikumu dažādību.⁴⁶ Atsacīšanās no vārdiem attēlu labā, saprāta aizstāšana ar emocionālu apmierinājumu, atteikšanās no nozīmes izklaides labā – tas viss pieder šim žanram. TV skatītājs pakļaujas nesaistītu attēlu kolāžai, šķietamībai, virspusējībai – vārdu sakot, visām postmodernisma pazīmēm.

Postmodernistiskie filozofi apgalvo, ka visa patiesība ir sava veida fikcija; postmodernistiskie mākslinieki mēģina izdzēst atšķirību starp mākslu un realitāti. Šādas teorijas var šķist ezotēriskas, bet tās ir televīzijas dienišķā maize.

Robeža starp fikciju un realitāti ik dienas pazūd ziņu raidījumos, kas patiesus gadījumus pārvērš “plašsaziņas līdzekļu notikumos”. Atgādinājumam – “nekas nav reāls, kamēr tas nav TV” – notikumam netiek pievērsta valsts uzmanība, ja vien tas neparādās ziņu tīklā. Un – otrādi – televīzijā pārraidīta notikuma nozīme, lai cik triviāls tas arī nebūtu, nesamērīgi palielinās. Ziņu vērtību būtībā nosaka tas, vai auditorijai notikums šķiet rosinošs. Televīzijā dzīve tiek pārvērsta izklaidē.

Vēl uzskatāmāk patiesības un fikcijas robeža saplūst dokumentālajos iestudējumos (angļu val. – *docudramas*), kas patiesus notikumus kameras priekšā pārvērš par fikciju. Tas parasti ir kas vairāk nekā notikuma inscenējums. Lai stāstiem piešķirtu lielāku izklaidējošu vērtību, tos sagroza. Skatītājiem rodas iespaids, ka viņi ir redzējuši patiesību. Dokumentālais iestudējums par Merilinas Monro dzīves pēdējām dienām (tādu ir bijis daudz – katrs ar jauniem mīļākajiem un savvērestībām) rādīja, ka viņai ir bijis romāns ar Robertu Kenediju, bet par to nav pilnīgi nekādu pierādījumu. Dokumentālo iestudējumu veidotāji ir iecienījuši emocionālus noziegumus un seksa skandālus, radot iespaidu, ka tā ir realitāte.

Vēl kāds iecienīts žanrs ir “nedēļas slimība” – televīzijas filma, kurā kāds mīlošas ģimenes loceklis saslimst ar drausmīgu slimību. Vienu no tā apakšžanriem varētu definēt kā “nedēļas morālo dilemmu”. Galvenajam varonim ir jāpieņem moks pilns lēmums, kas parasti saistīts ar medicīnas ētiku. Kādai ģimenei ir mazulis ar briesmīgu kroplību; savā mīlestībā viņi nolemj atslēgt barošanas vādu, bet labējie reliģiskie ekstrēmisti vērsas tiesā, lai nepieļautu ģimenes lēmuma īstenošanu un

⁴⁶ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 176. lpp.

paidzinātu bērna sāpes. Par spīti pretenzijām uz godīgumu un jūtīgumu, TV raidījumi, kas aplūko šādas tēmas, ir pilnīgi prognozējami. Tie vienmēr aizstāv abortus, “vada atslēgšanu”, eitanāziju un pašnāvību, asaru un vijoļmūzikas pavadījumā pasniedzot tos kā neapstrīdamus varonīgas līdzcietības aktus.

Ir arī “realitātē balstītā” televīzija. Diskusiju šovos tiek intervēti interesanti cilvēki, piemēram, “sevis kropļotāji” vai “adoptēti cilvēki, kurus seksuāli saista viņu bioloģiskie brāļi vai māsas” (reālas Morija Poviča šova tēmas). Televīzijā šos cilvēkus sirsnīgi sagaida raidījuma vadītājs un publika, izņemot dažus, kuri ir nepatīkami “tiesājoši”. Viesi liekas tik.. tik normāli.⁴⁷

Citā “realitātē balstītajā” TV raidījumā kamera seko policistu vai mediķu nakts gaitām. Te patiesība vēl tiešāk tiek pārvērsta TV šovā. Policijas patruļu uzņemtais videomateriāls, protams, ir montēts. Mēs neredzam automašīnā pavadītās stundas, ziņojumu rakstīšanu, liecību vākšanu un materiāla apkopošanu, kas veido policista darba patieso būtību. Vienīgais, ko redzam, ir reidi, aresti un (ja TV režisoriem tiešām paveicas) aizdomās turēto sagūstīšana. Citiem vārdiem sakot, “realitāte” ir samontēta atbilstoši televīzijas kriminālšova formātam!

Patiesā materiālā iemontējot aktieru skatus, “realitātē balstītajā” televīzijā patiesība un fikcija tiek bezcerīgi sajauktas. Kas ir reāls? Kas tikai specefekts? Atšķirību noteikt kļūst aizvien grūtāk. Filmējot materiālu par *General Motors* smago automašīnu drošības problēmām, *NBC* tajās uzstādīja spridzekļus. Cīnoties par patiesību reklāmās un aizstāvot patērētāju tiesības attiecībās ar ļaunajām starptautiskajām korporācijām, viņi demonstrēja to pašu problēmu, kuru, pēc viņu apgalvojumiem, atmaskoja.

Skatītāji televīzijā redzēto tiecas pieņemt kā patiesību. Kā nekā mašīnas uzsprāgšanu viņi redzēja paši savām acīm. Par spīti titriem “dramatizēts iestudējums”, viņi redzēja arī nozieguma izdarīšanu. Aktrise patiešām izskatījās līdzīga Merilīnai Monro, un jūs taču zināt par šiem Kenedijiem (no citiem dokumentālajiem iestudējumiem). Skatoties, kā CIP darbinieki plāno Monro nāvi, šķiet ticami, ka varbūt viņi tiešām ir bijuši ar to saistīti. Galu galā, redzētajam ir grūti neticēt.

⁴⁷ Jautru un iznīcinošu satīru par šāda veida programmām no izteikti kristīga viedokļa atradīsiet Vokera Persija (*Walker Percy*) rakstā “*The Last Donahue Show*” grāmatā *The Last Self-Help Book* (*New York: Washington Square Press, 1983*), 48.–59. lpp.

Taču ne televīzijā. Postmodernistiskajā veidā televīzija mums sniedz tikai šķietamības.

It kā mēs jau tā nebūtu pietiekami postmoderni, mūsdienu televīzija apzināti imitē vairākus avangardiskus postmoderno rakstnieku eksperimentus. Faktiski televīzija sniedz dažus no skaidrākajiem un saprotamākajiem izteikti postmodernistiskās literatūras piemēriem.

Jūs skatāties televīzijas filmu par jaunieci, kurš mirst no AIDS. Viņa ģimenes asaras izgaist reklāmas pauzē. Jautras mūzikas pavadījumā diviļi tinusies sievietē gatavojas iet dušā. Apziņa fiksē: *ziepju reklāma*. Pēkšņi vannasistabā ienāk bungojošs rotaļu trusītis. Aizkadra balss saka: “Joprojām iet!”

Jūs esat vīlies – jūs *domājāt*, ka redzat ziepju reklāmu, jo tā atbilda visām ziepju reklāmas tradīcijām, taču aptverat, ka redzētais ir vienīgi joks – parodija par ziepju reklāmu. Un tomēr tā *ir* reklāma, tikai citai precei. Rādot šo rotaļu trusīti, kurš “joprojām iet” no reklāmas uz reklāmu, pārstaigādams citu preču “lauciņus”, un kuru baro baterija, kas nekad neizlādējas, tiek reklamētas *Eveready* baterijas.

Šī spēlēšanās ar tradīcijām, fikcionalitātes (angļu val. – *fictionality*) līmeņu radīšana, barjeru nojaukšana starp reālo un nereālo ir raksturīgas postmodernajiem stiliem. Kamēr *Eveready* trusītis pilnīgi neizlādēsies, mums jābūt gataviem šādas postmodernistiskas reklāmas redzēt arī turpmāk. Piemēram, dažas žurnālu reklāmas seko žurnālu reklāmu tradīcijām vienīgi tāpēc, lai tās noliegtu. Krāšņu un valdziņošu fotogrāfiju iezīmē firmas logotips, taču fotogrāfijai nav nekāda sakara ar preci. Tā tur pat neparādās. Daži postmodernie sludinājumi ir īpaši izklaidējoši, kā, piemēram, *Snapple* reklāma, kur kāds īsts patērētājs tiek piesprādzēts melu detektoram, lai redzētu, vai prece viņam tiešām patik.

Glūži tāpat kā šīs reklāmas ir veidotas prasmīgāk nekā tās, pie kurām esam pieraduši, daži postmodernisma elementi ietver novitātes atšķirībā no garlaicīgā modernisma, kas smacēja mākslu. Tā kā postmodernisms attēloto tiecas banalizēt, tas vislabāk darbojas kā parodija vai bezjēdzīga, taču uzjautriņoša spēle. Banalizējot to, kas uztverams nopietni, un pārvēršoties vienīgi par jaunu bezkonteksta un bezemociju tradīciju, tas nodeldējas. Kad Mārtina Šīna parodiju par Rembo

pārtrauca *Eveready* trusītis, Rembo paņēma ložmetēju un sašķaidīja to druskās; visi gavilēja.

Modernās situāciju komēdijas rāda tēlus tā, it kā tie atrastos noslēgtā pasaulē; skatītāji slepus noklausās, kas notiek Džekija Glisona dzīvoklī vai Roberta un Lauras viesistabā. Postmodernajās situāciju komēdijās Gerijs Šendlings pārtrauc darbību, iziet no lomas un vēršas pie kameras un mums, skatītājiem, lai pastāstītu, cik vareni ir strādāt kopā ar “vieszvaigzni”, vai lai uzliktu skūšanās krēmu uz kameras objektīva un mūs noskūtu. Savā jaunajā raidījumā Šendlings spēlē fiktīvu diskusiju šova vadītāju; tas, ko redzam, ir diskusiju šovs, diezgan līdzīgs citiem diskusiju šoviem. (“Gerija Šendlinga šovs” (*The Garry Shandling Show*) ir ietekmējis arī citas situāciju komēdijas, piemēram, “Zainfeldu” (*Seinfeld*), kur komiķis Džerijs Zainfelds spēlē komiķi vārdā Džerijs Zainfelds, kurš strādā TV šovā par komiķi vārdā Džerijs Zainfelds.) Daudzslāņainā pusaudžu pasaule filmā “Pārkers Lūiss nezaudē” (*Parker Lewis Can't Lose*), realitāti kropļojošais Deivida Letermana humors, īslaicīgie detektīvu seriāli, kur skatītājs caur kameras objektīvu ieņēmis detektīva asistenta lomu, – tie visi ir apzināti postmodernās televīzijas eksperimenti.

KINO

Labs modernisma kinofilmas piemērs ir “Pilsonis Keins” (*Citizen Kane*). Filma pēta galvenā varoņa dzīvi un mēģina atklāt viņa personības noslēpumu, cenšoties rast atbildi uz jautājumu: ko nozīmē viņa pirmsnāves vārdi – *rozes pumpurs*? Filma iedziļinās varoņa pagātnē un psihē. Tas panākts, tuvojoties Keinam no dažādiem skatpunktiem – lūkojoties ar miesassarga, labākā drauga, atsvešinātās sievas acīm –, tādējādi mēģinot objektīvi noteikt, kāds šis vīrs bijis. Šī pati metode izmantota Pikaso gleznās un Folknera romānos; lai noteiktu realitātes nozīmi, tā atspoguļota no atšķirīgiem skatpunktiem. Kā novērojis Hārvijs, dažādās perspektīvas modernisms lieto tāpēc, lai ar to palīdzību satvertu objektīvo realitāti.⁴⁸

Turpretim postmodernistiskās filmas, kā skaidro Hārvijs, veido dažādas pasaules, kas aizņem vienu un to pašu telpu. Tēliem jācenšas

⁴⁸ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, Mass.: Basil Blackwell, 1989), 48. lpp.

atklāt, kādā pasaulē viņi atrodas. Deivida Linča “Zilajā samtā” (*Blue Velvet*) divdesmitā gadsimta 50. gadu mazpilsētas pasaule pastāv līdzās murgaini perversai kriminālajai pasaulei. Viena maskē otru, un tēli dzīvo abās vienlaicīgi.⁴⁹ Konors norāda uz to, kā “Zilais samts”, pretstatot ikdienišķo (baltas zedeņu sētas un akurāti nopļauti zālāji) un ārkārtējo (pūstoša auss zālē), apvieno Frenka Kapras mazpilsētu filmas stilu ar pornogrāfisku kulta filmu.⁵⁰

Citas postmodernistiskās filmas, piemēram, “Trusis Rodžers” (*Roger Rabbit*), ietver animācijas un “reālās” pasaules (kas abas integrētas lielākā pašas filmas fikcionālajā (angļu val. – *fictional*) pasaulē) saspēli. “Uz naža asmens” (*Blade Runner*) izveido futūristisku pasauli, kur progresīvās tehnoloģijas kosmosa platformas riņķo orbītā ap piedrazoto pilsētu; varonim ir jāizseko un jānoķer nodevīgie roboti, taču pasaulē, kur cilvēki darbojas kā mašīnas un mašīnas – kā cilvēki, nekad nav skaidrs, kas ir kas. Filmā “Brazīlija” (*Brazil*), kas ir vēl viens postmodernās zinātniskās fantastikas piemērs, vide ir futūristiska, taču tēli valkā 20. gs. 30. gadu apģērbu. Šī dižēnā jaunā pasaule ir gan utopija, gan distopija⁵¹; stāsts ir satīras un piedzīvojumu, komēdijas un traģēdijas montāža.⁵²

Filmā “Kairas tumšsārtā roze” (*The Purple Rose of Cairo*) sieviete iemīlas filmas tēlā, kas galu galā izkāpj no ekrāna un ienāk viņas dzīvē. Līdzīgi filmā “Pēdējais varonis” (*The Last Action Hero*) zēns skatās filmu un iekāpj ekrānā, lai piedalītos varoņa piedzīvojumos; pēc tam varonis ienāk viņa pasaulē, kur caur rūti triekta dūre sāp un kur uzvaru dažkārt gūst sliktie. Olivera Stouns filmā “Dž. F. K.” (*JFK*) par patiesu slepkavību iestarpina fikcionālus savas trakās kreiso konspirācijas teorijas dramatisējumus, patiesību un fikciju sajaucot tik neiedomājami, ka filma pārliecināja Kongresu uzsākt jaunu izmeklēšanu!

Kopīgais te ir spēlēšanās ar filmas uzņemšanas un skatīšanās tradīcijām. Veidojot fikcionalizētas (angļu val. – *fictionalized*) pasaules un pēc tam nojaucot robežas starp tām, filmas apšaubā tās barjeras, kuras mēs uzstādām starp, mūsaprāt, reālo un mākslīgi radīto. Vai mūsu romantiskos sapņus un fantāzijas nav veidojusi Holivuda – nozīmīga

⁴⁹ Turpat.

⁵⁰ Connor, *Postmodernist Culture*, 179. lpp.

⁵¹ Distopija – mūsdienu literatūras termins, kas radīts kā pretstats utopijai un nozīmē satraucoši nepatīkamu (parasti nākotnes) atainojumu vai daiļdarbu, kurā ir šāds atainojums (tulk. piez.).

⁵² Turpat, 176.–177. lpp.

mūsu “reālās” dzīves daļa? Vai nav tiesa, ka aiz ikdienišķās mazpilsētu dzīves fasādes bieži vīd demoni? Kas ir “reāls”? Vai pati realitāte nav iztēles konstrukcija?

METAFIKCIJA

Liela poppostmodernisma daļa ir sava veida “metafikcija”. Šis termins nāk no postmodernistiskās literatūras kritikas, kur tas apzīmē daiļliteratūru par daiļliteratūru. Gerijs Šendlings veido situāciju komēdijas par situāciju komēdijām, diskusiju šovus par diskusiju šoviem. “Kairas tumšsārtā roze” ir romantiska filma par romantiskām filmām. Kā novērojis Umberto Eko, tagad mums ir televīzijas raidījumi par televīzijas raidījumiem, TV, kuras vienīgais saturs ir TV, kā, piemēram, balvu piešķiršanas ceremonijas un diskusiju šovi (kur tiek intervētas slavenības, kuru vienīgais nopelns ir atrašanās TV).⁵³

Literatūrā metafikcijas definē kā “literārus tekstus, kas pēta paši savu dabu un fikcijas statusu”.⁵⁴ Kritiķi jau sen ir ievērojuši, kā literārs darbs var radīt un uzturēt pats savu pasauli⁵⁵, iluzoru priekšstatu par realitāti, kas lasot iztēlē ir gandrīz acīm saredzama. Postmodernie autori pārbīda šo iedomāto pasaulu robežas, pētot to iespējas un eksperimentējot ar ārpasaules iesaistīšanu, nelaužot burvestību un dažreiz to salaužot tišām.

Džona Bārta “Dzīvesstāsts” (*Life-Story*) ir par rakstnieku, kurš raksta stāstu, kas patiesībā ir tas stāsts, kuru mēs lasām. “Neatmetot jau uzrakstīto, viņš sāka stāstu no jauna mazliet citādā manierē,” sākas stāsts. “Tā kā pēc aicinājuma viņš bija romānu un stāstu rakstnieks, varbūt bija nenovēršami, ka kādā pēcpusdienā šo rindu autoram ienāca prātā, ka viņa dzīve ir daiļdarbs, kurā viņš pats ir galvenais vai otrā plāna tēls.” Tālāk viņš šo domu attīsta, dažbrīd pārtraukdams sevi ar komentāru par uzrakstīto. (“Cik garlaicīgi sākts stāsts, viņš pie sevis noteica, pārskatot garo ievadu.”)

⁵³ Citēts turpat, 168. lpp.

⁵⁴ Turpat, 123. lpp. Postmodernisti runā arī par “metavēsturi” (vēsturiski pētījumi par vēstures pētījumiem) un “metastāstiem” (visaptveroši stāsti, kas ietver visus pārējos kādas kultūras “stāstus”).

⁵⁵ Turpat, 123.–125. lpp.

Uz beigām viņš vērsas pie “tevis”, stāsta lasītāja:

Lasītāj! Tu, sīkstais, neaizvainojamais, uz iespieddarbiem orientētais [lamu vārds], pie tevis es vērsos, pie kā gan cita, no šī absurdā darba iekšienes. Tad tik tālu tu mani esi izlasījis? (..) Kāpēc tu neej uz kino, neskaties TV, neblenz sienā? (..) Kāpēc, kā tev šķiet – tev! tev! –, viņš šo darbu ir turpinājis, tik nežēlīgi atsakoties tevi izklaidēt...? Kāpēc viņš ir, tā sakot, cietsirdīgi ķēries nevis pie tā, lai dabūtu tevi savā pusē, bet liktu novērsties? Tāpēc, ka tevis paša autors – pie velna! – viņa dzīvība ir tavās rokās! Viņš pats raksta un lasa; vai tev šķiet, ka viņš nezina, kas viņa radījumiem dod dzīvību un nāvi? Vai gan tie eksistē, ja viņš vai kāds cits to vārdus nelasa?

Literārā pasaule ir vienīgi tāda, kādu to iztēlojas lasītāji. Literārie tēli – un autors pats kā tēls – ir pilnībā atkarīgi no tiem, kas šos vārdus lasa.

Minētajā stāstā izrādās, ka autors – tēls ilgojas pēc nāves:

Bet, tā kā viņš vēlas nomirt un nevar to izdarīt bez tavas palīdzības, tad pamudini, pamudini viņu. Vai noliegsi, ka esi šo teikumu izlasījis? (..) It kā viņš pēc tam varētu uzzināt, ka tu viņu esi nogalinājis! Dari to. Viņš tevi izaicina.

Autors – tēls lūdz lasītāju pārtraukt lasīšanu un tādējādi ļaut viņam nomirt. Tas, kā viņš apgalvo, ir īstais iemesls, kāpēc viņš ir atteicies jūs izklaidēt, rakstīdams tik netradicionālu stāstu. Ja tiešām pārtraucam lasīt (vai nemaz neesam tik tālu tikuši), mēs, protams, viņa lūgumu izpildām. Ja turpinām lasīt, mēs pretēji viņa gribai viņa dzīvību uzturam.

Stāsta beigās autors aptver, ka viņam *ir jābūt* reālam, jo viņš nespēj atcerēties nevienu citu stāstu, kurā tēls domātu, ka, iespējams, ir izdomājums. (Droši vien līdz brīdim, kamēr šis stāsts būs publicēts.) Viņš aptver, ka pieņemtajam priekšnoteikumam ir jābūt nepareizam (tādējādi tas dekonstruē un ir pretrunā ar visu, ko viņš līdz šim ir uzrakstījis). Kabinetā ienāk sieva un, noskūpstot viņu, darbu pārtrauc. “Beidzot viņš rīkojās tāpat kā viņa literārais tēls, atstājot stāsta beigas bez beigām, un nolika pildspalvu.”⁵⁶

⁵⁶ John Barth, “Life-Story”, grāmatā *The Norton Anthology of American Literature*, 3. izd., red. Nina Baym (New York: W. W. Norton, 1989), 2:2144.–2145., 2151.–2152. lpp.

Jāatzīst, man tas patīk. Turklāt šī pašrefleksīvā daiļliteratūra nebūt nav kas jauns. “Kenterberijas stāstos” viens no tēliem ir pats Čosers. Kad pienāk viņa kārtā stāstīt, šis rakstniecības milzis mēģina, taču tik slikti, ka citi tēli viņam neļauj pat pabeigt. Šādus paņēmienus izmantoja jau pašos pirmajos romānos. Dons Kihots lasa grāmatu par saviem piedzīvojumiem, domājams, pirmo daļu, ko mēs tikko esam pabeiguši, un komentē pieļautās neprecizitātes. Ričardsona “Pamelā” nelietis lasa varones darbus – to, ko mēs esam izlasījuši. Lasot romānu, kurā viņš ir nelietis, šis tēls tā nokaunas, ka pāraug un lūdz Pamelu kļūt par viņa sievu. Vairāki fikcionalitātes līmeņi atrodami arī senajās pasakās, piemēram, “Tūkstots un vienas nakts pasakās”, kur stāsti ir iekļauti stāstos, un renesanses dramaturģijā, kur lugas ir iekļautas lugās. Šo literāro spēļu nolūks ir ķircināt lasītāju, liekot tam atšķirt realitātes un nerealitātes līmeņus, izdzēšot robežu starp stāsta pasauli un “reālo dzīvi”.

Kristiešiem priekšstatam, ka dzīve ir stāsts, nevajadzētu sagādāt problēmas. Viņi tic, ka Dievs radīja, uztur un suverēni pārvalda visu pasauli ar savu Vārdu, tāpat kā cilvēciskie autori rada un pārvalda savu literāro pasauli. Bībeles tulkojumi angļu valodā bieži apraksta Kristu kā ticības un pestīšanas “autoru” (Ebr. 2:10; 12:2; latv. Bībelē – “iesācēju” – red. piez.), “dzīvības autoru” (Ap. d. 3:15; latv. Bībelē – “Valdnieku” – red. piez.). Tomēr starp kristiešu un postmodernistu iztēli ir būtiska atšķirība, jo pēdējie uzskata, ka dzīvībai autora nav. Džons Bārts jau iztīrātājā stāstā saka:

Tā kā vecā analogija starp autoru un Dievu, romānu un pasauli vairs nav izmantojama, izņemot tiši – kā aplama analogija, tad: 1) daiļliteratūrai jāapzinās sava fiktivitāte un metaforiskais nederīgums vai 2) šis jautājums jāignorē vai jānoliedz tā būtiskums, vai 3) jānodibina kādas citas pieņemamas attiecības starp sevi – autoru – un lasītāju.⁵⁷

Minētajā stāstā Bārts tradicionālo metaforu apgriež otrādi. Nevis autors ir Dievs; viņa formulējumā *lasītājs* ir Dievs, kas lasīšanas procesā ir atbildīgs par iztēles pasauli. Tas labi saskan ar postmodernistu paziņojumu, ka mākslas darba nozīmi nosaka publika; ka nozīme kā veselums ir galvenokārt subjektīva un relatīva. Taču, ierunājoties par Dievu, Bārts skar pašu jautājuma būtību.

⁵⁷ Turpat, 2152. lpp.

Kad ar metafikciju un metaforu “dzīve kā stāsts” spēlējas kristīgie autori (Čosers, Servantess, Šekspīrs, Ričardsons), viņi pieņem, ka “dzīvības autors” ir. (Uz tādām domām vedina arī pats Bārts, sakot lasītājiem: “Tevis paša autors.”) Apgalvojums, ka dzīve ir stāsts, kristiešiem nozīmē divas lietas: pirmkārt, dzīvei ir jēga, konfliktu pilns sižets (cīņa ar grēku), kulminācija (Kristus noraidīšana vai pieņemšana) un atrisinājums ar traģiskām beigām (proti, elli) vai laimīgām beigām (grēcinieka atpestīšanu “laimīgai dzīvei no šī laika mūžīgi” debesīs). Otrkārt, literārs stāsts, atspoguļojot dzīvi, savā ziņā var būt paties.

Postmodernisti, kā redzējām, noliedz uzskatu, ka dzīvei ir objektīva nozīme. Viņi piekrīt eksistenciālistu viedoklim, ka “dzīvei nav nozīmes”, ka cilvēku pastāvēšanai nav ne jēgas, ne sižeta, ne atrisinājuma. Noliedzot jebkādu “metastāstu” galīgo patiesību, postmodernisti nepārprotami noraida domu, ka eksistence veido sakarīgu stāstu. Apgalvojot, ka dzīve ir stāsts, postmodernisti atšķirībā no kristiešiem neuzskata, ka stāsts varētu būt paties; viņi domā, ka *patiesība ir tikai stāsts*.

Bārta vārdiem sakot, “daiļliteratūrai jāapzinās sava fiktivitāte un metaforiskais nederīgums”. Postmodernisti liksmo par to, ka daiļliteratūra nav reāla un tai tādai nav jābūt, dodot rakstniekam neierobežotas iespējas. Pēc viņu domām, arī reālo pasauli organizē “fikcijas”, paradigmas un “metastāsti”, kas tāpat ir cilvēku iztēles augļi. Postmodernisti izmanto literārās kritikas metodes, lai sīki analizētu likumus, institūcijas un morālās tradīcijas, gluži tāpat kā viņi analizē romāna struktūru un tradīcijas. Dažas no šīm institūcijām viņi, iespējams, vērtē augstu, gluži tāpat kā viņi novērtē labu grāmatu, taču jebkāda objektīvas realitātes ilūzija, ko tās varētu radīt, ir absolūti fikcionāla. Kamēr postmodernistiskie autori raksta “daiļliteratūru, kas apzinās savu fiktivitāti”, postmodernistiskie kritiķi atzīst literatūras “nederīgumu” un dekonstruē gan mākslinieciskos, gan pārējos stāstus, kuri sakārto dzīvi.

Bārts pret šo jautājumu izturas godīgi, pieņemot, ka “vecā analogija starp autoru un Dievu vairs nav izmantojama”. (Bet kāpēc ne? Vai pieņēmums, ka Dievs vairs nevar būt noteicošs faktors tādēļ, ka dzīvojam šajā laika periodā, nav *modernistisks* apgalvojums?) Bārtam paliek vai nu daiļliteratūra, kas apzinās savu nederīgumu, ignorējot šo

problēmu, vai arī iespēja izveidot kādas citas attiecības starp tekstu, autoru un lasītāju. Cīnoties ar pašu teoriju izvirzītajām dilemmām, postmodernisti varētu eksperimentēt ar iespēju, ka dzīve tiešām ir stāsts, kam tiešām ir savs autors.

MAĢISKAIS REĀLISMS

Līdzās metafikcijām postmodernistiskie autori ar reālā un nereālā robežām spēlējas arī citādi – tos abus apšaubot.

Modernā literatūra tiecās būt izteikti reālistiska. Steinbeks, Hemingevejs un Folkners centās atklāt pieredzes “patiesību”, ne vien ārkārtīgi precīzi atainojot dabisko kārtību, bet arī aptverot tēlu sociālos apstākļus un psiholoģiskās dimensijas. Postmodernisti šo modernistu patiesības māniju apšaubā.

Par spīti šķietamajam reālismam, Steinbeka “Dusmu augļi” tomēr ir literārs darbs. Īstenībā oklahomiešu atainojums ir vēsturisku, ģeogrāfisku un ekonomisku kļūdu pilns. Ne tuvu nebūdamas objektīvs vēstījums, tas demonstrē paša Steinbeka politiskās un filozofiskās idejas, kas attēlotas ar piesātinātu simbolismu (balstoties lielākoties uz 2. Mozus grāmatu). Reālisma izjūta, kas rodas, lasot šo grāmatu, ir Steinbeka literāro tradīciju meistarības radīta ilūzija. Viņa apraksti, detaļu izvēle, dialogu izjūta, stāstījuma organizācija – tie visi ir paņēmieni, ar kuru palīdzību var sasniegt ticamību un iespaidu, ka tas, kas lasot raisās mūsu iztēlē, ir kā dzīvē, un ļaut “pārvarēt neticību”, iedomās pieņemot viņa fikcionālo pasauli.

Postmodernisti uzskata, ka šīs pašas ticamības sasniegšanas tehnikas var radīt realitātes ilūziju arī par lietām, kas nekādā ziņā *nav* reālas. Postmodernistiskie autori izbauda savu darbu fikcionalitāti. Vairs nebūdami spiesti imitēt ārpasauli, mūsdienu autori rada, pilnībā balstoties uz iztēli. Fantastiku tagad uzskata nevis par mazvērtīgāku prozas paveidu, bet, iespējams, vistīrāko literatūras formu (šis uzskats cēlis tādu kristīgo fantastikas autoru kā Dž. R. Dž. Tolkīna un Džordža Makdonalda reputāciju).

Daži postmodernisti strādā tā sauktā “maģiskā reālisma” stilā. Latīņamerikāņu rakstnieku, to skaitā Gabriela Garsijas Markesa, aizsākts, šis stils ir fantāzijas un reālisma hibrīds. Markess raksta par ikdienišķu

ciema dzīvi, ko pēkšņi pārtrauc kāda eņģeļa piespiedu nolaišanās. Viņš pieņem veca, nevarīga vīra izskatu, un viņam ir milzīgi spārni un utis spalvās. Kāds cits Markesa tēls negaidīti – mazgājot veļu – tiek uzņemts debesīs. Papīra gabaliņi pārvēršas taurenišos. Nakts laikā viss ciems zaudē atmiņu. Lai gan Markesa darbi ir brīnumu pārpilni, tēli tiem nepievērš gandrīz nekādu uzmanību. Viņi lietišķi turpina savas gaitas un ir nevērīgi pret apbrīnojamiem notikumiem visapkārt.

Šis stils, kam lielā mērā jāpateicas Latīņamerikas katoļticīgās tautas garīgumam, var uzplaukt tāda stāstu meistara kā Markess rokās. Tikpat labi tā var būt metode, kā skart garīgus jautājumus. Tomēr mērķis ir izdzēst atšķirību starp patiesību un izdomājumu. Tādēļ tas ir kļuvis par postmodernisma raksturīgo stilu pat masu kultūrā. Atcerieties alus reklāmas, kas rāda sievieti karstā, smilšainā tuksnesī. Sieviete paskatās augšup, un parādās kāds vīrietis, kaut gan viņa seju mēs tā arī neie-
raugām. Vīrietis atver alus pudeli, un sāk snigt. Tad vai nu viņš izlej ūdeni no zābaka, iezīmēdams apli, kas pārvēršas par tropisku salu, vai nu abi pazūd tukšā akā, vai arī tiek attēlota kāda cita situācija. Šis ir maģiskais reālisms, un to var ieraudzīt vienā reklāmā pēc otras, kā arī raidījumos, kurus tās sponsorē, sākot no “Simpsoniem” un beidzot ar *MTV*.

Padomājiet, cik daudz populāru filmu mūsdienās veido neizskaidrojamas fantāzijas, ko pēc tam beidz ar kokainu reālismu. “Murkšķu dienā” (*Groundhog day*) kāds vīrs arvien no jauna izdzīvo to pašu dienu. Modernistiskā filmā šai situācijai tiktu dots kāds, lai arī neticams, skaidrojums (laika mašīna vai sabojāts maģisks amulets), taču šī filma notiekošo nekādi neizskaidro. Skatītāji fantastisko priekšnoteikumu pieņem tādu, kāds tas ir, un tad tas tiek izstrādāts visos sīkumos. Tādas filmas kā “Betmens” (*Batman*) kombinē nožēlojamus pilsētas sabrukuma skatus ar komiksu fantāzijām. Filmā “Losandželosas stāsts” (*L. A. Story*) Stīvs Martins saņem padomu no kāda gudra un emocionāla ziņojumu dēļa. “Sapņu laukā” (*Field of Dreams*), kas balstīts uz postmodernā rakstnieka V. P. Kinselas darbu, Kevins Kostners kukurūzas laukā būvē beisbola laukumu nelaiķim Basajam Džo Džeksonam.

Tas viss ir maģiskais reālisms. Tā nav tradicionāla fantāzija – lidojumi uz citām pasaulēm, viduslaiku vide vai ēteriska sapņošana. Tā ir

šīspasaules fantāzija, kas pamatota konkrētā, pat nomācošā vidē, kur tomēr notiek mežonīgas, absurdas vai brīnišķīgas lietas.

POPULARITĀTE

Postmodernistu aizraušānās ar daiļliteratūras tradīcijām ir atdzīvinājusi “shematisko” (angļu val. – “*formula*”) literatūru – tādus žanrus kā detektīvu (*mystery*), mīlestības, bruņinieku romānus, zinātnisko fantastiku, vesternus. Iedomīgie modernisti uz šādiem darbiem parasti noraudzījās no augšas, bet vienkāršo lasītāju vidū tie vienmēr ir bijuši populāri. Šiem žanriem tiešām ir iepriekšnosakāmi modeļi. Detektīvromānos ir sapulcējušies cilvēku grupa (lauku muižā, darbavietā, viesībās); kāds no viņiem tiek nogalināts. Detektīvs apkopo pierādījumus, kas ļauj atklāt slepkavu.

Darba uzbūve ir iepriekš paredzama, taču iespējamās neskaitāmas variācijas. Detektīvu cienītājam daļu baudas sagādā tieši žanra tradīcijas. Tās neierobežo vairāk kā soneta uzbūve dzejnieku vai spēles noteikumi – sportistu. Tradīcijas ir mīlestības romāniem (sievietei jāizvēlas viens no diviem pielūdžējiem), kā arī bruņinieku romāniem (bruņinieki glābj princeses un dodas klejojumos). Zinātniskajai fantastikai raksturīgi ceļojumi kosmosā un alternatīvās pasaules. Vesterniem – svešinieki, kas ierodas pilsētā, lai no tās izmēztu korumpētos politiķus un Amerikas iecerotāju apgūto teritoriju nomalēs ienestu civilizāciju (pēc tam varonim, kurš pats ir šīs nomales produkts, jādodas uz priekšu, atstājot aiz sevis civilizāciju, ko viņš palīdzējis radīt).

Ir zināmi iemesli, kāpēc šie žanri, par spīti akadēmisko kritiķu nicinājumam, ir tik populāri. Tajos ietvertas pamattēmas – konflikts starp labo un ļauno, tas, kā tos atšķirt un izvēlēties vienu no tiem. Tie iztēli un intelektu nodarbina visai nopietni. Ir pienācis laiks pret šiem žanriem izturēties ar cieņu un pieskaitīt tos pie galvenajiem literārajiem virzieniem.

Atcerēsimies, ka uz modernistu augstās kultūras elitārismu postmodernisti reaģē, apzināti izmantojot popkultūru. Izcili literāti tagad raksta detektīvromānus, zinātnisko fantastiku, vēsturiskus mīlestības romānus un spēlējas ar citām populārām shēmām. Tam ir veselīgas sekas – “nopietnā” literatūra atkal kļuvusi izklaidējoša. Modernā daiļ-

literatūra ar savu nopietno reālismu un estētisko tīrību bija kļuvusi diezgan garlaicīga. Pēdējos modernistu meistardarbus vairāk lasa pienākuma apziņas nekā prieka pēc. Tagad talantīgi rakstnieki izmanto populāras formas, no kā iegūst gan nopietnā literatūra (kļūstot izklaidējošāka), gan populārā literatūra (kuru atdzīvina labi autori).

Tā postmodernistiskais teorētiķis Umberto Eko rada viduslaiku detektīvromānu "Rozes vārds". Lerijs Makmētrijs pārspēj lētos vesternus ar "Vientuļo dūju". V. P. Kinsela raksta beisbola romānus. Vokers Pērsijs, augsti cienīts katoļu romānists, saraksta pret abortiem vērstu trilleri "Tanatosa sindroms".

Dažkārt šos žanrus lieto "tīrā veidā", citreiz ar tiem "metafikcionāli" spēlējas. Piemēram, nupat es pabeidzu lasīt itāļu Karlo Frutero un Franko Lučentini detektīvromānu.⁵⁸ Tas uzrakstīts, balstoties uz vēsturisku faktu. Čārlza Dikensa pēdējais darbs bija romāns "Edvīna Drūda noslēpums". Autors mira pirms manuskripta pabeigšanas, atstājot labi izveidotu intrigu bez nobeiguma, bez atrisinājuma – "kas to izdarīja". Dikensa pētnieki un detektīvu mīļotāji paši ir mēģinājuši sasaistīt norādes un ir piedāvājuši plašu risinājumu loku. Minētais itāļu romāns intrigas atrisināšanai sapulcē pasaules lielākos detektīvus – Šerloku Holmsu, misis Mārplu, Filipu Mārlovu, tēvu Braunu un daudzus citus. Faktiski romāns sniedz vienu Dikensa manuskripta nodaļu pēc otras, iestarpinot tādas, kurās lielie detektīvi analizē notiekošo. Stāstījuma līmeņu mijiedarbība (Dikensa manuskripts; tēlu, kas arī ir *izdomāti*, komentāri) kļūst aizvien sarežģītāka. Lai parunātu ar dažiem lieciniekiem, "Edvīnā Drūdā" ienāk detektīvs no Dikensa cita romāna; vēra tiek ņemti fakti no Dikensa *patiesās* dzīves; pasaules lielāko detektīvu vidū parādās citas intrigas sižets. Beidzot... nu, jūs sapratāt, par ko ir runa.

Svārsta aizšūpošanās no garlaicīgā modernisma uz izklaidējošāku literatūru ir veselīga, tomēr postmodernistiskās ideoloģijas kontekstā šī ievirze ir problemātiska.

Literatūras vienkāršošana līdz tās tradīcijām pieder postmodernistu iecerei dehumanizēt kultūru. Kā redzējām, postmodernisti noraida domu par mākslinieku kā noteiktu individu, kas ar unikālu

⁵⁸ Carlo Fruttero and Franco Lucentini, with Charles Dickens, *The D. Case, or the Truth About the Mystery of Edwin Drood*, angļu val. tulk. Gregory Dowling (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich, 1992).

radošo iztēli rada oriģinālus darbus. Šis mākslinieka skatījums ir pārāk individuālistisks, jo pārāk daudz uzticas cilvēka spēkiem. Postmodernistiskie kritiķi, atmetot “autora mītu”, literatūru reducē līdz tiem kultūras spēkiem un varas paradigmām, ko tā pārstāv.

Postmodernistiskie autori, kaut arī bieži izvairoties no politiskām nopratināšanām, kam kritiķi – gluži kā VDK aģenti – gribētu tos pakļaut, līdzīgi atsakās no tradicionālās mākslinieka lomas. Pamatodamies uz vispāratzītām formulām, šie autori neizliekas, ka radītu ko jaunu. Tradīcijas, kurām viņi seko, pat nešķiet kāda agrāka autora radītas; drīzāk tās vienkārši izaugušas no kultūras tāpat kā leģendas un mīti. Lai cik asprātīgi mūsdienu autori arī nespēlētos ar tradīcijām, viņi tikai pārstrādā agrāko tēmu variantus. Rakstīšanu viņi pārvērs procesā, kas saskaņā ar postmodernistu ortodoksiju ir būtībā bezpersonisks.

Pamatojoties uz postmodernistisko teoriju, šī attieksme pret literāra darba rakstīšanu ir orientēta uz publiku. Sekojot populārām shēmām, lasītājam var dot to, ko tas vēlas. Agrāk mākslinieki cīnījās, lai nepakļaujot kompromisam integritāti, savus unikālos uzskatus varētu paust bieži vien nesaprotošajai pasaulei. Mūsdienās mākslinieks varētu veikt tirgus izpēti un uzzināt, ko pasaule vēlas dzirdēt, lai pēc tam radītu atbilstošu mākslas darbu. Ja Miltons rakstīja “kaut nedaudziem, bet sagatavotiem” lasītājiem, mūsdienu autori meklē lasītāju masas. Tas nozīmē, ka nevis mākslinieks, bet publika nosaka, veido un patiesībā ir atbildīga par uzrakstīto.

Tomēr postmodernistiskā mākslinieka lomas samazināšana tiek kompensēta. Atšķirībā no nabadzīgā ģēnija, kas jūmtistabā smagā darbā rada šedevru, mūsdienu autori bauda bestselleru saraksta popularitāti un daudzmiljonu dolāru honorārus. Mākslinieciskajai integritātei ir sava cena.

Tai ir arī sava maksa. Saņemot no rakstniekiem tieši to, ko paši vēlas, lasītāji reti bagātinās. Viņi dzird tikai to, ko jau zina, kas apstiprina viņu aizspriedumus, kas izdabā viņu vājībām. Publika ir izklaidēta, bet nav ne izaicināta, ne informēta. Šī ir lielas postmodernistiskās literatūras daļas vājība! Tā var būt spoža, bet galu galā ir triviāla.

Maz rakstnieku, lai cik arī talantīgi tie nebūtu, mūsdienās mēģina skart tās nopietnās tēmas, ko pagātnes rakstnieki pētīja kā pašsa-

protamas. Miltons aizstāvēja mūžīgo providenci un attaisnoja Dieva ceļus cilvēku priekšā. Kīts iedziļinājās patiesības un skaistuma attiecībās. Vitmens slavina demokrātiju. Mūsdienās šādas tēmas varētu aplūkot vienīgi ar pašapzinīgu ironiju, kā parodiju vai joku. Vairumam mūsdienu autoru ir grūti apgalvot jebko. Daudzi postmodernistiskie rakstnieki, katrā ziņā, *ir* dedzīgi nodarbināti ar svarīgiem jautājumiem, kurus bieži skaidro kā sociālus vai politiskus, taču viņu darbu ietekmi vājina mūsdienu domas filozofiskā nabadzība. Bez tradicionālajām absolūtajām vērtībām (patiesā, labā, skaistā) lielie mākslas jautājumi pazūd. Autoriem ir palikusi tukša čaula – tradīcijas bez satura.

JAUNĀ ŽURNĀLISTIKA

Literatūras vienkāršošana līdz tradīcijām un robežas starp izdomājumu un patiesību izdzēšana rada vēl vienu secinājumu: arī realitāte ir tikai tradīciju jautājums. Šis postmodernistiskās ortodoksijas princips parādās ne tikai metafīkcijā un jaunajā fantastikā, bet arī tajos postmodernistiskajos stilos, kas pazīstami kā “jaunā žurnālistika” un “superreālisms”.

Postmodernā literatūra ir atvērta vēsturei un ārpasaulei. Tā modē atkal nākuši vēsturiskie romāni, kas ir atspirdzinoša pārmaiņa pēc modernistu literatūras, kura tiecās līdz minimumam samazināt darba vēsturisko kontekstu, dodot priekšroku divdesmitā gadsimta videi. Diemžēl tā vietā, lai ar daiļliteratūras palīdzību izgaismotu patiesību, daudzi postmodernistiskie rakstnieki to lieto kā patiesības aizstājēju.

Aplūkosim vienu no vispopulārākajām mūsdienu rakstniecības formām – “jauno žurnālistiku”. Vai esat ievērojuši, cik daudzi bestselleri mūsdienās atspoguļo “patiesus” notikumus – drausmīgus noziegumus, publiskus skandālus, sensacionālas biogrāfijas, pētniecisko žurnālistiku? Tie bieži ir “dokumentālie romāni”.

“Jaunie žurnālisti” raksta par patiesiem gadījumiem, izmantojot daiļliteratūras tehnikas. Notikumu attīstību tie rāda, raugoties no kāda iesaistīta “tēla” viedokļa. Viņi sniedz aprakstus, dialogus un pat aprakstīto cilvēku domas. Grāmatām parasti ir skaidri iezīmēts sižets ar varoņiem un ļaundariem. Protams, rakstnieks nevar skaidri zināt, ko divi cilvēki viens otram ir teikuši un – vēl jo mazāk – ko tie domājuši.

Tāpat reālajā dzīvē nav skaidri izteiktu sižetu, kādus esam pieraduši redzēt daiļliteratūrā ar tās melodrāmām, kāpinājumiem un intrigām. “Jaunie žurnālisti” nekautrējas veidot materiālu atbilstoši saviem nolūkiem, tāpat kā to dara romānu autori.

Lai gan šī jaunā tehnika “atdzīvina” vēsturiskus notikumus, tā nenovēršami kropļo patiesību. Patiesība tiek fikcionalizēta. Tāpat kā televīzijas dokumentālajos iestudējumos un Olivera Stouna pseudodokumentālajās filmās, fakti un fikcija tiek neatšķirami sajaukti. Lasītājiem rodas iespaids, ka viņi ir iepazinuši patiesību, jo lasot ir to izdzīvojuši. Filmā vai televīzijas šovā viņi to ir redzējuši paši savām acīm. Uz mākslas darbu pamatotie uzskati bieži tiek mainīti. Un tomēr mākslas darbs ir galvenokārt iztēles konstrukcija.

Postmodernisti šo sagrozīšanu attaisno, apgalvojot, ka mūsu patiesības uztvere vienmēr ir iztēles konstrukcija, vienmēr viena vai otra veida “fikcija”. “Jaunie žurnālisti” skaidri zina, ko dara, un neklīrējas par savu tendenciozitāti un objektivitātes trūkumu. Tā kā robežu starp patiesību un izdomājumu postmodernisti neatzīst, pat būdami “reālistiski”, viņi noraida objektivitāti un uzskata, ka patiesība ir relatīva. Mervins Olaskijs ir parādījis, kā no modernistiskā mēģinājuma būt objektīvam (vispirms sniedzot “tikai faktus”, tad folknerisku daudzu viedokļu atspoguļojumu) lielākā daļa žurnālistikas ir nonākusi līdz postmodernistiskam objektivitātes noliegumam un tādējādi mūsdienu žurnālistikas tendenciozitātei.⁵⁹ Realitātes ilūzija lasītājus izklaidē, taču arī melo tiem.

SUPERREĀLISMS

Modernisms veicināja abstrakto mākslu. Mākslas darbam vajadzēja būt pašpietiekamam estētiskam artefaktam, kuru nav piesārņojušas ārējas atsauces vai nozīmes. Raksturīgākās gleznas bija nereprezentatīvas, tās attēloja nevis “kaut ko”, bet gan estētiskā salikumā sakārtotas krāsas un formas.

Mūsdienās reprezentatīvā māksla ir atgriezusies, taču parasti tās nav tradicionālās mākslas skaistās ainavas vai portreti. Ieejot mākslas

⁵⁹ Marvin Olasky, *Prodigal Press: The Anti-Christian Bias of the American News Media* (Westchester, IL: Crossway Books, 1988), 59.–71. lpp.

muzejā, vienā no galerijām jūs ieraugāt apkopēju, kas slauka grīdu. Pēc brīža pamanāt, ka apkopējs nemaz nekustas. Ieskatoties ciešāk, redzat, ka šī figūra darba kombinezonā un cepurītē ir nevis dzīvs cilvēks, bet gan mākslas darbs. Jūs esat pārsteigts par to, cik *reāls* tas izskatās. Apģērbs, krāsas, stāja, mati, seja – viss līdz pat ādas porām ir gluži kā īsts. Iespaidis ir satraucošs. Redzams precīzs cilvēka atveidojums, bet tajā nav dzīvības. Ir tā, it kā skatītos uz liķi. Un tomēr iespaids ir arī diezgan jocīgs. Lielākā daļa cilvēku, ieraugot šādu mākslu, smejas.

Šāds tēlniecības veids ir ieguvis popularitāti mākslas muzejos visā Amerikā. Iznākdami no abstraktās mākslas galerijām, cilvēki ir priecīgi, ieraugot kaut ko atpazīstamu. Tomēr šīs hiperreālistiskās vaska figūras rada augstprātīgas labvēlības un parodijas atmosfēru. Tās vairāk sliecas uz neglīto un parasti attēlo bezpajumtniekus, melnā darba strādniekus vai bezgaumīgi gērbtus tūristus. Smieklus izraisa tas, ka mākslinieks par tiem uzjautrinās. Figūras ir stereotipi, kas atveidoti ne vien bez dzīvības, bet arī bez cieņas. Tās visādā ziņā ir reālistiskas, taču kaut kā pietrūkst.

Salīdzināsim šos anatomiski pareizos manekenus ar portretiem, ko gleznojis Rembrants, kurš cilvēku uzlūkoja kā radītu pēc Dieva līdzības. Portreti nav tik reālistiski un precīzi detaļās, taču izstaro dzīvību. Rembranta portreti saviļņo cilvēka dvēseles dzīles, kurās mīt vērtība un garīga nozīmība. Mūsdienu reālisms maniakāli detalizēti rāda *virspusi*, taču iekšā nekā nav.

Postmodernisma stilā, kas pazīstams kā “superreālisms”, mākslinieki bieži izmanto fotogrāfijas – projicē tās uz audekla un tad iekrāso. Rezultātā rodas attēli, kas ir ārkārtīgi reālistiski, taču absolūti nogludināti un neemocionāli. Objektī ir tipiski *kultūras* artefakti: parasti nolaistas pilsētas vai piepilsētas ainas – automašīnas, neona izkārtnes, ātrās apkalpošanas restorāni, maģistrāļu segums, linolejs, korpulentas sievietes spiltās drēbēs.

Mūsdienu literatūrā superreālisms izpaužas kā objektīvi stāstījumi par lētos mājokļos dzīvojošiem darbaļaudīm. Tā kā rakstnieki nemitīgi uzskaita firmu nosaukumus, stilu sauc par “tirgus (*K-Mart*) reālismu”. Fragments no kāda Bobijas Annas Meisones darba labi atklāj gan stilu, gan gaisotni, kas raksturo superreālismu visā mākslā:

Viņi dodas pie *Penney's* parfimērijas letes. Tur viņa parasti izmēģina kādu odekolona paraugu – *Chantilly* vai *Charlie*, vai kaut ko stipru. Šodien viņa izmēģina divus vai trīs un iznāk no *Penney's* smaržīga kā puķu dārzs. (..) Izmantojot atlaižu karti, Žanete nopērk Rodnijam dāvanu – miniatūru batutu, kādu viņi redzēja televīzijas reklāmā. To sauc par misteru *Atsperigo*. Rodnijs ir sajūsmināts un lēkā pa batutu, līdz seja kļūst sarkana. Žanete atklāj, ka arī viņai tas patīk. Viņa noliek batutu zālītē, un viņi lēkā pārmaiņus. (..) Tonakt Žanete murgu par batutu. Sapnī viņa lēkā pa mikstām sūnām, kas vēlāk pārvēršas *atsperīgā* liķu kaudzē.⁶⁰

Ievērojiet īsos, monotonos teikumus, garlaikoto toni, emocionālo un garīgo tukšumu, netieši pausto nicinājumu pret vienkāršajiem cilvēkiem. “Maksimāli sekli tēli maksimāli seklā vidē attēloti maksimāli seklā veidā.”⁶¹

Maniakāla ārpusaules imitēšana ir vēl viens mākslas dehumanizācijas veids. Mākslinieks vairs “nerada” un “nepauz” kādu savu autonomu skatījumu, drīzāk verdziski imitē ārējus tēlus, viscaur neizteismīgus komerc kultūras produktus. Mākslinieciskā prasme ir pakļauta bezpersoniskam procesam. Ne māksliniekā, ne objektā nav nekā personiska. Atbilstoši postmodernistiskajai ideoloģijai superreālisms aizstāj “humānistisku” skatījumu uz mākslu.

Tradicionālā māksla ir reprezentatīva, bet tā sniedzas dziļāk par šķietamību. Mākslinieks apsver attēlojamā priekšmeta *nozīmi*. Grieķu statuja var anatomiski precīzi attēlot atlētu, taču vienlaikus tā cenšas atklāt priekšstatu par pilnību. Iespējams, ka neviens grieķu atlēts neizskatījās tik labi kā statuja. Grieķi mākslā pauda *ideāla* valdzinājumu. Klasiskās ainavas mēģina attēlot dabas formālo pilnību. Romantiskās ainavas turpretim rāda tās pirmatnējību un diženumu. Portrets atklāj ne tikai modeļa izskatu, bet arī daļu tā rakstura. Mākslinieku vienmēr nodarbina arī gleznas kompozīcija, krāsas un formas attiecības. Būtība ir tā, ka tradicionālā māksla vienmēr ir bijusi atkarīga no ārpusaules un mākslinieka izpausmes mijiedarbības, šķietamības un nozīmes sintēzes.

⁶⁰ Bobby Ann Mason, “Big Bertha Stories”, grāmatā *Literature: An Introduction to Fiction, Poetry, and Drama*, 5. izd., red. X. J. Kennedy (New York: Harper Collins, 1991), 428.–429. lpp.

⁶¹ Citēts Hārvija darbā, 58. lpp.

Zaudējot tādu visaptverošu pasaules uzskatu kā kristietība, māksla sašķēlās. Modernistu māksla veicināja nozīmi bez ārpusaules; postmodernistu māksla veicina ārpusauli bez nozīmes. Māksla kļūst par vai nu izpausmes, vai reprezentācijas, vai nu nozīmes, vai šķietamības, vai nu realitātes, vai ilūzijas, vai nu patiesības, vai tradīcijas jomu. Gan modernisti, gan postmodernisti ir aizmirsuši, ka māksla tās var apvienot.

III

POSTMODERNĀ SABIEDRĪBA

lūtu patiesību neesamību. Mūsdienu Rietumu kultūra ar tai raksturīgo pornogrāfiju, patērētājflozofiju un visaptverošo skepsi pret autoritātēm un morālām tradīcijām posta tradicionālās kultūras.

Postmodernisms dažādas kultūras gan vienādo, gan pārspilē to atšķirības. Tas sadrumstalo sabiedrību pretrunīgās un konfliktējošās kultūrās un subkultūrās. Pat vienā sabiedrībā cilvēki sadalās noslēgtās kopienās un interešu grupās. Kristietība tiek pārvērsta par geto. No Bosnijas līdz pat Amerikas universitātēm redzama jauna tribālisma² parādīšanās.

SEGMENTĀCIJA

“Sabiedrība sašķeļas milzum daudzās subkultūrās un dizaineru kultos, un katram no tiem ir sava valoda, kodekss un dzīvesstils,” novēro kāds žurnālists.³ Sociālo pārmaiņu, tehnoloģijas attīstības un postmodernistiskās ideoloģijas kombinācija ir iedragājusi vienotas nacionālas kultūras principu un likusi indivīdiem meklēt identitāti subkultūrās.

Šo visaptverošās kultūras identitātes zudumu daļēji var izskaidrot socioloģiski un tehnoloģiski. Ģimenes sabrukumam ir katastrofālas sekas visos līmeņos. Bērniem ir grūti izveidot jebkādu kontinuitātes un pastāvības izjūtu, ja pat viņu dzīves pamatinstitūcija ir nestabila. Nav nekāds brīnums, ja par relativistiem izaug bērni, kuru vecāki ir šķīrušies un apprecējušies no jauna un kuriem bijis jāpielāgojas pavisam citātai ģimenei vai ģimenēm. (Tomēr bieži vien šādi bērni pieauguši izveido ļoti stipras ģimenes, jo zina, cik nožēlojamas var būt nestabilas ģimenes. Jo īpaši tas, šķiet, redzams baznīcā.)

Vietas izjūtu ir iedragājušas arī automašīnas, starpstatu maģistrāles un gaisa satiksme. Pavisam maz pieaugušo mūsdienās dzīvo turpat, kur uzauguši. Agrāk viena paaudze aiz otras dzīvoja tajā pašā apkaimē vai mazpilsētā. Dzimta nodrošināja tuvību un atbalstu. Dzīve šādā stabilā vidē un tuvas personiskas attiecības ļāva iesakņoties un radīja kopības izjūtu. Tagad tas ir zudis.

²Tribālisms – tieksme pēc etniskas vai cilšu nošķiršanās, pēc separātas politikas attīstības; naidis starp etniskām grupām un ciltīm (tulk. piez.).

³Philip Elmer-Dewitt, “Cyberpunk!”, *Time*, 1993. gada 8. februāris, 62. lpp.

Protams, daudziem indivīdiem šādas cieši saistītas kopienas šķita nomācošas. Tā acīmredzot likās agrīnajiem Amerikas kolonizatoriem, kas pameta senču ciemus un dzimtas savā zemē, meklējot brīvību Amerikas mežonīgajos plašumos. Tā domāja arī tie celmlauži, kuru klejotprieks sekmēja Amerikas apgūšanu. (Lauras Ingalsas Vailderes grāmatas sniedz brīnišķīgus Amerikas kultūras un ģimenes vērtību modeļus, bet vai ievērojāt, cik bieži aprakstītā ģimene – bez mašīnu un starpstatu maģistrāļu palīdzības – *pārvācās?*)

Tomēr šie celmlauži strādāja kopā un bija atkarīgi no stiprām nukleārām ģimenēm. Amerikāņu kultūra atrada veidu, kā līdzsvarot kopienas un ģimenes garu ar skarbu individuālismu. Mūsdienās, sliecoties uz galējībām – pakļaujoties grupai vai pašizolējoties –, mēs šo trauslo līdzsvaru bieži pazaudējam.

Modernisms tā sociālās izmantojamības dēļ sabiedrību vienādoja. Vienotība tika sasniegta, progresa vārdā atsakoties no pagātnes tradīcijām. Tehnoloģiskā standartizācija iznīcināja lokālās identitātes izjūtu. Firmu tipveida veikali izspieda vietējos uzņēmumus, un kafejnīcas ar izkārtņēm “Mājas virtuve” tika nojauktas, lai atbrīvotu vietu pilnīgi identiskajiem *McDonald's*. Modernizācijas dēļ tirdzniecības rajoni gandrīz visās pilsētās un to nomalēs izskatās gluži vienādi. Radio didžeji visā Amerikā runā ar vienādu akcentu. Modernajā Amerikā visa nācija skatījās vienus un tos pašus televīzijas raidījumus, klausījās vienu un to pašu mūziku, valkāja viena un tā paša stila apģērbu.

Ja modernie jaunievedumi uz lokālās identitātes rēķina radīja zināmu vienotību, postmodernie jaunievedumi izraisīja pretēju procesu. Ja kādreiz tehnoloģija veicināja vienotību, tad tagad tā ir attīstījies tik tālu, ka veicina dažādību. Sabiedriskā televīzija vienādoja sabiedrību, informācijas un izklaides ziņā padarot to atkarīgu no trim galvenajām televīzijas kompānijām. *Kabeļu* televīzija turpretim skatītājam ļauj izvēlēties kādu no daudzajiem kanāliem. Plašā pārraižu tīkla vietā nāk šauri specializēti kanāli, kas paredzēti īpašām interešu grupām un īpašiem publikas *segmentiem*.

Tagad mums ir zinātniskās fantastikas kanāls, vesternu kanāls, kā arī sporta, komēdiju, veselības un ziņu kanāli. Tiek veidots arī golfa kanāls, lai golfa fanātiķi (un tie, kas cieš no bezmiega) visu diennakti varētu gūt savīļojumu, skatoties, kā citi spēlē golfu. Daži kanāli

piesaista galvenokārt sievietes, melnādainos vai spāniski runājošos; citi – kristiešus. Līdz šim specializēto kanālu potenciāls nav izmantots pilnā mērā. Lielākā daļa kabeļstaciju aizpilda laiku ar vecu sabiedriskās televīzijas raidījumu atkārtojumiem, nemitīgi rādot fragmentus no “Endija Grifitsa” (*Andy Griffith*) un “Giligana salas” (*Gilligan’s Island*) (tādējādi postmodernistiskā veidā saglabājot pagātņi). Jaunā optisko šķiedru kabeļu tehnoloģija drīz pieļaus *simtiem* jaunu kanālu, radot aizvien segmentētāku publiku.

Postmodernās vēstures saglabāšanas kustības stimulētas, vietējās kopienas plēš nost pilsētas centra ēku plastmasas fasādes un atjauno tās agrākajā krāšņumā. Ziņojumu dēļi, neona izkārtnes un ātrās apkalpošanas restorāni tiek dalīti zonās un kontrolēti, un dažas kopienas cenšas atjaunot reģionālu un lokālu identitāti. Šādi postmoderni centieni bieži vien vairāk saistīti ar lietas virspusi nekā būtību. (Nereti tiek rūpīgi restaurēta greznas deviņpadsmitā gadsimta celtnes ārpusē, bet iekšpusē izveidots tirdzniecības centrs.) Tomēr tās ir pozitīvas pārmaiņas, salīdzinot ar tehnoloģisko standartizāciju, kas progresa vārdā iznīcināja vēsturi un personību.

Taču segmentācija ir kas vairāk nekā dažādība vai mārketinga paņēmieni. Cilvēki identitāti atrod ne tik daudz sevī, ģimenē, kopienā vai nācijā, kā grupā, kurai tie pieder.

Civiltiesību kustība aicināja pievērst uzmanību rasu minoritāšu nožēlojamajam stāvoklim Amerikā. Tā paveica daudz laba, nodrošinot konstitucionālas tiesības Amerikas melnādainajiem un mācot citām grupām izvirzīt pašām savas īpašās prasības. Arī indiāņi, spāniski runājošie un Amerikas aziāti sāka organizētu darbību savu civiltiesību nodrošināšanai. Tad feministu kustība paziņoja, ka arī sievietes ir apspiesta grupa, kam vajadzīga civiltiesiska aizstāvība. Nākamie sevi kā vajātu minoritāti pasludināja homoseksuālisti. Drīz radās arī daudzas citas minoritātes – invalīdi, Vjetnamas kara veterāni, AIDS upuri, kuri visi apgalvoja, ka ir diskriminācijas upuri, un pieprasīja federālo kompensāciju.

Pa to laiku Amerikas politika ir sākusi segmentēties citādi. Mazinoties abu tradicionālo politisko partiju ietekmei, politika ir kļuvusi par kaujas lauku īpašo interešu grupām. Vides aktivisti cīnās pret tirdzniecības palātu; ar lobiju un demonstrāciju palīdzību nesamērīgi lielu

ietekmi gūst pretkodolieroču grupas, melnādaino aktivisti, geju tiesību koalīcijas, feministu organizācijas un citas īpašo interešu grupas.

Es šīs grupas nekritizēju. Tā postmodernajā laikmetā jāveido politika, un arī kristiešiem bija jāiemācās spēlēt šo spēli. Pretabortu kustība ir rīkojusi demonstrācijas, aģitējusi un izdarījusi politisku spiedienu. Kristīgie dzīvības aizstāvji ir paveikuši daudz, cīnoties ar krietni spēcīgāko abortu atbalstītāju frakciju.

Politikas segmentācija tomēr ir problemātiska. Tā iznīcina argumentācijas vai pārliecināšanas kopīgo pamatu. Vides aizstāvjiem un mežstrādniekiem, Amerikas pilsonisko brīvību apvienībai un pornogrāfijas pretiniekiem nav kopīgas atskaites sistēmas. Pretabortu aktivisti zina, cik grūti ir runāt par abortiem ar kareivīgu sievietes izvēles atbalstītāju. Bibliskā morāle, konstitucionālās tiesības uz dzīvību, zinātniskie fakti par dzīvības attīstību mātes miesās, abortu tehnikas brutalitāte neko nenožīmē tiem cilvēkiem, kuru pasaules uzskats ignorē jebkādas ārējas absolūtas vērtības, kuri nepieņem nekādus morāles kritērijus, kas pārsniedz patvaļīgu sievietes izvēli, vai arī nekritiski atbalsta ortodokso feministu partijas nostāju.

Tā kā īpašo interešu grupām trūkst kopīgas filozofijas un kopīgas valodas, tās nespēj cita citu pārliecināt vai virzīties uz kompromisu citādi, kā lietojot varu. Viens uzvar, otrs zaudē, un cīņas bieži vien ir bīstamas un nežēlīgas. Sarīdot vecos pret jaunajiem, melnādainos pret korejiešiem un spāņiem, sabiedrības segmentācija dažādās grupas pārvērš naidīgās nometnēs. Atjaunojoties šķiru cīņai, nabadzīgie, vidusšķira un bagātie vaino cits citu savās ekonomiskajās problēmās.

Diskusijas par morāles vērtībām ir izraisījušas “kultūras karu”, kas sašķēļ politiskās partijas, pedagoģiskās padomes un pat draudzes. Līss Andersons norāda: “Kultūra un baznīca ieiet ilgā lielākas dažādības, pastiprinātas segmentācijas, polarizācijas, šķelšanās, pat naidīguma laikmetā.” Andersons uzskata, ka “divdesmit pirmā gadsimta baznīcu, iespējams, mazāk sašķēļ jautājums par Kristības veidu nekā rases piederība, nauda, aborti, homoseksualitāte un dzimums”.⁴ Cilvēkiem vēl joprojām būs stingri uzskati morāles jautājumos, bet viņi arvien mazāk spēs tos pamatot kā vispārēju patiesību.

⁴ Leith Anderson, *A Church for the Twenty-First Century* (Minneapolis: Bethany House, 1992), 33. lpp.

Arī kristieši ir kļuvuši drīzāk par sabiedrības segmentu nekā neatņemamu kultūras daļu. Baznīca pamazām kļūst par subkultūru. Kristiešiem ir savi grāmatu veikali, sava mūsdienu mūzika, savs televīzijas tīkls un savas skolas. Daudzējādā ziņā kristieši ir izveidojuši kultūru, kas ir paralēla laicīgās pasaules kultūrai.⁵ Lai arī kristieši ir ne tik daudz aizgājuši no laicīgās arēnas, cik no tās izstumti, kristietības pārvēršana par geto ir jāuztver kā postmodernās kultūras segmentācijas tendence.

Dominējošās ideoloģijas bieži ir nošķirušas reliģiskās minoritātes atsevišķos geto. Reliģijas reducēšana līdz kārtējai subkultūrai ir paņēmiens, kā marginalizēt kristietību un aplāpēt tās argumentus. (“Jūs, dzīvības aizstāvji, tikai cenšaties uzspiest citiem savu reliģiju.”) No otras puses, reliģiskai segregācijai var būt negribētas sekas. Jūdu sadzīšana geto bija vajāšanas izpausme, taču tās blakusefekts bija vitālas, ciešas jūdu kopienas izveidošanās. Līdzīgi var notikt arī ar kristiešiem.

Daudzi cilvēki bija pieņēmuši, ka “modernais prāts” kristietībai nevar ticēt un visas pārdabiskās idejas vienkārši izgaisīs. Šis ir kārtējais neveiksmīgais modernisma pareģojums. Postmodernā sabiedrība vietu – kaut nelielu – kristietībai tomēr atvēl. Paši savā kultūras telpā kristieši var izveidot stiprāku identitāti un spēcīgāku kopības izjūtu, darot baznīcu daudz ticīgāku.

MULTIKULTURĀLISMS

Sabiedrības segmentāciju pastiprina multikulturālisma doktrīna. Intelektuāļi koncentrējas uz plurālismu un veicina postmodernistisko premisu: dažādība ir laba. Turklāt viņi apsūdz Rietumu civilizāciju absolūtu vērtību un universālu principu aizstāvībā, kuri, kā tiek apgalvots, esot radījuši rasismu, imperiālismu, seksismu, homofobiju un visu postmarksistisko ļaunumu litāniju. Mūsdienās universitātes un to ietekmes sfēras – skolas, plašsaziņas līdzekļi, gandrīz visu līmeņu politikas veidotāji – grauj priekšstatu par vienotu amerikāņu kultūru, mēģinot nodibināt “multikulturālu” valsti.

Pirmsmodernās nācijas sekmēja savas kultūras attīstību – kas cits gan tām bija? Modernisms lielāku nozīmi piešķīra nevis kultūrai, bet

⁵ Sk. *Kenneth A. Myers, All God's Children and Blue Suede Shoes: Christians and Popular Culture* (Westchester, IL: Crossway Books, 1989), 17.–23. lpp.

objektīvai zinātniskai izpētei, kas attiecas uz ikvienu kultūru. Modernā tehnoloģija un progresīvā izglītība “neattīstītās nācijas” – Āfrikas un Āzijas tradicionālās kultūras – izaicināja un sagrāva. Tomēr pat ļoti nošķirtas tautas aizrautīgi pieņēma uzlaboto veselības aprūpi un augstāku dzīves standartu, ko deva modernizācija. Gan pirmsmodernie, gan modernie cilvēki pieņēma, ka izglītība ietver objektīvas informācijas sniegšanu.

Patiesībā ne vieniem, ne otriem nebija lielas “kultūras” apziņas – vienkārši cilvēku grupai bija savs kultūras mantojums un paražas. Nevienš nedomāja par “kultūru” šī vārda postmodernajā nozīmē, kura definē mūsu identitāti un nosaka visu, ko domājam un darām. Tā vietā cilvēki runāja par “civilizācijām”, ar to drīzāk saprotot noteiktas sabiedrības aktīvos sasniegumus, nevis tās pasīvos sociālos spēkus. Vārds *kultūra* kā organisks, visaptverošs sociāls spēks un identitāte patiesībā ir jauns termins,⁶ kas nāk no sociālajām zinātnēm. (Tā ir postmodernisma nozīmīgākā disciplīna, tāpat kā dabaszinātnes modernismā.)

Amerika vienmēr ir bijusi “multikulturāla” sabiedrība, ko izveidojuši cilvēki no visas pasaules. Pat Savienoto Valstu devīze ir “*e pluribus unum*” – no daudziem viens. Gluži tāpat kā daudzi štati apvienojās vienā republikā, daudzu tautību un etnisko grupējumu cilvēki ir apvienojušies vienā nācijā. Imigrantiem vienmēr ir bijusi kultūras izvēles brīvība, taču pilsonības iegūšanai viņiem intensīvi jāapgūst demokrātijas ideāli. Amerikāniskie brīvības, vienlīdzības un pašvaldības principi tika uzskatīti par universāliem. Šis tīri amerikāniskais mantojums bija ne tik daudz kultūra, kā “metakultūra”, ietvars, kas dažādiem cilvēkiem ļāva izveidot vienu nāciju. Cilvēki no Īrijas, Polijas un Ķīnas, katoļi un jūdaisti, melnie un baltie – visi varēja būt patriotiski amerikāņi. Tas, vai esi amerikānis, bija atkarīgs no pārliecības – konstitūcijas principu pieņemšanas, nevis etniskās identitātes.

Protams, iemācoties angļu valodu, imigranti asimilēja savu līdzciltveku paradumus un bieži vien atmeta “vecās pasaules” valodu un ieražas. Atšķirības starp dažādas izcelsmes cilvēkiem kļuva aizvien nemanāmākas, un tikai nedaudzi šādu asimilāciju uzskatīja par zaudējumu. Atsevišķas senā kultūras mantojuma daļas joprojām tiek saglabātas ģimenes tradīcijās un etniskajos svētkos; citas – ar prieku iekļautas

⁶ Šī kultūras definīcija pat neparādās 1933. g. izdotajā “Oksfordas angļu valodas vārdnīcā”, kas ir autoritatīvs ceļvedis angļu valodas leksikas vēsturē, taču otrais izdevums 1989. gadā to tomēr definē.

Amerikas dzīves lielajā gobelēnā. Par to liecina “nacionālo restorānu” uzplaukums un popularitāte. Tomēr, lai cik augstu imigranti vērtēja senču mantojumu, tie kultivēja arī amerikānisko identitāti.

Ideāls bija Amerikas “kausējamais katls”, taču realitāte bieži lika vilties. Atsevišķas grupas ir saskārušās ar aizspriedumiem un izslēgšanu no amerikāņu vidusmēra dzīves. Vairums grupu ieradās Amerikā, meklējot brīvību no nacionālo kultūru radītās apspiešanas. Turpretim no Āfrikas atvestie brīvības vietā atrada verdzību. Tas, ka brīvībai un vienlīdzībai uzticīga nācija ir veicinājusi verdzību un rasismu, ir Amerikas vēstures traģiskā kļūda. Rasu atšķirībās pamatotā verdzība izraisīja pilsoņu karu, kas šo nāciju gandrīz iznīcināja. Rasu problēmas joprojām neļauj piepildīties “amerikāņu sapnim”.

Modernā civiltiesību kustība, kā parādīja Martins Luters Kings, dēls, uzsvēra sabiedrības *vienotību*: melnādainajiem amerikāņiem būtu jābūt tādām pašām tiesībām vēlēt, tādām pašām izglītības un ekonomiskajām iespējām kā citiem amerikāņiem. Viņiem bija tāds pats mērķis kā ikvienai imigrantu grupai – pilnīga asimilācija Amerikas dzīvē.⁷

Turpretim postmodernā civiltiesību kustība, kā parādīja Malkolms Ikss (*Malcolm X*), uzsver sabiedrības *vienotības trūkumu*. 20. gadsimta 60. gados, neapmierināti ar reformu lēno gaitu, daudzi melnādainie dominējošo “balto” sabiedrību sāka noliegt pavisam. Viņi pieņēma melno nacionālismu – uz rasi un zudušās afrikāņu kultūras atgūšanu koncentrētu identitāti. Melno nacionālismu ietekmēja citas ideoloģijas, piemēram, islāms un postmarksisms. Ja pirmsmodernais separātisms melnādainos diskriminēja, tad postmodernais separātisms tika pieņemts kā kaut kas labs.

Kustība, kas sākās ar uzbrukumu pašam rasu kritēriju jēdzienam, tagad *pieprasīja* rasu kvotas. Tie, kas reiz bija piedalījušies demonstrācijās par jauktajām skolām, tagad prasīja atsevišķas “specializētās afrikāņu skolas” melnādainajiem bērniem. Martina Lutera Kinga aicinājums uz vienlīdzīgām iespējām un no rasu aizspriedumiem brīvu sabiedrību pārauga prasībās pēc atbalsta programmām un apstiprināšanas rīcības (angļu val. – *affirmative action* – valsts izstrādāta pasākumu kopuma, lai mazinātu dažāda veida diskrimināciju – red. piez.).

⁷ Šo jautājumu un to, kā postmodernisms ir paplašinājis un izmainījis civiltiesību jēdzienu, sk. *David Horowitz*, “*The Queer Fellows*”, *American Spectator*, 1993. g. janvāris, 42.–48. lpp.

Lai neatpaliktu no laika, akadēmiskā pasaule šo separātismu pieņēma dažādības vārdā. Kad “civiltiesības” (ar ko tagad saprot drīzāk tiesības būt nošķirtiem nekā ietvertiem) pieprasīja arī citas grupas, tas sāka ietekmēt gan apgūstamās zinības, gan mācību programmas. Tā kā melnādainie bija izslēgti un “marginalizēti”, universitātes izstrādāja intelektuālas, apstiprinošas rīcības programmas. Literatūras nodarbībās mācīja par melnādainajiem autoriem, mācību grāmatas izcēla melno amerikāņu sasniegumus, un universitātes veidoja melnādaino studiju fakultātes. Kad protestēja feministes, skolas literatūras klasiķu “kanonu” papildināja ar rakstniecēm un ieviesa jaunu disciplīnu – sievietu studijas. Tagad tādu pašu attieksmi pieprasa arī citas grupas. Dažās universitātēs ir spāņu, aziātu, homoseksuālistu un vīriešu studiju fakultātes.

Lai atspoguļotu “multikulturālo apziņu”, skolas ir ne vien radījušas jaunus mācību priekšmetus, bet arī pārstrādājušas esošos. Multikulturālo dažādību ataino atsevišķi lekciju cikli. “Mirusie baltie eiropiešie vīrieši” vairs nevar noteikt mācību programmas. Mācību grāmatām ir jāatspoguļo dzimumu vienlīdzība un minoritāšu uzskati. Lai absolvētu daudzas universitātes, studentiem jāapgūst “multikulturālā jutīguma” kurss. Zināšanu segmentācija un kulturālā demarkācija maina šo intelektuālo iestāžu būtību.

Diemžēl citas kultūras nevis tiek aplūkotas pašas par sevi, bet gan profesori tās bieži rāda caur postmarksistiskās ideoloģijas kropļojošo prizmu. Nodarbības Rietumu civilizācijā drīzāk uzsver tās “apspiešanas”, nevis brīvības un demokrātijas mantojumu. Rietumi tiek ķengāti, un citas kultūras – romantizētas, tādējādi tiek sagrozīti abi kultūras mantojumi. Laikā, kad mazāk attīstītas kultūras cenšas no Rietumiem mācīties, Rietumu universitātes atsakās no sava intelektuālā mantojuma.

Tas, kas bija nostumts malā, tiek novietots “centrā”. Kā novērots, postmodernisti kultivē “malējo jeb marginālo romantiku”⁸ un, aizstāvot grupas, kas netiek laistas pie varas, pretendē uz morālu autoritāti. Solidarizējoties ar grupām ārpus oficiālās kultūras, postmo-

⁸ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 228. lpp. Ievērojiet temina “malējais” metaforiskumu, kas balstās uz domu, ka visa kultūra ir “teksts”. Grāmatas teksts sastāv no vārdiem, kas ir lappusē. Atzīmes lapas malās nepieder pie galvenā teksta. Lidzīgi “marginālās jeb malējās grupas” ir izslēgtas no oficiālās kultūras “teksta”, lai gan nomaļus tās tomēr eksistē.

dernistiskie intelektuāļi paši pārkāpj šīs kultūras robežas.⁹ Pārstatot tradicionālo varas sadalījumu, šie izglītotie cilvēki cīnās par izraidītājiem.¹⁰ Ja kādreiz zinātne, sniedzot zināšanas no rietumeiropeskām pozīcijām, bija “eurocentriskā”, jaunā zinātne būs “afrocentriskā” un labos līdzšinējos aizspriedumus, veicinot citus. “Patriarhātam” pretī stāsies “matriarhāts”.

Aizrautīgā vēlmē izmitināt visas apspiestās minoritātes daudzas universitāšu pilsētiņas segmentē tās aizvien vairāk. Pēc smagajām cīņām, lai augstāko izglītību integrētu, tagad mēs redzam jaunu universitāšu segregāciju. Rasu minoritātēm bieži ir atsevišķas kopmītnes, atsevišķas ēdamzāles, atsevišķas studentu organizācijas, atsevišķas gadagrāmatas un atsevišķas izlaiduma ceremonijas. Apstiprinošās rīcības programmas studentu uzņemšanu un stipendiju piešķiršanu balsta uz rases piederību. Tā netaisni tiek apkaunoti kvalificēti minoritāšu studenti, jo netieši tiek norādīts, ka viņi nevarētu gūt panākumus, paļaujoties vienīgi uz saviem nopelniem. Lai gan multikulturālisma mērķis ir tolerances veicināšana, mūsdienās universitāšu pilsētiņās ir lielāks rasu saspīlējums un naidīgums nekā jebkad.¹¹

Guvusi panākumus universitāšu pilsētiņās, multikulturālā izglītība tagad ienāk vidusskolās un pamatskolās. Salutēšana karogam, domraksti par amerikāniskumu, nodarbības brīvās uzņēmējdarbības ekonomikā un patriotiskas sapulces, ko mēs daudzi atceramies no saviem skolas laikiem, pieder pagātnei. Mācību grāmatu autori attīra vēstures tekstus no “amerikāņu mitoloģijas” un uzsver Amerikas vēstures tumšāko pusi (verdzību, indiāņu masveida iznīcināšanu, kapitālisma “magnātus – laupītājus”, netaisnos karus). Īpaši tiek izcelts melnādaino, sieviešu un dažādu etnisku grupu ieguldījums. Skolnieki svin ķīniešu Jauno gadu un *Cinco de Mayo* (Meksikas neatkarības dienu!).¹²

Tautas vienmēr nodevušas tālāk pašas savu kultūru; būtu gan dīvaini, gan bezjēdzīgi mēģināt to darīt ar citu tautu kultūrām. Ja citas

⁹ Turpat, 188.–189. lpp.

¹⁰ Turpat, 229. lpp.

¹¹ Sk. *Shelby Steele*, “*The Recoloring of Campus Life*,” grāmatā *The Norton Reader*, red. *Arthur Eastman* u. c. (*New York: W. W. Norton*, 1992), 554.–566. lpp.

¹² Sk. *Michelle Maglalang*, “*US Faces Bigger Problems Than Loss of Meaning*,” *Milwaukee Journal*, 1993. g. 2. jūlijs.

kultūras studēt ir labi, *būt* multikulturālam nozīmē būt pašam bez savas kultūras.

Protams, mācīšanās par citām civilizācijām, valodu studēšana un ieražu cienīšana ir vērtīgas, tomēr postmodernā pieeja nesniedzas dziļāk par *virspusi*. Maz postmodernistu pēta šo kultūru patieso vēsturi vai antropoloģiski analizē to paradumus un vērtību sistēmas. (Citādi studentiem būtu jāmacās par stingrajiem morāles standartiem un sieviešu nefeministisko lomu afrikāņu etniskajās grupās un Gvatemalas ciemos.) Ir maz svešvalodu pētījumu, lai gan, pēc pašu postmodernistu atzinuma, valoda ir kultūras atslēga. Labs citu kultūru pētījums būtu ļoti vērtīgs. Faktiski multikulturāla izglītība veicina idealizētus kultūras stereotipus, kaut kādu visžēlīgu “cēlā mežoņa” *Rietumu* ideāla versiju.

Multikulturālisms, protams, ved pie relativisma, – ja katra kultūra domā atšķirīgi, tad nevienai no tām (un jo sevišķi manējai) nevar piederēt monopols uz patiesību. Taču, ja virspusējības vietā skolas rūpīgi studētu pašas kultūras, atklātos, ka *ne visas* kultūras domā atšķirīgi. Patiesībā valda diezgan liela starpkultūru saskaņa, it sevišķi jomās, kuras postmodernisti uzskata par nemodernām, piemēram, morālajā atbildībā.

Turklāt neskaidra ir pati “kultūras” definīcija. Vai sievietes veido citādāku *kultūru* nekā vīrieši? Audzinot bērnus, sievietes kultūras veidošanā un tālāknodešanā, iespējams, ir paveikušas vairāk nekā vīrieši, taču atšķirības starp vīriešiem un sievietēm – vispirms noliegtas, tad feministu pārspilētas – katrā ziņā nav kultūras nosacītas, jo abi dzimumi pastāv vienā kultūrā. Apšaubāmi ir arī tas, vai homoseksuālisti, kas parasti ir pārtikuši un ietekmīgi, veido istu kultūru. Melnādainajiem amerikāņiem ir dažas kopīgas kultūras iezīmes, jo tie vairākas paaudzes ir bijuši nošķirti no baltās sabiedrības. Tomēr, kā apliecinās tie, kas bijuši Āfrikā, šie afroamerikāņi jebkurā ziņā ir drīzāk *amerikāņi* nekā afrikāņi.

Lielā amerikāņu kultūra dažkārt tiek sadalīta “subkultūrās”. Pusaudžus, etniskās grupas, homoseksuālistus, datorpirātus, “Zvaigžņu ceļa” fanus un citas interešu grupas var uzskatīt par noteiktām kopienām ar saviem paradumiem un īpatnībām. Taču interešu grupas un cilvēki ar līdzīgu “dzīvesstilu” (vēl viens postmodernistisks termins) nekādā

ziņā neveido kultūru šī vārda plašajā, visaptverošajā nozīmē. Protams, pusaudzīem un “Zvaigžņu ceļa” faniem ir sava noteikta valoda, taču pusaudžu slengs un zinātniskās fantastikas žargons ir mikrovalodas, kas nav nošķirtas no cilvēku dzimtās “mēles”. Datorpirāti varbūt ir atsevišķa “suga”, bet tos gandrīz nemaz nevieno mīlestība uz datoriem; drīzāk viņu īpatnējā personība ir tos aizvedusi līdz interesei par datoriem un palīdzējusi atrast radniecīgas dvēseles. Fakts, ka viens indivīds gandrīz vienmēr pieder pie vairākām tā sauktajām subkultūrām, pierāda, ka postmodernisti subkultūru atšķirības pārspilē. Melnādainais pusaudzis var interesēties par datoriem, pakļauties “Zvaigžņu ceļa” tradīcijām un būt homoseksuālists.

Tomēr domāšanas veids, kas visus sagrupē, veicina sabiedrības segmentēšanu un polarizēšanu. Džastiss Klarens Tomass, melnādainais, tiek kritizēts par savu konservatīvismu – viņš “nedomā kā melnādainais”. Ko tas nozīmē? Vai viņš ir mazāk melns tāpēc vien, ka nav liberālis? Vai melnādainajiem cilvēkiem ir jādomā kaut kā īpaši? Atbilstoši postmodernisma kanoniem tie, kuri rīkojas kā indivīdi un kuru domāšana atšķiras no tā, kā jādomā viņu grupai, bieži tiek stipri kritizēti par grupas solidaritātes laušanu. Un otrādi – grupu locekļi bieži apspiež savu individualitāti un patiesos uzskatus, lai pielāgotos grupai.

Lai arī cilvēku dalīšana savstarpēji izslēdzošās kultūrās domāta iecietības (iespējams, vienīgās absolūtās morāles vērtības, ko pieprasa postmodernisti) veicināšanai, tā drīzāk rada neiecietību. Iesakņojoties sabiedrībā, “grupdomai” (angļu val. – *group-think*) (lietojot Orvela terminu), kā vērojams visā pasaulē, var būt katastrofālas sekas.

Sabiedrības postmodernā segmentācija nav saistīta tikai ar Savienotajām Valstīm. Padomju impērija, tāpat kā Savienotās Valstis, bija plurālistiska nācija, kuru kopā saturēja visaptveroša ideoloģija. Tiklīdz ideoloģija sabruka, to veidojošās etniskās grupas vērsās cita pret citu ar naidu un asinsizliešanu. Dienvidslāvija bija multikulturāla nācija, bet spriedze starp tās etniskajām grupām eksplodēja genocīdā Bosnijas sadalīšanā.

Bendžamins Bārbers ir novērojis, ka “planēta vienlaikus strauji sadalās *un* negribīgi satuvinās”.¹³ Tajā pašā laikā, kad masu kultūra un globālā saimniecība pasauli vieno – fenomens, ko viņš sauc par

¹³ Benjamin Barber, “Jihad vs. McWorld,” *Athlantic Monthly*, 1992. g. marts, 53. lpp.

“makpasauli” (angļu val. – *McWorld*) – , novērojama arī pasaules šķelšanās – šo fenomenu viņš sauc par “*Gazavatu*” (termins no islāmiskās svētā kara doktrīnas).

Makpasauļe, pēc viņa domām, ir absolūti vienaldzīga pret demokrātiju un vienlīdz labi zeļ arī diktatūras apstākļos. Tā uztur ļaužu masu laimi, dodot tām plaša patēriņa preces un labklājību pat uz “neatkarības, kopienas un identitātes” rēķina.¹⁴ Savukārt *Gazavatai* ir pretēja attieksme pret demokrātiju. Tas ir domāšanas veids, kas pilnīgi pielāgojas grupas identitātei, kopienai un solidaritātei. Šis nav vienkāršs nacionālisms – nācija ir moderns izgudrojums. Pretrunīgie *Gazavatas* grupējumi drīzāk “ir kultūras, nevis valstis; daļas, nevis veselumi; sektas, nevis reliģijas; dumpīgas kliķes un opozicionāras minoritātes, kas karo ne vien ar globālismu, bet arī tradicionālo nācijas stāvokli”.¹⁵ *Gazavatas* briesmas jau ir acīmredzamas Vidējos Austrumos, Bosnijā un bijušajā Padomju Savienībā. Modernais karš ir līdzeklis mērķa sasniegšanai; *Gazavata* redz “karu nevis kā politisku ieroci, bet kā identitātes simbolu, kopienas izpausmi, pašmērķi”.¹⁶

Pirms modernās nācijas pastāvēšanas vairums pasaules cilvēku organizējās ciltīs. Sabiedrības segmentācija daudzās konkurējošās kultūrās ir tribālisma formula. Mūsdienās no Āfrikas līdz pat Indijai, no serbu nacionālisma līdz pat neotribālām Amerikas ielu bandām kādreiz vienotā sabiedrība sašķēlas savstarpēji karojošās “ciltīs”. Nomainīt moderno, būt postmodernam dažkārt nenozīmē neko vairāk kā no jauna radīt primitīvo.

Kāds kritiķis ir norādījis: “Slikts multikulturālisms veicina tribālismu, kas ir liela pasaules ļaunuma cēlonis. Labs multikulturālisms uzsver kopīgās iezīmes, kuru apzināšanās ir cieņas un sapratnes pamats.”¹⁷ Tieši tam – universāla, visām kultūrām kopīga cilvēcīguma jēdzienam – uzbrūk postmodernistiskā ideoloģija. Ja mūs, kā apgalvo postmodernisti, pilnībā nosaka kultūra, ja esam noslēgti “valodas cietumā” tā, ka atšķirīgu kultūru cilvēki ir savstarpēji nepieejami, mums nav citas alternatīvas kā kopā ar mums līdzīgiem noslēgties savā grupējumā. Turpretim “cieņa un sapratne” pieņem tādu vērtību

¹⁴ Turpat, 62. lpp.

¹⁵ Turpat, 59.–60. lpp.

¹⁶ Turpat, 60. lpp.

¹⁷ Tom Strini, “PBS Series Shows Dance as a Link Between Cultures, a Human Mirror,” *Milwaukee Journal*, 1993. g. 9. maijs.

eksistenci, kas sniedzas pāri kultūras robežām – transkulturālu morālu vērtību kopumu un vīziju par vispārēju cilvēcīgu.

Tādējādi kristietībā ir stiprāks pamats “labam multikulturālismam” nekā postmodernismā. Kristieši apstiprina visu cilvēku sākotnēju radniecību. Mūs visus saista tas, ka esam radīti pēc Dieva līdzības, kā arī Ādama grēks un Jēzus Kristus nestā pestīšana. Baznīca patiesībā ir viena no “multikulturālākajām” institūcijām pasaulē, jo sniedzas pāri laikam un pasaulei gan vienota, gan šķirta: “Liels pulks, ko saskaitīt neviens nevarēja, no visām tautām, no ciltīm, tautībām un valodām stāvēja goda krēsla priekšā un Jēra priekšā” (Jņ. atkl. 7:9).

9. VARAS POLITIKA

Amerikas demokrātiju radīja ilgstoši attīstīta intelektuāla un garīga tradīcija. Tās līdzsvars starp personiskajām tiesībām un vairākuma varu, kā arī ekonomiskās un ideoloģiskās brīvības mantojums pieder pie lielākajiem Rietumu civilizācijas sasniegumiem. Bet vai postmodernajā sabiedrībā Amerikas demokrātija var izdzīvot?

Kas notiks ar Amerikas brīvību, kad “pašsaprotamās” patiesības, uz kurām tā tika balstīta, vairs nebūs pašsaprotamas? Patlaban tiek kritizēts gandrīz ikviens demokrātijas pamatpieņēmums, sākot ar personisko brīvību un beidzot ar transcendentu Dievu, kura baušļi stāv pāri visām kultūrām un kurš piešķir cilvēkiem neatsavināmas tiesības. Tās nav tikai postmodernistu teorijas, kas grauj priekšstatu par brīvu, pašpārvaldošu sabiedrību. Mūsdienu politiskā prakse, šķiet, seko to piemēram, virzot valdības struktūras draudīgā, antidemokrātiskā virzienā.

Tomēr, ja notikums, kas patiesi iezīmē postmoderno laikmetu, ir Berlīnes mūra krišana, demokrātija, iespējams, var atjaunoties. Ja vecās Rietumu demokrātijas, šķiet, cenšas no demokrātijas principiem atbrīvoties, pārējā pasaule tos tagad tikai atklāj. Vai brīvība, kuru Amerika ir baudījusi paaudzēm ilgi, gūs panākumus visā postmodernajā pasaulē vai arī sabruks un tiks aizstāta ar totalitārām absolūtas varas struktūrām, to rādīs laiks.

POSTMODERNISMA POLITISKĀ IETEKME

Atcerēsimies postmodernistiskās ideoloģijas principus, kas izklāstīti iepriekšējās nodaļās.

Sociālais konstruktīvisms. Nozīme, morāle un patiesība reāli nepastāv – tās drīzāk ir *konstruējusi* sabiedrība.

Kultūras determinisms. Individus pilnībā veido kultūras spēki – jo sevišķi valoda, kura nosaka, ko mēs varam domāt, un tā iemāna mūs “valodas cietumā”.

Atteikšanās no personiskās identitātes. Cilvēki pastāv galvenokārt kā grupu locekļi. Pats amerikāniskais individuālisma fenomens ar tam raksturīgajām vidusšķiras neatkarības un introspekcijas vērtībām ir Amerikas kultūras konstrukcija, tomēr tā paliek tikai ilūzija. Identitāte, pirmkārt, ir kolektīva.

Atteikšanās no humānisma. Vērtības, kas uzsver cilvēku jaunradi, autonomiju un prioritāti, netiek atzītas. Universāla cilvēciskuma nav, jo katru kultūru veido sava realitāte. Tradicionālās humānistiskās vērtības ir izslēgšana, apspiešana un noziegumi pret dabisko vidi. Grupām ir jādod iespēja aizstāvēt savas vērtības un ieņemt vietu citu planētas sugu vidū.

Transcendentā noliegums. Absolūtu patiesību nav. Pat ja tādas būtu, mēs tām nespētu piekļūt, jo esam piesaistīti savai kultūrai un ieslodzīti valodā.

Varas vienkāršošana. Visas institūcijas, visas cilvēku attiecības, visas morālās vērtības un viss cilvēka radītais – no mākslas darbiem līdz reliģiskām ideoloģijām – ir primitīvas varaskāres izpausmes un maskas.

Atteikšanās no saprāta. Saprāts un dziņa objektivizēt patiesību ir kultūras varas iluzorās maskas. Autentiskums un piepildījums rodas, iekļaujoties lielākā grupā, atbrīvojot savas dabiskās dziņas, piemēram, nevilnotas emocijas un seksualitāti, kultivējot subjektivitāti un attīstot pilnīgu atvērtību eksistencei, neuzspiežot dzīvei nekādu kārtību.

Revolucionāra pastāvošās iekārtas kritika. Modernā sabiedrība ar tai raksturīgo racionālismu, kārtību un vienotajiem uzskatiem par patiesību ir jāaizstāj ar jaunu pasaules kārtību. Zinātniskā izziņa atspoguļo novecojušu modernismu, kaut arī jaunās elektroniskās tehnoloģijas ir daudzsološas. Sabiedrības segmentācija grupās nodrošinās patiesu kultūras plurālismu. Vecā iekārta ir jāaizslauka prom, lai tās vietā stātos jauns, vēl skaidri nedefinēts sabiedriskās eksistences veids.

Kāda ir šo ideju politiskā ietekme?

Uzskats, ka realitāte ir sociāli konstruēta, kā norādījis Deivids Horovics, var būt tikai totalitārisma formula.¹⁸ Demokrātija pieņem, ka indivīdi ir brīvi un paši var sevi vadīt un pārvaldīt. Postmodernisms uzskata, ka indivīdi nav brīvi un tos vada sabiedrība. Ja sabiedrības

¹⁸ David Horowitz, "The Queer Fellows," *American Spectator*, 1993. g. janvāris, 42.–48. lpp. Līdzīgu Holivudas vērtību analīzi sk. arī K. L. Billingsley, *The Seductive Image: A Christian Critique of the World of Film* (Wheaton, IL: Crossway, 1989), 112.–113. lpp.

locekļi ir pasīvi un tos pilnībā kontrolē sociālie spēki, pašpārvalde ir neiespējama. Ja realitāte ir sociāli konstruēta, sabiedrības un tās vadītāju vara ir neierobežota. Turpretim kristietība māca, ka realitāti veido *Dievs*; uzskatīt *sabiedrību* par radītāju nozīmē dievišķot kultūru. No iepriekšminētajiem pieņēmumiem izriet, ka ikvienai problēmai ir jābūt kādam sociālam risinājumam un nekas nepaliks sabiedrības vadītāju nepamanīts. “Totalitārisms” nozīmē, ka valsts kontrolē ikvienu dzīves jomu, un tieši to pieņem postmodernisms.

Postmodernisms samazina indivīda un palielina grupas nozīmi. Tā rezultāts var būt vienīgi kolektīvā mentalitāte, kur indivīda pretenzijas izzūd grupas prasībās. No ideoloģijas, kas uzskata, ka personiska brīvība ir ilūzija, diez vai var gaidīt brīvības atbalstīšanu vai pieļaušanu.

Turklāt transcendentu vērtību izslēgšana nostāda sabiedrību ārpus morāles ierobežojumiem. Sabiedrība nav pakļauta morāles likumiem, tā veido morāles likumus. Ja absolūtu vērtību nav, sabiedrība var radīt tādas vērtības, kādas vien vēlas, pati nepakļaujoties nevienai. Tas viss ir tikai varas jautājums. Bez absolūtām morāles vērtībām vara kļūst patvaļīga. Tā kā nav pamata morālai pārliecināšanai vai racionālai diskusijai, uzvarēs tā puse, kurai ir lielāka vara. Valdība kļūst vienīgi par neierobežotas varas izmantotāju, ko neapvalda ne likums, ne saprāts. Personiskā līmenī atteikšanās no ārējām absolūtām vērtībām subjektivitātes labā var nozīmēt iracionālisma triumfu, ārprāta uzliesmojumu un baiļu uzmākšanos.

Katrā ziņā vairums postmodernistu mūsdienās nepauž skaidru atbalstu totalitārismam. Gluži pretēji – viņi cenšas būt atbrīvojoši, atpestījot apspiestās grupas no “vienīgās patiesības”, ko pasludinājuši nomācošie kultūras spēki. Un tomēr ir grūti iedomāties, kā viņu priekšnoteikumi spētu atbalstīt brīvu sabiedrību. Demokrātija, nepārprotami, balstās uz postmodernisma principu *pretstatu* – uz indivīda brīvību un pašcieņu, uz cilvēciskām vērtībām, uz ticību saprātam, uz Dievu, nevis valsti kā visu vērtību pirmavotu un uz transcendentu morāles likumu, kas ierobežo gan valsts, gan indivīda kaislību tirāniju.

Zīmīgi, ka vērīgi postmodernisti apzinās savas ideoloģijas bīstamās politiskās sekas. Stīvens Konors atzīst, ka universālu vērtību noliegšana ved

vai nu pie universālā principa “kam spēks, tam vara” aizmuguriskas pieņemšanas, vai pie pragmatisma bezrūpīgās pašapmierinātības, kas pieņem, ka rīcību nevar balstīt uz ētikas principiem, kuri ir spēcīgāki par vienkāršu apgalvojumu “mēs darām tā, jo tas mums der”. (Beigās pragmatiskā izvēle vienmēr būs problemātiska, jo darbosies apmierinoši vien tik ilgi, kamēr kāds jums nepiekritīs vai neļaus jums nepie krist viņam.)¹⁹

Ar vārdu “problemātiska” te domāta *cīņa*. Vienīgā alternatīva transcendentām absolūtām vērtībām ir *cīņa*, kurā, “kam spēks, tam vara”. Daudzi postmodernisti tiešām apgalvo, ka ir pragmatiski – gatavi strādāt, lai atrisinātu konkrētas problēmas un elastīgi, nekādā veidā neaizēnojot morāles kodeksu, pielāgotos dzīvei. Konors apzinās, ka ik reizi, piedzīvojot opozīciju, pragmatisms pats pārvērtīsies *cīņā* par varu. (Ievērojiet, kā abortus un homoseksuālismu atbalstošās frakcijas konsekventi izvairās no objektīvas savu pozīciju argumentācijas, attaisnojot savu rīcību ar vārdiem “tas mums der”, un tad, mēģinot iznīcināt pretiniekus, izmanto graujošu politisko un juridisko varu.)

Konors min arī “apokaliptisko Nīčes mantojumu (..), kas liek domāt, ka vienīgā vērtības forma ir atrašanās teorētiskas galējības skavās”.²⁰ Tātad – postmodernisti sliecas uz ekstrēmismu.

Ja bijušajās komunistu valstīs klasiskais marksisms ir diskreditēts, Rietumu inteliģencei tas joprojām šķiet simpātisks, bez šaubām, daļēji tikai tāpēc, lai saceltos pret savu sabiedrību. Turklāt viņu marksisms nedaudz atšķiras no tā, ko sludināja Engels un Ļeņins. Klasiskais marksisms uzskata, ka kultūru pārveidos ekonomiskas pārmaiņas, kas kulminēs sociālismā. Jaunie marksisti, sekojot itāļu komunistam Antonio Gramši mācībai, apgalvo, ka kultūras izmaiņām jāievada sociālisms. Mūsdienu kreisais spārns atšķirībā no marksistu pēdējās paaudzes maz interesējas par strādnieku kustību un ekonomikas teoriju. Tā vietā kreisie uzsver *kultūras izmaiņas*. Amerikas vērtību maiņa tiek uzskatīta par labāko līdzekli sociālistiskās utopijas pieteikšanai. Tieši tāpēc

¹⁹ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 243.–244. lpp.

²⁰ Turpat, 212. lpp.

kreisie mūsdienās aizstāv jebko, kas mazina vai iedragā tradicionālās morāles un kultūras vērtības, un tieši tāpēc viņus interesē kultūru veidojošas institūcijas – izglītība, māksla un plašsaziņas līdzekļi.²¹

Postmarksistiskais radikālisms konstruē jaunas revolucionāras ideoloģijas, aizstājot Marksa rūpes par apspiesto darbaļaužu šķiru ar citām apspiesto grupām (melnādainajiem, sievietēm, gejiem). Statusu un morālo likumību rada atrašanās ārpus varas. Upuris ir privileģētā lomā.²² “Marginālās romantikas” dēļ pat pārtikuši universitāšu profesori ieņem despotiskās varas upuru lomas. Zinātniskie darbi ir pilni aizvainojuma, “teorētiskas galējības” un žēluma pret sevi. Būt melnādainajam, sievietei vai homoseksuālistam nozīmē baudīt laicīga svētā statusu, bet pat šīs kategorijas segmentējas vēl mazākās upuru sektās.

Džons Leo apraksta zinātnisku konferenci “Naidi” Kalifornijas universitātē.²³ Viņš stāsta par darbu “Upura statusa mācīšanas politika Amerikas aziātu literatūrā uz austrumiem no Kalifornijas”, kurā pausts Amerikas aziātu profesora satraukums par to, ka Austrumu krasta studenti ir vienaldzīgi pret aziātu nožēlojamo stāvokli Kalifornijā. Citi profesori nomocījusi viņas izcelsme no strādnieku šķiras – tas, kā vidusšķiras kolēģi viņu padara par upuri, – un zināšanas par to, ka Šekspīra mācīšana viņam raksturīgā rasisma un šķiriskuma dēļ “piešķir likumīgu statusu pakļautībai”. Strīds izcēlās, kad kāds baltais profesors nolasīja darbu par naidu, ko pauž melnādaino režisoru veidotās filmas. Tas, ka *baltais* zinātnieks uzdrošinās runāt melno vārdā, pārkāpa postmodernistu principu, ka cilvēks no vienas kultūras (jo sevišķi apspiedējas) nevar saprast citas kultūras pasauli vai pilnīgi iekļauties tajā.

Kāds transseksuālis (vīrietis, kam izdarīta dzimuma maiņas operācija) nolasīja darbu par savu naidu, ko rada tas, ka lesbietes viņu nepieņem kā sievieti. Tālāk viņa (vai viņš) analizēja Amerikas kultūru inficējošo “transfobiju”. Cits zinātnieks nolasīja darbu ar nosaukumu “Kāpēc es atbalstu geju sišanu”. Tas pauž naidu pret gejiem, kas grib

²¹ Esmu pateicīgs Dr. Polam Busiekam par viņa pētījumu par Gramši ietekmi uz Amerikas kreisajiem. Sk., piemēram, *Carl Boggs, Gramsci's Marxism* (London: Pluto Press, 1976), un S. Steven Powell, *Covert Cadre: Inside for Policy Studies* (Ottawa, IL: Green Hill Publishers, 1987).

²² Par šo fenomenu visā mūsdienu sabiedrībā sk. *Charles Sykes, A Nation of Victims: The Decay of the American Character* (New York: St. Martin's Press, 1992).

²³ *John Leo, "Today's Campus Politics Seems Right Context for Meeting on Rage," Milwaukee Journal, 1993. g. 6. jūlijs, 9. lpp.*

iekļauties Amerikas vidusmēra sabiedrībā, precoties vai stājoties armijā. Viņš uzbrūk “egocentriskajiem baltajiem gejiem un pašapmierinātajām baltajām lesbietēm” (nosaukšana par “balto” ir nenoliedzams postmodernistu pazemojums), apsūdzot tos “liberālā plurālisma, runas brīvības, amerikāņu sapņa un tamlīdzīgu muļķību” atbalstīšanā. (Postmodernisma antidemokrātiskā ietekme ir acīmredzama nepārprotamajā “runas brīvības” un, iespējams, citu cilvēktiesību noliegšanā.) Par spīti dalībnieku vispārējam naidīgumam ne vien pret sabiedrību, bet arī citiem upuriem, viņiem tiešām ir daudz kopīga. “Dalībnieki vienojās,” ziņo Leo, “ka apspiešana ir Amerikai raksturīga un vienīgā pareizā atbildes reakcija ir organizētība attieksmē pret grupu vajāšanu un naidu.”

Katrā ziņā “Naida” konferences dalībnieki nešķiet politisks drauds. Histēriju un sūdzību banalitātes dēļ ir grūti tos uztvert nopietni. Šāds ekstrēmisms, ko uzkurina paštaisns sašutums, un grupas intereses pārsniedzošu morālu ierobežojumu neatzīšana ļaunākajā gadījumā varētu beigties ar terorismu (kas ir postmodernais karošanas veids). To jau parāda laboratoriju spridzināšana, ko veic Dzīvnieku tiesību aizstāvji (postmodernistu paraugkustība). Tomēr šādas hipersegmentētas grupas ir pārāk mazas, lai tām būtu politiska ietekme.

Tā ir taisnība un vieš cerību. Taču, par spīti bezspēcības deklarēšanai, šīm grupām un jo sevišķi viņu domāšanas veidam tomēr ir spēks. Viņu klātbūtne un morālā autoritāte universitātēs ir reāla. Augstskolu pasaule nav atrauta no “reālās pasaules”, kā tas dažkārt šķiet. Tā ideoloģiski apstrādā nācījas skolotājus, juristus, žurnālistus un valdības ierēdņus.

Universitāšu pilsētiņās, atsaucoties uz iejūtību pret apspiestajām grupām, gan ar neformālu spiedienu, gan statūtiem jau tiek ierobežota runas brīvība (ko “Naida” konferencē homoseksuālistu aktivisti nosauca par muļķībām). Literatūras teorētiķis un Djūkas (*Duke*) Universitātes rektors Stenlijs Fišs, kas atrodas “politiskā korektuma” diskusiju degpunktā, ir uzrakstījis rakstu “Nav nekādas runas brīvības, un tas arī ir labi”.²⁴ Viņš apgalvo, ka universitātēm vajadzētu cenzēt

²⁴ Stanley Fish, “There’s No Such Thing as Free Speech and It’s a Good Thing, Too,” grāmatā *Debating P. C.: The Controversy over Political Correctness on College Campuses*, red. Paul Barman (New York: Laurel, 1992). Pārdomas par šo rakstu – Roger Lundin, *The Culture of Interpretation: Christian Faith and the Postmodern World* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993), 24.–25. lpp.

aizvainojošas runas, taču atzīst, ka nav objektīvu kritēriju, uz kuriem pamatoties. Rodžers Landins viņa domas rezumē:

Tā kā visi principi ir viena vienīga izvēle, tie tikai maskē alkas pēc varas, kas ir visu tā saukto “vērtību” pirmsākums. Tā vietā, lai apelētu pie kādas ārējas autoritātes, mēs varam tikai mēģināt mobilizēt savas retoriskās spējas, lai izcīnītu politiskas kaujas, kas nepieciešamas mūsu pašu izvēles aizsargāšanai un mūs apdraudošu vai kaitinošu izpausmju aizliegšanai. Fišs ir atklāts, runājot par savu uzskatu nepamatotību un vēlmi sākt politisku karu, lai apklusinātu tos, kuriem nepiekrīt.²⁵

“Vienmēr būs kāds nākamais, kuru ierobežos,” saka Fišs, “un jūsu uzdevums ir pārliecināties, ka šis “kāds” neesat jūs.”²⁶

Arturs Pontinens sakarību starp postmodernismu un universitāšu pilsētiņu “politiskā korektuma” principiem rezumē tā:

Tāpēc, ka gudrības nav – kā mums apgalvo –, nav arī nekādas runas brīvības (un, lai ierobežotu runas brīvību, universitāšu pilsētiņas to aizstāj ar principiem). Mums apgalvo, ka nav personiskas atbildības un cieņas (un tiek propagandēti tie principi, kas veicina izturēšanos pret cilvēkiem nevis atkarībā no viņu personības, bet gan tādām ierobežojošām kategorijām kā rase, dzimums un šķira...). Mums pat apgalvo, ka nav zinātnes, – ir tikai nozīmīgas fikcijas; nav kultūras – ir tikai apspiešanas paradigmas.²⁷

Vai līdzīgi personiskās brīvības ierobežojumi no universitāšu pilsētiņām nevarētu pārņemt visu sabiedrību?

Birokrātija, likumdošana un tiesas demonstrē līdzīgu “jutīgumu”, dedzīgi cenšoties apkarot “uzbrukumus” un arvien plašāk izmantot civiltiesību likumus. Ja mēs jebkad nonāksim līdz “apstiprinošās rīcības likumiem”, piespiežot baznīcu pretēji tās mācībai ordinēt sievietes, vai “antidiskriminācijas likumiem”, pieprasot kristiešu organizācijām uzņemt homoseksuālistus, vai “politiskā lobisma likumiem”, liekot baznīcām klusēt par tādiem sociāliem jautājumiem kā aborti, tad reliģijas brīvība būs izzudusi. Jau tagad dažas postmodernistu sekas aizstāv šādus līdzekļus; vienīgais, kas tām trūkst, ir vara. Karojošajām feministēm jau ir pietiekama vara, lai sāktu taisīt abortus pēc pieprasī-

²⁵ Lundin, *Culture of Interpretation*, 25. lpp.

²⁶ Fish, “*There’s No Such Thing*,” 244. lpp. Citēts turpat.

²⁷ Arthur Pontynen, “*Oedipus Wrecks: PC and Liberalism*,” *Measure*, 1993. g. februāris, 2. lpp.

juma, tādējādi noslepkavojot miljoniem cilvēku; nākamais mērķis viņu darba kārtībā ir apklusināt un ieslodzīt tos, kuri protestē.

Konors norāda uz “dīvainu dialektiku, kas atteikšanos no varas un vienotas formas noved līdz absolūta nespēka līmenim un tad atgriežas atjaunotā nihilistiskas varas akceptēšanā”.²⁸ Revolūcijas lielākoties seko iepriekšparedzamai kārtībai. Vispirms revolucionāri atsakās no pastāvošās varas un struktūrām. Kad tās ir gāztas, revolūcija ieiet jaunā fāzē. Tiek uzspiesta jauna vara un jaunas struktūras. Vairumam revolūciju tomēr bija daži kritēriji jaunās sabiedrības izveidei: franču revolūcijai – apgaismības racionālisms, krievu revolūcijai – marksistiskā ekonomika, irāņu revolūcijai – pakļaušanās islāmam. Postmodernistu revolūcija, noraidot jebkādas absolūtas vērtības, būtu patvaļīga, pašapzinīgi konstruējot sabiedrību, kurā valdītu vienīgi savas varas nihilisms.

“Teorētiska galējība”, “naids”, “nihilistiska vara” – šādi atkārtoti postmodernisma motīvi nesola neko labu brīvas un demokrātiskas sabiedrības saglabāšanai. Vairums cilvēku neaptver, ka postmodernisma principi jau iepriekš ir izmēģināti politiskajā sistēmā. Sociālais konstruktīvisms, kultūras determinisms, personiskās identitātes noliegšana, humānisma noraidīšana, transcendentā noliegums, varas vienkāršošana, atteikšanās no saprāta un pastāvošās kārtības revolucionāra kritika ir ne tikai postmodernisma, bet arī *fašisma* principi.

Kā minēts iepriekš un parādīts manā grāmatā “Modernais fašisms: judeokristīgā pasaules uzskata iznīcināšana”²⁹, daudzas no idejām, ko apvienoja divdesmitā gadsimta 30. gadu fašisms, pārdzīvoja Otro pasaules karu un turpināja attīstīties postmodernistiskajā domā. Fašisti mācīja, ka realitāte ir sociāla konstrukcija, ka visas vērtības nosaka kultūra. Tādējādi atsevišķas kultūras un etniskās grupas veido noslēgtas pasaules, kas jāsaglabā nepiesārņotas, lai gan bieži tās savstarpēji sacenšas. Individualitāte ir mīts; cilvēki var rast piepildījumu, tikai pazaudējot sevi kādā lielākā grupā. “Humānistiskas vērtības” ir mīts; nav nekādu absolūtu, transcendentu morāles likumu, pēc kuriem varētu tiesāt kultūru. Tās ir “ebreju” – t. i., bibliskās – idejas, kas ir atbildīgas par atsvešinātību, vainu un Rietumu kultūras nestabilitāti. Spēkam, nevis mīlestībai un žēlastībai jābūt patiesajai kultūras varas-

²⁸ Connor, *Postmodernist Culture*, 213. lpp.

²⁹ Gene Edward Veith, *Modern Fascism: Liquidating the Judeo-Christian Worldview* (St. Louis: Concordia Publishing House, 1993).

kāres izpausmei. Kolektīvas emocijas, nevis abstrakts saprāts (vēl viens “ebreju” ieguldījums) jākultivē kā kultūras enerģijas avots.

Nacionālsociālisms iedibinātu kontrolētu, valsts vadītu ekonomiku, kas darbotos nācijai labā. Valsts atrisinātu visas tautas problēmas. Fundamentālā valsts, uztverta kā visu vērtību un visa labā avots, iegūtu mistisku statusu, uzņemoties Dieva lomu un pieņemot visu locekļu ziedošanos. Tāpat kā senajās pagānu sabiedrībās pirms atsvešinātības, ko Rietumos ienesa Bībele, kultūra būtu pilnīgi vienota ar dabu un dieviem.

Daudzi cilvēki fašistisko ideoloģiju savā laikā uzskatīja par atbrīvojošu, taču praksē tās sociālais konstruktīvisms un kultūras determinisms nozīmēja totalitāru apspiešanu. Individīda noliegums nozīmēja brīvības izzušanu. Objektīvu morāles vērtību noraidījums nozīmēja valsts darbības neierobežojamību, kas radīja eigēniskas³⁰ programmas, slepenpolicijas terorismu, invalīdu un “negribēto” cilvēku eitanāziju. Ideoloģiskais naidīgums pret judeokristīgajām tradīcijām noveda pie sinkrētiskas teoloģijas pārņemtās baznīcas, konfesionālās kristietības apspiešanas un ebreju masveida iznīcināšanas.

Vēršanās pret moderno daudzējādā ziņā nozīmē atgriešanos pie primitīvā, barbariskā. 20. gadsimta 30. gadu fašisms nebūt nebija konservatīva kustība (par spīti marksistiskajai propagandai), bet gan vēršanās pret “modernās pasaules” objektivitāti, racionālismu un atsvešinātību – strukturāli paralēla postmodernistu pretreakcijai. Fašisma, tāpat kā postmodernisma, aizsākumi meklējami romantismā ar tam raksturīgo primitīvismu un subjektīvismu, kā arī eksistenciālismā ar tā absolūto vērtību noliegumu un “gribas triumfu”. Hitleram varbūt neveicās tāpēc, ka viņš bija apsteidzis savu laiku.

MŪSDIENU DEMOKRĀTIJA

Postmodernistu idejām var būt satraucoša politiskā ietekme, taču tās nodarbina galvenokārt noslēgtus intelektuāļus un politiskus ekstrēmistus. Maz vidusmēra cilvēku tic “realitātes sociālajai konstrukcijai” vai kādai citai ezotēriskai postmodernistu ideoloģijai. Maz ticams, ka

³⁰ Eigēnika – mācība par ģenētisko principu izmantošanu cilvēku populāciju iedzimtības uzlabošanā (tulk. piez.).

Amerika atteiktos no savām demokrātiskajām brīvībām dažu marksistu, postmarksistu vai fašistu totalitārisma dēļ.

Patiesībā es ļoti paļaujos uz Amerikas institūcijām un uz demokrātijas un brīvā tirgus ekonomikas virzošo spēku, bet iemesls uztraukumam par Amerikas demokrātijas veselību tomēr ir.

Kā noskaidrots, akadēmiskās pasaules relativismu tagad atbalsta 66 procenti amerikāņu (tai skaitā 72 procenti “nākamās paaudzes” un 53 procenti evaņģelikāļu).³¹ Čārlzs Kolsons norāda uz relativisma politisko ietekmi:

Nekur absolūta standarta eksistence nav dzīvāka kā politikā un valdībā. Rietumos nācijas izveidoja stabilas politiskas struktūras, balstoties uz ticību, ka cilvēku likumi galu galā ir tikai Dieva nemainīgo morāles likumu atspoguļojums. (..) Bet, ja patiesības nav (nav objektīvu standartu tam, kas ir labs un taisns, un līdz ar to nav standartu tam, kas ir netaisns), tad sabiedrības līgumu vienmēr apdraud mirkļa kaprīzes. Un vai nu vairākuma neierobežotās kaislības, vai nežēlīgs diktators nenovēršami rada tirāniju.³²

Kā norāda Kolsons, tirāniju rada ne tikai diktatori – iespējama arī “vairākuma” tirānija.

Demokrātiska tirānija, darbojoties bez morāla rakstura ierobežojumiem, var atraisīt vairākuma “kaislības” un tā nodarīt jebkādu ļaunumu. Mūsdienās morāles jautājumus bieži atrisina sabiedriskās domas aptaujas, kas pēc tam tiek pārvērstas sabiedriskā politikā. Gadsimtiem senās morālās un juridiskās sankcijas pret abortiem ir atkāpušās “mātes izvēles tiesību” priekšā. Jautājums par eitanāzijas morāli tiek izvirzīts balsošanai valsts līmenī. Kad sabiedrība nepieņem nekādas absolūtas morāles vērtības, nav augstāka soģa kā subjektīvie viedokļi. Uz sabiedriskā viedokļa (kas bieži ir nepārdomāts, nepastāvīgs un viegli manipulējams) plūstošo smilšu pamata tiek pieņemti likumi. Bet no morāles šķirti likumi kļūst, kā saka postmodernisti, par patvaļīgu varas uzspiešanu.

Amerikas Konstitūcija paredzēja netaisnu likumu un vairākuma tirānijas iespēju. Tās autori izveidoja mehānismu, kas nodrošina vairākuma pieņemto likumu pārbaudi, pamatojoties uz objektīvu juridisko kodeksu. Objektīvi, izglītoti un neatkarīgi tiesneši nodrošina to, lai

³¹ George Barna, *The Barna Report: What Americans Believe* (Ventura, CA: Regal, 1991), 83.–85. lpp.

³² Charles Colson, *The Body: Being Light in Darkness* (Dallas, TX: Word, 1992), 163. lpp.

neviens likums nebūtu pretrunā ar konstitūcijā noteiktajām absolūtajām vērtībām.

Tiesu sistēma, kuras virsotnē ir Augstākā tiesa, izvērtē likumu atbilstību konstitucionāla likuma absolūtajām vērtībām. Taču šī sistēma var darboties vienīgi tad, ja sabiedrība un tiesas tic absolūtām vērtībām. Mūsdienās postmodernistiskā juridiskā teorija māca, ka konstitūcija ir nevis dokuments, kas nosaka absolūtus principus, bet gan organisms, kurš, sabiedrībai attīstoties, nemitīgi jāpārinterpretē. Tiesu aktīvisti izmanto varu, lai pieņemtu jaunas, sabiedrības vajadzībām atbilstošas tiesības, kas nav minētas konstitūcijā. Tā Augstākā tiesa legalizēja abortus, likvidējot visus tos ierobežojošos likumus, pamatojoties uz jaunatklātajām "tiesībām uz privāto dzīvi".

Tradicionāli tiesu sistēma bija atbildīga par likumu interpretēšanu, bet jaunie tiesu aktīvisti, ne likumdevēju, ne absolūtu vērtību nekavēti, likumus rada. Šī tiesu aktivitāte ir saasinājusi visstrīdīgākos mūsdienu "kultūras karu" jautājumus. Līdzās abortu legalizācijai tiesas ir pieļāvušas arī pornogrāfijas uzplaukumu, piešķirušas īpašas tiesības homoseksuālistiem, atbalstījušas feministu programmu un izmetušas no skolām lūgšanas un Bībeles lasīšanu.

Tiesnesis Aleks Kozinskis atzīst: "Tiesnešiem, kuri sāk spēlēt likumdevējus, šķiet vilinoši uzskatīt visus likumus, arī konstitūciju, par atspēriena dēlīti, lai savus uzskatus par labu un ļaunu īstenotu dzīvē."³³ Personiski viedokļi aizstāj absolūtas vērtības, bet tiesnešu viedokļi kļūst par likumu ikvienam. Tā kā viņi ir labi izglītoti, viņu izpratne par labo un ļauno visticamāk ir tāda pati kā viņu postmodernistiskajiem līdziniekiem.

Šī tiesu aktivitāte, kas var atcelt demokrātiski ievēlētu likumdevēju pieņemtus likumus, koncentrē milzīgu varu niecīgas nevēlētas minoritātes rokās. "Tā ir laiku zīme, ka reformatori tagad jau ierasti apiet likumdošanas procesu un ar saviem jautājumiem vēršas uzreiz tiesā,"³⁴ novēro Džons Leo. Šeit "reformatori", iespējams, gribēto saņems bez iepriekšējas Kongresa vai Amerikas sabiedrības pārliecināšanas.

Birokrātijas tirānija rada vēl vienu iespējamu draudu Amerikas demokrātijai. Nīls Postmens ir aprakstījis, kā jaunās informācijas tehnoloģijas veido jaunu sabiedrisko iekārtu, kuru viņš sauc par "tehnopoli".

³³ Citēts John Leo, "Judge-made Law Forments Strife," *Milwaukee Journal*, 1993. g. 29. marts, 9. lpp.

³⁴ Turpat.

Viņš paredz ideoloģisku konfliktu starp demokrātijas vērtībām ar tās transcendentajiem morāles pamatiem un jauno tehnoloģisko iekārtu, kurai to nav. “Politiskā vara pieder tiem, kas kontrolē informāciju,” viņš secina. Tā kā informāciju kontrolē ar tehniskiem līdzekļiem, politiskā vara atradīsies tehnisko ekspertu rokās.³⁵

Nācijas birokrātijā jau nostiprinājušies “eksperti” nosaka politiku ar likuma spēku, neatkarīgi no jebkādiem demokrātiskiem procesiem. Postmens jauno ekspertu sugu uzskata par specializējušos tik lielā mērā, ka tie ir nekompetenti visā, kas ir ārpus viņu specialitātes. Eksperti pretendē uz ekskluzīvu autoritāti jomās, kas agrāk vienmēr uzskatītas par vispārējiem cilvēciskiem jautājumiem, – bērnu audzināšanā, personisku problēmu risināšanā, ētisku lēmumu pieņemšanā. Eksperti, tērpušies socioloģijas mētelī (kas atbilstoši postmodernismam ir “zinātņu karaliene”) un bruņojušies ar tehniskām metodēm – standartizētiem testiem, statistiku un sabiedriskās domas aptaujām – , tiek cienīti tiesās, likumdošanas komisijās un plašsaziņas līdzekļos.³⁶

Tautas apmācības programmu nosaka nevis vietējās pedagoģiskās padomes un pat ne skolotāji, bet gan vispārējās izglītības valsts pārvalžu birokrācija. Izglītības birokrācija kontrolē ne tikai to, ko māca skolotāji, bet arī to, kas mācīts skolotājiem (izvirzot stingras un detalizētas prasības attiecībā uz licencēm un pedagoģijas programmām). Tās mērķis ir garantēt, lai visas skolas sekotu jaunākajām izglītības teorijām – arī tām, kas izrādījušās neefektīvas. Mēģinājumi skolas reformēt beidzas vienīgi ar to, ka aizvien vairāk varas tiek dots izglītības birokrātijai, kura savukārt prasa aizvien vairāk skolotāju izglītošanas kursu, uzspiež vēl stingrāku kontroli vietējām skolu valdēm un pieprasa vēl eksperimentālāku metodoloģiju.

Tā daudzus no sabiedrībai vissvarīgākajiem lēmumiem ir pieņēmuši nevis vienkārši pilsoņi, bet nevēlta elite. Slimnīcas medicīnas ētikas jautājumus uztic “ekspertu” komisijām. Tiesu spriedumi ir atkarīgi no “ekspertu” (kas parasti tiek pieaicināti, lai pārstāvētu abas lietas puses) liecībām. Kongresa komisijas uzklausa “ekspertu” slēdzienus, plānojot likumdošanu sabiedrības problēmu atrisināšanai. Vairumā gadījumu eksperti tiek pieaicināti atbildēt uz jautājumiem, uz kuriem līdz šim

³⁵ Sk. Neil Postman, *Technology: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1993), 82.–90. lpp.

³⁶ Turpat, 85.–90. lpp.

vienmēr ir spējuši atbildēt vienkāršie cilvēki: vai tas ir godīgi? Vai tas ir labi vai ļauni? Vai tas darbosies? Kad šie eksperti pastāvīgi tiek iesaistīti valdības birokrātijā un tiek pilnvaroti veidot politiku ar likuma statusu, demokrātiskais process kļūst arvien nebūtiskāks.

Korupcijas un likumdevēju neefektivitātes dēļ vīlušies amerikāņi samierinās ar pašpārvaldes zaudējumu. Amerikāņi, kas reiz dedzīgi aizstāvēja savas tiesības un brīvību, tagad lielākoties šķiet apmierināti, ļaujot ekspertiem un tiesām pieņemt lēmumus viņu vietā.

Politikas pieaugošā trivialitāte – vēlēšanu rezultātus nosaka mārketinga paņēmieni un masu tehnoloģija – saēd demokrātiju vēl vairāk. Postmodernisma apoloģēts Valters Truets Andersons ironiski apraksta mūsdienu politikas neīstumu:

Ir redzama arī politikas pieaugošā teatralitāte – notikumi atbilst scenārijam un tiek inscenēti masu patēriņam; indivīdi un grupas cīnās par galvenajām lomām (vai vismaz otrā plāna lomām) dzīves drāmā. Šī teatralitāte ir dabiska un nenovēršama mūsu laika pazīme. Tā parādās, daudziem cilvēkiem sākot saprast, ka realitāte ir sociāla konstrukcija. Uzņēmīgākie redz, ka daudz ko var iegūt, konstruējot un pārdodot sabiedrībai kādu realitāti; tā realitātes veidošana kļūst par jaunu mākslu un biznesu. Un ļoti lielu biznesu, ja ņem vērā, cik daudz naudas tiek iztērēts (un nopelnīts) tādās jomās kā reklāma, sabiedriskās attiecības un politiskās kampaņas.³⁷

Kandidēšanu politiskam amatam kļūst grūti atšķirt no reklāmas, sabiedriskajām attiecībām un lielā biznesa. Politiskā pārliecināšana ir īpašas realitātes konstrukcijas “pārdošanas” jautājums. Postmodernistiskie politiķi spēlē lomu, rada “imidžu” un “fabricē” teatrālus notikumus. Andersons apgalvo, ka šī demokrātijas banalizēšana ir nenovēršama, “kad daudzi cilvēki sāk saprast, ka realitāte ir sociāla konstrukcija”.

Postmodernistisko uzskatu iespēšanās mūsdienu politikā ir redzama vēl kādā jomā. Postmodernistiskais uzskats, ka objektīvus datus var organizēt un interpretēt tā, lai tie atbilstu gandrīz ikvienai “paradigmai”, ir radījis situāciju, ka politiķi nolīgst “ekspertus”, lai tie visu notiekošo interpretētu pēc iespējas labvēlīgāk kandidātam. Poli-

³⁷ Walter Truett Anderson, *Reality Isn't What It Used to Be: Theatrical Politics, Ready-to-Wear Religion, Global Myths, Primitive Chic, and Other Wonders of the Postmodern World* (San Francisco: Harper & Row, 1990), 5.–6. lpp.

tiskie solījumi vairs netiek doti tāpēc, lai tos turētu, – šis vecmodīgais uzskats pieņem, ka patiesība ir kāda absolūta vērtība. Politiskie solījumi drīzāk ir “performatīvi”, paredzēti momentānu rezultātu iegūšanai, publikas ietekmēšanai vai “apgalvojumu izteikšanai”. Kad šis brīdis ir garām, rezultāts ir iegūts un politiķis saskaras ar “jaunām realitātēm”, viņš no solījuma atklāti atsakās. Tie, kas tic realitātes sociālajai konstrukcijai, var viegli attaisnot liecību safabricēšanu un programma-tiskus melus.

Postmodernistisko politiķu cinisms un nepārprotamais neīstums vienkāršajiem amerikāņiem ir licis pamatīgi vilties, tā vēl vairāk graujot demokrātiju. Tagad tikai neliela daļa reģistrēto vēlētajū vispār domā par balsošanu. Pieeja plašsaziņas līdzekļiem ir ārkārtīgi būtiska politiskai veiksmi, bet maksā tik dārgi, ka tikai ļoti nostiprinājušies oficiālu iestāžu īpašnieki un ārkārtīgi bagāti pretendenti var atļauties kandidēt uz politisku amatu. Sabiedrības segmentācija ir pakāpeniski iznīcinājusi politisko partiju ietekmi, kas tradicionāli nodrošināja “ieskaites punktu” vietējā līmenī politikā iesaistīties gribošiem pilsoņiem. Mūsdienās, lai piedalītos valsts mēroga vēlēšanās, nozīmīgākajām politiskajām partijām ir jāapmierina dažādas un bieži nesavienojamas “interesu grupas”, radot ideoloģiskus izkropļojumus un politisku paralīzi. Tādēļ maz amerikāņu aktīvi iesaistās pašpārvaldēs. Ja demokrātija pārstātu eksistēt, daudzi cilvēki to pat nepamanītu.

Vai izredzes tiešām ir tik drūmas? Protams, ir taisnība, ka komunisma sabrukums un “aukstā kara” beigas bija liela demokrātijas uzvara. Brīvības ideāli izveda ielās miljoniem vienkāršo cilvēku, izaicinot tankus un VDK. Par spīti pretenzijām uz “realitātes konstruēšanu”, totalitārie režīmi nespēja kontrolēt vīriešus un sievietes, kuru ticība un prasības pēc “patiesības” izraisīja demokrātisku revolūciju. Kamēr Amerikas demokrātija nīkuļo, Latīņamerikā un Āfrikā tā aizslauka prom bijušo diktatūru. Brīvās uzņēmējdarbības ekonomikas principi ir pat vēl sekmīgāki, nesot labklājību nabadzīgām tautām, atalgojot personisku iniciatīvu un pierādot, ka no Zviedrijas līdz Ķīnai sociālisms ir savu laiku pārdzīvojis.

Demokrātija un brīva ekonomika var labi simbolizēt patieso post-moderno sabiedrību pretstatā postmodernistiskajai. Klasiskie marksisti faktiski kritizē post-moderno pasauli ar tai raksturīgo brīvību,

dažādību un labklājību, kas neesot nekas vairāk kā uzlabots kapitālisms.³⁸ Par arhetipisku postmoderno prezidentu viņi uzskata Ronaldu Reiganu ar viņa aktierisko spēju pārvaldīt plašsaziņas līdzekļus, nostalgisko sentimentu, neiejaukšanās politiku un labklājības atbalstīšanu (ko viņi sauc par “alkatību”). Viņu uztverē postmodernā ekonomika ar tai raksturīgo patērētājfīlozofiju, mārketingu un lielāku uzsvāru uz naudu nekā sabiedrisko darbu (lielāku uzsvāru uz zīmi nekā apzīmēto) kapitālismu attēlo visdraudīgāk.

Varbūt šiem nelokāmajiem marksistiem ir taisnība, un, ja tā, tad demokrātija un brīvā uzņēmējdarbība simbolizē patiesos postjauno laiku apstākļus. Tādā gadījumā izrādītos, ka postmodernistiskās ideoloģijas kolektīvisms un radikālisms bijis nevis alternatīva modernismam, bet gan agonija.³⁹ Šobrīd varam sagaidīt konfliktu starp pasaules uzskatu, kas mums devis brīvu sabiedrību (proti, to, kas aprakstīts Bībelē), un postmodernistisko pasaules uzskatu sacensībā par jaunās tūkstošgades cilvēku dvēselēm.

Pat mūsdienās bijušajās komunistu valstīs postmodernistiskās alternatīvas apstrīd brīvības triumfu. Ja nesen atbrīvotās Padomju impērijas nācijas cīnās, lai iedzīvinātu demokrātiju un brīvo ekonomiku, postmodernistiskie tribālisma spēki apdraud tās ar anarhiju vai fašismu. Tomēr demokrātiju nevajadzētu norakstīt. Tā ir pierādījusi savu spēku un derīgumu, taču, lai demokrātija būtu sekmīga, tai ir vajadzīga infrastruktūra – Bībelē balstīts pasaules uzskats. Kamēr Rietumu demokrātijās daudzi šo pasaules uzskatu atmet, Austrumos daudzi to tagad tikai atklāj.

POSTMODERNISTU TIKŠANĀS AR KRIEVIEM

1988. gadā konference “Literatūra un sociālās vērtības: padomju un amerikāņu uzskati” saveda kopā amerikāņu kritiķus un teorētiķus ar viņu padomju kolēģiem. Krievu rakstnieki un universitāšu profesori devās uz Kaliforniju, lai sastaptu dažus visievērojamākos amerikāņu

³⁸ Šis pamatā ir Deivida Hārvija arguments darbā *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989).

³⁹ Tomass Odens dekonstruktīvistu un citu radikālu mūsdienu domātāju postmodernismu raksturo kā “ultramodernistisku”, novedot visam modernismam piemētošo skepsi līdz galējībai. Viņš apgalvo, ka līdz ar jauno laiku beigām “ultramodernisti” norims. *Sk., piemēram, After Modernity – What?: An Agenda for Theology* (Grand Rapids, MI: Academic Books, 1990), 77. lpp. u. c.

postmodernistiskos kritiķus. 1990. gadā postmodernisti viesojās pa šo laiku jau izjukušajā Padomju Savienībā. Domu apmaiņa samulsināja abas puses.

Amerikāņu postmodernisti bija pārsteigti, ka krievi tiešām tic tādiem jēdzieniem kā “absolūtas vērtības”, “patiesība” un “humānisms”. Vēl pārsteidzošāks amerikāņu postmodernistiem šķita tas, ka krievi šīs absolūtās vērtības pamato *religijā*:

Padomju zinātnieki atkārtoti apliecināja ticību absolūtām vērtībām literatūrā. (..) To apstiprināja apelēšana pie absolūtām garīgām vērtībām un reliģiskā garīguma tradīcijām Krievijā, kuras nodrošina dažu darbu augsto vērtību. Vismaz man no padomju dalībnieku teiktā tas šķita vispārsteidzošākais. Šo iespaidu nemainīja arī referāti, ko pēc diviem gadiem konferencē Maskavā nolasīja gluži citi padomju zinātnieki. Daudzi dzirdētie referāti bija rakstīti, raugoties no dziļi reliģiskas perspektīvas.⁴⁰

Šo Dž. Hillisa Millera, viena no visievērojamākajiem un ietekmīgākajiem kritiķiem dekonstruktīvistiem, piezīmju tonis skaidri atklāj, ka viņš *nespēj noticēt*, ka mūsdienās kāds varētu domāt šādās kategorijās. Amerikā, protams, neviens tā nedomā – vismaz neviens, kas tiek ņemts par pilnu:

Šis nelokāmi aizstāvētais, lai gan nepavisam ne loģiskais pieņēmumu kopums mani ārkārtīgi pārsteidza. (..) Savienoto Valstu literatūras zinātnieku vidū šobrīd neeksistē nekas līdzīgs padomju zinātnieku uzskatiem par literatūru. Kā izņēmumu varētu minēt dažus galēji konservatīvus kritiķus, piemēram, Nacionālās akadēmiķu asociācijas locekļus vai tos, kuri apelē pie “Rietumu tradīcijas” kā multikulturālo studiju, sieviešu studiju un minoritāšu literatūras studiju pretstata. Taču arī šī analogija nekādā ziņā nav precīza, jo Amerikas konservatīvisms parasti tik atklāti neapelē pie reliģijas kā absolūtu vērtību starpnieces.⁴¹

Ir lieki teikt, ka krievi, pavisam nesen atbrīvoti no komunistu tirānijas, par amerikāņu teikto bija vēl pārsteigtāki. “Noklausoties jūs,”

⁴⁰ J. Hillis Miller, “Literature and Value: American and Soviet Views,” *Profession* 92, 1992, 25. lpp.

⁴¹ Turpat. Nacionālā akadēmiķu asociācija ir organizācija, kas interesējas par “politiskā korektuma” ideoloģijas ietekmi uz universitāšu dzīvi un zinātni. Šī grupa nav ne antiminoritāra, ne arī tik konservatīva vai margināla, kā norāda Millers.

teica Fēlikss Kuzņecovs, Padomju rakstnieku savienības sekretārs, “man radās iespaids, ka esam ieradusies ļoti ateistiskā valstī.”⁴²

Šķiet dīvaini, ka amerikāņu zinātnieki neredz saistību starp krievu ciešanām komunisma laikā un absolūtu garīgu vērtību pieņemšanu. Protams, amerikāņi zināja, ka krievu mākslinieki tiek vajāti. “Amerikāņiem aizrāvās elpa,” saka Millers, “kad kāds padomju kolēģis teica, ka iespējami “antirevolucionārs” rakstnieks var tikt “nošauts nejauši – traģiskas nejaušības dēļ”. Gluži tāpat mums aizrāvās elpa, divus gadus vēlāk viesojoties Padomju Savienībā, kad kādā muzejā mums parādīja gleznu, kuras dēļ mākslinieks sodīts ar nāvi.” Millers uz šīm drausmām reaģē ar jociņu: “Tas vismaz pierāda, ka mākslu Padomju Savienībā uztver nopietni!”⁴³ Patiešām. Katrā ziņā Savienotajās Valstīs mākslu tik nopietni neuztver ne valdība, ne mākslinieki, ne postmodernistiskie kritiķi. Māksla, kas ir tik bīstama tirānijai, ka izraisa arestu, māksla, kas tiek uztverta pietiekami nopietni, lai tās dēļ mirtu, ir absolūtas vērtības apliecinoša māksla.

Millers uztraucas, ka krievu nepiekāpība attieksmē pret objektīvo patiesību varētu novest pie autoritārisma atdzimšanas.⁴⁴ Postmodernisti ticību absolūtām vērtībām labprāt asociē ar tirāniju, bet šāda saistība ir neloģiska. (Kas tirānēm ir labvēlīgāks – uzskats, ka pastāvošā vara ir vienīgā vērtība, vai uzskats, ka absolūtas vērtības ir augstākas par sabiedrību un ar tām sabiedrība un tās vara var tikt tiesātas?) Turklāt šis viedoklis diezgan nekaunīgi noliedz to cilvēku pieredzi, kuri tiešām izcieta komunistu trakokrekļus un gulagus.

Kamēr Milans Kundera, “Nepanesamā esības viegluma” autors, no komunisma bēga uz Rietumiem (kāpēc gan, ja jau Rietumi ir tik nomācoši?), cits čehu rakstnieks Vāclavs Havels palika mājās. Vēlāk VDK viņu arestēja par komunismu kritizējošu lugu rakstīšanu. (Ja literatūra ir tikai esošo varas struktūru izpausme, kā gan viņš varēja protestēt?) VDK aģents – nevis kritiķis – viņu nopratināja, un viņš tika iemests objektīvi reālā betona un tērauda cietumā. Tas nebija nekāds valodas cietums. Valoda Vāclavu Havelu nevis saistīja, bet atbrīvoja, un viņš to izmantoja, lai uzbruktu meliem un apliecinātu patiesību. (Ja patiesības nav, nevar būt melu vai arī viss ir meli. Par ko te būtu jāiet cietumā? Vai

⁴²Turpat, 22. lpp.

⁴³Turpat.

⁴⁴Turpat, 26. lpp.

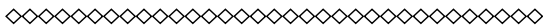
Havelam vajadzēja pielāgoties apstākļiem, pieņemt “esības vieglumu”, peldēt pa straumi, kā to darīja kolaboracionisti? Kāpēc mums būtu jāapbrīno, piemēram, Havels par patiesības aizstāvēšanu, ja īstenībā tās nemaz nav?)

Tos, kas tika pratināti, nosūtīti uz koncentrācijas nometnēm vai nogalināti, vajāja par turēšanos nevis pie “postmodernistiskiem” uzskatiem, bet pie absolūtām vērtībām. Viņi aizstāvēja tieši tos priekšstatus, kuriem tagad uzbrūk Rietumos – patiesību, personisku brīvību, morāles likumu, kas augstāks par sabiedrību un nodrošina cilvēku tiesības, – tie visi ir objektīvi un absolūti pamatoti Dievā.

Cits nežēlīgi vajāts autors Aleksandrs Solžeņicins ir novērojis, ka to, ko Austrumos atņēma ar varu, Rietumos atmet labprātīgi.⁴⁵

⁴⁵ Sk. Solžeņicina rakstu “*Templeton Address: Men Have Forgotten God*” grāmatā *In the World: Reading and Writing as a Christian*, red. John H. Timmerman, Donald R. Hettinga (Grand Rapids, MI: Baker, 1987), 388.–397. lpp.

10. IKDIENAS POSTMODERNISMS

Vairums amerikāņu uzskata, ka viņiem ir personiskā identitāte. Viņi tic objektīvai pasaulei, tic, ka patiesība nav vienkārši sociāla konstrukcija. Postmodernistu ideoloģija ir sveša cilvēku vairuma dzīvesveidam un domām. Lai gan tā varētu būt ietekmīga inteliģences vidū, tai, šķiet, ir maz ko teikt vienkāršajam amerikānim, kas mēģina uzturēt ģimeni un samaksāt rēķinus.

Amerikas veselā saprāta mantojumam postmodernistiskās ideoloģijas pārmērības, protams, vajadzētu atvairīt. Individualitātei un demokrātijai Amerikas kultūrā ir dziļas saknes, un tās nebūs viegli iznīcināmas. Turklāt daudzi amerikāņi ir modernisti un pat pirmsmodernisti. Kristīgās ticības ietekmei būtu jāmazina radikālāko postmodernistu veicinātais relatīvisms un nihilisms.

Tomēr postmodernais pasaules uzskats un postmodernā kultūra ir mums visapkārt – no tiem nav iespējams izvairīties. Postmodernisms ietekmē mūsu dzīvesveidu: to, kā pelnām iztiku, kā izglītojam bērnus, kā risinām personiskās un sabiedrības problēmas.

POSTMODERNĀ MENTALITĀTE

Līss Andersons ir novērojis, ka jaunā paaudze domā nesistemātiski, tāpēc bieži turas pie savstarpēji pretrunīgiem uzskatiem. Kā piemēru megabaznīcas⁴⁶ mācītājs Andersons min kādu jaunieci, kas apgalvo, ka tic reformātu teoloģijai, Svēto Rakstu nekļūdīgumam un reinkarnācijai.⁴⁷ Viņš neaptver, ka kristietība nav savienojama ar reinkarnāciju, kas balstās uz pavisam atšķirīgu pasaules uzskatu. Pat tad, kad šim jauniecim to norāda, viņš nebūt nav ieinteresēts uzskatus mainīt. Nespēdams domāt sistemātiski, viņš neredz atšķirīgo uzskatu pretrunas. Viņam “patīk” Bībele un “patīk” arī doma par atgriešanos citā dzīvē.

⁴⁶ Megabaznīca (angļu val. – *megachurch*) – draudze, kurai ir vairāki tūkstoši locekļu (tulk. piez.).

⁴⁷ Līss Andersons šo piemēru minēja Evaņģēliskās preses asociācijas sanāsmē “Sagaidot nākotni” (“Facing the Future”) Minesotas Sv. Pāvila baznīcā 1993. gada 12. maijā.

Par šī domāšanas veida ietekmi uz reliģiju runāsim nākamajā nodaļā, bet turēšanās pie savstarpēji pretrunīgiem uzskatiem ir kļuvusi mūsdienām raksturīga. Daži politiķi apgalvo, ka ir konservatīvi politiskajos, bet liberāli sociālajos jautājumos. Veselības, mundruma un ekoloģiski tīru produktu fanātiķi dažkārt novārdzina savu miesu, lietojot narkotikas. Daudzi, kas abortus uzskata par nepareiziem, vienlaikus ir arī sievietes “izvēles atbalstītāji”. Daudzi cilvēki nespēj domāt patstāvīgi un pārāk nepiepūlas, lai būtu konsekventi.

Bez absolūtiem objektīvas patiesības kanoniem estētiskais aizstāj racionālo. Mēs ticam tam, kas mums *patīk*. Arī tiem, kuri nav raduši domāt, rēķinoties ar absolūtu, objektīvu patiesību, ir savi uzskati un stingra pārliecība. Šo cilvēku uzskatus patiesībā ir vēl grūtāk mainīt, jo viņi neatzīst nekādus ārējus kritērijus, pēc kuriem tos varētu vērtēt un pierādīt to aplamību. Tā kā šie uzskati ir gribas izpausme, viņi pie tiem stūrgalvīgi turas. Tā kā viņu uzskatu pamatā ir vienīgi pašu izvēle un personība, jebkāda to kritika tiks uztverta kā personisks uzbrukums. Tā kā “ikvienam ir tiesības uz savu viedokli”, viņi neiebildīs, ja tiem nepiekritīsiet, taču sāks aizstāvēties un dažkārt kļūs dusmīgi, ja mēģināsiet viņu uzskatus mainīt.

Iesaistiet jebkuru diskusijā par kādu strīdīgu tēmu, un tūdaļ parādīsies arī postmodernisma problēma. Mūsdienu prātam absolūtas vērtības nepastāv ne augstskolās, ne vietējā kafetērijā. Cilvēki nepieņem vienas un tās pašas autoritātes, metodes vai kritērijus. Ja katrs eksistē savā noslēgtā pasaulē un runā pārējiem nesaprotamā valodā, pārliecināšana kļūst neiespējama. “Tas varbūt ir patiesi tev, bet nav patiesi man.”

POSTMODERNAIS BUSINESS

Pat business tiek pārveidots postmodernistiskā stilā. Firmas noraida hierarhiskas struktūras, kam raksturīgas skaidri iezīmētas autoritātes un loģiski pamatota centralizēta plānošana. Vienotība, objektīva organizācija un noteiktas autoritātes ir *modernistiskas* vērtības. Tagad firmas decentralizējas un “pilnvaro” darbiniekus pieņemt lēmumus, darbojoties kvalitātes kontroles *grupās*. Tādas postmodernistiskas

vērtības kā dažādība, autoritātes noliegums un grupas izcelšana ieņēm, domājams, pēdējo konservatīvisma bastionu – biznesa pasauli.

Es neiedrošinos postmodernos biznesa paņēmienus kritizēt – jaunie darījumu organizēšanas veidi var būt efektīva, iespējams, pat nepieciešama adaptēšanās postmodernajā kultūrā. Modernisms ir cietis neveiksmi visās jomās, un diez vai modernā biznesa paradigmām veikties labāk. Galvenais, ko šeit gribu parādīt, ir tas, ka postmodernisms iespēžas visur un no tā neizbēgs neviens.

Moderno ekonomiku simbolizē fabrika. Moderno ēru aizsāka rūpniecības apvērsums. Zinātniskā izziņa praktisku izpausmi atrada ražošanas tehnoloģijā. Fabrikām sākot ražot audumu, tēraudu, darbarīkus un automašīnas, dzīves līmenis strauji cēlās. Protams, arī rūpniecības apvērsumam bija sava cena un pretrunas, taču kā kapitālisti, tā marksisti, kā uzņēmēji, tā arodbiedrības koncentrējās uz fabriku un ražošanas biznesu.

Postmoderno ekonomiku simbolizē dators. Datori mūsdienās ir pārņēmuši lielu daļu fabrikas procesu. Cilvēki sēž pie datoriem un apstrādā informāciju. Strādniekiem vairs nav jāveic mehāniski atkārtotas darbības pie konveijera, viņi var piekļūt informācijas megabaitiem, kas kādreiz bija pieejami tikai vadībai. Tas ļauj pieņemt lēmumus decentralizēti. Jaunā tehnoloģija dara iespējamu arī ražošanu pēc individuāla pasūtījuma, izpildot īpašas klientu vēlmes. Modernās fabrikas bija pielāgotas masveida ražošanai. Postmodernās firmas pieļauj ražošanu īpašām grupām.

Pati ražošana atkāpjas “pakalpojumu industrijas” priekšā. Tausātāmu priekšmetu ražošana tiek aizvien vairāk automatizēta vai pārsūtīta uz valstīm ar lētu darbaspēku (daļa no ekonomikas “globalizācijas” – vēl vienas postmodernā laika īpatnības). Daudzas firmas tagad ražo ko netausātāmu. “Preces un pakalpojumi”, protams, ir vienmēr bijuši ekonomikai raksturīgi, bet mūsdienās pakalpojumi gūst virsroku. Daudzas jaunas, uz pakalpojumiem orientētas firmas pastāv vienīgi tāpēc, lai palīdzētu citām firmām darboties ar jauno tehnoloģiju. Vairākas konsultāciju aģentūras ir iekļuvušas 500 ienesīgāko ASV firmu skaitā, ražojot vienīgi informāciju.

Starp “zināšanām” un “informāciju” ir atšķirība. Zināšanas ir paliekošas un pastāvīgas. Informācija ir īslaicīga un mainīga. Pirmsmoder-

nais un modernais laikmets augstu vērtēja zināšanas, postmoderno ir pārņemuši dati.

Modernā ekonomika cilvēkus redzēja kā ražotājus, postmodernā ekonomika tos redz kā patērētājus. Amerikas ekonomiku tagad virza tirgus. Tas nozīmē ne tikai to, ka firmu rīcībā jābūt vissvaigākajai informācijai par klientiem, bet arī to, ka firmām ir enerģiski jāreklamē sava prece. "Tirgus pētišana" sabiedriskās domas aptauju organizētājiem un sociologiem (divas postmodernistiskas profesijas) rūpniecībā piešķir lielu autoritāti. Reklamētāju rīcībā tagad ir daudz plašsaziņas līdzekļu: televīzija ļauj piekļūt skatītāju masām, bet jaunā informācijas tehnoloģija – kabeļu televīzija, faksi, optiskie kabeļi – dara pieejamas arī "mērķa" auditorijas, piedāvājot preces īpašām patērētāju grupām (atbilstoši postmodernās sabiedrības segmentācijai).

Saskaņā ar postmodernistisko lozungu "viss ir teksts" reklamētāji ir pārvērtuši pasauli par milzīgu ziņojumu dēli, taisot reklāmu no visa, sākot ar sporta sacensībām un beidzot ar veikala ratiņiem. Paši firmu logotipi ir kļuvuši par modes lietu, un cilvēki, valkājot cepurītes un kreklīņus ar preču reklāmām, pārvēršas par nealgotiem reklāmas aģentiem. Reklāmas lielā loma mūsdienu ekonomikā atbalsta postmodernistu apsēstību ar retoriku, stilu un tēlu.

JAUNĀ ŠĶIRA

Joprojām pastāv strādniecība, un joprojām pastāv vidusšķira, kas abas orientētas uz taustāmu preču ražošanu. Taču jaunais ekonomiskais klimats ir radījis jaunu sociālo šķiru, kas pielāgota mazāk taustāmam produktam – informācijai, konsultācijām, terapijai. Šī jaunā šķira ietver pedagogus (no pamatskolas skolotājiem līdz universitātes profesoriem), "komunikatorus" (žurnālistus, aktierus, TV producentus, reklamētājus), plānotājus (menedžmenta konsultantus, sabiedriskās domas aptauju organizētājus, mārketinga speciālistus) un tos, kas strādā "palīdzētāju profesijās" (psihologus, sociālos darbiniekus, ierēdņus un – zīmīgi – garīdzniekus). Informācijas svarīgā loma mūsdienu ekonomikā nozīmē to, ka jaunajai šķirai ir spēcīga ietekme un ievērojams sociālais statuss.

Politiskajā ziņā komersantu aprindas un vidusšķira sliecas uz konservatīvismu, kamēr strādnieki un trūcīgie atbalsta liberālos kandidātus. Jaunā šķira, par spīti tās labklājībai un saņemtajiem diplomiem, tiecas būt liberāla gan politiski, gan sociāli. Ir, protams, izņēmumi, bet kopumā jaunā šķira augstu vērtē pārmaiņas pārmaiņu dēļ, sociālo inženieriju un morālo visatļautību.

Šādi uzskati un attieksmes ir kļuvuši par “šķiras pazīmēm”, personas apliecībām, kas norāda šai jaunajai elitei piederīgos un nepiederīgos. Sociologs Pīters Bergers norāda:

Svarīgi ir šķiras kultūras simboli. Tie ļauj cilvēkiem “izošņāt”, kurš ir piederīgs un kurš ne; tie nodrošina viegli izmantojamus “saprātīguma” kritērijus. Tā kādam jaunam pasniedzējam, piesakoties darbā elitārā universitātē, tiek ieteikts slēpt “nesaprātīgus” uzskatus, piemēram, politisku lojalitāti republikāņu partijas labējam spārnam (iespējams, arī kreisajam), pretošanos abortiem vai citām feministu kustības lietām.⁴⁸

Ja jaunais pasniedzējs savus konservatīvos uzskatus neizpauž un darbā tiks pieņemts, vēlāk sociālais spiediens, lai viņš no tiem atteiktos, būs milzīgs. Uzskati var arī krietni mainīties pēc ideoloģiskās apstrādes docētāju atpūtas telpā. Ir novērots, ka konservatīvie politiķi kļūst aizvien liberālāki – pat tādā mērā, ka piedalās Vašingtonas – jaunās šķiras anklāva – sabiedriskajā dzīvē. Postmodernistiskajā klimatā politiskie un morālie uzskati norāda nevis uz patiesu pārliecību, bet gan uz solidaritāti ar kādu grupu.

Hansfrīds Kelners apraksta jaunās šķiras interesi par “dzīvesstila inženieriju”. Pats “dzīvesstila” jēdziens, doma, ka dzīve jāizpauž plašā “stilu” dažādībā, ir postmodernistisks. Kelners pievērš uzmanību tam, kā šīs jaunās profesijas pretendē uz kompetenci jomās, kas agrāk neatradās “ekspertu” ziņā, un attiecina tehnokrātisko mentalitāti uz tādiem dzīves aspektiem, kuri nepadodas racionalizācijai. “Kā sasniegt “garīgo veselību”,” jautā Kelners, “un kā noteikt, vai tā *ir sasniegta*? Vai apmierinošu “darba izvēli”? Vai lielāku “sociālā taisnīguma” situāciju, vai pietiekamāku “dzīves kvalitāti”?”⁴⁹ Tomēr šādi neskaidri un nenoteikti jēdzieni veido jaunās šķiras darbības pamatu.

⁴⁸ Peter Berger, “The Class Struggle in American Religion,” *Christian Century*, 1981. g. 25. februāris, 198. lpp.

⁴⁹ Hansfried Kellner, “Introduction,” *Hidden Technocrats: The New Class and the New Capitalism*, red.

Kelners norāda, ka tradicionālās nodarbošanās jomas – medicīna, tieslietas, inženierzinātne – ir saistītas ar īpaša zināšanu kopuma pārvaldīšanu un raksturīgas loģikas lietošanu. Ārsts, diagnosticējot un ārstējot slimību, un inženieris, projektējot tiltu, “iemieso racionālu pasaules izpratni un racionālu līdzekļu izmantošanu saskarsmē ar pasauli”. Tātad viņi kā priekšnoteikumu pieņem objektīvu eksistences kārtību. Vairāki ārsti, balstīdamies uz objektīvu zinātņi un standartizētu metodoloģiju, izmeklējot vienu un to pašu pacientu, noteiks līdzīgu diagnozi un ārstēšanas gaitu. Viņi ilustrē modernismu.

Jaunajās profesijās turpretim nav vispārārtzīta zināšanu kopuma un vispārpieņemtu metožu, lai gan tās piesauc zinātnes žargonu un statistiku. “Lielākajai daļai jauno profesiju pārstāvju ir mācītas sociālās un humanitārās zinātnes, kurās salīdzinājumā ar dabaszinātnēm nav vienota un nepārprotami apstiprināta zināšanu kopuma. Konkurējošas un pretrunīgas teorijas, pieejas un metodes pastāv plecu pie pleca.”⁵⁰ Piemēram, ja nepieciešama psihoterapeita palīdzība, jūs var ārstēt freidists, jungists, humānists vai biheiviorists. Ārstēšanā varētu ietilpt stāstīšana par bērnību, sapņu pierakstīšana, izjūtu apzināšanās vai uzvedības treniņš. Filozofijas, uz kurām balstās šīs psiholoģiskās teorijas, ir nesavienojamas – nevar būt taisnība vienlaikus Freidam un biheivioristiem – , un metodes ir nepārbaudāmas.⁵¹

Kelners rāda, kā jaunā šķira un biznesa šķira ir satuvinājušās, lai izveidotu, viņa vārdiem sakot, “jauno kapitālismu”.⁵² Kādreiz garlaicīgie un konservatīvie firmu vadītāji, nodarbināti ar ražošanu un lielām finansu operācijām, tagad lasa brošētas populārās psiholoģijas grāmatas, mēģina uzlabot savu “vadības stilu”, algo dārgus konsultantus, lai tie darbiniekiem vadītu seminārus par labu pašsajūtu, un pārplāno firmas atbilstoši jaunākajiem socioloģiskajiem pētījumiem un postmodernistiskajām “paradigmām”.

Hansfried Kellner, Frank W. Heuberger (New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 1992), 3. lpp.

⁵⁰ Turpat, 3. lpp. Sk. arī Nila Postmena sabiedrisko zinātņu analīzi grāmatā *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1993) un Viljama Kērka Kilpatrika (*William Kirk Kilpatrick*) mūsdienu psiholoģijas kritiku grāmatā *Psychological Seduction* (Nashville: Thomas Nelson, 1983). Visi šie sociālo zinātņu kritiķi – Postmens, Kilpatriks, Bergers, Kelners – paši ir atzīti sociālo zinātņu pārstāvji. Par spīti kritikai, viņi šajās jomās joprojām saskata vērtību.

⁵¹ Sk. Vokera Persija (*Walker Percy*) šī jautājuma analīzi grāmatā *Lost in the Cosmos: The Last Self-Help Book* (New York: Washington Square Press, 1983), 11. lpp.

⁵² Sk. Kellner, “Introduction”, *Hidden Technocrats*, vii-ix lpp. Šo tēzi dokumentē visa grāmata.

Plašsaziņas līdzekļi, ko pilnībā veido “komunikatori”, jaunās šķiras vērtības uzskata par pašsaprotamām. Tā kā pedagogi vada universitātes un skolas, ikviens students un skolnieks tiek pakļauts viņu principiem. Sociologu vērtības un lozungi ir pārkāpuši jaunās šķiras robežas, cauraužot visu sabiedrību. Psihoterapeits, konsultējot homoseksuālistu, nenosodītu viņa “dzīvesstilu” kā morāli nepareizu, drīzāk mēģinātu viņam palīdzēt justies labi, pieņemot savu “dzīvesstila izvēli” un palīdzētu iesaistīties atbalsta grupā. Mūsdienās šī pieeja, toleranta pret visu un neko nenosodoša, darbojas visā kultūrā.

ZINĀTNES LIKTENIS

Pat tradicionālās modernistiskās profesijas mainās, lai atbilstu postmodernisma paradigmām. Dabaszinātnes paliek modernisma pamats. Mūsdienu zinātne uzskata, ka jaunā fizika ar tās neizprotamajām subatomiskajām daļiņām un neiedomājamajiem melnajiem caurumiem sarežģī vecos materiālistiskos sakārtota, mehāniska dabas likuma pieņēmumus. Matemātika, racionālisma iemiesojums, tagad ir nodarbināta ar “haosa teoriju”, nejaušības un *nesakārtotības* pētīšanu. Zinātnes vēsturnieks Tomass Kūns vedina uz domām, ka zinātne ir nevis nemitīgs progress pretī aizvien lielākai patiesībai, bet drīzāk *paradigmu* virkne, cilvēku iztēloti modeļi, kas organizē zināmos faktus, bet, atklājot jaunus faktus, ir pastāvīgi jāpārstrādā.⁵³

Šī jaunā zinātne pretēji daži apgalvojumiem nekādā ziņā nepierāda to, ka visumā nav kārtības, – matemātiskas kārtības atrašana pat nekārtībā pierāda pretējo; jaunās fizikas noslēpumi tiek atklāti ar stingri objektīvām metodēm. Kristiešiem no jaunajām zinātnēm nav jābaidās un ir tām jāpateicas par apgaismības materiālisma precīzā visuma mehāniska teorijas sagraušanu un atjaunoto brīnuma izjūtu Dieva radības neizdibināmā noslēpuma priekšā. Kūna zinātnisko paradigmu izpratne jo sevišķi noder kreacionistiem, kuri var pierādīt, ka evolūcijas teorija ir nevis zinātniska patiesība, bet konceptuāls un no kultūras atkarīgs modelis, kas neizskaidro visus faktus un nevar būt mūžīgs.

⁵³ Sk. Nancy R. Pearcey un Charles B. Thaxton, “The Soul of Science: A Christian Map to the Scientific Landscape” (Wheaton, IL: Crossway Books, 1994).

Jauno zinātņu ietekme uz kultūru visumā tomēr ir radījusi ievērojamu novirzi no modernistiskā uzskata, ka zinātne piedāvā nepārprotamus izskaidrojumus un skaidrus risinājumus. Mūsdienu kultūras antiracionālisms un rūpes par vidi patiesībā ir veicinājuši plaši izplatītu neuzticēšanos zinātnei: lai notiek kas notikdams, zinātne vairs neno drošina absolūtu patiesību.

Ja zinātne mainās, mainās arī tās praktiskais izmantojums, piemēram, medicīna. Modernā medicīna ietver labi apmācīta speciālista individuālu tikšanos ar pacientu, kura slimības simptomi tiek zinātniski analizēti un kuru ārstē ar modernās tehnoloģijas līdzekļiem. Par spīti tam, ka modernā medicīna ir ievērojami uzlabojusies un pagarinājusi cilvēka mūža ilgumu, mūsdienās ir modē postmodernā veidā apšaubīt ārsta “autoritāti”. Pacienti kļūst par “patērētājiem”, kas pieprasa terapiju izvēli. Viņi apšaubā medicīnas tehnoloģiju, lai gan tā ir izglābusi neskaitāmas dzīvības. Viņi jūt riebumu pret ārstniecības līdzekļiem un dzīvības uzturēšanas sistēmām. Kaut arī visvienkāršākā ķirurģiskā iejaukšanās būtu neiespējama bez dzīvības nodrošināšanas mehānismiem un kaut arī mums par savu dzīvību daudzējādi jāpateicas tehnoloģijai, daudzi cilvēki apgalvo, ka labāk mirtu, nekā “viņu dzīvību uzturētu kaut kāda mašīna”.

Būdami naidīgi pret zinātņi, daudzi paļaujas uz “alternatīvo medicīnu”, dabiskiem produktiem un ārstniecības augiem, daoistu akupunktūru un hinduistu meditāciju, bet tas viss vairāk saistīts ar pirmsmoderno pagānismu nekā moderno zinātņi. Medicīna saplūst ar psiholoģiju “holistiskajās” terapijās, no kurām dažas māca, ka ķermenis nosaka prātu, un garīgu problēmu atrisināšanai izmanto zāles un vingrinājumus. Citas māca, ka prāts nosaka ķermeni, un slimību uzveikšanai iesaka meditācijas, bioloģiski atgriezenisko saiti un relaksācijas tehnikas.

Pa to laiku medicīnas industrija, tāpat kā citas biznesa formas, pārkārtojas pēc postmodernistiskā parauga. Individuālas attiecības ar ārstu ir aizstātas ar veselības uzturēšanas organizācijām, kur terapeitu grupas kontaktējas ar pacientu grupām. Pat daudzi psihologi atsakās no modernistiskās indivīdu ārstēšanas un pievēršas grupu terapijai.

IZGLĪTĪBA

Postmodernistiskais uzsvars uz grupām parādās arī izglītībā. Studenti iesaistās “mācību sadarbībā”: viņi nevis mācās uzdoto un pilda mājasdarbus paši, bet gan strādā grupās un sadarbojas, lai iegūtu grupas atzīmi. Postmodernistiem, protams, kļūst problemātiska arī pati atzīmju likšana. Atzīme norāda, ka viens darbs ir labāks par otru un daži studenti – sekmīgāki par citiem. Tas ir “tiesājoši”, hierarhiski un nerelatīvi. Atzīme netieši norāda uz objektīvu standartu un absolūtu vērtību eksistenci. Postmodernistiem tā ir anatēma. Viņi var izvairoties no atzīmēm ar izglītību, kas balstīta uz rezultātu.

Līss Andersons apraksta citas ievirzes izglītības teorijā un praksē:

Vecā pieeja bija vairāk teorētiska, orientēta uz laiku un vietu, deduktīva, lineāra, secīga, orientēta uz procesu, ilglaicīga un standartizēta (visi mācījās pēc viena mācību plāna).⁵⁴

Šī vienotā, racionālistiskā pieeja raksturo modernismu. Klasiskā izglītība bija vairāk orientēta uz saturu nekā procesu, bet arī tā, būdama balstīta uz valodu, bija atvērta abstraktām idejām un secīgai domāšanai.

Tomēr modernā izglītība tagad ir atmesta kā “novecojusi pieeja”.

Jaunā pieeja ir vairāk praktiska, empīriskā, induktīva, balstīta uz attiecībām starp apmācāmajiem un apmācītājiem, īslaicīga (piemēram, semināri), interaktīva, orientēta uz rezultātu un individualizēta (piedāvājot individuālām prasībām atbilstošus variantus).⁵⁵

Šādas postmodernās izglītības iezīmes nav viennozīmīgi sliktas, tāpat kā modernās izglītības iezīmes nebija viennozīmīgi labas, taču tās atspoguļo postmodernistisko pasaules uzskatu. Tā kā absolūtu vērtību nav, postmodernistiskā izglītība koncentrējas uz taustāmo un empīrisko. Tā vietā, lai studenti mācītos, pirmkārt, no *valodas* – no grāmatām, kā arī no lasīšanas un rakstīšanas intelektuālajām disciplīnām – , jaunā mācību programma ļauj uz *tēliem* – datoru ekrāniem un videomagnetofoniem – un uz komplicētās, bet izklaidējošas pieredzes veidošanu, izmantojot interaktīvās spēles un ekskursijas.

⁵⁴ Anderson, “Facing the Future,” 44. lpp.

⁵⁵ Turpat.

Attiecību un “individualizētās” izglītības prioritāte ilustrē postmodernistu apsēstību ar dažādību un grupas identitāti.

SOCIĀLĀ POLITIKA

Gluži tāpat kā “sociālie inženieri” ir pārņēmuši izglītību, postmodernistiskā ideoloģija veido jaunas pārvaldes stratēģijas un izmēģina arī sociālo reformu. Mervins Olaskijs apraksta, kā mainījusies palīdzība trūcīgajiem.⁵⁶ Klasiskajā dzīves apstākļu uzlabošanas modelī nabadzīgajiem galvenokārt palīdzēja baznīca. Palīdzības sniedzējiem un saņēmējiem bija personiskas attiecības. Labdarības mērķis bija atbrīvot cilvēkus no ekonomiskajām problēmām, rūpējoties par viņu garīgajām un materiālajām vajadzībām. Morālā reforma un rakstura veidošana – ar darbu, atbildību un garīgo pārtapšanu – sekmēja izglābšanos no nabadzības.

Modernajā dzīves apstākļu uzlabošanas modelī lielāka loma bija valdībai. Īslaicīgas palīdzības un darba nodrošināšanai trūcīgajiem tika piedāvāts racionāls plāns. Modernais, tāpat kā klasiskais, modelis ietvēra vienīgi tos, kam palīdzība tiešām bija nepieciešama. Palīdzības pieņemšana mulsināja. Gan sistēma, gan saņēmēji tika virzīti uz to, lai cilvēki pēc iespējas ātrāk atteiktos no labdarības un iekļautos ekonomikas pamatplūsmā. Tāpat kā modernistiskā māksla un arhitektūra, arī modernistiskā dzīves apstākļu uzlabošana bija racionāla, iedarbīga un minimālistiska.

Postmodernais dzīves apstākļu uzlabošanas modelis sākās reizē ar divdesmitā gadsimta 60. gadu “diženo sabiedrību”. Tā princips ir *pilnvaras*. Cilvēki labdarības dāvanas sāka uzskatīt par savām *tiesībām*. Viņi nabadzīgos vairs neuzlūkoja kā indivīdus, kam jāpalīdz, lai atvieglotu to likteni, bet kā sarūgtinātu, sabiedrības radītu *grupu*. Tādējādi tie neuzņemas personisku atbildību. Tika izveidotas “dzīves apstākļu uzlabošanas tiesību” grupas, kuras vadīja nevis trūcīgie cilvēki, bet pārtikuši jaunās šķiras aktīvistī. Sociālā atbalsta programmu skaits pieauga. Labdarības maksājumu saņemšanas radītais kauns mazinājās.⁵⁷

⁵⁶ Marvin Olasky, “Culture of Irresponsibility?” *World*, 1992. g. 23. maijs, 7. lpp. Sk. arī Olaskija grāmatu *The Tragedy of American Compassion* (Wheaton, IL: Crossway, 1992).

⁵⁷ Turpat, 168.–170. lpp.

Postmodernais dzīves apstākļu uzlabošanas modelis nabadzību nevis izbeidza, bet padarīja pastāvīgu. Trūcīgie ieguva jaunu – subkul-tūras, atbalstītas grupas – statusu. Sociālā izaugsme apstājās. Darba ētika samazinājās. Ekonomiskais stimuls precēties izgaisa.⁵⁸ Tradi-cionālās vērtības sabruka. Pilsētās narkotikas un vardarbība iedragāja vidusšķiru, tā vēl vairāk palielinot bezdarbu un nabadzības pārņemtos rajonus pārvēršot kara zonās. Postmodernā attieksme pret labklājību, subsidējot un tādējādi iemūžinot nabadzību dažādības, grupas iden-titātes, kultūras determinisma un relatīvu vērtību vārdā, sabojāja un “iekala važās” tos, kuriem tā izlikās palīdzam.

Tagad grupas pilnvaru mentalitāte ir izpletusies tālu aiz labklājības sistēmas robežām. Arī vidusšķira pieprasa savu “sociālā atbalsta prog-rammas” daļu. Visi – pensionāri, studenti, fermeri, sīkie uzņēmēji, atbalstītās nozares, mākslinieki, koledžu studenti, mākslas mīļotāji, pilsētnieki un jebkurš, kas var atļauties aizkulišu aģitatoru, – pieprasa federālo naudu, pamatojoties uz grupas identitāti. Federālā valdība tagad maksā naudu, lai vidusšķiras studenti varētu iegūt koledžas izglī-tību. Sociālā apdrošināšana finansē pensiju ikvienam. Tagad mums tiek apgalvots, ka visi amerikāņi ir “pilnvaroti” federāli kontrolētai veselības aprūpei.

Mūsu pieaugošā atkarība no valdības, spriežot pēc labklājības sistēmas sasniegumiem, tāpat var būt katastrofāla arī mūsu nacionā-lajam raksturam.

GLOBALĀ VIDE

Daudzas mūsu sociālās problēmas ir gan postmodernisma cēlonis, gan sekas. Vienlaikus nācija kopumā ir iegrimusi “globālās kopienas” problēmās.

Lidmašīnas, lidojot viegli, ātri un ik dienas, pārvar attālumu. Tele-foni, faksi un datoru tīkli sakarus ir padarījuši momentānus. Satelīti visai pasaulei ļauj skatīties vienas un tās pašas televīzijas programmas. Bezmuitas tirdzniecība ir radījusi “globālu ekonomiku”. Automašīna var būt projektēta Japānā, montēta Savienotajās Valstīs no detaļām, kas ražotas Meksikā, un gatavā prece tiek pārdota Saūda Arābijā. Darba-

⁵⁸ Turpat, 185.–188. lpp.

spēks un kapitāls, imports un eksports plūst pāri robežām, it kā to nemaz nebūtu.

No vienas puses, pasaule ir tuvinājusies. Turgus ekonomika ir nosvinējusi uzvaru pār sociālismu. Izšķirošais komunisma sabrukums attaisno Amerikas ideālus, un pārējā pasaule pa lielākai daļai to apzinās. Kad bērni Bulgārijā, Nigērijā un Singapūrā valkā zilus džinsus un *Air Jordans*, klausās rokenrolu un ēd *McDonald's* hamburgerus, viņi pielīdzinās Amerikas kultūrai, piecājoties par tās brīvības un individualitātes ideāliem. Protams, mūsdienu Amerikas kultūra nav tāda, kādai tai vajadzētu būt, un būtu traģiski, ja citas valstis savu kultūras mantojumu nomainītu pret Amerikas popkultūru. Tomēr nav noliedzams, ka pasaule izskatās aizvien amerikāniskāka.

Globāli kļūst ne tikai kapitalisms un demokrātija, bet arī kristietība – ne tik daudz postkristīgajos Rietumos, kā “trešās pasaules” valstīs. Varbūt nav nepamatoti cerēt, ka postmodernā pasaule varētu izbaudīt labklājības, brīvības un garīgās vitalitātes laikmetu.

No otras puses, pasaule sašķeļas. Etniskais naidis, karojošais nacionālisms un pilsoņu kari, kas pakļauj tā saukto “jauno pasaules kārtību”, izriet no postmodernā tribālisma. Postmodernistu apsēstība ar grupas identitāti un kultūras determinismu ir globāla. Ne tikai Amerikas sabiedrība, bet visa pasaule ir segmentējusies savstarpēji naidīgās grupās.

Ja mēs katrs esam sarežģītā veidā saistīti ar savu kultūras pasauli, ja nav universālu vērtību, kas mūs padarītu par kopīgās cilvēces daļu, un ja nav absolūtu morāles vērtību, kuras noteiktu, kā izturēties pret līdzcilvēkiem, tad mums ir jānoslēdzas pašiem savos grupējumos. Tad ir pavisam prātīgi “attīrīt” savu zemi no nepiederīgām grupām, kuras tik ļoti norobežo to kultūra, ka mums tās ir patiesi svešas. Kļūst grūti tos apzināties kā individuus. Kļūst viegli tos nogalināt.

Vislabāk pārmaiņas no modernā uz postmoderno – gan pozitīvās, gan negatīvās – atklāj Austrumeiropa. Marksisms ar tam raksturīgo zinātnes izmantošanu, naidīgumu pret reliģiju un grandiozo plānu apvienot cilvēci un atrisināt visas sabiedrības problēmas ar “racionālas” plānošanas palīdzību bija draudīgi moderns. Praksē marksisms bija neaprustāmi ļauns, nomācošs un necilvēcīgs. Paradoksāli, ka ideoloģija, kas visus cilvēciskos jautājumus reducēja uz ekonomiku, “dabūja

galu” ekonomiskajā sfērā. Padomju Savienība tiešām apvienoja milzīgas Austrumeiropas un Ziemeļāzijas platības, iekļaujot komunistiskajā impērijā simtiem dažādu kultūru. Tas tika veikts, apspiežot vietējās tradīcijas un reliģijas, kā arī ar slepenpolicijas palīdzību, pieprasot nelokāmu uzticību marksistiski ļeņiniskajai ideoloģijai.

Līdz ar komunisma sabrukumu modernisms beidzās un sākās postmodernā ēra.⁵⁹ Kristietības vajāšana norima, un tūkstošiem cilvēku atgriezās pie Kristus. Okupētās tautas, piemēram, Baltijas valstis, ieguva neatkarību. Brīvība bija īsta.

Diemžēl Krievijai un pārējām bijušās Padomju Savienības daļām un satelītvalstīm tūdaļ bija jāsakaras ar postmodernā laikmeta ēnas pusi – postmodernisma alternatīvu. Bez “apvienojošās” ideoloģijas un komunisma valsts varas Padomju Savienība sašķēlās. Būtībā tas nav slikti – tautas ir pelnījušas neatkarību – , taču pašas neatkarīgās tautas turpināja segmentēties, izšķīstot aizvien sīkākās etniskās grupās, nesamierināmi naidīgās pret saviem kaimiņiem. Armēņi un azerbaidžāņi sāka cits citu slepkavot; Gruzija atdalījās no Krievijas un sāka pilsoņu karu. Austrumeiropā čehi un slovāki sašķēla valsti divās daļās; kādreizējās Dienvidslāvijas teritorijā serbi, horvāti un bosnieši šokēja pasauli ar savu genocīdo vardarbību.

It kā ar to nepietiktu, no komunisma atbrīvotajām valstīm bija jāsakaras arī ar citiem postmodernisma kārdinājumiem. Globālais informācijas tīkls pavēra vilinošās Rietumu patēriņiskuma ainas. Popkultūra aicināja ar savām rokenrola un Holivudas vērtībām. Cilvēkus valdzināja globālās ekonomikas augļi, bet savulaik sociālisms – likvidējot privātpašumu, brīvi konvertējamu valūtu un darba ētiku – neļāva brīvajā tirgū piedalīties. Tā kā kristīgais mantojums bija iznīcināts, daudziem atlika vien postmodernistu autoritātais paziņojums: absolūtu vērtību nav. Jaunā preses brīvība noveda pie strauja pornogrāfijas uzplaukuma. Policejiskās varas likvidēšana nozīmēja noziedzības eksploziju. Tā vietā, lai no jauna uzceltu savu kultūru, daudzi naudas kārē pieņēma materiālismu un alkās pēc patēriņa precēm pievērsās prostitūcijai kā vieglam konvertējamam valūtas nopelnīšanas veidam.

⁵⁹ Sk. Thomas Oden, *Two Worlds: Notes on the Death of Modernity in America and Russia* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992).

Kura postmodernā laikmeta seja dominēs bijušajā Padomju Savienībā – iespēja atjaunot modernisma nopostītās vērtības vai morālā relativisma anarhija? Kura seja dominēs Amerikas Savienotajās Valstīs? Austrumi un Rietumi, par spīti atšķirībām, saskaras ar vieniem un tiem pašiem jautājumiem.

Vienlaikus, par spīti “aukstā kara” beigām, pasaule nav droša vieta. Modernie kari iezīmēja globālu konfrontāciju starp varenajām nācijām un to sabiedrotajiem. Kaujas laukos sastapās milzīgi militārie spēki, bruņoti ar progresīvās tehnoloģijas masu iznīcināšanas ieročiem. Tagad, kad Amerika ir vienīgā atlikusī supervara, šāds karš ir mazticams. Postmodernais karošanas veids ir terorisms.

Būtībā teroristu šūniņa ir gan postmodernisma modelis, gan tā briesmas. Tā ir grupa, kas ar savu pašidentitāti norobežojusies no pārējās sabiedrības un neatzīst nekādas vērtības, kuras augstākas par šīs grupas vērtībām. Teroristu šūniņai, ko uzkurinājusi vajāšanas mānija, paštaisnums un grupas solidaritāte, nebūs sirdsapziņas pārmetumu par uzspridzinātām mājām vai apšautiem nevainīgiem garāmgājējiem.

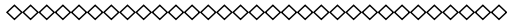
Šie garāmgājēji tiek uztverti nevis kā indivīdi, bet kā grupas locekļi – kā amerikāņi, bosnieši vai ebreji. Uz viņiem gulstas kolektīva vaina. Grupas atbildība, grupas aizvainojums, grupas vaina raksturo gan postmodernisma, gan terorisma domāšanas veidu. Kā apgalvo Bendžamins Bārbers, teroristi karu saskata “nevis kā politisku līdzekli, bet kā identitātes simbolu, kopienas izpausmi, pašmērķi”.⁶⁰

Postmodernisms parādās visā ikdienas dzīvē – no laikrakstiem līdz bērnu izglītībai, no darba līdz brīvā laika pavadīšanai. Visviltīgāk tas tomēr ietekmē mūsu garīgo dzīvi.

⁶⁰ Benjamin Barber, “Jihad vs. McWorld,” *Atlantic Monthly*, 1992. g. marts, 60. lpp.

IV
POSTMODERNĀ RELIĢIJA

11. GARĪGUMS BEZ PATIESĪBAS

Kopš apgaismības visu moderno laikmetu zinātnieki gaidīja reliģijas izmiršanu. Tā nenotika. Tika apgalvots, ka “modernais cilvēks” nespēj ticēt pārdabiskajam.

Divdesmito gadsimtu aizsāka teoloģiskas cīņas starp tā sauktajiem modernistiem un fundamentālistiem. Kopš 1925. gada Skopsa tiesas prāvas¹ plašsaziņas līdzekļi fundamentālistus kariķēja un intelektuālā elite tos izsmēja. Modernisti sagrāba lielāko baznīcu konfesionālās organizācijas, ieskaitot garīgos seminārus, un triumfēja. No tā laika modernistu teologi “demitoloģizē” Bībeli, cenšoties padarīt kristietību patīkamu divdesmitā gadsimta domāšanai. Viņi pieņem, ka “modernais cilvēks” ir tik ļoti orientēts uz zinātnisko sistēmu un pasaulīgo lietu triumfu, ka nespēj ticēt brīnumiem, dievišķai atklāsmei un nerezdzamam Dievam.

Garīgie semināri sāka studēt Bībeli nevis kā autoritatīvu Dieva vārdu, bet kā jebkuru citu senu dokumentu, izmantojot “modernās zinātniskās izziņas” vēsturiski kritisko metodoloģiju. Šī pieeja pieņēma, ka Bībelē aprakstītie brīnumi nav notikuši un tiem nav pārdabiska izskaidrojuma. Tā neuzskatīja Bībeli par autoritatīvu, bet domāja, ka tajā paustie apgalvojumi jāuztver “kritiski” – kā senas kultūras un uzskatu atspoguļojums. Saskaņā ar modernistisko pieeju Bībelē teiktais, iespējams, nav patiess. Teoloģijas liberāļi drīzāk paļāvās uz modernā zinātniskā racionālisma nemaldīgajā mantijā tērpto Bībeles kritiķu Rakstu atklāsmēm, kas tika pieņemtas par patiesību.

Liberāļi savu teoloģiju pielāgoja modernajai domai un kultūrai, baznīcu no raizēm par pārlaicīgo pestīšanu pievēršot rūpēm par sabiedrības materiālajām problēmām. Baznīcas tradicionālās rūpes par labiem darbiem pārvērtās politiskā aktivitātē, lai pieteiktu modernistu gaidīto un centralizēti plānoto utopiju. Baznīcas tradicionālās rūpes par garīgumu pārslēdzās uz psiholoģiju, izmantojot tieši tās pašas laicīgo sociālo zinātnieku metodes un pieņēmumus. Baznīcas sāka

¹ Skolotājs Džons T. Skopss tika apsūdzēts evolūcijas teorijas mācīšanā. 1925. gadā ASV Tenesijas štatā tika aizliegts mācīt jebkādu doktrīnu, kas noliedz Bībelē aprakstīto dievišķo radišanu. Pasaules uzmanību piesaistīja gaidāmā konfrontācija starp fundamentālistu burtisko ticību un Rakstu liberālo interpretāciju. Likumu atcēla 1967. gadā (tulks. piez.).

atbalstīt grupu sanāksmes, un mācītāji sāka dot padomus draudzei, lai palīdzētu tai “pašrealizēties”.

Tagad lielākajā daļā nozīmīgāko garīgo semināru joprojām dominējošās liberālās teoloģijas politiskais utopisms un psiholoģiskā naivitāte šķiet ļoti novecojusi. Tā kā liberālā baznīca ir modernajam cilvēkam nepievilcīga, tās locekļu skaits ir strauji krities. Ja liberāļiem bija taisnība, tad baznīca tiešām nav nepieciešama. Ja Bībele ir mīts un pestīšana mums nav vajadzīga, kā liberāļi tik nopietni sludināja, kāpēc gan svētdienu rītos kārtīgi neizgulēties? Paradoksāli, ka konservatīvā un fundamentālistiskā baznīca sāka augt, pievēršoties modernistu noliegtajām patiesi garīgajām vajadzībām.

Protams, “modernais cilvēks”, kam liberāļi centās iepatīkties, nemaz nepastāvēja. Šī jaunā cilvēces suga – tik zinātniska un racionāla – bija modernās filozofijas projekcija, mīts, ko radījusi sīka inteliģences saujiņa, kura savu zinātniskumu un racionālismu gribēja attiecināt uz visu cilvēci. Parastie cilvēki kā vienmēr saskārās ar savu ierobežotību un vainu, un daudzi no viņiem atrada ticību Dieva vārdam. Teoloģijas liberāļi izšķieda savu kristīgo mantojumu, veltīgi cenšoties iegūt modernistu inteliģences labvēlību. Pēc brīža pats modernisms ar tam raksturīgo galējo pašpārliecinātību un nepārprotamajām neveiksmēm kļuva par apsmieklu. Modernisma krišana aizrāva līdzī arī liberālo teoloģiju, un par to mēs varam būt mūžam pateicīgi.

Postmodernais laikmets kristiešiem, kas tic Bībelei, ir daudzsoļš, bet tam raksturīgas arī jaunas briesmas. Modernistu ķecerības ir zaudējušas savu ietekmi, bet tagad tās aizstāj postmodernistu ķecerības. Neveiksmi cietušais racionālisms dod vietu iracionālismam – abi ir naidīgi pret Dieva atklāsmēm, taču – atšķirīgi. Modernisti neticēja Bībeles patiesumam; postmodernisti patiesības kategoriju izslēdz vispār. Līdz ar to viņi ir atvēruši jaunā laikmeta reliģiju, sinkrētisma un morālā haosa Pandoras lādi.

Fundamentālistu baznīcas varēja viegli norobežoties no modernistiem – frontes līnijas bija skaidri iezīmētas. Mūsdienu situācija ir sarežģītāka un viltīgāka. Traģiski ir tas, ka postmodernistiskā domāšana nostiprinās *evanģēliskajās baznīcās*.

PATIESĪBA VAI VĒLMES

Tātad postmodernisms pieņem, ka objektīvas patiesības nav, ka morāles vērtības ir relatīvas un ka realitāti sociāli konstruē milzums dažādu kopienu. Šie uzskati nekādā ziņā nenoraida reliģiju, ko mēģināja darīt modernisms, bet reliģijas un teoloģijas, kuras no tiem izriet, ļoti atšķiras gan no bibliskās ortodoksijas, gan modernisma.

Agrāk – kā modernajā, tā pirmsmodernajā laikmetā – reliģija ietvēra pārliecību par to, kas ir reāls. Dievs vai nu ir, vai Viņa nav. Jēzus bija vai nu iemiesotais Dieva dēls, vai arī tikai cilvēks. Brīnumi vai nu notika, vai nenotika. Daži kristieši kaislīgi strīdējās: vai pastāv šķīstītava? Vai Marija debesīs par mums aizlūdz? Vai daži cilvēki ir iepriekšnolemti iznīcībai? Bet šīs bija domstarpības par jautājumiem, kas skar realitāti. Mūsdienās reliģija vairs netiek uztverta kā pārliecību kopums par to, kas ir reāls un kas nav; to drīzāk uzskata par izvēli.² Mēs ticam tam, kas mums patīk. Mēs ticam tam, kam gribam ticēt.

Kur nav absolūtu patiesību, saprāts padodas gribai. Estētiskie kritēriji aizstāj racionālos. Ieklausieties, kā cilvēki mūsdienās spriež par reliģiju: “Tā draudze man tiešām patīk.” Tas diez vai nozīmē pievienošanās šai draudzei vai ticību tās mācībai. Tādā pašā stilā tiek pārrunāti ticības principi: “Man tiešām patīk tā Bībeles vieta, kur teikts: “Dievs ir mīlestība.”” Pietiekami godīgi un āmen. Kristietībā var patikt daudz kas – Dieva mīlestība uz mums, tas, ka Kristus izpircis mūsu grēkus, Viņa žēlastība un palīdzība.

Bet tad izdzirdam to, kas cilvēkiem *nepatīk*. “Man nepatīk doma par elli.” Tā, protams, ir atbilstoša reakcija – kam gan patiktu elle? Bet mūsu dabiskā nepatika pret šo baismīgo doktrīnu nekādā ziņā neattiecas uz lietu. Jautājums ir nevis par to, vai mums tā patīk, bet par to, vai tāda vieta ir. Realitāte reti ņem vērā mūsu personisko izvēli, pat visbanālākajos ikdienas aspektos. Tas, ka varētu pastāvēt elle – soda un mūžīgu moku valstība – , ir ārkārtīgi svarīgs koncepts.

Lai noskaidrotu, vai šāda drausmīga aizkapa eksistence pastāv, un uzzinātu, kā no šāda likteņa varam tikt atpestīti, kristiešiem jāpievēršas visu garīgās realitātes zināšanu pirmavotam – atklātajam Dieva

² Sk. Walter Truett Anderson, *Reality Isn't What It Used to Be: Theatrical Politics, Ready-to-Wear Religion, Global Myths, Primitive Chic, and Other Wonders of the PostmodernWorld* (San Francisco: Harper & Row, 1990), 7.–9. lpp.

vārdam. Tas nebūt nenozīmē, ka šādi iegūta informācija kristietim “patiks”. Patiesībā kristiešiem jāuzmanās no pilnīgi patīkamām teoloģijām, kurās nav kritisku jautājumu vai izaicinošu prasību. Šāda ticība nav nekas cits kā vēlmju piepildījums un vilinoša fantāzija.

Mūsdienās pat konservatīvie un evanģēliskie mācītāji reti piemin elli. Protams, “cilvēkiem nepatīk to dzirdēt”, un mēs negribam viņus aizbaidīt. Cilvēkiem nekad nav patīcis dzirdēt par elli, taču mūsdienās atšķirībā no jebkura cita vēstures perioda daudzi *negrib* ticēt (it kā ticība būtu gribas funkcija) tam, kas tiem *nepatīk* (it kā estētiskie apsvērumi noteiktu faktiskos apstākļus).

Šis pilnīgi atšķirīgais reliģijas uztveres veids – uzskats, ka tā ir nevis patiesības, bet patikas un vēlmju jautājums, – izskaidro to, kāpēc kultī piesaista tik daudz gudru un izglītotu cilvēku. Scientioloģijas baznīca, piemēram, māca, ka pirms miljoniem gadu mūsu kosmosā ieradās citplanētieši un uzvarēja galaktiskajā karā. Viņi ietekmēja mūsu iepriekšējās dzīves. Mēs varam atrisināt savas problēmas, pieslēdzoties datoram, lai mūs (par krietnu summu) pamācītu kāds scientiologs, kas noņems pagājušās dzīvēs uzkrātās negatīvās “engrammas” (angļu val. – *engrams*). Tā mēs kļūstam par “tīrām” garīgām būtnēm.

Kā gan cilvēki, kas sevi uzskata par pārāk smalkiem, lai ticētu Jāņa evanģēlijam, var noticēt šai reliģijai? Patiesībā scientioloģija jo sevišķi piesaista bagātus uzņēmumu vadītājus, veiksmīgas kinozvaigznes un jaunus, izglītotus teoloģijas, jurisprudences vai medicīnas pārstāvjus. Par spīti zinātniskajai frāžainībai, scientioloģija neizliekas, ka dod patiesus pierādījumus par citplanētiešu un iepriekšējo dzīvju eksistenci. Scientiologi var noraidīt Dieva atklāsmes iespējamību, bet labprāt pieņemt scientioloģijas dibinātāja L. Rona Habarda atklāsmi.

Postmodernās reliģijas neprasa pierādījumus vai ticamību. Sākotnēji Habards bija veiksmīgs zinātniskās fantastikas romānu autors. Daudzus cilvēkus ārkārtīgi aizrauj citplanētieši un galaktiku konflikti, kas ir zinātniskās fantastikas pamattēmas. Vai nebūtu vēl labāk, ja tie būtu reāli? Scientioloģijas doktrīnas ir aizraujošas, iztēli rosinošas un pat izklaidējošas. Kāpēc gan tām neticēt?

Parunājiet ar jebkura kulta locekli un ieklausieties, kā šis cilvēks apraksta un izvērtē tā mācības pavisam subjektīvos un personisko labsajūtu atspoguļojošos vārdos: “Maharaši ir vienkārši *superīgs*.”

“Transcendentālā meditācija dod man baigo kaifu.” “Viņa Svētība Mūns palīdz man justies labi.” Vienīgie viņu pārliecības kritēriji ir patika un vēlēšanās, lai tā būtu patiesība.

Kristieši kultu popularitāti skaidrotu dziļāk, sakot, ka to sekoņtājus ir pievilinājis sātans. Ir jāapzinās, ka sātans kārdina, apelējot pie mūsu *vēlmēm*. Sātans pievilina, solot tieši to, kas mums patīk un ko mēs gribam. (Protams, ir demonisks paradokss – tas, ko viņš patiesībā dod, mums *nepatīk*, proti, elle.) Krītot kārībās (Rom. 13:14), mēs nedrīkstam pieļaut, ka par mūsu galveno garīgo autoritāti kļūst vēlmju apmierināšana.

MORĀLE VAI VĒLMES

Postmodernistiem morāle, tāpat kā reliģija, ir vēlmju jautājums. Tas, ko es gribu un izvēlos, ir ne tikai paties (man), bet arī pareizs (man). Tas, ka dažādi cilvēki grib un izvēlas dažādas lietas, nozīmē to, ka patiesība un morāle ir relatīvas, bet “man ir tiesības” uz savām vēlmēm. Un, no otras puses, – “nevienam nav tiesību” manas vēlmes un izvēli kritizēt.

Lai gan tradicionālo morāli postmodernisti cenšas noraidīt, viņi tomēr var būt lieli moralizētāji. Savas “tiesības” darīt, ko vēlas, viņi aizstāvēs ar puritānisku deģsmi. Turklāt viņi, šķiet, uzskata, ka citiem nav tiesību viņu rīcību kritizēt. Viņi grib saņemt ne vien atļauju, bet arī apstiprinājumu.

Tā par galveno vērtību kļūst iecietība. Atbilstoši postmodernistiskajai uztverei kultūras dažādības princips nozīmē to, ka ikviena domubiedru grupa rada kultūru, kas uzskatāma par tikpat labu kā jebkura cita kultūra. Postmodernistiskie grēki ir “tiesājoša attieksme”, “aizspriedumainība”, “uzskats, ka tev pieder vienīgā patiesība” un “mēģinājums uzspiest citiem savas vērtības”. Postmodernistiskās dogmas “absolūtu vērtību nav” apšaubītāji no tolerances kanoniem ir izslēgti. Vienīgā nepareizā doma ir ticēt patiesībai; vienīgais grēks ir ticēt grēka eksistēšanai.

Vēlmju morāle ir radījusi sajukumu attieksmē pret seksualitāti. Kontracepcijas tabletes nošķīra seksu no radīšanas. Drīz sekss tika atdalīts arī no laulības. Tagad jau pierasts, ka vīrieši un sievietes dzīvo

kopā, nebūdami precēti. Sievietes, kuras grib bērnu, to dzemdē, neuztraucoties par to, ka nav vīra. Seksuālā revolūcija iznīcināja ģimeni. Seksuālo vēlmju piepildījumu sabiedrība uzskata par nekritizējamām tiesībām.

Tagad seksuālo visatļautību apstrīd jaunais mēris AIDS: imūnsistēma vēršas pret ķermeni un to iznīcina. AIDS ir draudīgi postmoderna slimība ne vien tāpēc, ka tā ir briesmīga pašiznīcināšanās, bet tāpēc, ka to radījis 60. gadu atstātais mantojums – seksuālā revolūcija, homoseksuālistu tiesības un narkotikas. Daudzi tagad atgriežas pie seksuālās morāles, bet citi no AIDS bēg tādos seksa veidos, kas ir šķirti ne vien no ģimenes, bet no cilvēkiem vispār. Pornogrāfija, sekss pa telefonu un galu galā “virtuālā sekss” tehnoloģiskais solījums – cilvēka iesprādzēšanās ķermeņa prezervatīvā un pieslēgšanās trīsdimensiju seksuālajām fantāzijām³ – draud ar galīgu seksualitātes dehumanizāciju. Par spīti sekām, cilvēki ārkārtīgi pieķeras vēlmju ētikai.

Postmodernisma morālei ir interesants kolektīvās atbildības un kolektīvās vainas princips. Tā kā uz grupu orientētā ideoloģija indivīdam piešķir mazāku nozīmi, tā samazina arī personisko atbildību. Ja indivīdu veido kultūra, tad tai ir jābūt atbildīgai par indivīda darbību. Tādējādi kultūra tiek vainota vairāk nekā indivīds. Morālo statusu nosaka nevis cilvēka rīcība, bet piederība grupai. Baltais vīrietis tādējādi tiek mudināts izjust kolektīvu vainu par to, ka gadsimtu gaitā baltie ir darījuši pāri krāsainajiem un apspieduši sievietes. Varbūt viņam nekad nav piederējuši vergi, viņš nav slepkavojis indiāņus vai bijis vardarbīgs pret sievietēm, tomēr viņam jābūt vainīgam par to, ko nodarījuši priekšteči. Lai šo vainu izpirktu, baltais vīrietis var iesaistīties liberālā vai radikālā politikā. Pa to laiku valdība un firmas veido apstiprinošās rīcības programmas: lai “vēsturisko netaisnību” izlabotu un kompensētu, tiek atlīdzināts pagātnes upuru pēctečiem, kas paši varbūt nekādu pārestību nav izcietuši.

Protams, pat kolektīvās vainas princips pieņem objektīvu morāles standartu eksistenci. Aicinājums uz “taisnīgumu” norāda uz “pareizā” un “nepareizā” standartu un to, ka cilvēki saņem, ko pelnījuši. K. S. Lūiss vērs uzmanību uz to, ka pat “pareizā” un “nepareizā” eksistences

³ Sk. Philip Elmer-Dewitt, “Cyberpunk!,” *Time*, 1993. g. 8. februāris, 59.–65. lpp.

noliedzēju reakcija ir pretrunā ar šo pārliecību, kad kāds autobusā ieņem viņu vietu vai izturas pret viņiem negodīgi.⁴

Godīgi postmodernisti paši atzīst šo dilemmu – “taisnīguma” aizstāvēšanu, vienlaikus noliedzot absolūtu morāles vērtību eksistenci. Stīvens Konors brīdina no

sekām, ko rada postmodernisms, atstādams ārpus vispārējā redzesloka vērtības un morāli. Nedrīkst vienkārši pieņemt, ka vērtības un morāle nezdudīs, un cerēt, ka tās dabiski pastāvēs starp postmoderniem labas gribas cilvēkiem, kuri automātiski vienosies par to, kas ir vērtības un morāle.⁵

Konors pievērš uzmanību to postmodernistu pretrunīgumam, kuri noliedz morāli Rietumos, vienlaikus cīnoties par to “trešās pasaules” valstīs: “Šāda nekonsekvenca apstiprina zināmu vērtību kultūras relativitāti un nespēj mēroties spēkiem ar jebkādu vispārēju vērtību iespējamības aprioru noliegumu.”⁶

Patiesi, iedziļinoties atklājas, ka postmodernā netaisnu un apspiedošu vispārīgu sistēmu kritika ir atkarīga no pieņēmumiem par vispārējām ikviena cilvēka tiesībām nepiedzīvot netaisnu un apspiedošu izturēšanos.⁷

Konors šo dilemmu neatrisina; grāmatu par postmodernismu viņš pabeidz, aicinot uz “jaunu, plašāku ētiskā kolektīvisma formu” izveidošanu un “vienotas uzskatu sistēmas radīšanu”⁸, bet tas nozīmētu atteikšanos no postmodernisma pamatpieņēmumiem.

Vienīgais konsekventais postmodernistu uzskats ir tas, ka visas – *arī viņu pašu* – runas par morāli ir tikai varaskāres maskas. Aicinājumi uz taisnīgumu, diskriminējošu ierobežojumu atcelšanu un apspiestības pārtraukšanu, iespējams, ir tikai daiļrunīgi triki. Grupām, kurām nav varas, tā par katru cenu jāagrābj un jāizmanto pret saviem apspiedējiem. Tas, ka pēdējie tagad būs apspiešanas upuri, ir tikai “taisnīgi”. Morāles ierobežojumu neapvaldītais, neslēptais varas pielietojums ir, pirmkārt, terorisma un, otrkārt, totalitārisma formula.

⁴ C. S. Lewis, *Mere Christianity* (New York: Macmillan, 1960), 17.–20. lpp.

⁵ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 242.–243. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ Turpat, 243. lpp.

⁸ Turpat, 244. lpp.

Gan politiskajā, gan personiskajā limenī vēlmju ētika noved pie *varas* (ko es gribu) *kāres* (ko es izvēlos). Politiskajā ziņā vēlmju ētika nozīmē nežēlīgu cīņu par varu konkurējošu grupu starpā. Amerikas Savienotajās Valstīs tā izpaužas kā feministu mēģinājumi ieslodzīt cietumā pretabortu demonstrāciju dalībniekus, homoseksuālo aktīvistu centieni pārtraukt baznīcu dievkalpojumus un kā atklāts terorisms. Bijušajā Padomju impērijā tā izpaužas kā pilsoņu karš un etniskā tīrīšana. Personiskajā ziņā vēlmju ētika nozīmē egoismu, vieglprātību dzimumattiecībās un morāles pagrimumu. “Man ir jābūt varai darīt, ko gribu, un jums nav varas mani ierobežot.”

Bez morāles robežām sabiedrība sadalās karojošās kliķēs un atsevišķos izvirtušos indivīdos. Rezultāts ir Soģu grāmatā aprakstītā vardarbība, perversija un anarhija. Šī grāmata diagnosticē senās Palestīnas morālo sabrukumu un precīzi definē postmodernistisko ētikas teoriju: “Ikviens darīja, kas šķita taisns paša acīs” (Soģu 21:25).

JAUNĀS RELIĢIJAS

Ja modernisms centās atbrīvot pasauli no reliģijas, tad postmodernisms rada daudz jaunu reliģiju. Objektivitātes, tradīcijas, saprāta vai morāles neierobežotas, šīs jaunās ticības radikāli atšķiras no kristietības. Tās tiecas uz visnenāko un primitīvāko pagānismu.

Pat dekonstruktīvistu runā mistikas valodā. Viņus dažkārt salīdzina ar viduslaiku “negatīvās teoloģijas” praktizētājiem, kuri atteicās formulēt, kas Dievs ir, apgalvojot, ka var pateikt tikai to, kas Dievs *nav*. Vēl precīzāk – viņi līdzinās dzenbudisma mūkiem, kas noliedz racionalitāti, izdzēšot visas robežas, lai sasniegtu nirvānas apgaismību, kosmiskas nebūtības stāvokli. Iznīcinot formu, dekonstruktīvistu atvairā ikvienu pozitīvu apgalvojumu, ikvienu racionālu argumentu, ikvienu pretenziju uz patiesību, lai, kā viņi saka, padarītu pieejamu to, kas stāv aiz attēlojuma iespējām. Tas, kas atrodas aiz absolūtu patiesību robežām, pārsniegs mūsu iztēli, jo mēs esam atkarīgi no racionālām kategorijām. Valodas nepilnības būs pārvarētas, un atsevišķo indivīdu atsvešinātību, domājams, izdziedinās mistiska dabas, psiholoģijas un kultūras saskaņa.⁹ (Tā kā postmodernistiem nav doktrīnas par

⁹Turpat, 212. lpp.

iedzimto grēku, kas paredzētu to, ka visu formu iznīcināšana izraisīs šausmīgu ļaunumu, viņi naivi pieņem vislabāko iespēju.)

Postmodernisms, noraidīdams objektīvo patiesību, ir acīmredzami līdzīgs hinduismam un budismam, kas māca, ka ārējā pasaule ir tikai cilvēka prāta radīta ilūzija. Austrumu reliģijas ir arī populārāku garīguma formu pamatā. Postmodernists Valters Truets Andersons norāda:

Postmodernisma atteikšanās no vecajām pārlicībām dažus cilvēkus ir pārsteidzīgi ierāvusi vēl radikālākos pasaules uzskatos nekā konstruktīvisms. Tagad dzirdamas balsis, kas apgalvo, ka ārpusaulē ir tikai tas, ko mēs tur *izliekam*. Precīzāk – tas, ko *es* tur izlieku, – mans mazais “es” eiforiski rada pats savu visumu. Kādreiz to sauca par solipsismu; tagad to sauc par jaunā laikmeta garīgumu.¹⁰

Jaunā laikmeta reliģijām, par spīti visiem pagāniskajiem izpušķojumiem, ir kopīga doma: cilvēks pats ir dievišķs, *tu esi Dievs*, pats sava visuma radītājs. Tikpat veda kā čūskas meli Ievai (1. Moz. 3:5), šī doma tagad atrod vietu rokasgrāmatās, motivējošos traktātos un populārajā psiholoģijā (“jūs paši radāt savu realitāti”).

Jaunā laikmeta kustībā, tāpat kā postmodernismā, pastāv mulsinoša dažādība, taču dažas tēmas ir kopīgas. Jaunā laikmeta guru var būt senēģiptiešu karotāju vai ārpuszemes dzīvības formu “gara vadītāji”. Viņi var mācīt par kristālu labdabīgajiem spēkiem vai atbalstīt ārstniecības augu medicīnu. Viņi var veikt pseidozinātniskus pētījumus par ekstrastensoro uztveri vai nodoties tibetiešu meditācijai. Viņi var izmantot senu ķīniešu pareģojumu grāmatu vai nodarboties ar burvestībām. Par spīti šīm atšķirībām, viņi visi apstiprinās dogmu, ka cilvēks pats ir dievs, ka objektīvais visums ir ilūzija un patiesība ir relatīva.

Jaunā laikmeta reliģijas, protams, ir kas vairāk nekā tikai vecā pagānisma atdzimšana. Aiz horoskopu, ekstrastensorās uztveres un “gara vadīšanas” mānijas slēpjas vecmodīgā pareģošana, maģija un apsēstība ar ļaunajiem gariem. Līdz ar kristietības norietu pakāpeniski atgriežas primitīvās dabas reliģijas ar tām raksturīgo māņticību un barbarismu. Tās, protams, ir pielāgojušās mūsdienu iztēlei. Feministes, protestējot pret “patriarhālajām” reliģijām, tādām kā kristietība, mēģina atjaunot dievietes pielūgšanu. Apkārtējās vides aizsargātāji uzsver to, ka visu planētu veido viena savstarpēji atkarīga ekosistēma. Tas ir tā, it kā mēs

¹⁰ Anderson, *Reality Isn't What It Used to Be*, 13. lpp.

visi būtu šūnas kādā lielākā organismā, dzīvā būtnē, ko jau sen pielūdza kā Zemesmāti vai dievieti Geju.

Pagāniskās ticības, vismaz to modernajās “reinkarnācijās”, ir morāli visatļaujošas. Datorpirāti un kibernetiķi kultivē tā saukto “tehnorotisko pagānismu”, lietojot modēmus, lai iekļūtu elektroniskajā “kibertelpas” valstībā. Te uz savstarpēji saistītajiem datoru ekrāniem viņi sasniedz zināmu globālu kopību, kas ļauj tiem gan uzturēt šķietami teoloģiskas sarunas, gan pieslēgties pornogrāfiskam elektroniskajam pastam.¹¹ Jaunās reliģijas bieži ir saistītas ar pretošanos morālei. Dievietes kulta atdzimšana var attiekties gan uz homoseksuālismu, gan feminismu, jo zinātnieki ir pierādījuši, ka senos laikos dievietes pielūgšana ir bijusi saistīta ar homoseksuālismu.¹² Daudzas senās reliģijas praktizēja arī jaundzimušo nogalināšanu. Neatkarīgi no tā, vai aborti ir Moloha pielūgsmes forma vai nav, to pieņemšana norāda uz ievērojamu novirzi no transcendentas, ētiskas reliģijas iepriekšpieņēmumiem pie tumšākas, barbariskākas ētiskās apziņas.

Nākamā lielākā jaunā reliģija tomēr, iespējams, būs nevis kāda no acīmredzama pagānisma vecajām formām, bet sinkrētisks hibrīds. Postmodernistiskajā un aizvien vairāk uz patērētāju orientētajā pasaulē, kur patiesība ir relatīva, cilvēki izvēlēsies dažādus atšķirīgu ticību aspektus atbilstoši tam, kas tiem “patīk”. Džordžs Bārna paredz, ka, “atstāti likteņa ziņā, pieaugušie mazāk pieņems kristietības būtiskākos uzskatus un mazāk ietekmēsies no tiem. Turpinot patiesības un jēgas meklējumus, viņi kļūs sinkrētiski”.

Austrumu reliģiju elementiem kļūstot aizvien bagātīgākiem, vispievilcīgākie kristietības aspekti (kas drīzāk būs dzīvesstila elementi, nevis centrālie garīgie principi) tiks saistīti ar eksotiskajiem un valdzinošajiem Austrumu reliģiju atribūtiem. Tādējādi cilvēki patiesi ticēs, ka ir uzlabojuši kristietību, un, par spīti to radošajai ticības pārstrukturēšanai, pat uzskatīs sevi par kristiešiem.¹³

Bārna ir novērojis, ka “tie, kuri baidījās no komunistiskā apvērsuma, pārmet Amerikai, ka tā draud pārvērsties par bezdievīgu nāciju.

¹¹ Elmer-Dewitt, “Cyberpunk!”, 64. lpp.

¹² Sk. Daniel F. Greenberg, *The Construction of Homosexuality* (Chicago: University of Chicago Press, 1988), 99. lpp. Grinberga grāmata atspoguļo homoseksualitātes kulturālos pamatus.

¹³ George Barna, *The Frog in the Kettle: What Christians Need to Know About Life in the Year 2000* (Ventura, CA: Regal Books, 1990), 121. lpp.

Viņiem nav jābaidās – gluži pretēji – mēs kļūsim par daudzdievīgu nāciju”.¹⁴

Bibliskie kristieši atradīsies tādā pašā stāvoklī kā senie israēlieši un agrīnā baznīca – viņiem būs jāturas pie ticības naidīgu un pagānisku līdzcilvēku vidū. Viņi piedzīvos arī tos pašus kārdinājumus. Daudzi israēlieši iestīga sinkrētismā pat tik tālu, ka vienīgā patiesā Dieva templī uzcēla pagānu altārus. Daudzi agrīnajā baznīcā iestīga ķecerībā, cenšoties apvienot kristietību ar gnostisko filozofiju un manihejiešu mistēriju kultiem. Spiediens pakļauties apkārtējo pagānu paradumiem, vērtībām un uzskatiem vienmēr ir bijis liels, bet Dieva vārds ir skaidrs:

Tad sargies, ka tu netiec savaldzināts sākt viņiem pakaļdarīt, kad tie tiks izdeldēti tavā priekšā, un ka tad tu nevaicā pēc viņu dieviem, sacīdams: kā šīs tautas ir kalpojušas saviem dieviem, tāpat arī es darišu. Nedari Tam Kungam, savam Dievam, tā, jo viss, kas ir Tam Kungam negantība un ko Viņš ienīst, to tie ir saviem dieviem darijuši, jo tie gan savus dēlus, gan savas meitas ugunī sadedzinājuši saviem dieviem. Visu, ko es jums pavēlu, jums būs turēt un darīt; neko tev nebūs pie tā pielikt un nekā no tā atņemt (5. Moz. 12:30–31; 13:1).

SABIEDRĪBAS IZVĒLES IESPĒJAS

Vai bez morālas un reliģiskas vienprātības sabiedrība var ilgi pastāvēt? Sabiedrība, kas sašķēlusies karojošās frakcijās un kam nav saskaņotas uzskatu sistēmas, pēc definīcijas ir nestabila. Sabrūkošas sabiedrības galu galā pāriet citā kvalitātē. Tagad, postmodernistiskajā laikā, mēs atrodamies demolēšanas fāzē, kad tiek grautas ne vien tradicionālās, bet arī modernās vērtības. To, kas izveidosies, kad sabiedrības daļas atkal tiks savienotas jaunā kombinācijā, rādīs laiks. Tomēr jau vērojamas jaunu, sekularizētu reliģiju pazīmes, kas vēsta par jauna veida sabiedrību.

Sers Arnolds Toinbijs autoritatīvajā pasaules civilizāciju analizē apgalvo, ka veiksmīgās sabiedrībās ir zināma reliģiska vienprātība. To zaudējot, garīgā vakuuma aizpildīšanai tūlīt parādās jauni pielūgsmes objekti. Saskaņā ar Toinbija apgalvojumu, kad sabiedrība zaudē savu transcendentu ticību, tā pievēršas trim alternatīvām, kuras viņš atklāti

¹⁴Turpat, 122. lpp.

sauc par “elkdievībām”, – nacionālismam, ekumenismam un tehnokrātijai.

Pirmā izvēles iespēja – nacionālisms – nozīmē, ka transcendentā, universāla ticība atkāpjas “dievībai pielīdzinātas šauras kopienas”¹⁵ priekšā. Šajā modeli katra grupa uzskata, ka ir dievišķa. Katra konkrētā kultūra vai subkultūra pārvērš sevi par elku. Kopiena nosaka morāles vērtības, un tās attiecas tikai uz šīs kopienas locekļiem. Nepiederošie ir ienaidnieki, uz kuriem morāles apsvērumi neattiecas. Toinbijs rāda, kā tas notika senajās Atēnās un Spartā, renesanses nacionālisma rītausmā pēc viduslaiku vienprātības sabrukuma, kā arī Musolīni fašisma un Hitlera nacionālsociālisma laikā.¹⁶

Attiecībā uz postmodernismu un postmodernistisko sabiedrību Toinbija modelis ir pārsteidzoši pravietisks. Austrumeiropai zaudējot marksistisko vienprātību, parādījās jauns nacionālisms – savstarpēji naidīgas “dievībai pielīdzinātas šauras kopienas”. Amerikas Savienotajās Valstīs demokrātiskas vienprātības zudums ir novedis pie rasu politikas, kareivīgām interešu grupām un naidīgi noskaņotām subkulturām.

Cita transcendentas reliģiskas vienprātības zaudēšanas alternatīva ir “dievībai pielīdzināta ekumeniska impērija”.¹⁷ Šis modelis dievina vienotību, vienlaikus pieļaujot lielu dažādību. Kad Roma zaudēja savu lokalizēto senču reliģiju un kļuva par milzīgu impēriju, tā iedibināja imperatora pielūgšanu. Impērija tās valdnieka personā kļuva par dievu. Roma pieprasīja, lai ikviens, kas tai pakļauts, dedzinātu vīraku un pielūgtu Cēzaru. Ar šo nosacījumu Roma pacieta visu reliģiju cilvēkus. Taču kristieši apgalvoja, ka ir tikai viena patiesa ticība, un atteicās pielūgt imperatoru, tāpēc romieši tos izslēdza no savas plurālistiskās sabiedrības un sodīja ar nāvi. Citādi sabiedrību vienoja sevis dievināšana. Dievišķotā Romas impērija bija “ekumeniska”, tas ir, izplatīta visā pasaulē. Reliģijas cenšas būt visaptverošas; Roma savu ticību izplatīja, pakļaujot visus pēc kārtas, “atgriežot” ikvienu ar evaņģēlisku (un slepkavniecisku) dedzību un apvienojot visu zināmo pasauli.

¹⁵ Arnold Toynbee, *An Historian's Approach to Religion* (New York: Oxford University Press, 1956), 211. lpp.

¹⁶ Turpat, 211.–215. lpp.

¹⁷ Turpat. Sk. arī 43.–58. lpp.

Senā Roma nebija vienīgā sabiedrība, kas centās izveidot dievišķotu ekumenisku kopieni. Līdzīgu modeli Toinbijs saskata senajā Ēģiptē, Šumeru valstī, Persijā un – tuvāk mūsdienām – Osmaņu impērijā, Ķīnas dinastiju impērijā un pat milzīgajā Britu impērijā.¹⁸ Ekumenisma atdzimšanu viņš saskata arī savā laikā (pēc Otrā pasaules kara), ko raksturoja lielās cerības uz Apvienotajām Nācijām un utopiskais vienas pasaules valsts projekts.

“Vienotība”, protams, ir modernistiska vērtība. Ekumeniskā elku pielūgšana, iespējams, ir vēlinā modernisma funkcija, reakcija uz reliģiskās vienprātības trūkumu, kas sākās ar apgaismību un kulmināciju sasniedza divdesmitajā gadsimtā. Tās priekšgalā bija modernistiskie teologi ar atbilstoši nosaukto “ekumenisko kustību” – mēģinājumu apvienot visas baznīcas, iznīcinot to atšķirīgās pārliecības. Daudzas baznīcas atbrīvojās no ortodoksijas viegla sentimenta un kreisā spārna “vienas pasaules” politikas labā.

Rūpes par “vienotību” var būt modernistiska vērtība, taču tā paliek arī kā iespējama postmodernistiska izvēle. Ekumeniskā kustība, kam neizdevās apvienot visas kristīgās baznīcas, tagad darbojas, lai apvienotu visas pasaules reliģijas, un tas jau atkal nozīmē atšķirīgo pārliecību iznīcināšanu kādas jaunas, visiem svešas ticības labā. Ekumeniskie teologi pieņem postmodernistisko relativisma principu, vienlaikus mēģinot formulēt vairāk vai mazāk patvaļīgu struktūru, kas ietvertu visas kultūras un reliģijas. Tas varbūt ir nākamo laiku vēstnesis. Raksturīgākā ekumenisko kopienu iezīme, kā liecina Toinbijs, protams, ir “ieciētības” vērtība.¹⁹ Neieciētība savukārt raksturo tos, kuri, kā, piemēram, kristieši, tām nepiekrīt.

Par spīti tam, ka postmodernisti dod priekšroku dažādībai, vides aizsardzības aktīvistu, jaunā laikmeta teologu, biznesa guru, rokzvaigznes un citi jaunās apziņas aizstāvji atkal runā par “globālu vienotību”. (Mēs visi esam atkarīgi no vienas ekosistēmas. Mēs visi esam “Gejas” – viena vienīga globāla, zemi veidojoša organisma – šūnas. Amerikas uzņēmumi ir savstarpēji atkarīgas, globālas ekonomikas daļa. Mēs esam pasaule.) Termins “globalizācija” faktiski var būt šī jaunā postmodernistiskā ekumenisma jaunais “jājamzirdziņš”. Tas norāda gan uz

¹⁸ Turpat, 43.–58. lpp.

¹⁹ Sk. turpat, 250.–253. lpp.

kultūras relativismu, gan visaptverošu, kaut arī slikti definētu globālu vienotību.

Vienotības dievināšana, apgalvo Toinbijs, nenovēršami beidzas ar brīvības zaudēšanu. Ja jābūt vienotībai, individualitāte, pēc definīcijas, ir jāapspiež. Tomēr izredzes uz vienotu sabiedrību, kas, nosakot vērtības un rūpējoties par mūsu vajadzībām, uzņemas visas dievu īpašības un atbildību, joprojām ir pievilcīgas. Par īpašu dievībai pielīdzinātas kopienas piemēru Toinbijs uzskatīja modernās labklājības valsti. Valsts apņemas pilnībā nodrošināt pārtiku, darbu, veselību un visas citas cilvēciskās vajadzības, un pilsoņi apmaina brīvību pret drošību. 20. gs. 50. gados Toinbijs rakstīja: "Izskatās, ka ekumeniskā labklājības valsts varētu būt nākamais elks, kas tiks radīts vēl aizvien atmetās kristietības vietā."²⁰

Šis devīgās un visvarenās valsts izredzes Rietumos aizvien valdzina daudzus (jo sevišķi Amerikā, kas labklājības valsti vēl nav īstenojusi tādā mērā, lai piedzīvotu tās neveiksmes), tomēr padomju komunisma augstākās labklājības valsts, visbaismīgākās dievībai pielīdzinātās ekumeniskās impērijas, milzīgā sabrukuma dēļ šī iespējamā izvēle var zaudēt aktualitāti.

Trešā transcendentas reliģiskas ticības alternatīva saskaņā ar Toinbija teikto ir "neuzvaramā tehniķa dievināšana".²¹ Viņš izseko tehnoloģijas attīstībai līdz brīdim, kad tā uzņemas reliģijas funkcijas. Tehnoloģijai tika piedēvētas dievišķās viszinības un visvarenības īpašības.

Protams, zinātne definē moderno, nevis postmoderno pasauli, taču Toinbijs ne tik daudz interesējas par zinātniskās izziņas ietekmi, kā par tehnikas pārkāpumu, kundzību pār dabu, mašīnu radītu dzīvesstilu. Postmodernistiskais antiintelektuālisms var krietni palēnināt tiekšanos pēc zinātniskās izziņas, bet kāre pēc televīzijas, datoriem un citas pagaidām vēl neiedomājamas elektroniskās tehnoloģijas būs neremdināma. Tehniķi, kas šīs preces izgudro, veidos jaunu priesteru kārtu un pārvaldīs lajiem (kam tehnoloģija būs tikpat nesaprotama kā maģija) nepieejamas zināšanas. Ļaužu masas var absolūti neinteresēties par objektīvo zinātni, bet savu dzīvi un vērtības tie veidos ap tehnoloģiju.

Toinbijs, šķiet, paredzēja Nila Postmena aprakstītās mūsdienu sabiedrības norises – iestājas "tehnopole", stāvoklis, kurā tehnoloģija

²⁰ Turpat, 219. lpp.

²¹ Turpat, 220.–238. lpp.

gūst monopolu pār visu kultūru. Tas, ka tehnoloģija rūpējas vairāk par procesu, nevis saturu, rada morālu un garīgu apjukumu, kā arī maina mūsu domātspēju, apgalvo Postmens. “Jebkādu sakarīgu pasaules uzskatu zaudējušas izglītības atbalstīta, tehnopole mums atņem sociālo, politisko, vēsturisko, metafizisko, loģisko vai garīgo zināšanu pamatu,” viņš raksta.²²

Tehnoloģija, kas regulāri jāatjauno, lai tā būtu laikmetīga, pretojas tradīcijai.²³ Tehnoloģijas sfērā tas ir raksturīgi. Gluži jauns dators šķiet labāks par vecu, bet tas, kas der vienā jomā, ne vienmēr der citās. Lai gan tradīcijām visās kultūrās un visos laikmetos ir bijusi svarīga sociāla funkcija (piemēram, saglabāt morāles vērtības un radīt stabilas ģimenes), tehnoloģija tās izmet mēslainē. Viduslaikos sholastiskā teoloģija maldīgi attiecināja savu metodoloģiju uz tai neaptveramām sfērām, piemēram, zinātnei. Mūsdienās ir noticis pretējais: uz visu – arī teoloģiju un ētiku – tiek attiecināta tehnoloģiskā domāšana.

Ja modernā sabiedrība bija agresīvi pasaulīga, postmodernā uzņemas reliģiskas funkcijas. Teoloģiskos, morālos un cilvēciskos noslēpumus postmodernisti vienkāršo līdz tehniskas ekspertīzes jautājumiem. Postmens apraksta to, kā tehniskie eksperti ir kļuvuši par jaunajiem priesteriem:

Tehnopolē visi eksperti ir apveltīti ar priesterības harismu. Dažus no šiem priesteriskajiem ekspertiem sauc par psihietriem, dažus par psihologiem, dažus par sociologiem un dažus par statistiķiem. Tas dievs, kuram viņi kalpo, nerunā ne par taisno vai labo, ne par žēlsirdību vai žēlastību. Viņu dievs runā par efektivitāti, precizitāti un objektivitāti. Tādēļ tādi jēdzieni kā “grēks” un “ļauņums” tehnopolē izzūd. Tie nāk no tikumiska visuma un ekspertīzes teoloģijai neatbilst. Tā grēku tehnopoles priesteri sauc par “sociālu novirzi”, kas ir statistiķis jēdziens, un ļaunumu par “psihopatoloģiju”, kas ir medicīniskais jēdziens. Grēks un ļaunums izzūd, jo tos nevar izmērīt un objektivizēt, tāpēc eksperti ar tiem nevar operēt.²⁴

Cilvēki, jūtas, idejas, vērtības – viss ir *jāizmēra*. Tehnoloģiskajai domāšanai viss ir jāvienkāršo līdz skaitļiem. Mēs dzīvojam statistikas laikmetā – sabiedriskās domas aptaujas, standartizēti testi un “novēr-

²² Neil Postman, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1993), 58. lpp.

²³ Sk. turpat, 185. lpp.

²⁴ Turpat, 90. lpp.

tēšanas paņēmieni”, šķiet, grib izmērīt visu, sākot ar mūsu darba kvalitāti līdz psiholoģiskajam stāvoklim. Mēs vērtējam nevis kategorijās “pareizs / nepareizs”, bet, apvelkot ciparu uz desmit ballu skalas.

Tradicionālie simboli, kas pastāv, piemēram, reliģijā, nav atmesti; drīzāk tie ir banalizēti.²⁵ Statistika vienkāršo pārlicību līdz viedoklim un morāles standartus – līdz personiskai izvēlei. Tehnoloģiska reprodukcēšana un nemitīga vizuāla prezentācija uzbrūk jebkādam noslēpuma vai svētuma jēdzienam. Bibliiskais svētuma jēdziens nozīmē nošķirtību; tehnoloģija apskatei atklāj visu – seksu, ciešanas, personību, dvēseli – , visu profanējot vai vulgarizējot.

Nav nejaušība, ka elektroniskajiem plašsaziņas līdzekļiem patīk attēlot seksu, ko kādreiz turēja noslēpumā, un vardarbību, kuru slēpa kā pārāk šausmīgu. Jaunie vizuālie plašsaziņas līdzekļi attēlo visu, kas redzams. Neredzamais – Dievs, ticība, labais, garīgums – tiem nav aptverams un tiek ignorēts. Ja arī garīgo realitāti neignorē, to attēlo jauno plašsaziņas līdzekļu valodā un tādējādi banalizē. Ja filmā jābūt Dievam, Viņu spēlē Džordžs Bērns, un tā ir komēdija. Reliģiskiem tēliem joprojām ir spēcīga emocionāla rezonanse, bet tos izmanto bez atsauces uz to nozīmi. Pēdējais sekss simbols sauc sevi par Madonu – Jaunavas Marijas vārdā. Viņa dižojas ar krucifiksu kā savas seksīgās garderobes daļu un uzņem dūmakainu videoklipu, kurā atdzīvojas kāda svētā statuļa, un viņi baznīcā nodarbojas ar seksu. Apgānīšanu un zaimošanu plašsaziņas līdzekļi atkārtoti tik bieži, ka pēc kāda laika tas vairs nešokē. Auditorija pierod, un tad, kā apgalvo Postmens, simboliem zūd nozīme.²⁶

Tehnopolē cilvēki “nepieņem morālus lēmumus, bet tikai praktiskus”.²⁷ Tā kā transcendentu priekšstatu par labo un ļauno nav, viņi vērstas pie vienīgā standarta, kas tiem ir, – tehnoloģiskā: kas *darbojas*? Jautājums par cilvēka dzīvības vērtību tiek vienkāršots līdz veselības aprūpes izmaksām. Slimnieku, invalīdu un nedzimušu bērnu nogalināšana tiek attaisnota ar izmērāmu ekonomikas rādītāju palīdzību – aptaujas rāda, ka vairums cilvēku negribētu, lai viņu dzīvību uztur mašīna; eitanāzija samazinātu slimnīcu izmaksas; aborti ietaupītu sociālās nodrošināšanas līdzekļus. Cilvēki griežas pie “ekspertiem”,

²⁵Turpat, 185. lpp.

²⁶Sk. turpat, 164.–180. lpp.

²⁷Turpat, 79. lpp.

lai atrisinātu savas ētiskās dilemmas: lēmumu par dzīves beigšanu viņi uztic slimnīcas ētikas padomei. Daudzi grib izdarīt pašnāvību ārsta uzraudzībā, un viņiem ar padomu un atbalstu palīdz, piemēram, Dr. Kevorkians – jauna veida priesteris, kas vada dažādas pēdējās ceremonijas.

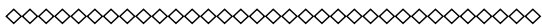
Šobrīd mēs atrodamies nopietnā pārejas periodā, virzoties prom no pirmsmodernā un modernā uz nezināmiem ūdeņiem. Tas, vai jaunā pasaules “ne-kārtība” virzīsies “dievībai pielīdzinātu šauru kopienu”, “dievībai pielīdzinātas ekumeniskas impērijas” vai “neuzvaramā tehniķa dievināšanas” virzienā, nav skaidrs. Pašlaik redzamas gan nežēlīgas grupas identitātes, gan globalizētas uzspiestās vienotības projekta, gan neiegrožotas tehnopoles pazīmes. Ir, protams, vēl viena iespēja – atjaunota transcendentā ticība.

Toinbijs atzinīgi citē Edvīna Bevena vēstuli, kurā aplūkota saikne starp anarhiju un tirāniju. Bevena drūmais pasaules nākotnes pareģojums ietver kādu īpašu cerības staru:

Anarhija būtībā ir vāja, un anarhiskā pasaulē jebkura spēcīgi organizēta grupa ar racionālu struktūru un zinātnisku izziņu varētu uzkundzēties citām. Un kā anarhijas alternatīvu pasaule labprāt pieņemtu despotisku valsti. (..) Bet *ir* kristīgā baznīca (..), faktors, ar kuru jāērķinās. Nākotnes pasaules valstī kristīgajai baznīcai varbūt būs jāpārcieš mocības, taču, gluži kā tā lika Romas pasaules valstij vismaz formāli pakļauties Kristus, tā, atkal izciešot mocības, varētu iekarot (..) nākotnes pasaules valsti.²⁸

²⁸ Edvīna Bevena (*Edwyn Bevan*) vēstule, citēta Arnolda Toimbija darbā *A Study of History* (London: Oxford University Press, 1948), 5:9-10.

12. POSTMODERNĀ KRISTĪTĪBA

Kristietības stāvokli postmodernajā sabiedrībā ir grūti novērtēt. Pretēji modernistu inteliģences paredzējumam tā ne vien ir izdzīvojuši modernajā laikmetā, bet, šķiet, gūst panākumus arī postmodernajā. Liberālās, modernistiskās baznīcas iznīkst, turpretim konservatīvās un evaņģēliskās zeļ un plaukst. Pēc aptauju datiem, veseli 94 procenti amerikāņu tic Dievam, 80% apgalvo, ka ir kristieši, un vairāk nekā 43 procenti ik svētdienu apmeklē baznīcu.²⁹

Ja šie skaitļi ir pareizi, kāpēc kristietība mūsdienu kultūrā ir gandrīz nemanāma? Kāpēc morālais un intelektuālais relatīvisms ir tik nevaldāms, ja vienlaikus 70 procenti amerikāņu uzskata, ka “Bībele ir rakstītais Dieva vārds un ir pilnīgi patiesa visā, ko māca”?³⁰

Lai gan mēs dzīvojam “megabaznīcu” un baznīcas izaugsmes kustības (angļu val. – *church growth movement*³¹) laikmetā, baznīcu apmeklējošo amerikāņu skaits procentuāli ir gandrīz tāds pats kā 1980. gadā un protestantu baznīcu locekļu skaits pat ir samazinājies.³² Mūsdienu kristiešiem, kas bieži samierinās ar bezdievīgu kultūru, trūkst izturības, garīgas apņemšanās un uzticības Bībeles morālajiem standartiem.³³ Daudzām baznīcām labi veicas ar kvantitāti, bet slikti ar kvalitāti.

Modernā laikmeta beigas paver jaunas iespējas bibliiskajai kristietībai, tomēr tā vietā, lai godīgi sagaidītu postmoderno laiku, daudzi kristieši pakļaujas *postmodernismam*, tā kaitējot pārējai kultūrai. Konservatīvie un evaņģēliskie kristieši lielākoties darīja pareizi, izvairīdamies no modernisma kārdinājumiem. Tagad, kad modernistiskais ienaidnieks ir uzveikts, viņi zaudē modrību un naivi ļaujas jaunajām

²⁹ George Gallup, Jr., Robert Bezilla, “U. S. Religious Composition Changes; Fervor Constant,” Princeton Religion Research Center (1993), *Religious News Service*, izdevumā *Reporter: News for Church Leaders*, 1993. g. augusts, 16. lpp. Statistika par amerikāņiem, kas apgalvo, ka ir kristieši, ņemta no agrākas Gelapa aptaujas, kuru citējis Čārlzs Kolsons darbā *The Body* (Dallas: Word Publishing, 1992), 46. lpp.

³⁰ George Barna, *The Barna Report: What Americans Believe* (Ventura, CA: Regal, 1991), 292.–294. lpp.

³¹ Par kustības tēvu tiek uzskatīts misionārs Donalds Maġgavrāns. Šī kustība izmanto dažādus socioloģisko pētījumu atzinumus, lai draudzes būtu “meklētājiem draudzīgākas”, tādējādi piesaistot kristietībai jaunus sekotājus (tulk. piez.).

³² Bill Hall, “Is the Church Growth Movement Really Working?” grāmatā *Power Religion: The Selling Out of the Evangelical Church*, red. Michael Horton (Chicago: Moody Press, 1992), 142.–143. lpp.

³³ Sk. šī jautājuma analīzi Kolsona darbā *The Body*, 31. lpp.

kultūras vēsmām. Daudzas it kā konservatīvas baznīcas, mēģinādamas piesaistīt mūsdienu sabiedrību, pārveido ne vien stilu, bet arī vēsti.

Tā tam nav jābūt. Baznīca var būt postmoderna, nebūdamā postmodernistiska. Kristieši var izmantot modernisma nāvi, lai zudušajai un apjukušajai paaudzei apliecinātu vēsturisko biblisko ticību. Lai piederētu postmodernajam laikmetam, baznīcai jāsludina Dieva vārda patiesība, Dieva baušļu pamatotība un Jēzus Kristus Evaņģēlija pietiekamība.

EVANĢĒLISKAIS POSTMODERNISMS

Daudzējādā ziņā baznīca nevar izvairīties no postmodernajām pārmaiņām. Mēs redzam, cik ļoti segmentēta ir postmodernā sabiedrība – grupas atšķēļas un norobežojas subkultūrās. Spilgtākais šī fenomena piemērs, iespējams, atrodams pašu konservatīvo kristiešu nometnē. Kristiešiem mūsdienās ir savas skolas, koledžas un grāmatnīcas, sava izklaides industrija un savi plašsaziņas līdzekļi. Postmodernisti apgalvo, ka universāla vienprātība ir neiespējama, tāpēc cilvēkiem ar kopīgu valodu un pasaules uzskatu jāveido noslēgtas kopienas. Tas notiek arī mūsdienu kristietībā.

Kristiešiem, kas kristīgo subkultūru nosoda, būtu jāaptver, ka vienīgā alternatīva ir izzušana. Kristietība no kultūras ir izslēgta – tā ir sistemātiski izstumta no skolām, inteliģences aprindām un plašsaziņas līdzekļiem. Kristīgo skolu, izdevniecību, mākslas grupu, raidstaciju, uzņēmumu u.c. dibināšana, iespējams, ir viens no lielākajiem divdesmitā gadsimta baznīcas sasniegumiem. Pieaugot postmodernistiskajam spiedienam, jau agrāk nodibinātas, pretēji noskaņotas institūcijas var izrādīties neatsveramas, lai kristieši spētu izrādīt efektīvu pretestību.

Izmantojot savus nostiprinājumus, kristiešiem būtu jāienāk visā kultūrā un jāietekmē ikviens tās līmenis. Viņiem noteikti būtu jāpretojas kārdinājumam palikt “kristiešu geto” drošībā. Sabiedrība kristiešus pieņem, taču līdz zināmai robežai. Parasti cilvēki neizvēlas dzīvot geto: ebreju un nēģeru geto bija izraidīšanas veids, un arī kristiešus var izraidīt no aizvien bezdievīgākās pasaules. Varšavas geto ebreji un Hārlemas nēģeri 20. gadsimta 20. gados tika norobežoti no sabiedrības

pamatnorisēm, bet tas neapslāpēja viņu bagāto un aizraujošo kultūras dzīvi. Kristieši varētu censties darīt tāpat.

Problēma ir nevis tā, ka kristiešiem ir analogas institūcijas, bet tā, ka šīs institūcijas dažkārt ir pārāk līdzīgas laicīgajām. Evaņģēliskās subkultūras kultivētais domāšanas veids bieži vien pārsteidzoši atgādina laicīgo postmodernismu.

Evaņģēliskajā baznīcā ieviešas postmodernismam raksturīgais objektivitātes noraidījums. “Mums ir paaudze, ko mazāk interesē racionāli argumenti, secīga domāšana un teoloģiskas sistēmas, bet vairāk – pārdabiskais,”³⁴ novēro Līss Andersons. Tādējādi baznīcēni izmanto citu garīguma paradigmu. “Vecā paradigma mācīja: turoties pie pareizās mācības, tu piedzīvosi Dievu. Jaunā paradigma saka: ja tu piedzīvo Dievu, tava mācība ir pareiza.”³⁵ Objektīva doktrīna tiek noniecināta subjektīvas pieredzes priekšā; pieredze būtībā kļūst par doktrīnas izvērtēšanas kritēriju.

Megabaznīcas mācītājs un baznīcas izaugsmes kustības konsultants Andersons apgalvo, ka mācītājiem aizvien biežāk nāksies sastapt tādus cilvēkus kā iepriekšminētais jaunietis, kurš apgalvo, ka tic gan Rakstu nekļūdīgumam, gan reformātu teoloģijai, gan reinkarnācijai. Iebilde, ka ticība reinkarnācijai ir pretrunā ar Biblii, diez vai ko ietekmēs, jo jaunā paaudze (viņš varētu teikt arī “postmodernistiskā paaudze”) nedomā sistemātiski. Jaunietim *patīk* Bībele, Žans Kalvins un Šerlija Makleina. Ikviens viņam ir nozīmīgs. Pretrunas viņu nenomāc.³⁶

Šī doktrīnas un objektīvas domāšanas noniecināšana izskaidro to, kāpēc 53 procenti evaņģēlisko kristiešu (salīdzinot ar 66 procentiem visu amerikāņu) uzskata, ka absolūtu vērtību nav.³⁷ Protams, evaņģēliskā tradīcija vienmēr ir uzsvērusi emocijas un empīrisku reliģiju pretstatā “kabineta zinībām”. Šī atvērtība personiskām jūtām un pieredzei ir saskares punkts ar postmodernismu, kas subjektivitātes lomu tālāk ir pārspilējis tik lielā mērā, ka dedzīgs deviņpadsmitā gadsimta evaņģēlists to vairs nepazītu.

Tāpat evaņģēliskie kristieši ir centušies uzsvērt izvēles lomu pestīšanā. Cilvēki tiek aicināti “izšķirties par Kristu”, un šīs saistības tiek

³⁴ Leith Anderson, *A Church for the Twenty-First Century* (Minneapolis: Bethany House, 1992), 20. lpp.

³⁵ Turpat, 21. lpp.

³⁶ Līss Andersons šo piemēru minēja *Evaņģēliskās preses* asociācijas sanāksmē “Sagaidot nākotni” (*Facing the Future*) Minesotas Sv. Pāvila baznīcā 1993. gada 12. maijā.

³⁷ Barna, *Barna Report*, 83.–85., 292.–294. lpp.

aprakstītas kā cilvēka gribas funkcija. Minētie termini labi atbilst postmodernistiskajam domāšanas veidam, kas reliģiju un morāli saprot kā izvēli, nevis patiesību.

Iedziļinoties pamatīgajā teoloģiskajā mantojumā, evaņģēliskie kristieši par “izšķiršanās teoloģiju” tomēr uzzina vairāk, nekā bija domājuši. Luters, Kalvins, Sv. Augustīns un daudzi citi Bībeles teologi uzskatīja, ka cilvēka griba atrodas grēka jūgā, tādējādi mūsu izvēle attālina no Dieva. Pestīšanā mēs neizvēlamies Dievu, Viņš izvēlas mūs. Mūs neglābj pašu griba, bet Dieva žēlastība, kas Svētā Gara spēkā pārveido mūsu grēcīgo gribu. Tad un tikai tad var teikt, ka mums ir gribas brīvība un spēja “izvēlēties Kristu”. Pat tādi teologi kā Armīnijs, Veslijs un Akvīnas Toms, kas ticēja, ka cilvēka griba ir brīva un tai jāpiedalās pestīšanas procesā, neuzskatīja pestīšanu par pilnīgi autonomu izvēli.

Tā evaņģēlisms, kas, iespējams, ir nevērīgs pret teoloģiju, postmodernistiem šķiet pievilcīgs sirsnīgās emocionalitātes un izvēles akcentēšanas dēļ. Paradumi, ko evaņģēliskie kristieši ir praktizējuši gadiem ilgi (Bībeles studijas un lūgšanu grupas), postmodernistu vidū (kuriem tik ļoti patīk atbalsta grupas un grupas identitātes kultivēšana) pēkšņi gūst jaunu atsaucību. Kaut arī šādas evaņģēlisma tradīcijas varētu būt labs paņēmieni, kā piesaistīt postmodernistus un sludināt tiem Evaņģēliju, dažkārt “atgriešana” ir notikusi pretējā virzienā.

Postmodernisms ir atvērts masu kultūrai un neslēptam komerciālismam. Mākslai, politikai un idejām trūkst saiknes ar objektīvo realitāti, un tās ir orientētas uz patērētāja gaumi. Saprātīgu pārliecības aizstāj retorika un masveida mārketings. Izdabājot cilvēku vēlmēm, postmodernisms veicina patērētāja mentalitātes veidošanos. Tas, kā redzējām, sāk izpausties arī reliģijā. Kad patiesība vairs nav vēra ņemams faktors, cilvēks reliģiju izvēlas tāpat kā jebkuru citu precī: “Vai man tā patīk? Vai tā sniedz to, ko es vēlos?”

Čārlzs Kolsons stāsta par kādu evaņģēlisku draudzi, kas izlēma, ka tai jāpalielina locekļu skaits. Vispirms mācītājs lika izpētīt “tirgus situāciju”. Atklājās, ka daudziem cilvēkiem nepatīk vārds “baptists”. Draudze mainīja nosaukumu. Pētījums rādīja, ka cilvēki vēlas baznīcai ērti piekļūt, tāpēc draudze uzcēla jaunu baznīcas ēku maģistrāles labajā pusē. Tajā bija atklātas jumta sijas, no akmeņiem mūrēts kamīns, bet

nebija ne krustu, ne citu reliģisku simbolu, kas cilvēkiem varētu likt justies neērti. Tad mācītājs nolēma vairs nelietot teoloģijas terminoloģiju. “Ja mēs lietojam vārdus *pestīšana* vai *atgriešana*,” mācītājs prātoja, “viņi domā, ka runājam par kādām važām.” Viņš pārstāja sludināt par elli un pazudināšanu un pārgāja pie patīkamākām tēmām. Draudze patiešām auga. “Te ir gars, kas cilvēku paceļ pāri doktrīnai,” jūsmoja kāds loceklis. “Draudze pilnībā pieņem cilvēkus tādus, kādi viņi ir, bez jebkādiem “tev būs” un “tev nebūs”.³⁸ Atsakoties no doktrīnas un morālās autoritātes un pielāgojot mācību tirgus prasībām, šī draudze uzsāka svētceļojumu uz postmodernismu.

Tā vietā, lai sludinot vestu pie grēka apziņas un pestīšanas caur Jēzus Kristus krustu, baznīcas sludina “labsajūtas” vēstis, lai cilvēkus iepriecinātu. Daži postmodernistisko kultūru ir aprakstījuši kā “terapeitisku kultūru”, kur galvenā vērtība ir psiholoģiskā labsajūta, nevis patiesība.³⁹ Arī mūsdienu baznīca sastopas ar kārdinājumu aizstāt teoloģiju ar terapiju.

Tā kā postmodernā doma ir neiecietīga pret transcendentām garīgām pārliecībām, uzmanība tiek koncentrēta uz to, kas notiek “te un tagad”, uz taustāmo. Cilvēki maz interesējas par debesīm, viņi grib veselību un labklājību tūlīt. Tā kā postmodernisti ir orientēti uz varu, viņus piesaistīs varas baznīcas, kas sola ikvienas problēmas atrisinājumu ar brīnumu palīdzību, politisku ietekmi, strauju skaitlisko pieaugumu un nemitīgu veiksmi.⁴⁰ (Arī Lutera pretstatīja “godības teoloģiju”, kas pamatojas uz varu un lepnumu, “krusta teoloģijai”, kura balstās uz mūsu pazemību un Jēzus Kristus ciešanām.)⁴¹

Kolsons asi kritizē “burbuļvannas reliģijas” labsajūtas teoloģiju un padošanos “makbaznīcas” popkultūrai. Patērētājfilozofija noplicina baznīcas vēsti, maina tās raksturu, sagroza Evaņģēliju un grauj baznīcas autoritāti.⁴²

Vēl nopietnāka par baznīcas patērētājfilozofiju (lai gan parasti to pavada) ir dažādās aprindās vērojama pašas evaņģēliskās teoloģijas

³⁸ Colson, *The Body*, 43.–44. lpp.

³⁹ Sk. Roger Lundin, *The Culture of Interpretation: Christian Faith and the Postmodern World* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1993), 5.–6. lpp.

⁴⁰ Vairāk par varas mentalitātes dažādajām izpausmēm baznīcā uzzināsiet no Michael Horton, red., *Power Religion: The Selling Out of the Evangelical Church* (Chicago: Moody Press, 1992).

⁴¹ Sk., piemēram, Alister E. McGrath, *Luther's Theology of the Cross* (Oxford: Basil Blackwell, 1985).

⁴² Colson, *The Body*, 44.–47. lpp. Jēdziena “burbuļvannas reliģija” (*hot-tub religion*) autors ir Dž. L. Pakers (J. L. Packer).

kapitulācija postmodernistiskās ideoloģijas priekšā. Šī jaunā teoloģija, ko izveidoja akadēmiskie teologi un ko apliecina neskaitāmi sprediķi un grāmatas, tiek aprakstīta kā “megapāreja” (angļu val. – *megashift*) no klasiskā protestantisma pie pavisam atšķirīgas (un būtībā postmodernistiskas) Evaņģēlija izpratnes.⁴³

Megapārejas teoloģija mēģina nogludināt bibliskās ortodoksijas asumus un pielāgoties mūsdienu sabiedrības vērtībām un domāšanas veidam. Maikls Hortons jauno teoloģiju izskaidro ar pretstatu palīdzību.

Ja klasiskā kristietība izceļ Dieva transcendenci un nemainīgumu, visvarenību un viszinību, tad jaunais modelis izceļ dinamiska, uz pārmaiņām spējīga un ar radību partnerattiecībās esoša Dieva imanenci. Klasiskā kristietība uzskata, ka visu cilvēci ietekmē Ādama grēks, kura dēļ mēs esam samaitāti un pazudināti. Grēks ir noteikts stāvoklis. Jaunais modelis iedzimto grēku noliedz. Mēs neesam vainīgi Ādama grēkā, izņemot gadījumus, kad sekojam Ādama sliktajam piemēram. Grēks ir rīcība.

Klasiskā kristietība māca, ka mūsu problēma ir tā, ka mēs esam pazudināti, mēs visi esam pakļauti Dieva dusmām. Jaunais modelis māca, ka īstenībā mūsu problēma ir neziņa, – mēs nezinām, cik ļoti Dievs mūs mīl.

Klasiskā kristietība māca, ka pestīšana iegūstama vienīgi ticībā Jēzus Kristus izpērkošajam upurim. Jaunais modelis māca, ka daudzi tiek glābti arī bez ticības Kristum, ka Svētais Gars var nest glābšanu pat tādiem cilvēkiem, kuri Kristu nepazīst. Kristus vairāk tiek uzskatīts par piemēru, nevis upuri.

Klasiskā kristietība māca, ka mūs sagaida mūžīgā dzīve debesīs vai ellē. Jaunais modelis māca, ka ļaunie tiks iznīcināti, bet citādi debesīs būs atvērtas visiem.⁴⁴

Jaunais modelis atspoguļo daudzus postmodernistiskos principus: absolūtu vērtību neatzišanu, neuzticību transcendencei, priekšroku “dinamiskām pārmaiņām”, nevis “statiskai patiesībai”, kāri pēc reliģiska plurālisma, lai tiktu glābti arī citu kultūru un reliģiju pārstāvji, Dieva autoritātes noniecināšanu, tolerances, sirsnīga sentimenta un populārpsiholoģijas gaisotni. Par spīti tās jaukajām domām, megapār-

⁴³Sk. Robert Brow, “The Evangelical Megashift,” *Christianity Today*, 1990. g. 19. februāris, 12.–14. lpp.

⁴⁴“Theology at a Glance”, *Modern Reformation*, 1993. gada janvāris / februāris, 33. lpp.

ejas teoloģija jau pašos pamatos iedragā jebkuru ticību, kas sevi uzskata par evaņģēlisku, tātad labo vēsti, ka Jēzus Kristus nomira pie krusta, lai izpirktu mūsu grēkus un sniegtu mums pestīšanas dāvanu par brīvu. Uz spēles ir likts pats Evaņģēlijs.

Megapārejas teologi uzskata, ka ar Kristus nāvi pie krusta Dievs parāda, cik ļoti mūs mīl. Saskaņā ar šo viedokli Kristus neizpērk mūsu grēkus, jo tie nav nekas cits kā atsevišķas mūsu rīcības. Jēzus nav upuris, drīzāk – paraugs. Viņš rāda, kā mums citam citu būtu jāmīl. Kristus nāve pie krusta rada žēlumu pret Viņu, un, kad mēs patiešām aptveram, cik ļoti Viņš cieta, mēs izjūtam Dieva mīlestību. Tās rosina mainīt savu dzīvi un mīlēt citus.

Saskaņā ar šo modeli evaņģēlisms neietver liecināšanu par Dieva sodu grēciniekiem un žēlastības pilno pestīšanas dāvanu ticībā Jēzum Kristus. Evaņģēlisms drīzāk sniedz zināšanas par to, cik ļoti Dievs cilvēkus mīl. Dievs tiešām nevienu negrib sodīt; Viņš grib, lai visi justos labi, dzīvotu pilnvērtīgu dzīvi, būtu laimīgi. Tie, kas novēršas no Dieva, liedz sev šo lielisko dzīvi, lai gan Svētais Gars var aizvest viņus uz debesīm pat tad, ja viņi nekad nav pazinuši Kristu.

Kaut arī šī teoloģija pārvērš Dievu par sirsnīgu un nesaprātīgu terapeitu, būtībā tā ir morālisma un izmisuma mācība, kas koncentrējas uz cilvēka darbiem. Tās pārsteidzīgais optimisms nespēj mierināt moksliņas dvēseles un nenodrošina efektīvu grēku piedošanu. “Ja Bauslībā ir taisnība, tad Kristus velti ir miris,” apgalvo Pāvils Vēstulē galatiešiem (2:21) un nopietni brīdina neizpatīkt cilvēkiem, sludinot citu evaņģēliju (1:6–10).

Maikls Hortons, šīs pseidoevaņģēliskās teoloģijas vērīgais kritiķis, atklāj tās apgriezto, uz cilvēku orientēto kārtību:

Agrāk Dievs pastāvēja pats savam priekam, bet jaunais dievs pastāv mūsu dēļ. Tā vietā, lai grēcinieki attaisnotos laba un svēta Dieva priekšā, mēs paši tagad esam tie labie, kas pieprasa, lai Dievs taisnotos mums. Kāpēc lai mēs Viņam ticētu? Vai ticība Viņam darīs mani laimīgāku un apmierinātāku nekā ticība karmai vai jaunākajai ideoloģiskajai modei?⁴⁵

⁴⁵ Michael S. Horton, “How Wide Is God’s Mercy?”, *Modern Reformation*, 1993. g. janvāris / februāris, 8. lpp.

Cilvēku augstprātība un virspusība, pieprasot Dievam nodrošināt patērētāja apmierinājumu un izturoties pret Israēla Svēto tā, it kā Viņš būtu tikai viena no vairākām izvēles iespējām, ir groteska.

Hortons godīgi nevairās no fakta, ka Dieva atklāsme var būt citādāka, nekā mēs gribētu vai mums patiktu:

Neizvairīsimies – Bībelē mēs atrodam daudz ko, kas mums nemaz nepatīk. Daudz kas kristīgajā vēstī mūs aizvaino. Tiek pieņemts, ka Dievs pastāv tāpēc, lai Viņš rūpētos par manu vēlmju piepildīšanos, par to, lai es būtu laimīgs. Tiek pieņemts, ka krusts rāda cilvēkiem, cik ļoti Dievs mūs mīl un grib, lai mēs atdarinātu Kristus mīlestību un līdzjūtību. Krusts ir tāpēc, lai celtu mūsu pašapziņu un rādītu, cik mēs esam vērtīgi. Bet kā elle var darīt cilvēku laimīgu? Kā tā var pārveidot cilvēku? Šķiet, mēs neuzdodam tos jautājumus, uz kuriem Bībele mūsu laikos atbild. Saskaņā ar Rakstiem vissvarīgākais jautājums ir nevis: “Kā es varu kļūt laimīgs?”, bet: “Kā es varu tikt glābts?”⁴⁶

KONFESIONĀLĀ IZVĒLE

Britu antropologs Ernests Gelners ir pētījis mūsdienu kultūras fragmentāciju un tās, tāpat kā visu kultūru, nepieciešamību pēc reliģijas, nepieciešamību pēc visaptveroša pasaules uzskata, kas nosaka vērtības un nozīmi. Viņš secina, ka pastāv tikai trīs reliģiskas alternatīvas: postmodernais relatīvisms, racionālistiskais fundamentālisms un reliģiskais fundamentālisms.

Pats Gelners atbalsta tā saukto “racionālistisko fundamentālismu” – principiālu atgriešanos pie apgaismības ideāliem. Tāpat kā reliģiskais fundamentālisms, šis atklāti dogmatiskais racionālisms tic absolūtām, transcendentām patiesībām, taču atklāsmes un intelektuālas noteiktības noraidīšanā tas ir vienisprātis ar relativistiem.

“Postmoderno relatīvismu” Gelners uzskata par gandrīz nicināmu. Pēc dzēlīgas postmodernistu kritikas viņš tos noraida, rezumējot:

Relativistiem var teikt tikai vienu – jūsu nostāja lieliski demonstrē to, kā mēs izvēlamies ēdienus vai tapetes. Kā pasaules atspoguļojums un uzvedības modelis tā ir smieklīga.⁴⁷

⁴⁶ Michael S. Horton, “What Is the Megashift?” *Modern Reformation*, 1993. g. janvāris / februāris, 1. lpp.

⁴⁷ Ernest Gellner, *Postmodernism, Reason and Religion* (London: Routledge, 1992), 96. lpp.

Kaut arī Gelners ir pārliecināts sekulārists, daudz lielāku cieņu viņš izjūt pret reliģiskajiem fundamentālistiem:

Fundamentālisti pelna cieņu gan tāpēc, ka arī atzīst patiesības unikalitāti un neļauj sevi pievilt universālam relativismam, gan tāpēc, ka viņi ir mūsu intelektuālie priekšteči. Neieslīgstot pārmērīgā priekšteču pielūgšanā, mums tomēr jābūt tiem pateicīgiem. Bez nopietna, lai neteiktu apsēsta, monoteisma (..) apgaismības racionālistiskais naturālisms dienasgaismu varēja arī nekad neieraudzīt. Ļoti iespējams, ka unikālais priekšstats par Dieva atklāsmi bija vēsturisks priekšnoteikums mūsu priekšstatam par dabu kā vienlīdz unikālu un pieejamu. (..) Bez reliģiskas pasauluztveres, kas ir palīdzējusi izvairīties no oportunistiskas, manipulējošas nekonsekvences, mēs, iespējams, nebūtu piedzīvojuši izziņas brīnumu.⁴⁸

Gelners reliģisko fundamentālismu uzskata ne vien par cienījamu modernisma priekštecī, bet arī par pamatotu mūsdienu pasaules izvēli.

Diemžēl īpaši viņš pēta un par dzīvotspējīgāko reliģiskā fundamentālisma veidu atzīst *islāmisko fundamentālismu*. Kristietība (vismaz tāda, kāda tā redzama Anglijā) Gelneram šķiet tik samaitāta, tik kompromitēta un padevīga pārējai kultūrai, ka viņš to neuztver nopietni. Kristiešiem patiesi jāapzinās, ka islāms kļūst par viņu galveno reliģisko sāncensi visā pasaulē. Islāms jau dedzīgi uzbrūk baznīcai Āfrikā un vajā to. Vairs nebūdamas tikai Vidējo Austrumu reliģija, islāms izplešas visā Āfrikā un Āzijā, tā ietekme ir spēcīga bijušajās komunisma valstīs, un tas sāk iebrukumus arī Rietumeiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs. Būdamas kareivīgs un nelokāms, islāms var kļūt par visstiprāko postmoderno reliģiju, kuras priekšā biklie racionālisti, neizteiksmīgie relativisti un iztapīgie kristieši var izrādīties bezspēcīgi.

Paša Gelnera nostāja, ko viņš negaidīti vaļsirdīgi nosauc par “racionālistisko fundamentālismu”, dogmatiski ietver objektīvu saprātu un zinātnisko metodi. Gelners, tāpat kā aizvien vairāk zinātnieku un domātāju, kas sāk aptvert postmodernisma sekas, izmisīgi cenšas atgriezties pie apgaismības vērtībām un no jauna iedibināt modernismu. Manuprāt, šīs pūles ir veltīgas. Ar racionālas analīzes palīdzību Gelners viegli atspēko postmodernismu, bet tas nav galvenais. Racionālisma noliedzējus Gelnera loģika diez vai ietekmēs, lai cik nevainojama tā būtu.

⁴⁸ Turpat, 2. lpp.

Kultūras virzītājspēks tiecas uz pavisam citu pusi. Postmodernistiskais relativisms varbūt ir “smieklīgs”, bet tik viegli to atnest nevar.

Lai kristietība kļūtu par dzīvotspējīgu alternatīvu modernismam (kas tagad ir diskreditēts), postmodernismam (formalizētai anarhijai, kurā maz cilvēku var nodzīvot ilgi) un ar to saistītajam islāmiskajam fundamentālismam, tai ir jātiekas galā ar savām problēmām. Kristietība nevar pārdoties ne modernismam, kā to dara liberālā teoloģija, ne postmodernismam kā megapārejas teoloģija. Gan liberālisms, gan megapārejas evaņģēlisms pakļaujas kultūrai. Paradoksāli, ka pārdošanās dominējošajai kultūrai ir nevis veiksmes, bet neveiksmes formula. Liberālās baznīcas mēģināja iepatīties “modernajam cilvēkam”, izmantojot modernismu, bet līdz ar to tās pašas kļuva nebūtiskas un, intelektuālajam klimatam mainoties, bija lemtas neveiksmei. Evaņģēliskās baznīcas, kas nekritiski izmantoja postmodernismu, riskē piedzīvot to pašu likteni. Kapitulējot laikmeta gara priekšā, sinkrētiskā teoloģija vairs nespēj palīdzēt garīgajās vajadzībās tiem cilvēkiem, kuri apmaldījušies modernisma labirintā, kas liedz tiem pārdabisko, vai postmodernisma labirintā, kas liedz tiem patiesību.

“Mēs vēl nezinām, ko nesīs nākotne,” raksta Diogenes Alens, “bet ir skaidrs, ka nepieciešama fundamentāla, no modernās mentalitātes pieņēmumiem, kas ir vispārēji naidīgi reliģiskajam uzskatam, brīva kristīgās ticības pārvērtēšana.”⁴⁹ Alens norāda, ka postmodernais laikmets ļauj atjaunoties kristīgajai ortodoksijai, kas cietusi jau kopš apgaismības: “Kristietību vairs nevar pakļaut uzbrukumiem, ko pēdējos trīs simt gadus noteicis modernajai mentalitātei raksturīgais aprobežotais redzesloks un paļāvība uz klasisko zinātņi.”⁵⁰

Tomass Odens uzskata, ka postmodernajā laikmetā klasiskā kristīgā ortodoksija parādīsies no jauna. Pēc Odena domām, komunisma sabrukums iezīmē modernisma sabrukumu, un ļoti zīmīga, viņaprāt, ir krievu pareizticīgās baznīcas izdzīvošana un rehabilitēšana, jo šīs baznīcas tradīcijas kopš pirmajiem gadsimtiem maz mainījušās. Liberālo protestantismu, kam Odens kādreiz bija pievienojies, viņš raksturo kā nenopietnu. Viņš ievēro, ka ikvienas tradīcijas teologi, pētot agrīno baznīcu un atgūstot baznīcas tēvu gudrību un garīgumu, atgriežas pie

⁴⁹ Diogenes Allen, *Christian Belief in a Postmodern World* (Louisville, KY: Westminster / John Knox Press, 1989), 2. lpp.

⁵⁰ Turpat, 2. lpp.

Bībeles. “Postmodernie kristieši,” viņš raksta, “ir tie, kas ticības pilni ķērušies pie jaunā laikmeta teorētiskajām disciplinām un, tā ilūzijās vīlušies, atkal studē laika gaitā atklāto Dieva vārdu.”⁵¹

Odens uzskata, ka postmodernisti patiesībā ir hipermodernisti, kas modernistisko skepsi noved līdz tās galējai robežai. Tā vietā, lai piedāvātu patiesu modernisma alternatīvu, kā to dara kristīgā ortodoksija, kultūras relativisti pārstāv vienīgi modernisma agoniju. Cerībā, ka Odenam ir taisnība, es domāju, ka viņš, tāpat kā Gelners, pietiekami nenovērtē postmodernistus, kuru idejas tagad caurauž visu kultūru. Manuprāt, viņš ir arī pārāk optimistisks attiekmē pret klasiskās kristietības triumfu, jo tai neizbēgami jāstopas ar lielu pretestību aizvien vairāk relativistiskā sabiedrībā. Tomēr Odens aizrautīgi aicina kristiešus samierināties ar modernisma nāvi un sākt jauno laikmetu, atgūstot savu doktrinālo un garīgo mantojumu.

Gelners kā labāko relativisma (patiesībā – vienīgo) alternatīvu redz vai nu racionālistisku, vai reliģisku “fundamentālismu”. Termins “fundamentālisms” tomēr ir relikti no disputiem par modernismu un ir ieguvis sliktu slavu pat to cilvēku vidū, uz kuriem, pēc Gelnera domām, tas attiecas. Turklāt postmodernajā pasaulē tas asociējas ar islāmisko fundamentālismu, tam raksturīgajiem autoritārajiem mullām un nežēlīgo bardzību. Tas ir kas atšķirīgs no tā, ko gribētu izteikt kristieši, kuriem ir gluži atšķirīgs priekšstats par likumu, kultūru un žēlastību.

Draudzes, kas nepadevās Ādolfa Hitlera režīmam – pirmajai postmodernistiskajai valstij – , sauca sevi par “konfesionālām” draudzēm. Protestējot pret sinkrētisku baznīcu un policejisku valsti, tās apliecināja ticību, balstoties uz Dieva vārdu un kristīgo doktrīnu, kas pausta vēsturiskajās ticības apliecībās.⁵² Godinot viņus un apzinoties, ka daudzas problēmas mūsdienās būs tieši tādas pašas, mēs varētu runāt par “konfesionālās kristietības” kultivēšanu.

Ja kristiešiem ir jābūt postmodernā relativisma alternatīvai, viņiem jāapliecina ticība gan vārdos, gan darbos. Tas nozīmē, ka jāzina, kas ir šī ticība.

⁵¹ Thomas C. Oden, *Two Worlds: Notes on the Death of Modernity in America and Russia* (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1992), 53. lpp. Sk. arī viņa grāmatu *After Modernity - What?: Agenda for Theology* (Grand Rapids, MI: Academie Books, 1990.).

⁵² Par viņiem es stāstu – un tas ir iedvesmojošs un pamācošs stāsts – grāmatā *Modern Fascism: Liquidating the Judeo-Christian Worldview* (St. Louis: Concordia Publishing House, 1993).

Ikvienas baznīcas kristieši var sākt ar atgriešanos pie sava doktrinārā mantojuma. Luterāņiem, kalvinistiem un citām vēsturiskajām baznīcām ir oficiālas, rakstiskas ticības apliecības. Anglikāņiem, katoļiem un pareizticīgajiem ir bagātas un stingras teoloģiskās tradīcijas. Citu konfesiju doktrinārās pozīcijas nav tik skaidri definētas, tomēr tām ir savas ticības apliecības un Bībelē balstīts mantojums, kas būtu jāizmanto. Tā kristieši varētu atgūt vitalitāti un skaidri apliecināt biblisko patiesību relativistiskajai kultūrai. Bibliskajām baznīcām ar doktrināru viengabalainību būs spēcīgāka liecība nekā juceklīgām, iztāpīgām draudzēm, kas neko īpaši neatbalsta.

Ar konfesionālismu nav jāsaprot “mirusi ortodoksija” – kaut kādas doktrināras tīrības uzstiepšana, nomācot sirsnīgu un personisku ticību. Mērķim vajadzētu būt “dzīvai ortodoksijai” – ticībai, kura balstās gan uz pieredzi, gan ticību un kurā ir vieta gan jūtām, gan prātam. Reizēm baznīcas vēsturē doktrīna ir uzsvērtā par daudz, bet diez vai tas draud sabiedrībā, kas nemitīgi tiecas vispār noliegt patiesību.

Doktrīnas uzsvēršana izcels doktrinārās atšķirības starp dažādajām kristīgajām tradīcijām, bet tas nebūt nenozīmē postošu reliģisku karu. Pirms dažādo tradīciju atzīšanas vai apstrīdēšanas tās ir jāatgūst. Debates par to, kuras teoloģijas visvairāk saskan ar Rakstiem, varētu atsākties pēc tradīciju atjaunošanas, jo tad teoloģiju atkal uztvertu nopietni. Aizraujošas teoloģiskas diskusijas baznīcu stiprinātu. Ekumeniskā vienotības metode, kas gribēja iznīcināt visas raksturīgās pārliecības, ir cietusi neveiksmi, bet stingrs konfesionālisms līdz ar baznīcas īsto ienaidnieku apzināšanos varētu būt ne vien pamācošs, bet arī vienojošs. Baznīcas vienotība, kā nepārprotami apgalvo apustulis Pāvils, ietver dažādību: viena miesa sastāv no daudziem locekļiem (1. Kor. 12). Šī vienotības un plurālisma sintēze izklausās gandrīz postmoderni.

POSTMODERNISMA PIESAVINĀŠANĀS

Gan Maikla Hortona aicinājums atgriezties pie reformācijas teoloģijas, gan Tomasa Odena senbaznīcas teoloģijas atjaunošanas projekts galu galā prasa jaunu kristīgu konfesionālismu. Teorētiski postmodernais intelektuālais klimats tam vietu izbrīvē. Kāds postmodernisma

atbalstītājs apgalvo: “Doma, ka ikvienai grupai ir tiesības sevi apliecināt, paust savus uzskatus un šie uzskati tiek pieņemti kā autentiski un likumīgi, ir būtiska postmodernisma plurālistiskajai nostājai.”⁵³ Tai, protams, būtu jāietver arī kristīgās kopienas, kam ir vienāda pārliecība un teoloģiskā valoda. Ja postmodernisms marginālo mēģina ienest centrā, tad kristietība neapšaubāmi atrodas modernās domas perifērijā. Turklāt, kā norāda Odens, baznīca ir viena no tām nedaudzajām institūcijām, kas ir patiesi globālas, multikulturālas un apvieno vairākas paaudzes.⁵⁴

Konfesionālie kristieši var pat iesaistīties valsts baznīcas balsta – modernisma – postmodernajā graušanā. Ir steidzami jāapstrīd vēsturiski kritiskā attieksme pret Rakstiem, kas novājinājusi Bībeles autoritāti visās galvenajās konfesijās. Postmodernā kritika var pierādīt, ka šķietami zinātniskais un objektīvi vēsturiskais Bībeles skaidrojums, kas noraida pārdabisko un izsaka naturālistiskus pieņēmumus par Bībeles tekstu, patiesībā nav ne objektīvs, ne zinātnisks. Postmodernās izpētes paņēmieni varētu atklāt to, ka vēsturiski kritiskā metode, par spīti tās pretenzijām uz objektivitāti, tikai maskē modernistisko pasaules uzskatu un ka ietiekšanās aiz Bībeles teksta valodas robežām ir vienīgi pieņēmums. Daži zinātnieki šo procesu jau uzsākuši, bet ir vēl daudz darāmā, lai liberālā Bībeles mācība tiktu pilnīgi sagrauta.

Uztverot grēku nopietni un izceļot grēkākrišanas epistemoloģiskās sekas, konfesionālie kristieši var piesavināties arī postmodernās mācības ieskatus. “Cilvēka prāts *nav* pilnvērtīgs,” saka postmodernisti, bet kristieši savu pārliecību balsta nevis uz saprātu, bet atklāsmi. “Mēs *esam* pilnīgi atkarīgi no valodas,” saka postmodernisti, bet kristieši savu ticību balsta uz Dieva “valodu”, tas ir, Bībeli kā Dieva vārdu. “Nozīmi var noteikt, tikai atrodoties “izskaidrojošā kopienā”,” saka postmodernisti. Kristiešu “izskaidrojošā kopiena” ir baznīca.⁵⁵

Lai gan kristieši postmoderno mācību var izmantot, pēc laika viņiem tā būs jāapstrīd. Apšaubidami atkarību vienīgi no saprāta, kristieši tic absolūtām vērtībām. Tā kā Dievs atklājas caur valodu, valoda nav pilnīgi maldinoša, tā drīzāk ir atklājoša un var paust patiesību. Dievs,

⁵³ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 48. lpp.

⁵⁴ Oden, *Two Worlds*, 54. lpp.

⁵⁵ James W. Voelz, “Multiple Signs, Levels of Meaning and Self as Text: Elements of Intertextuality,” *Biblisks literatūras biedrības sanāksme, Sanfrancisko, 1992. gada novembris.*

nevis kultūra ir nozīmes, patiesības un vērtību pirmavots. Būdam eksistences autors, Dievs ir autoritatīvs. Tādējādi zināmām absolūtām patiesībām un transcendentām vērtībām ir universālas iespējas un pielietojums.

Kristieši spēs atrisināt dilemmas, ar kurām saskaras postmodernisti, ja vien viņi ir godīgi. “Turpmāk postmodernie teorētiķi uzstās, ka nav tādu absolūtu vērtību, kurām varētu piekrist,” uzskata Stīvens Konors. “Tomēr šādā situācijā vērtības un likumības pamatotības jautājumi nevis izzūd, bet saasinās.”⁵⁶ Lai cik neatliekami un aktuāli šie jautājumi nebūtu, postmodernisms uz tiem nevar atbildēt. Saduroties ar postmodernistiskā domāšanas veida seklumu un komerciālismu, Deivids Hārvijs mudina sākt “vēstījuma (angļu val. – *narrative*) pretuzbrukumu tēlam un ētikas pretuzbrukumu estētikai”, kā arī “meklēt vienotību dažādībā”⁵⁷, bet tam vajadzīga transcendence, ko postmodernisms nespēj izskaidrot.

Vēršoties pie ASV Kongresa, Vāclavs Havelis, dramaturgs, kas, iznācis no komunistu cietuma, kļuva par brīvās Čehoslovākijas prezidentu, runāja gan Rietumu, gan Austrumu vārdā:

Mēs joprojām nezinām, kā morāli likt pirms politikas, zinātnes un ekonomikas. Mēs joprojām nespējam saprast to, ka vienīgais īstais mūsu rīcības pamats, ja gribam, lai tā ir tikumiska, ir atbildība. Atbildība kādam augstākam par savu ģimeni, valsti, firmu vai panākumiem.⁵⁸

Bet kam – vai Kuram – mēs esam atbildīgi? Kas – vai Kurš – ir augstāks par visu redzamo? Runājot Postmena vārdiem, nepietiek tikai ar atbrīvošanos no kļūdainas teorijas – ir vajadzīga labāka teorija, bet “tehnopolei” tās nav.⁵⁹ Kristietībai turpretim ir atbilde.

Postmodernie kristieši tomēr nedrīkst cerēt, ka postmodernistu vidū tiem klāsies sevišķi labi. Bargi tiks kritizēts kristiešu uzskats, ka “viņiem ir vienīgā patiesība”. Viņus nosodīs neiecietības dēļ un tādēļ, ka viņi “mēģina citiem uzspiest savus uzskatus”. Kristieši var sagaidīt to, ka uz viņiem neattieksies postmodernistu piesauktā tolerance un

⁵⁶ Steven Connor, *Postmodernist Culture: An Introduction to Theories of the Contemporary* (Oxford: Basil Blackwell, 1989), 8. lpp.

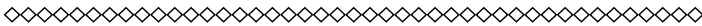
⁵⁷ Harvey, *Condition of Postmodernity*, 359. lpp.

⁵⁸ Citēts Nīla Postmena grāmatā *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology* (New York: Vintage Books, 1993), 82. lpp.

⁵⁹ Turpat.

plurālisms. Kultūrai kļūstot aizvien patvaļīgākai un brutālākai, kristieši var piedzīvot pat vajāšanu. Baznīca šādos apstākļos var augt un var arī neaugt. Es domāju, ka tā saruks līdz dažiem uzticīgākajiem, taču Jēzus Kristus baznīcu nevar uzvarēt elles vārti (Mt. 16:18), kur nu vēl kultūra.

13. NOSLĒGUMS: “KAD PAMATI SAGRAUTI”

Dieva vārds paredz mūsu laika un baznīcas dilemmu, 11. psalma 4. pantā jautājot: “Kad pamati grūst, ko darīs taisnais?” Viss modernais laikmets ir grāvis esošos pamatus un mēģinājis uz drupām celt jaunus.

Mūsu Kungs par pamatiem ir teicis: “Ikviens, kas šos manus vārdus dzird un dara, pielīdzināms gudram vīram, kas savu namu cēlis uz klints.” Turpretim tas, kas Dieva vārda pamatu noraida, “pielīdzināms ģeķim, kas savu namu cēlis uz smiltīm” (Mt. 7:24, 26). Smiltis, protams, ir nestabilas. Modernās domas vēsturi veido daudzi pamati – apgaismības racionālisms, romantisma emocionālisms, eksistenciālisma gribaspēks – , bet kritiskajos brīžos, kad “stiprs lietus lija un straumes nāca, un vēji pūta”, visi šie cilvēku veidotie pamati sagruva un “posts bija liels” (Mt. 7:27).

Mūsdienās tiek noraidīti *visi* pamati. Dažādie modernisma projekti bija saistīti ar esošo pamatu iznīcināšanu un aizstāšanu ar citiem. Tagad modernais ir novecojis, un nebeidzamā graušanas un atjaunošanas cikla bezjēdzība kļuvusi acīmredzama. Postmodernisti izvirza pavisam atšķirīgu alternatīvu: varbūt ir iespējams celt bez jebkādiem pamatiem.

Gan postmodernisma aizstāvji, gan kritizētāji piekrīt tam, ka postmodernisma būtība ir “antifundamentāla”⁶⁰. Dažādie modernisma veidi, sākot ar apgaismību, mēģināja “sakārtot haosu”, kā saka Deivids Horovics, turpretim postmodernisms mēģina ar haosu sadzīvot un izvairīties no jebkādiem fundamentāliem spriedumiem.⁶¹

Kristieši var piekrist humānistisko pamatu kritikai un iesaistīties tajā, bet baznīca ir “nams, uzcelts uz apustuļu un praviešu pamata, kura stūra akmens ir Kristus Jēzus” (Ef. 2:20). “Katrs lai pielūko, kā

⁶⁰ David Harvey, *The Condition of Postmodernity* (Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1989), 9. lpp.

⁶¹ Turpat, 11. lpp.

viņš to ceļ,” brīdina apustulis Pāvils. “Jo citu pamatu neviens nevar likt kā to, kas jau ir likts, proti, Jēzus Kristus” (1. Kor. 3:10–11).

KO DARĪS TAISNAIS?

“Kad pamati grūst” – *visi* pamati – , “ko darīs taisnais?” Kā visu pamatu nonievāšanas laikmetā var pastāvēt baznīca, kas apgalvo, ka veic īpašas pamata funkcijas? Agrāk strīdējās par to, kas ir pareizs un kas nepareizs, kas ir patiesi un kas aplams. Tagad noraida pašus morāles un patiesības jēdzienus. Kā lai kristieši sekmē “taisnīgumu” šādā laikmetā? Kā lai kristieši apliecina Kristus patiesību? Kā lai viņi sludina Evaņģēliju cilvēkiem, kuri neuzskata, ka ir grēcinieki, un domā, ka ikviens tiek glābts?

Baznīcas izaugsmes eksperti ir pētījuši veidus, kā kristietību atklāt postmodernajai sabiedrībai. Līss Andersons, piemēram, apgalvo, ka mūsdienu cilvēkiem ir grūti koncentrēties, klausoties abstraktu ideju izklāstus. Šādas idejas tomēr var darīt saprotamākas, tās ietverot stāstos un uzsverot to praktisko pielietojumu. Tā kā mūsdienu cilvēki nedomā sistemātiski un nepievērš lielu uzmanību racionāliem argumentiem, Andersons iesaka idejām tuvoties pakāpeniski un izmantot attiecību ietekmi. Lai vai kā, personiskās autoritātes, darbaudzinātāji un draugi cilvēka domāšanu spēj mainīt vairāk nekā objektīvi spriedumi.⁶²

Jaunietis, kas apgalvo, ka tic gan Bībelei, gan reinkarnācijai, varētu atgriezties pie ortodoksijas, studējot Bībeli un koncentrējoties uz jautājumu par pēcnāves dzīvi. Lasot Dieva vārdu, Svētais Gars viņā darbosies. Vienlaikus izveidojot labas attiecības ar mācītāju, ko viņš ciena, un pārliecinātiem kristiešiem, kurus viņš mīl, šis jaunietis, iespējams, nonāks viņu ortodoksijas ietekmē.

Šādi ieteikumi par to, kā veidot attiecības ar postmodernā domāšanas veida cilvēkiem, var būt lietderīgi. Jēzus, galu galā, runāja līdzībās, nevis abstrakcijās. Viņš pavisam noteikti *mācīja* savus mācekļus.

⁶² Leith Anderson, *A Church for the Twenty-First Century* (Minneapolis: Bethany House, 1992), 45.–46. lpp.

Daži baznīcas izaugsmes pētījumi norāda uz citām iespējām. Postmodernie cilvēki, kā jau noskaidrojām, orientējas uz grupu. Šī atskārsme ir novedusi pie "metabaznīcas" struktūras, kur milzīgās un bezpersoniskās "megabaznīcas" tiek sadalītas nelielās grupās, lai veicinātu personisku sadraudzību. Mazu, personisku grupiņu pievilcība, manuprāt, atklāj to, ka mazās baznīcas joprojām ir nozīmīgas.

Postmodernais prāts ir atvērts pagātnei. Baznīcas izaugsmes pētnieki šo faktu bieži vien neievēro. No vēstures saglabāšanas kustības līdz popkultūras nostalgijai ar tai raksturīgajiem TV raidījumu atkārtojumiem, vēsturisko daiļliteratūru un "retro" modēm – viss liecina, ka mūsdienu cilvēkus valdzina un pievelk pagātne. Vienīgi modernisti noraidītu kaut ko tikai tāpēc, ka tas ir "vecmodīgs". Baznīcas tradīcijas, ieskaitot tradicionālās dievkalpojumu formas, var būt daudz pievilcīgākas, nekā mēs domājam, it sevišķi paaudzei, kurai nav tradīciju, bet kura pēc tām ilgojas.

Baznīcas rīkojas pareizi, meklējot ceļus, kā veidot attiecības ar mūsdienu sabiedrību un kā tai iepatīties, tomēr jāatceras: postmodernajiem cilvēkiem ir jāpanāk pretī, taču tos nedrīkst atstāt turpat, kur tie atrasti. No jauna izveidotai draudzei ir jāpiesaista baznīcā neejoši "patērētāji", bet, tiklīdz viņi ir ievesti baznīcā, tai jāizaicina viņu patērnieciskais domāšanas veids. Baznīcai varbūt ir jāapelē pie cilvēku emocijām, bet tad tai arī jānāca, kā domāt bibliski.

Baznīcas izaugsmes eksperti, piemēram, Andersons, apgalvo, ka jaunu locekļu piesaistīšanai baznīcām jāmainās līdz ar kultūru, taču baznīcas mērķis ir ne tik daudz mainīties pašai, kā mainīt cilvēku dzīvi. Protams, ja baznīca ir iecementējusi nevajadzīgus piedauzības akmeņus ceļā uz evaņģēlismu, dažas pārmaiņas varētu būt noderīgas. Jāķeras pie iespējamajiem šķēršļiem cilvēku piesaistē – pārāk uzmanīgās etniskās identitātes, nelabvēlīgas attieksmes, nespējas sazināties ar pasauli.

Tomēr jūtams kārdinājums mainīt baznīcas raksturu un mācību, lai potenciālo locekļu vidū tā būtu populārāka. Vēlme kļūt par "megabaznīcu" bieži noved pie "megapārejas" teoloģijas. Stila maiņa bieži vien netiši rada pārmaiņas saturā. Dievkalpojumu pārveidošana, lai darītu tos emocionālākus un izklaidējošākus, draudzei var mācīt tikai subjektivitāti un garīgu hedonismu.

“Netopiet šai pasaulei līdzīgi,” raksta apustulis Pāvils, “bet pārvērtieties, atjaunodamies savā garā” (Rom. 12:2). Pietiek ar šo pantu vien, lai noraidītu apgalvojumu, ka baznīcai ir jāmainās atbilstoši valdošajām sociālajām tendencēm. “Šī pasaule” nenosaka baznīcas kalpošanu, un tas izslēdz jebkādu sinkrētismu, liberālismu un “mega-pārejas” teoloģiju. Kristiešiem drīzāk jāļauj, lai tos pārvērs Svētais Gars un viņu *prātus* atjauno Dieva vārds.

Lai kāds cilvēks būtu Kristus māceklis (angļu val. – *disciple*), viņam nepieciešama morāla, intelektuāla un garīga *disciplīna*, kas, jo īpaši mūsdienās, cilvēka dabai ir sveša, taču uzskatīt, ka mūsdienu cilvēki nespēj saprast kristīgo patiesību vai mainīt savu domāšanu, nozīmē nepietiekami novērtēt Svētā Gara un Dieva spēku.

Patiesu baznīcas izaugsmi – vai nu kvantitatīvu, vai kvalitatīvu – radīs nevis socioloģiskie pētījumi un mārketinga paņēmieni, bet, kā norāda Toms Netls, atdzimšana un pārveidošanās;⁶³ nevis cilvēka izdoma, bet Dieva darbs. Vienlaikus baznīcai ir jā saglabā sava bibliskā identitāte.⁶⁴

Sevišķi nelokāmi baznīcai jāturas pie diviem apdraudētiem pamatjēdzieniem – pie morāles un patiesības. “Grēcinieka tipiskākā pazīme,” teica Luters, “ir tā, ka viņš savu grēku neapzinās. Mūsu uzdevums ir likt to saskatīt.”⁶⁵ Dieva baušļu sludināšana var izraisīt grēka apziņu; šobrīd mums ir jāsludina Evaņģēlijs par pestīšanu Jēzū Kristū.

Lai sludinātu, jānododas patiesībai. “Dzīvā Dieva draudze,” saka apustulis Pāvils, ir “patiesības balsts un pamats” (1. Tim. 3:15). Baznīcai jābūt “balstam”; tas nozīmē, ka tai ar savu mācību un darbiem jāatbalsta un jāuztur patiesība.⁶⁶ Dieva vārds skaidri atklāj, ka patiesība nav tikai cilvēka prāta zināšanas; tas ir daudz lielāks “dievbijības noslēpums”, proti, Jēzus Kristus, kas pats ir patiesība (Jņ. 14:6), iemiesošanās, paaugstināšana un spēks (1. Tim. 3:16).

⁶³ Tom Nettles, “A Better Way: Church Growth Through Revival and Reformation,” grāmatā *Power Religion: The Selling Out of the Evangelical Church*, red. Michael Horton (Chicago: Moody Press, 1992), 161.–187. lpp.

⁶⁴ Interesants viedoklis par to, ko tas nozīmē un kā baznīca var dzīvot ticībā postmodernajā pasaulē, atrodams Čārlza Kolsona grāmatā *The Body* (Dallas: Word, 1992).

⁶⁵ Citēts turpat, 191. lpp.

⁶⁶ Sk., kā šo Rakstu vietu analizē Kolsons, turpat, 183.–200. lpp.

VĒSTURES MĀCĪBAS

Doma par pamatu iznīcināšanu nav jauna. 11. psalmā uzdotais jautājums ir attieciens uz Dieva ļaudīm gadsimtiem ilgi.

Ēģiptes vergiem nebija, kur smelties atbalstu savai ticībai, un viņi atradās savu pagānisko uzraugu žēlastībā, līdz atnāca Mozus ar Dieva vārdu un varenajiem atbrīvošanas darbiem. Kad Israēla bērni ienāca apsolītajā zemē, viņus stipri kārdināja kaimiņu pagānisms. Būtībā israēlieši padevās sinkrētismam. Viņi pielāgojās kānaāniešu uzvedībai pat tik lielā mērā, ka upurēja savus bērnus (Jer. 7). Dieva spriedums bija bargs. Viņš sūtīja pret tiem Babilonijas impēriju, kas šo tautu iznīcināja un aizveda gūstā. Kad babilonieši nopostīja Jeruzalemes mūrus un sagrāva svēto upurēšanas vietu un ticības centru – templi, israēliešu pamati burtiski bija iznīcināti.

Tomēr Dievs palika pie savas tautas arī trimdā un atveda to atpakaļ. Vēl viens pārbaudījums tai bija apkārtējās kultūras, grieķi un romieši. Jēzum bija jābūt par stūrakmeni (Ef. 2:20), bet nama cēlēji Viņu atmata (Mt. 21:42).

Romas impērija – nepārspilējot – bija plurālistiska sabiedrība. Kaut arī zaudējuši senos tikumus, romieši joprojām bija ārkārtīgi toleranti. Vienīgie, kurus viņi nevarēja paciest, bija kristieši. Vajāšanu laikā to kristiešu, kuri neatteicās no savas ticības, juridiskās tiesības tika pārtrauktas un viņus varēja uz vietas nogalināt. Tas notika citādi ideāli taisnīgā juridiskajā sistēmā.

Romas impērijas antikristīgās propagandas pētījumā vēsturnieks Stīvens Benko raksta, ka viens no galvenajiem agrīno kristiešu nežēlīgās vajāšanas iemesliem bija apgalvojums, ka viņiem ir vienīgā patiesība. Norieta posmā Romas kultūra bija kļuvusi līdzīga postmodernistiskajai: tā atbalstīja kultūras relativismu (protams, pakļautu Romas kontrolei) un visu reliģiju ticamību (ja vien tās dedzināja vīraku Cēzaram). Kristiešu atteikšanās atzīt imperatora dievišķību jau bija slikta diezgan, bet galvenais, kas aizvainoja un sanikvoja senos romiešus, bija tas, ka šie nabagi, iespējams, pat vergi, apgalvoja, ka viņiem ir *vienīgā* patiesība.⁶⁷

⁶⁷ Stephen Benko, *Pagan Rome and the Early Christians* (Bloomington: Indiana University Press, 1984), 58.–59. lpp.

Baznīca tomēr nemēģināja pielāgoties pasaulei. Tā kompromisa dēļ nenodeva savus principus. Kristietība nepavisam nebija populāra un sabiedrībai patīkama, to nicināja. Evaņģēlija pasludināšanas centienus apgrūtināja fakts, ka tie, kas kļuva par kristiešiem, tika sodīti ar nāvi. (Lūk, *te ir baznīcas mārketinga problēma.*) Tūkstošiem kristiešu mira mocekļu nāvē, tomēr Svētais Gars turpināja vest cilvēkus pie Kristus. Beidzot visa spēcīgā un slavenā Romas impērija zemojās Tā Kunga Kristus priekšā.

Vēstures gaitā baznīcai vienmēr ir bijušas divas iespējas – iet kopsolī ar laiku vai tam pretoties. Varētu pat pierādīt, ka nozīmīgākās teoloģiskās kustības baznīcas vēsturē ir bijušas tās, kas *pretojušās* sava laika tendencēm.

Astoņpadsmitā gadsimta apgaismības laikā daudzi baznīcas locekļi nolēma atbalstīt saprāta laikmetu. Viņi atmeta ticību brīnumiem un pārdabiskajam un interpretēja kristietību racionālistiskā garā. Šis bija liberālās kristietības pirmais variants. Un tomēr astoņpadsmito gadsimtu iezīmēja arī reliģiska kustība, kas *pretojās* savam laikam. Metodistu kustība anglicki runājošās zemēs un piētisms luterismā vērsās pret apgaismības racionālismu ar emocionālu garīgumu ticībā pārdabiskajam. Amerikā saprāta laikmetu pavadīja lielā atmoda.

Deviņpadsmitajā gadsimtā daudzi nostājās pret apgaismības racionālismu un atbalstīja romantisma emocionalitāti, subjektivitāti un pašizziņu. Šī kustība izplatīja citādu teoloģisko liberālismu. Tā bija izkropļota piētisma forma, kas kristietību atspoguļoja vienīgi kā jūtu kopumu. Tomēr deviņpadsmitā gadsimta romantismam preti stājās teoloģiskas kustības, kas kategoriski pretojās tā laika garam. Oksfordas kustība Anglijā uzsvēra tradicionālo liturģiju un objektīvas dogmas svarīgumu jūtu pārņemtajā gadsimtā. Šis bija arī katolicisma atdzimšanas laiks, kas kristietībai pievērsa tādus kādreizējos romantiķus kā Džerārdus Manliju Hopkinsu un Franci Tompsonu. Luterāņu teologi, piemēram, K. F. V. Valters, un reformātu teologi, piemēram, Čārlzs Hodžs un Čārlzs Spērdžens, apvienoja personisku dievbijību ar doktrināru stingrību.

Divdesmitā gadsimta eksistenciālisms iedvesmoja vēl cita veida liberālo teoloģiju, kas noplicināja kristietības objektīvo saturu, taču lielākās divdesmitā gadsimta reliģiskās kustības ir apstrīdējušas sava

laika pieņēmumus. Amerikā pret modernismu vērsās fundamentālisms. Evaņģēliskie kristieši uzsvēra Evaņģēlija sludināšanu un apstiprināja Bībeles autoritāti. Konfesionālās baznīcas pārcieta baznīcu apkarošanu hitleriskajā Vācijā, poļu katoļticība iedragāja komunismu, un Austrumu ortodoksija pārdzīvoja padomju režīmu.

Nīls Postmens apgalvo, ka izglītībai jābūt "termostatiskai". Kad istabā kļūst pārāk auksts, termostats ieslēdz apsildīšanu; kad kļūst par karstu, termostats ieslēdz gaisa kondicionētāju. Termostats uztur temperatūras līdzsvaru, darbojoties pretēji dominējošajam klimatam. Postmens apgalvo, ka izglītībai jādara tāpat. Ja kultūra ir statiska un aprobežota, izglītība var atraisīt cilvēku domāšanu. Ja kultūra nemitīgi mainās, izglītībai jābūt stabilizējošai. Vizuālā, uz televīziju orientētā vidē skolām vairāk nekā jebkad jāpievērš uzmanība lasīšanai un rakstīšanai.⁶⁸

Arī baznīcai jābūt "termostatiskai". Vēsa pragmatisma laikmetā baznīcai jāizmanto savs bagātais un vispusīgais garīgais mantojums, lai attīstītu cilvēku emocijas, nepakļaujot kompromisam teoloģisko integritāti. Emocionālā, subjektīvā laikmetā baznīcai jāattīsta objektīvā domāšana. Postmodernajā laikmetā termostatiskajai baznīcai jāuzsver morāle un patiesība.

Tēvs Jirži Popeluško, komunistu nomocītais poļu priesteris, ir teicis: "Kristietim pasaulē jābūt kā pretrunas zīmei."⁶⁹ Komunistiskajā režīmā baznīca bija pakļauta visspēcīgākajām vajāšanām divdesmitā gadsimta laikā. Lai gan daudzi baznīcas ierēdņi sadarbojās ar komunistiem, tie kristieši, kuriem bija dzīva ticība, neielaidās kompromisā, tā riskējot ar savu brīvību. Austrumu ortodoksās baznīcas locekļi Krievijā saglabāja senās liturģijas un trešā gadsimta teoloģiju. Arī konservatīvie protestanti – Austrumeiropas baptisti, Vasarsvētku draudzes, kalvinisti un luterāņi – nepadevās ateistiskajai ideoloģiskajai apstrādei un iebiedēšanai.

Tiem, kas komunisma monolītu beigu beigās gāza, tā iezīmējot modernā laikmeta galu, būtiskākais jautājums vienmēr bija "patiesība". Aizvien no jauna disidentus – no Solžeņicina līdz kristīgajiem

⁶⁸ Neil Postman, *Teaching as a Conserving Activity* (New York: Delacorte Press, 1979).

⁶⁹ Citēts Kolsona *The Body*, 213. lpp.

mocekļiem, no Vāclava Havela līdz Solidaritātes aktivistiem – ir vienojusi neatlaidīga prasība pēc patiesības, nevis meliem.⁷⁰

Šāds patiesības uzsvērums un morālā varonība Rietumu postmodernistiskajiem relativistiem droši vien šķiet liekuļoti. Sākot runu grāda piešķiršanas ceremonijā Hārvardā 1978. gadā, Solžeņicins piesauca šīs universitātes moto “*Veritas*” (lat. val. – *patiesība*). Runa bargi kritizēja Rietumu amorālismu, materiālismu un bezdievību. Tā aizskāra izglītības iestādes, saniknojot mācībspēkus un izraisot sašutuma pilnus ievadrakstus liberālos plašsaziņas līdzekļos. “Viņš pats domā, ka viņam pieder vienīgā patiesība, un tāpēc, lai kur vien skatītos, saredz kļūdas,”⁷¹ postmodernistiski nosodoši rakstīja *New York Times*. Maikls Novāks varbūt ir tuvāks patiesībai, nosaucot Solžeņicina runu par “vissvarīgāko mūsdienu reliģisko dokumentu”.⁷²

Šī runa postmodernās problēmas formulēja, balstoties uz kristīgo viedokli. Jau pats nosaukums norāda uz postmoderno stāvokli: “Pasaule ir sašķēlusies.” Solžeņicins apliecina tradicionālo kultūru pretstatā visaptverošajai Rietumu sekulārisma masu kultūrai. Viņš sīki analizē Rietumu materiālismu un tā rūpes par ērtībām un baudu, kas nomākušas mūsu spēju būt drosmīgiem un upurēties. Viņš izsaka nožēlu par to, ka likumi ir šķirti no morāles. “Sabiedrībai, izrādās, ir nepietiekama paš aizsardzība pret cilvēku pagrimumu, kaut vai pret ļaunprātīgu brīvības izmantošanu morālai vardarbībai pret jauniešiem, piemēram, filmām, kas pārpilnas ar pornogrāfiju, noziedzību un šausmām.”⁷³ Viņš nolād plašsaziņas līdzekļu bezatbildību un Rietumu TV radīto apdullumu.⁷⁴ “Jūsu zinātnieki ir juridiski brīvi, bet tos sasaista dominējošo iedomu elki,”⁷⁵ viņš novēro. Solžeņicins uzbrūk “humānismam, kas zaudējis kristīgo mantojumu”⁷⁶, un paziņo, ka “nemainīgās apgaismības formulas” ir novecojušas.⁷⁷

⁷⁰ Sk. Kolsona saviļņojošo ziņojumu par baznīcu komunisma laikā un kristiešu lomu tā sabrukšanā. Turpat, 201.–231. lpp. Ievērojiet, cik bieži uzsvērta “patiesība”.

⁷¹ “*The Obsession of Solzhenitsyn*,” *New York Times*, 1978. g. 13. jūnijs, kas atkārtoti iespiests grāmatā *Solzhenitsyn at Harvard: The Address, Twelve Early Responses, and Six Later Reflections*, red. Ronald Berman (Washington, DC: Ethics and Public Policy Center, 1980), 23. lpp.

⁷² Michael Novak, “*On God and Man*” grāmatā *Solzhenitsyn at Harvard*, 131. lpp.

⁷³ Aleksandr I. Solzhenitsyn, “*A World Split Apart*,” turpat, 9. lpp.

⁷⁴ Turpat, 13. lpp.

⁷⁵ Turpat, 11. lpp.

⁷⁶ Turpat, 18. lpp.

⁷⁷ Turpat, 19. lpp.

Solžeņicina runā izskan mūsdienu pasaules uzskata kritika un kristīgs vēstures skatījums:

Ceļā no renesanses līdz mūsdienām esam bagātinājuši savu pieredzi, bet zaudējuši priekšstatu par augstāko pilnīgo realitāti, kas kādreiz apvaldīja mūsu kaislības un bezatbildību. Mēs par daudz esam cerējuši uz politiku un sociālām reformām un tagad atklājam, ka mums ir atņemts visdārgākais īpašums: garīgā dzīve. To samīda partejiskums Austrumos un komerciālisms Rietumos.⁷⁸

Gan komunistiskos Austrumus, gan laicīgos Rietumus nomoka tā pati garīgā slimība.

Solžeņicins, tāpat kā postmodernisti, uzskata, ka modernais laikmets ir beidzies un sagaidāms kaut kas jauns:

Ja pasaule nav tuvojusies galam, tad tā ir sasniegusi nozīmīgu pagrieziena punktu savas pastāvēšanas vēsturē – tikpat svarīgu kā pāreja no viduslaikiem uz renesansi. No mums tas prasīs gara iedegšanos; būs jāsasniedz jauns skatījums, jauns dzīves līmenis, kur mūsu fizisko dabu nenolādēs kā viduslaikos un – kas ir vēl svarīgāk – garīgo “es” nesabradās kā modernajā laikmetā.⁷⁹

Par spīti iznīcinošajai Austrumu un Rietumu kritikai un spraigajai notikumu attīstībai kopš 1978. gada runas, Solžeņicins nav pesimistisks. Noslēgumā viņš saka: “Nevienam pasaulē nav atlicis cits ceļš kā vien augšup.”⁸⁰ Viņš mūs izaicina, lai aizsāktu “gara iedegšanos”.

TAS KUNGS IR SAVĀ SVĒTAJĀ NAMĀ

“Kad pamati grūst, ko darīs taisnais?” Psalmis atbild, no cilvēku iespējamās rīcības pārejot pie ticības apliecības: “Tas Kungs ir savā svētajā namā; Tam Kungam debesīs ir goda krēsls” (Ps. 11:5).

Cilvēki var iznīcināt pamatus, bet tas nekādi neietekmē Dieva augstāko varu. Viņš lemj. Viņš transcendentī un objektīvi valda debesīs. Turklāt Viņš ir klātesošs ne tikai debesīs, bet arī uz zemes. Viņš ir ne vien uz goda krēsla, bet arī savā svētajā namā, tas ir, baznīcā.

⁷⁸Turpat.

⁷⁹Turpat, 20. lpp.

⁸⁰Turpat.

Lai kas arī notiktu ar kultūru, Dieva bērni ir pilnīgi droši, ka Dievs visu uzrauga un ir klātesošs.

No tā, ko var darīt cilvēki, psalms pāriet pie tā, ko darīs Dievs. Tas apraksta briesmīgo tiesu, ko Dievs sagatavojis tiem, “kas dara varas darbus” (Ps. 11:6): “Pār bezdievjiem Viņš liek līt ugunij un sēram, svelmaina vētra būs viņu daļa” (Ps. 11:7). Absolūtas vērtības ir realitāte. To apgānīšanas sekas ir saredzamas gan šajā, gan nākamajā pasaulē. Absolūtas vērtības ir iemiesotas paša Dieva personā: “Jo Tas Kungs ir taisns, Viņš mīl taisnību” (Ps. 11:8).

Kad pamati sagrauti, Dieva ļaudīm jābūt gataviem, ka tiem var uzbrukt. “Jo, redzi, tur ir bezdievīgie, viņi uzvelk savu stopu, liek savu bultu uz auklas, lai tumsā to izšautu uz tiem, kas skaidri savās sirdīs” (Ps. 11:3). Tas, ka ticības ienaidnieki šauj “tumsā”, liek domāt par uzbrukuma viltīgo raksturu. Taču ticīgais nevis bēg un slēpjas, nevis laižas “savos kalnos līdzīgi putnam”, bet gan paļaujas uz pamatu, kas nekad netiks satricināts: “Es tveros pie sava Kunga” (Ps. 11:2).

To neaizmirstot, kristieši var piekrist postmodernistiem jautājumā par cilvēcisku zināšanu, kultūras un vēstures īslaicību, turpretim “Jēzus Kristus vakar un šodien tas pats un mūžīgi” (Ebr. 13:8).

“Visa miesa ir kā zāle, un visa viņas godība kā zāles zieds. Zāle nokalst, un viņas ziedi nobirst, bet Dieva vārds paliek mūžīgi” (1. Pēt. 1:24).

